

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola

Kálnoki-Gyöngyössy Márton

A magyar múzeumügy a jogszabályalkotás tükrében
(1777–2010)

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Peres Zsuzsanna
egyetemi docens

.....

Budapest, 2018.

BEVEZETÉS

„A muzeum a tudományok, művészet és ipar magtára, melyből mindenki szabadon és ingyen vehetvén kívánt magvakat, szükség, hogy az hazaszerte, de kivált a gazdagok által, kiktől legtöbbet várhatni, pártoltassék.”
(Kubinyi Ágoston)¹

Értekezésem elsődleges célkitűzése a magyar múzeumügy törvényi szabályozásainak jogtörténeti szempontú vizsgálata. A témakört — a múzeumi jogszabályok rendszertani elhelyezése (*Múzeumi jogszabályok a közigazgatási joganyagon belül*) és az újkori európai művelődéstörténetben ismert múzeumtípusok ismertetése (*Múzeumtípusok az újkori európai művelődéstörténetben*) után — hét kronológiai egységben mutatom be elemző módon. A kezdeteknek a **Ratio Educationis** azon előírásait tekintem, amelyekben Mária Terézia a budai, majd pesti egyetem muzeális gyűjteményeiről rendelkezett. A néhány éven belül hivatalosan is létrehozott Brukenthal Múzeum és a Teleki Téka már az államhatalomtól független múzeumalapítási szándékokat jelzi (*A hazai kezdetek — a Ratio Educationis múzeumi rendelkezései*). Ezt követően alapította meg gróf Széchényi Ferenc a Magyar Nemzeti Múzeumot (1802), amivel kikényszerítette a kérdéskör első országgyűlési szabályozásait: *a magyar országos Széchényi-könyvtárról* szóló **1807. évi XXIV. törvénycikket**, majd *a Nemzeti Múzeum felállításáról, és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről* szóló **1808. évi VIII. törvénycikket**. A Magyar Nemzeti Múzeum működése már újabb szabályozások kiadását követelte meg; ezt a feladatot törvényi szinten az 1832–1836-os országgyűlés végezte el, amikor megalkotta az intézmény megfelelő elhelyezése és finanszírozása érdekében *a nemzeti Múzeumról* szóló **1836. évi XXXVII. törvénycikket** (*A Magyar Nemzeti Múzeum létrejötte, reformkori szabályozások*). A kiegyezést követően alakult meg a Magyar Nemzeti Múzeum részeként vagy mellette, párhuzamosan a nagy ismert országos múzeumok többsége, és ekkor kezdett kialakulni a vidéki múzeumi hálózat is. A dualizmus idején viszont nem született meg a várva várt múzeumi törvény, ám az ekkor elfogadott, *a műemlékek fentartásáról* szóló **1881. évi XXXIX. törvénycikk** számos muzeális vonatkozása révén elősegítette az ágazat szabályozásainak fejlődését (*Múzeumi jogalkotás és intézményfejlesztés a dualizmus idején*).

¹ KUBINYI 1861, 5.

A két világháború között három fontos múzeumi jogszabályt is megalkottak: az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet létrehozó, *nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről* szóló **1922. évi XIX. törvénycikket**, majd az ezt kiteljesítő közgyűjteményi törvényt, *a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről* szóló **1929. évi XI. törvénycikket**, valamint a két előbbit módosító, *a Magyar Nemzeti Múzeumról* szóló **1934. évi VIII. törvénycikket** (*Történelmi sorsfordulók között: az Országos Magyar Gyűjteményegyetem / Magyar Nemzeti Múzeum*). 1945 után alig négy évnek kellett eltelnie, hogy megszülessen a múzeumügy sztálinista rendszere *a múzeumokról és műemlékekről* szóló **1949. évi 13. törvényerejű rendelet** kiadásával. Ezt a jogszabályt azonban zömmel a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői fogalmazták, így részletszabályai — a kommunista máz alatt — valójában a korábbi szabályozásokat fejlesztették tovább. Az új jogszabály által kialakított struktúrát (és az újonnan létrehozott ágazati irányító szervet: a Múzeumok és Műemlékek Országos Központját) ideológiai támadások miatt néhány év múlva megszüntették, az így létrejött pártirányítású, központosított rendszer viszont már nem volt működőképes (*A múzeumügy sztálinista rendszere*). Az 1960-as évek elején a kommunista hatalom decentralizációt hirdetett meg. *A muzeális emlékek védelméről* szóló **1963. évi 9. törvényerejű rendelet**tel született meg a megyei tanácsok felügyelete alatt működő megyei múzeumi hálózat, és megteremtették a szervezeti kereteket a vidéki múzeumok félévszázados virágkorához (*A megyei múzeumi hálózat létrejötte és virágkora*). Ezt a rendszert a rendszerváltás utáni kormányok is fenntartották: a korszak múzeumügyének új ágazati törvénye, *a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló **1997. évi CXL. törvény** csak modernizálta a korábbi rendelkezéseket, de ebben a tekintetben érdemi változást egyáltalán nem jelentett, ahogyan a múzeumi intézményrendszert alapvetően *a kulturális örökség védelméről* szóló **2001. évi LXIV. törvény** sem befolyásolta (*Múzeumügy a rendszerváltás után*).

Az értekezés módszertani szempontból az elfogadott, törvényi szintű jogszabályokból indul ki, ezt az elsődleges forrásbázisnak tekintett anyagot mutatja be elemző-értékelő módon: figyelemmel a jogalkotói szándékokra és a jogszabályok hatására; ezért más (részben több, részben kevesebb) mint a hagyományos muzeológiai-múzeumtörténeti összefoglalások, de nagyban épít azok eredményeire. Értekezésem éppen ezért nem tekinthető a magyar múzeumügy történetének, sokkal inkább a honi múzeumi törvényalkotás históriájának. Munkámban természetesen a téma hazai és fontosabb külföldi szakirodalmára

támaszkodtam: a disszertáció megírásához a klasszikus muzeológiai összefoglalások mellett hangsúlyosan használtam fel a kulturális igazgatási kézikönyvek múzeumokra vonatkozó fejezeteit. Az értekezés végén külön fejezetben tértem ki a fejlődés lehetséges irányaira (*A fejlődés további lehetséges irányai: ajánlások a múzeumi jogalkotás számára*). Jelen feldolgozás célkitűzése azért is újszerű, mert — tudomásom szerint — olyan összefoglalás mindaddig nem készült, amely a kulturális igazgatáshoz sorolt közgyűjteményi területen belül a múzeumokra vonatkozó joganyag fejlődését részleteiben vizsgálta volna meg.

Munkám során több külföldi állam múzeumi jogalkotását áttekintettem, de nem törekedtem a teljességre. Meggyőződésem ugyanis, hogy egy részletes, teljes körű összehasonlító elemzés szétfeszítette volna értekezésem kereteit, így ennek a hiánypótló feladatnak az elvégzése a későbbi kutatásokra marad. Vizsgálódásaim alapján ugyanakkor kimondható, hogy a magyar jogalkotás ezen a téren a kezdetektől sok tekintetben unikálisnak tekinthető, bár bizonyos jellemzők egyértelműen kijelölik múzeumi jogszabályaink helyét az európai kontextuson belül.

A disszertáció készítése során levéltári kutatásokkal *elsődleges forrásfeltárást* is végeztem. Így a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában áttekintettem a Népköztársaság Elnöki Tanácsának iratait: egyes ülések jegyzőkönyveit, illetve a kapcsolódó előterjesztéseket.² Erre azért volt szükség, mert 1949-et követően a múzeumügy törvényi szintű szabályozása kizárólag törvényerejű rendeletekkel történt, egészen 1981-ig (a tárgyban kiadott utolsó tvr. elfogadásáig), így a jogalkotás folyamata nehezebben ismerhető meg (a törvények esetében viszont rendelkezésünkre állnak az országgyűlés naplói, irományai). 1990 után a tárgykör visszakerült az országgyűlés hatáskörébe. Kutatási eredményeimet doktori disszertációmban kívánom először közzé tenni.

A forrásbázisul szolgáló törvényszövegek hivatkozása során a „történeti” (1945 előtti) jogszabályokat minden esetben hivatalos vagy kritikai (esetleg „megbízható”) kiadások alapján hivatkoztam, az 1945 utániaknál *online* jogtárakat használtam (hiszen ezek a jogszabályok hatályon kívül helyezésük után is gyakran jogesetek hivatkozási alapjául szolgálnak, így részei a mai joggyakorlatnak); amennyiben az adott szöveg ilyen adatbázisokban nem volt elérhető, vagy más okból szükségesnek tűnt, valamely releváns szövegkiadást, szöveggyűjteményt vettem figyelembe. Itt kívánom megjegyezni, hogy a törvényerejű rendeletek esetében levéltári kutatásaim során az ülésen elfogadott

² Levéltári kutatásaim elősegítéséért, a hasznos információkért Haász Réka főlevéltárosnak (MNL OL) tartozom kollegiális köszönettel.

szövegváltozatot is tanulmányoztam, mivel az Elnöki Tanács üléseinek jegyzőkönyvéhez rendszerint hozzáfűzték az elfogadott jogszabály szövegét is.

Értekezésemben kitérek az általam azonosított egyes múzeumügyi *jogalkotási hagyományokra* is, mint az országos múzeumok alapításával kapcsolatos országgyűlési hatáskör (azaz a nemzeti nagy közgyűjtemények törvényszövegben történő felsorolásának kérdése), vagy a múzeumok régészeti feltárási jogosultságának törvényi vagy rendeleti szintű szabályozásának problémaköre, továbbá az ágazati középírányító szervvel kapcsolatos szabályozások/modellek kérdésköre stb.

Doktori disszertációmban az 1777-től 2010-ig terjedő időszakot vizsgálom. A záródátum megválasztásának személyes indokai vannak. 2010. júniusában Orbán Viktor miniszterelnök a Nemzeti Erőforrás Minisztérium helyettes államtitkárává nevezett ki.³ Közel nyolc hónapon keresztül kultúrpolitikáért felelős helyettes államtitkárként az érintett ágazat első számú szakmai vezetője voltam, és az ezt követő években is jelentős hatásom volt — az ágazati érdekegyeztetések révén — a múzeumokat érintő jogalkotási folyamatokra. Nem lenne helyes, ha erről az időszakról most, tudományos álcában védőbeszédet írnék, vagy esetleg kritikai észrevételekkel illetném utólag azokat a döntéseket, amelyeknek én is részese voltam. Vizsgálódásaimat ezért lezártam 2010. májusával.

³ A miniszterelnök 47/2010. (VI. 18.) ME határozata helyettes államtitkár kinevezéséről (<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10105.pdf> , letöltés ideje: 2018. július 28.), MARTON 2010.

I. Múzeumi jogszabályok a közigazgatási joganyagon belül

A 20. században világszerte a központi szabályozottság foka szerint alapvetően három múzeumi ágazati irányítási modellt alakult ki. Az **Egyesült Államokban** a múzeumok ügyét a 18. század végétől mindmáig magánfelek és alapítványok belügyének tekintik, nincs igény egységesítésükre, működésük központi, kormányzati szabályozására, ez persze azt is jelenti, hogy nem kapnak állami támogatást sem. Ennek éppen ellenkezője volt az 1920-as évektől a **Szovjetunióban** (majd a második világháború után a szocialista országokban) kialakult rendszer: központosított, jogszabályokkal egységesített, hierarchikus szervezetbe sorolt, állami tulajdonba és fenntartásba vett intézmények által alkotott múzeumi hálózat. **Európa** többi országában (és 1990 után a volt szocialista országok zömében is) egy harmadik múzeumirányítási rendet láthatunk: az államnak nincs múzeumfenntartási monopóliuma, így helyhatóságok, egyházak, egyesületek vagy éppen magánszemélyek is tarthatnak fenn múzeumot. Bár az állam kibocsát múzeumi jogszabályokat, ezek rendszerint nem az átfogó szabályozás igényével jelennek meg, hasonlóképpen a besorolási (regisztrációs) rendszerek is nagyon változatosak: rendszerint önkéntes, illetve szakmai-társadalmi-szervezeti alapon működnek. Egyes országokban a szabályozás szintje országos, másutt tartományi, van ahol a törvényi, van, ahol alacsonyabb szintű jogszabályokban rendezik a felmerülő kérdéseket. Mindezek alapján nem lehet egységes „európai modell”-ről beszélni, azonban a múzeumirányítás európai tendenciái határozottan eltérnek az első két típustól. Magyarország múzeumügyének gondozása alapján az 1949–1990 közötti időszakot leszámítva ebbe a csoportba sorolható, 1929 óta pedig, ezen belül is a magasabb fokon, központilag és egységesen szabályozott múzeumi hálózattal rendelkező országok közé.⁴

⁴ KOREK 1988, 15–22., 25–28., BALÁZS 2003., NAGY 2010, 25., VÍGH 2010b, 14–17. A szomszédos **Ausztriában** nincs ágazati törvény, viszont a nagy nemzeti közgyűjtemények (azaz a nyolc „szövetségi múzeum”: Albertina, Kunsthistorisches Museum, Belvedere, MAK – Iparművészeti Múzeum, Ludwig Museum, Naturhistorisches Museum, Technisches Museum, Österreichische Nationalbibliothek) legutóbb 2002-ben nyertek el törvényi szintű szabályozást, amely egy 1998-as törvényt váltott fel (<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001728>, letöltés ideje: 2018. június 30.). A tartományi kezelésben álló múzeumok kapcsán az illetékes tartománygyűlés alkothat meg szabályozást, ez azonban nem sértheti a szövetségi szint közgyűjteményi hatásköreit (lásd például a bécsi múzeumokra vonatkozó szabályozást: <https://www.wien.gv.at/recht/landesrecht-wien/rechtsvorschriften/html/i1350000.htm>, letöltés ideje: 2018. június 30.). Esettanulmányként még két nyugat-európai példát szeretnék bemutatni Galambos Henrietta tanulmánya (GALAMBOS 2007.) nyomán, aki a brit és a francia múzeumi akkreditációs modellt vizsgálta meg közelebbről. **Nagy Britanniában** nincs a hagyományos értelemben vett múzeumi ágazati törvény, az ország múzeumai mégis mintaszerűen működnek.

A kultúra szűkebb értelemben, magánszférán belüli jelentéstartalommal, a művelődést, a műveltséget jelenti, tágabb értelmezése szerint viszont közügyként lefedi az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összességét. Az állam kulturális feladatai az oktatásüggyel jelentek meg, majd a felsőoktatás kiteljesedésével, a tudománnyal kapcsolatos igazgatással tovább bővült az állami feladatellátás köre. A differenciálódás, az újabb kulturális tevékenységek megjelenése kikényszerítette a második generációs alapjogként definiált kulturális alapjogok révén az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségét: a kulturális közszolgáltatások társadalom egésze számára történő biztosítását. Mindezek körében az állam jogszabályt alkot, jogot alkalmaz, irányít, szervez, támogat stb. — röviden kulturális igazgatási feladatokat lát el, illetve meghatározza azok ellátásának módját és kereteit. A kulturális igazgatásnak hagyományosan két felfogása ismert. Szűkebb értelemben azokat az ügyeket szokás alatta érteni, amelyeknek központi (ágazati) irányítását a kultúráért felelős minisztérium végzi. Tágabb értelemben azonban ide sorolható mindazon ügy, amely

Ez — társadalmi elfogadottságuk mellett — annak is köszönhető, hogy az MLA (*Museums, Libraries and Archives Council*) égisze alatt múzeumi akkreditációs rendszer működött. A múzeum elnevezés viseléséhez az adott intézménynek alapvető akkreditációs feltételeknek kellett megfelelnie a műtárgyvédelem, a dokumentáció, a szervezeti felépítés és a nyújtott szolgáltatások terén. A követelményrendszer meghatározásában közreműködött a kulturális minisztérium (akkor: *Department for Culture, Media and Sport*, jelenleg: *Department for Digital, Culture, Media and Sport*), a megyék és a lottóalap (*Heritage Lottery Found*) is. Bár az akkreditációs rendszer csak minimumszabványokat fogalmazott meg, hatása létrejött (1988) óta kimutatható: növekedett az akkreditált múzeumok ismertsége, javult az alkalmazotti morál, fejlődött a szponzoráció. A rendszer élén az akkreditációs bizottság senior múzeumi szakértőkből állt, így megalapozott döntést tudott hozni egy-egy múzeumi akkreditációs igényéről. Ha egy múzeumi nem tartotta be az előírt standardeket, akkreditációs státuszát ideiglenesen minősítették vissza, vagy visszavonták (levették a listáról). A részletesen kidolgozott, több mellékletből álló szempontrendszer a múzeumi működés teljes területét átfogta. (2010-ben az MLA megszüntetéséről döntöttek, feladatait 2012-ben Anglia Művészeti Tanácsa (*Arts Council England*) vette át, lásd: <https://www.artscouncil.org.uk/>, letöltés ideje: 2018. június 30.). A **Franciaország** múzeumairól szóló 2000-5. számú törvény egy 1945-ös rendeleti szabályozást váltott fel, amely még egy ideiglenes múzeumi szervezetről rendelkezett: kimondta, hogy a franciaországi múzeumok igazgatója irányítja az összes „nemzeti múzeum”-ot. Ez a jogszabály a múzeumokat három kategóriába sorolta: nemzeti múzeumok, „besorolt” múzeumok (*musées classés*) és „felügyelt” múzeumok (*musées contrôlés*). A törvény a korábbi minősítési rendszert megújította, és bevezetett egy új múzeumtipológiát: a „franciaországi múzeumok” (*musées de France*) kategóriáját. A „franciaországi múzeum” elnevezésének jogát minősítési eljárással lehet megszerezni (a korábban „nemzeti múzeum” besorolást szerzett múzeumok ezt a minősítést automatikusan megkapták). A „franciaországi múzeum” megnevezést viszont nemcsak az állami múzeumok kaphatják meg, hanem a nem kereskedelmi céllal, természetes vagy jogi személyek által alapított múzeumok is, esetükben a közérdeket vizsgálják. A minősítést kérelemre, a törvényben előírt eljárás során lehet elnyerni a törvény szerint létrehozott múzeumi konzultatív testület, a franciaországi múzeumok főtanácsa (*Le Haut Conseil des musées de France*) és a kulturális minisztérium (*Le Ministère de la Culture*) döntése alapján. Az elnevezéssel többletjogok járnak a múzeumi rekonstrukció és a szerzeményezés területén. A többletjogok mellett az elnevezés viselése azonban szigorú kötelezettségek teljesítését kívánja meg például az állományvédelem, a gyűjteménygyarapítás, gyűjteményrevízió és kölcsönzés terén (a 2002-ben elfogadott törvény hatályos szövege: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000769536&categorieLien=id>, letöltés ideje: 2018. június 30.).

a kultúra fogalmába beletartozik: a tudományok, a művészetek, az oktatás, a közművelődés, a testnevelés anyagi és szellemi értékei, gyakorlati eredményei. Utóbbi megközelítés alapján tehát nemcsak az ágazati miniszter szakmai és funkcionális feladatai által lefedett ügyeket rendelhetjük ide.⁵

Módszertani szempontból a magyar múzeumügy jogszabályi anyagát a kulturális igazgatáson belül helyezhetjük el, tehát egy szűkebb közigazgatási jogi részterületként értelmezhetjük. A múzeumokra vonatkozó jog monografikus és interdiszciplináris módszertanú feldolgozása, elemző ismertetése során Magyary Zoltán (1888–1945) alábbi gondolatait figyelembe véve, a kiváló tudós által megfogalmazott célokra szeretnék koncentrálni: *„A szakirányú tevékenység részletes tárgyalása azt kívánná, hogy az összes igazgatási ágakat sorra véve kifejtsük azok hatáskörét, szervezetét, eszközeit, eljárási módjait, a rájuk vonatkozó jogszabályokat és az illető közigazgatási ág feladatait és eredményeit. Mivel azonban a szakirányú fejlődés minden ágában különböző, bemutatása a közigazgatás feladatkörének mai rendkívüli kitágulása mellett együttvéve olyan terjedelmű lenne, hogy csak kötetek sorozatában, monografikusan dolgozható fel.”*⁶

Manapság a magyar múzeumi terület joganyaga — más kulturális jogterületekkel együtt — a közigazgatási jog különös részébe, a humán közszolgáltatások jogába, azon belül pedig a kulturális igazgatás tárgykörébe tartozik. A múzeumügy jogi normáinak többségét gyakran változó ágazat-, illetve feladatspecifikus törvények és rendeletek tartalmazzák: ágazati jogszabályok jelölik ki az alkalmazandó anyagi, eljárási és szervezeti normákat.⁷ A joganyag első, teljességre törekvő hazai összefoglalásai viszonylag későn, csak az 1970-es években születtek meg.⁸

A múzeumügy hagyományosan a közgyűjtemények igazgatása körében — tehát a könyvtár- és levéltárüggyel közösen — vizsgálható terület. Mégis, azt látjuk, hogy hazánkban ez a három ágazat csak egyszer kapott egységes és közös ágazati törvényt (1929-ben), az egyes szereplők vélt vagy valós érdekérvényesítő erejüknek megfelelően inkább önálló kódex (ágazati törvény) kiharcolására törekedtek, ágazatonként és koronként eltérő sikerrel. A múzeumügy gyakrabban nyert el közös szabályozást az örökségvédelmmel, persze koronként változott, hogy a klasszikus örökségvédelmi triász (müemlékvédelem,

⁵ BUDZSÁKLIA 1984a., SZABÓ 2013, 193., 196., RÓZSÁS 2014, 95–97., KOCSIS 2016, 103–113.

⁶ MAGYARY 1998 [1942], 524–525.

⁷ SZABÓ 2013, 193–201., 217–218., FÁBIÁN 2014, 13–16., RÓZSÁS 2014, 95–100., 103–104.

⁸ KOVÁCS 1971., KÉZIKÖNYV 197–247. Különös módon viszont az Államigazgatási Főiskola kulturális igazgatás tárgykörében kiadott korabeli jegyzete (BUDZSÁKLIA – LŐRINCZ 1984.) alig érinti a közgyűjteményekkel kapcsolatos igazgatást.

régészet, kulturális javak) mely elemeivel együtt. 2001 óta az örökségvédelem hazánkban önálló kódexszel rendelkezik, ezzel lezárultnak tekinthető a másfél évszázados vita és bizonytalanság.⁹ Mindezekre tekintettel értekezésemben a közgyűjteményügyön belül elsősorban *a múzeumok vonatkozásában* kívánom vizsgálni a gyűjtőkörbe tartozó tárgyakra, az intézmények létesítésére és megszüntetésére, szervezetére, működésére, valamint irányításának jogi rendjére vonatkozó *törvényi szintű* szabályozásokat.

1. táblázat: Múzeumi ágazati törvényeink tárgykörei

	múzeumok	könyvtárak	levéltárak	műemlékek	régészeti emlékek	kulturális javak
1929	+	+	+		+	+
1949	+			+	+	+
1963	+				+	+
1997	+	+			+	+

1848-ig nem beszélhetünk *ágazati irányításról* a magyar múzeumügy területén. Miközben a korabeli jogértelmezés szerint a közgyűjtemények ügye a tudománypolitika részeként az oktatásügyhöz tapadva a királyi felségjogok közé került, a Nemzeti Múzeum helyzetét — mivel azt rendi intézménynek szerették volna tekinteni — a rendek országgyűlésen többször is megvitatták. A két fél, a király és a rendek, jó személyi kompromisszumot találtak a nádor személyében, aki múzeumelnökként, egyszemélyben intézhette a Nemzeti Múzeum ügyeit. 1848-ban a felelős kormány átvette a feladatot, és ezzel új korszak kezdődött, mégha a forradalom és szabadságharc leverése után részben bécsi kormánysszervek, részben a helytartótanács rendelkeztek is az egyes kérdésekben.¹⁰

1867 után a közgyűjtemények irányításáért is felelős *központi szerv* hosszú időre, egészen 1952-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium lett. Ezt követően az időközben

⁹ BERÉNYI 2006, 313–314., NAGY 2010, 28–30., SZABÓ 2013, 202–216., RÓZSÁS 2014, 100–102. Az örökségvédelem szabályozásának 2010-es összefoglalása: VÖLGYESI 2010.

¹⁰ MAGYARY 1922a [2015], 86–91., KOREK 1988, 87–96.

létrejött Népművelési Minisztériumnak „köszönhetően” váltogatta egymást a közoktatást és kultúrát irányító egy-, illetve kétminisztériumos modell.¹¹

Az általam vizsgált időszakban három alkalommal jött létre *középirányító szerv* a magyar múzeumügyben: a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége (1897–1922), az Országos Magyar Gyűjteményegyetem / Magyar Nemzeti Múzeum (1929–1949), majd a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (1949–1952), de ezek a szervek — leszámítva a valós kompetenciákkal és önkormányzattal rendelkező Gyűjteményegyetemet — nem tudták az aktuális kultúrpolitika elvárásait teljesíteni, ezért sorsuk a megszüntetés lett. A tárca általi közvetlen felügyelet és igazgatás viszont a szakmai elvárásoknak tudott kevésbé megfelelni.¹²

1867-től meghatározó szerepet játszottak a kulturális irányításban és igazgatásban az *intézményfenntartó* szerepet vállaló törvényhatóságok, megyei és települési önkormányzatok, tanácsok. Korszakunkban az általuk fenntartott regionális gyűjtőmúzeumok révén a múzeumi feladatok jelentős részét önként vagy kötelező feladatként ezek az önkormányzatok látták el. 1929-et követően hálózatosodás mutatható ki, amely 1963 után a középszintű decentralizációnak köszönhetően erőteljes lökést kapott: az országos rendszerré összeállt hálózatokon belül és felett világos szakmai irányítási viszonyok alakultak ki. Korábbi előzmények alapján ekkorra kristályosodtak ki az intézményfenntartásra kijelölt decentralizált szervek múzeumüggyel és örökségvédelemmel kapcsolatos szakigazgatási feladatai. Hierarchizáltan közigazgatási jogosítványokat kaptak az egyes intézmények is, részben a hálózati irányításból adódóan, részben a közigazgatási szervek döntéseinek előkészítése céljából.¹³

Európa (és a művelt világ) múzeumi rendszerei nagyon eltérőek. A hagyományos magyar rendszer és szabályozás sok tekintetben egyedinek mondható, jó és rossz értelemben is szolgáltat okot a példanélküliségre. Értekezésemben szeretném ezt részletesen is kifejteni. Ugyanakkor nem vonatkoztathatunk el a nemzetközi trendektől sem.

¹¹ MAGYARY 1922a [2015], 91–94., T. KISS 1993., BERÉNYI 2006, 318., SZABÓ 2013, 195–197. Epizódszerű, ezért említésre is alig érdemes, hogy a Tanácsköztársaság idején a múzeumügy a közoktatásügyi népbiztossághoz tartozott, amelynek keretében Művészeti és Múzeumi Direktórium alakult (egyidejűleg megszüntették a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét): GERELYES 1967, 12–17.

¹² KOREK 1968, 81–83.

¹³ KOREK 1988, 101., 111., 124–125., BERÉNYI 2006, 319., 324–326., BASICS 2016b, 107–108.

Alapfogalmak

Nem kerülhetjük el, hogy a múzeumüggyel kapcsolatos néhány alapfogalom jogi szempontú meghatározását előzetesen el ne végezzük. A későbbiek során ugyanis ezek a muzeológiai, múzeumokkal kapcsolatos jogi kifejezések gyakran térnek majd vissza, ezért jelentésük tisztázása, pontos definíciójuk szükséges a leírt jelenségek értelmezéséhez.

A közbeszédben gyakran egybecsúszik a múzeum és a kiállítás fogalma, holott a kiállítás nem más mint az egyik legfontosabb múzeumi ismeretátadó funkció: „*a múzeumi kiállítások műtárgyak csoportját, illetve azokat reprezentáló objektumokat mint a kommunikáció és információközlés elsődleges eszközeit mutatják be*”.¹⁴ Ha e komplex intézmény lényegi sajátosságait szeretnénk megragadni, érdemes a jelenleg is hatályos múzeumi törvényünk definíciójából kiindulnunk. E szerint a **múzeum** olyan intézmény, amely kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeit gondozza, folyamatosan gyűjti (gyarapítja), nyilvántartja, megőrzi, restaurálja, tudományosan feldolgozza, kiállításokon és más módon bemutatja (társadalmi hasznosulás). A múzeum rendelkezik a működéséhez szükséges tárgyi és anyagi feltételekkel (költségvetés, infrastruktúra), szakirányú végzettségű szakemberekkel (szakalkalmazottakkal).¹⁵ A jogszabályi meghatározáson és a napjainkban közkézen forgó múzeumdefiníciókon túl hasznosnak tűnik idehivatkozni az ICOM 24., 2007-ben Bécsben tartott kongresszusán újrafogalmazott és bővített definíciót: „*A múzeum egy, a társadalom és annak fejlesztése szolgálatában álló stabil, nonprofit intézmény, amely nyitott a nyilvánosság számára, és oktatás, tanulás és élményszerzés céljából gyűjti, megőrzi, kutatja, közreadja és bemutatja az emberiség és környezetének tárgyi és szellemi kultúráját.*”¹⁶

A **szakág** a muzeológia szempontjából értelmezett olyan alaptudomány, amelynek kulturális örökségi elemei gyűjteményezés tárgyát képezhetik (pl. természettudomány, művészettörténet, régészet, néprajz, történettudomány stb.).¹⁷

A **gyűjtőkör** a kulturális javak azon (szakág, korszak, tematika szerint) meghatározott csoportja, amelyet az adott muzeális intézmény gyűjt, gondoz, bemutat. Tulajdonképpen a

¹⁴ VASÁROS 2010, 21–23.

¹⁵ Vesd össze: *a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló **1997. évi CXL. törvény** 42. §.

¹⁶ Idézi: CSERI 2010b, 94.

¹⁷ *A muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet**ben az alábbi definíciót olvashatjuk (1. § 4.): „*Szakág: a muzeális intézmény gyűjtőkörét meghatározó muzeológiai tudományterületek köre: természettudomány, régészet, numizmatika, képzőművészet, iparművészet és építészet, történeti muzeológia, néprajz és szabadtéri néprajz, mezőgazdaság- és agrártörténet, műszaki és technikatörténet, irodalom-, színház- és zenetörténet.*”

közigazgatási értelemben vett hatáskör-fogalom (a hatóság milyen ügyek intézésére jogosult) muzeológiai szinonímája.¹⁸

Gyűjtőterületnek nevezzük azt a földrajzi szempontból pontosan körülhatárolt területet, amelynek határain belül az adott muzeális intézmény gyűjtési tevékenységet folytat(hat); ha az adott területen ezt kizárólagosan teheti, vagy legalábbis elsőbbséget élvez, **területi illetékességről** beszélünk. Tulajdonképpen a közigazgatási értelemben vett illetékesség-fogalom (az azonos hatáskörű szervek közül melyik járhat el) muzeológiai szinonímája.¹⁹

A **tudományos autonómia** állami költségvetésből fenntartott, de az állami irányítástól függetlenül működő: autonóm, önkormányzatisággal rendelkező szervezet (például az egyetemek, a Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: MTA), az Országos Magyar Gyűjteményegyetem stb.), „*tudományos üzem*” (Magyary Zoltán).²⁰

Középirányító szervnek azt a szervezet nevezzük, amelyre törvény (esetleg annak felhatalmazása alapján alacsonyabb szintű jogszabály) irányítási jogokat ruház át, tehát delegálja egy irányító szerv vonatkozó hatásköreit (például minisztériumról valamilyen központi hivatalra, háttérintézményre stb.).²¹ A mai szóhasználat szerint egyrészt akár *központi hivatalnak* is nevezhetnénk ezt az intézménytípust, hiszen törvény vagy kormányrendelet által létrehozott, miniszter irányítása alatt működő, különös hatáskörű központi államigazgatási szervet érthetünk alatta (Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, Múzeumok és Műemlékek Országos Központja), másrészt — az Országos Gyűjteményegyetem esetében — felismerhetjük az *autonóm államigazgatási szervek* (magas

¹⁸ MAGYARY 1998 [1942], 608. *A muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet**ben az alábbi definíciót olvashatjuk (1. § 2.): „*Gyűjtőkör: a kulturális javaknak azon csoportja vagy csoportjai, amelyre nézve a muzeális intézmény a működési engedélyében meghatározott szakág, korszak, illetve tematika szerint gyűjtési tevékenységet folytathat. A gyűjtőkör akkor minősül lezártnak, ha a muzeális intézmény a kulturális javak olyan gyűjteménybe rendezett csoportját vagy csoportjait őrzi, amelyre nézve gyűjtési tevékenységet nem folytat.*”

¹⁹ MAGYARY 1998 [1942], 608. *A muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet**ben az alábbi definíciót olvashatjuk (1. § 3.): „*Gyűjtőterület: az a közigazgatási vagy földrajzi egység, ahol a muzeális intézmény gyűjtőkörének megfelelő gyűjtési tevékenység folytatható.*”

²⁰ MAGYARY 1927b, 614–615., MAGYARY 1927c, 617., MAGYARY 1998 [1942], 216–221., 364., GLATZ 2016 [1969] 58–59., GLATZ 2016 [1999], 203., SAÁD 2000, 27–32., UJVÁRY 2009, 397–399. Magyary Zoltán az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet / Magyar Nemzeti Múzeumot a közintézetek közé sorolta, és a közintézet lényegét így fogalmazta meg: „*A közintézetek ... az ú.n. passzív alakulatok közé tartoznak. Önmaguktól sem nem keletkezhetnek, sem meg nem szűnhetnek. Mind létesítésükhöz, mind megszüntetésükhöz más tényező akarata szükséges: az állam, város, község, egyház, vagy magános alapítja. A budapesti egyetemet Pázmány Péter prímás 1635-ben Nagyszombatban, a Nemzeti Múzeumot gróf Széchenyi Ferenc 1806-ban (sic!) alapította. Ahhoz, hogy valamely intézet közintézet legyen, rendszerint az állam jóváhagyása szükséges. Az állam egyúttal a felügyeletet is gyakorolja felette, egész fennállása alatt.*” MAGYARY 1998 [1942], 216–217.

²¹ A fogalomhasználat pontosítása érdekében hasznosnak tűnik az általam vizsgált korszak végén hatályos államháztartási törvény (az **államháztartásról** szóló **1992. évi XXXVIII. törvény**) középirányító szervekre vonatkozó szabályozását a 2000-es évekből felidézni (49. § (4)–(5) bekezdés).

fokú költségvetési-pénzügyi önállóság, funkcionális függetlenség), az *önálló szabályozó szervek* (rendeletalkotási jog) és a *köztestületek* (önkormányzatiság, közjogi jogi személyiséghez kapcsolódó közigazgatási jogkörök, kizárólagos közfeladat) egyes ismérveit is.²² A közös ismérvek alapján az értekezésben a semlegesebb középírányító szerv kifejezést használjuk.

A **regisztráció** önkéntes alapú múzeumi nyilvántartási rendszer, amelyhez a csatlakozás révén többletjogok járnak, alapeleme a jog a múzeum elnevezés viseléséhez, de a regisztrált múzeumnak többletkötelezettségeket kell teljesítenie. A regisztrációs rendszereket gyakran civil-szakmai szervezetek működtetik az illetékes állami szervvel történt megállapodás alapján. A 1897-től Magyarországon is egyfajta regisztrációs rendszer működött, 1929-től viszont múzeum csak az állam által erre kijelölt szerve által kiadott (működési) engedély alapján működhet.²³

²² LAPSÁNSZKY – PATYI – TAKÁCS 2017, 93–94., 96–101., 279–293. Magyary Zoltán a közintézetek kapcsán témánk szempontjából egy fontos típust említ: „*f. jogi személyiséggel bíró önálló közintézetek, amelyek az állam, vagy egyéb anyaközület közigazgatásából kiváltak, különleges közcélú szolgáló közigazgatássá, jogok és kötelezettségek alanyaivá lettek és ezt törvény, vagy más jogszabály kifejezetten elismeri, pl. a Magyar Nemzeti Múzeum (1934:VIII. t.-c.).*” MAGYARY 1998 [1942], 218.

²³ BALÁZS 2003.

II. Múzeumtípusok az újkori európai művelődéstörténetben

Az európai múzeumtípusokat gyűjtőköri és/vagy gyűjtőterületi alapon különíthetjük el. A mindmáig egyetlen, teljes körűnek tekinthető, máig egyetemi tankönyvként használt (!) muzeológiai összefoglalás szerzője, Korek József, négy múzeumtípust különített el: művészeti múzeumokat (A), történeti múzeumokat (B), néprajzi múzeumokat (C), valamint természettudományi és műszaki múzeumokat (D). Ez az alapvetően szakágakra, gyűjtőkörre épülő osztályozás meglehetősen sematikusnak tűnhet, azonban az egyes alaptípusok főbb jellemzői alapján mégis jól használható. Igaz ugyan, hogy Korek József adós maradt azzal, hogy ezeket a jellemzőket módszertani alapon, részletesen kimunkálja, megelégedett az egyes típusok kapcsán konkrét intézmények történetének és gyűjteményének rövid bemutatásával.²⁴

A) Művészeti múzeumok

Az európai művészeti múzeumok rendszerint uralkodói alapításúak és/vagy a palotákban felhalmozott műtárgyanyagból alakultak (például: *Bécs, München, Drezda*). Gyűjtőkörük egyetemes, — tematikus és kronológiai értelemben — a művészet teljességét igyekeznek bemutatni, bár némelyik esetében kialakult sajátos profil (például iparművészet: *Victoria and Albert Museum, London*). Ezzel szemben a new yorki *Metropolitan Museum of Arts* kollektívái vásárlás, ajándékozás és expedíciók révén alakultak ki, illetve gyarapodnak.²⁵

B) Történeti múzeumok

A történeti múzeumoknak három típusa ismeretes. Az európai *régészeti múzeumok* születésében komoly szerepet játszott az egyes államoknak a talált kincsekkel kapcsolatos joga. Bár a szabályozás országoként nagyon változatos, az előkerült leletek értékelése és felhalmozódása kedvezett a régészeti szakgyűjtemények kialakításának. Más esetekben magángyűjtemények alapozták meg régészeti múzeum létrejöttét (például *Történeti Múzeum, Moszkva*). A régészeti múzeumok gyűjtőterülete rendszerint az adott országra korlátozódik, de vannak olyan intézmények is, amelyek más területek régészeti anyagát is

²⁴ KOREK 1988, 61–84.

²⁵ KOREK 1988, 61–70., P. SZABÓ 2010–2011.

gyűjteményezték (gondoljunk csak a nagyobb európai múzeumok egyiptomi és görög gyűjteményeire!). A *palotamúzeumok* annyiban tekinthetők többnek a klasszikus uralkodói gyűjteményeknél, hogy a kincstáron, fegyvertáron stb. túl, enteriőrök segítségével a palota egykori berendezését is bemutatják, esetükben a palota, a *rezidencia egésze* a lényeges (például: Versailles, Moszkva, Peking). A gazdag anyagból sokféle szakkiállítással is büszkélkedhetnek. A *hadtörténeti múzeumok* gyökereit az uralkodói fegyvertárakban kell keresnünk (például: *Heeresgeschichtliches Museum*, Bécs), de fejlődésük során már komplex gyűjteményekké alakultak: a hadsereg, a hadviselés történetét mutatják be, értelemszerűen az adott ország vonatkozásában, annak emlékére építve.²⁶

C) Néprajzi múzeumok

Az európai néprajzi múzeumok kialakulásában kezdettől fogva erőteljes hatást gyakorolt az észak-amerikai antropológiai szemlélet. A múzeumok nemcsak az adott országok néprajzi emlékeit gyűjtötték, hanem gyakran — részben az egzotikumtól is hajtva — távoli országok tárgyi emlékeit is. A természeti népek szellemi és anyagi kultúrájának emlékei nagyban hozzájárultak a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek megértéséhez. Hagyományos értelemben, persze, a néprajzi múzeumok gyűjtőköre a paraszti kultúrát öleli fel, azonban a néprajz a kulturális antropológiával közösen más társadalmi osztályok, rétegek szellemi és tárgyi emlékeit is vizsgálja. A néprajzi múzeumok különleges válfaja a szabadtéri múzeum (bár hozzá kell tenni, hogy vannak régészeti profilú szabadtéri múzeumok is, például: Pompeji), amelynek klasszikus típusa, a *skanzen*, skandináv területen fejlődött ki.²⁷

D) Természettudományi és műszaki múzeumok

A természettudományi múzeumok a természet világának tárgyi anyagát gyűjtik (például: *Naturhistorisches Museum*, Bécs), ám az ipari forradalom után meghatározóak lettek a matematikai és fizikai alap kutatások, ezeknek köszönhetően fordult az érdeklődés a műszaki tudományok és a technológia felé: létrejöttek a műszaki múzeumok az iparfejlesztő ismeretterjesztés jegyében. Az új múzeumtípus — a tudományos (*Science*) múzeum — már mindent felölel, amely a műszaki és a természettudományokkal kapcsolatos. A világ első

²⁶ KOREK 1988, 70–75. Régészeti múzeumok között érdekes kettősséget láthatunk az isztambuli Régészeti Múzeum (<http://www.istanbularkeoloji.gov.tr/>, letöltés ideje: 2018. július 19.) és az ankarai Anatóliai Civilizációk Múzeuma (<http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/>, letöltés ideje: 2018. július 19.) között: az előbbi még birodalmi kitekintésű (anyaga nemcsak a mai Törökország területéről származik), utóbbi modern értelemben vett országos régészeti múzeum.

²⁷ KOREK 1988, 75–80., CSERI – FÜZES 2002, 3–12.

műszaki múzeumát, a párizsi *Conservatoire des Arts et Métiers*-t a francia konvent 1794-ben kibocsátott dekrétuma alapján hozták létre, a mezőgazdasági-műipari bizottság felügyelete alatt itt helyezték el mindenféle mesterség gépeinek, szerszámainak, modelljeinek, tervrajzainak, leírásainak és könyveinek nyilvános gyűjteményét. A mindmáig mintául szolgáló, legnagyobb szabású európai technikatörténeti múzeum (*Deutsches Museum*) azonban Münchenben működik, alapítása a német nagytőke elhatározásának és jelentős anyagi hozzájárulásának eredménye. Ehhez a múzeumtípushoz soroljuk a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot, amely az agrárium európai szinten elismert, élvonalbeli muzeális intézménye.²⁸

Ha a gyűjtőkör helyett a gyűjtőterületet vesszük figyelembe, akkor megkülönböztethetünk *univerzális* (az egész világra kiterjedően gyűjtési tevékenységet folytató), *nemzeti* vagy *országos* (tulajdonképpen egy ország határai által meghatározott területről gyűjteményező), valamint *regionális* (tartományi, megyei, járási) és *települési* (városi) múzeumokat.

Az első (eszményi) múzeum Közép-Európában: a Belvedere

A bécsi *Kunsthistorisches Museum* törzsét jelentő érem- és régiségtár háromszáz éves történetének legmozgalmasabb időszaka a 18. századra esik. Az önálló császári éremgyűjtemény 1712/14-ben jött létre, ezt megelőzően az éremanyagot különböző gyűjteményekben őrizték és gondozták; mindazonáltal külön igazgató által irányított egységes és önálló pénzérme- és emlékérem-gyűjteményről csak 1798 óta beszélhetünk; azonban ekkorra már ide tartoztak az egyéb régiségek is, ezért a 19. században egyenesen érem- és régiségtárnak (*Münz- und Antikenkabinett*) nevezték. A kezdetekben a császári gyűjteményeknek a Stallburg adott otthont, itt helyezték el az érem- és régiséggyűjteményt, a művészeti gyűjteményeket (*Kunstammer*), a kincstárat (*Schatzkammer*) és a képtárat (*Pinakothek*) is. A 18. században a bécsi udvari gyűjtemények jelentősége megnőtt, részben annak is köszönhetően, hogy az uralkodóház ezekben saját nagyszerűségének nagyközönség elé tárható bizonyítékát, jelét látta. Mindez együtt járt a tudományos szemlélet előtérbe

²⁸ KOREK 1988, 80–84., MÉSZÁROS 1980, 12., B. VARGA 2010, 126–128., ESTÓK 2014., STEINER 2018. Itt kell megemlíteni, hogy a müncheni *Deutsches Museum* mellé szép lassan fel nő Németország másik műszaki múzeuma, az 1982-ben alapított, berlini *Deutsches Technikmuseum*: KOVÁCS 2018b.

kerülésével, amiben komoly szerepet játszott a császári régiségfelügyelő, Carl Gustav Heraeus (1671–1725). A Heraeus által 1711–1719 között vezetett kézirat (*Journal oder Hand-Buch*) a gyűjtemény történetének egyik legfontosabb korai forrása. Kedvezően hatott az is, hogy míg VI. Károly (1711–1740) és Lotharingiai Ferenc (1745–1765) császárok maguk ismert éremgyűjtők voltak, így fontosnak tartották a gyűjteményi munkát, addig Mária Terézia (1740–1780) és II. József (1780–1790), bár különösebben nem érdeklődtek az érmekek iránt, de a császári kollekciókat nagyra tartották, a gyűjteményi anyagok publikációját szorgalmazták, és látogathatóságukat a nagyközönségnek biztosították. A numizmatikai gyűjtemény tudományos intézménnyé azonban csak Joseph Hilarius Eckhel (1737–1798) igazgatósága alatt vált (1774-től), időközben ugyanis a gyűjteményi munkát már nem felügyelő, hanem igazgató vezette. Eckhel megbízatása az ókori részre vonatkozott; vitathatatlan érdeme, hogy az ókori numizmatikát valódi tudománnyá tette, és a bécsi egyetemen tanította is. Szintén a nevéhez köthető annak a rendelkezésnek a megújítása, amely a talált régi pénzekkel kapcsolatos beszolgáltatási kötelezettséget előírta.²⁹

Múzeumtörténeti szempontból igazán meghatározó jelentőségűnek azonban a császári képtárnak a Belvedere Palotába történt átköltöztetése, és az új kiállítás 1781-ben történt megnyitása tekinthető. Ettől az időponttól kezdődően már nemcsak császári műgyűjtésről beszélhetünk ugyanis, hanem a dinasztia presztízsét növelő nyilvános múzeumról is. A költözés alapvetően az idősebb Joseph Rosa (1726–1805) képtár-igazgatóságához kötődik, bár egy rövid intermezzo erejéig, a tényleges megvalósítást Christian von Mechel (1737–1817) irányította. A festőként sem tehetségtelen Rosa 1772-től vezette a császári képtárat, tevékenysége során sikeresen oldott meg szervezési és igazgatási ügyeket, tulajdonképpen ezzel sikerült leraknia a múzeumigazgatás alapjait. Mechel családjából hozta magával a művészet szeretetét, de inkább a menedzsmenthez értett, sokáig Párizsban vezetett egy rézmetszeteket árusító üzletet. Ötletadóként viszont a két szakember mellett illik megemlíteni Kaunitz kancellár, azaz Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg herceg (1711–1794) nevét, akinek minden bizonnyal nagy szerepe volt Mária Terézia és II. József meggyőzésében. A szintén műgyűjtő Kaunitz a gyűjteményekben eszközt látott a dinasztia dicsőségének, nagyságának megmutatására, erre pedig szerinte a legalkalmasabb egy nagyközönség által látogatható múzeum lehet. Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy a császári házban a művészetek iránt különös lelkesedéssel viseltettek, köszönhetően az

²⁹ A fentieket a bécsi császári éremtár 18. századi történetét feldolgozó legújabb monográfia alapján foglaltam össze: HASSMANN – WINTER 2016. A bécsi császári gyűjteményekhez legutóbb magyarul: PAPHÁZI 2016, 178–180.

éremgyűjtő Lotharingiai Ferenc császárnak. Elég csak Franz Messmer (1728–1773) és Jacob Kohl (1734–1788) híres, a császár halála után festett (1773), ma a Naturhistorisches Museumban látható festményére utalnunk, amelyen a császár a császári gyűjtemények négy igazgatójával látható: Gerard van Swieten (1700–1772) (*könyvtár*), Jean de Baillou (1684–1758) (*természeti tár*), Valentin Jameray Duval (1695–1775) (*éremtár*) és Jean-François de Marcy (1709–1791) (*fizikai tár*) állnak az ülő uralkodó és az asztalra kihelyezett műtárgyak körül. Mária Terézia is vonzódott a művészetekhez, de esetében olyan személyes gyűjtési tevékenységről már nem beszélhetünk, mint hitvesénél. II. József pedig kifejezetten puritán volt, őt a gyűjteményekkel kapcsolatban elsősorban praktikus (például műtárgyvédelmi) szempontok vezették. A korszakban már komoly művészetelméleti tanulmányok születtek, miközben a pfalzi választó düsseldorfi képtárának mintaszerű elrendezése és katalógusa a bécsieket is lépésenként hozta. Ráadásul az egyre gyarapodó képtár minden térkihasználás ellenére kinőtte a Stallburgban rendelkezésre álló termeket, így helyzetének rendezése, elhelyezésének megváltoztatása egyre sürgetőbbé vált. Az anyagot rendezték, katalogizálták és gyarapították — a költözés most már tényleg elkerülhetlenné vált. A formális döntést Mária Terézia 1776-ban hozta meg, de ahhoz II. József is egyetértését adta. Elkezdődtek az építészeti átalakítások a felső Belvedere épületében (falak elbontásával nagyobb termeket alakítottak ki, és elvégezték a szükséges javításokat), majd megkezdődött a festmények átszállítása. 1779-ben a kiállítás már a nagyközönség számára is látogatható volt (hétfőn, szerdán és pénteken). Ezzel azonban korántsem tekintették befejezettnek a kiállításrendezést, mert az udvartól még további művek érkeztek, így a tényleges befejezés csak 1781-ben valósulhatott meg. A kiállítás folyamatos látogathóságának biztosítása komoly előrelépést jelentett egy valódi múzeum felé, hiszen korábban a műveket csak „borravaló” ellenében és eseti jelleggel lehetett a Stallburgban megtekinteni. Azt is fontos megemlíteni, hogy az állandónak szánt kiállítás korántsem volt statikus, hiszen Rosa időről-időre fontosnak érezte az új szerzemények közönségnek történő bemutatását, ez pedig a kiállítás újabb és újabb átrendezését hozta magával. Tágabb térségünkben a Belvedere testesítette meg az eszményi múzeumot, létrehozói álmodták meg a modern értelemben vett képzőművészeti múzeum közép-európai prototípusát.³⁰

A Belvedere még uralkodói alapítású, univerzális múzeum volt, a *Kunst- und Wunderkammer*-nek nevezett gyűjtemények egyenes ági leszármazottja. A közgondolkodás

³⁰ A Belvedere korabeli történetének legújabb összefoglalása: LECHNER 2011. Lásd még: PAPHÁZI 2016, 178–180.

azonban változott, a birodalomban megjelentek a „nemzeti” („national” / „vaterländisch” / „patriotisch”) célkitűzések, amelyek gyakorlatias, népművelő és tudományos igényeket fogalmaztak meg. Ezek a gondolatok hívtak életre egy új múzeumtípust: a nemzeti/tartományi múzeumot. Ezt az intézményt már nem régi típusú „múzeumőrök” vezették, hanem olyan képzett alkalmazottak, akik nemcsak az alkalmazó, hanem a nagyközönség elvárásainak is megfeleltek. A jeles természettudós, a prágai Národní Muzeum állattani tárának vezetője, Franz Xaver Berger (1782–1819) az alábbiak szerint fogalmazta meg az új múzeumtípus definícióját: *„als einen von der Nation oder deren Häuptern begründetes, unter deren Aufsicht und Einfluß fortbestehendes [,] der gesamten Nation selbst als ursprüngliches und untheilbares [,] durch eine förmliche, von der Regierung genehmigte Stiftungsurkunde für ewige Zeiten sanktioniertes Eigenthum angehöriges Institut, zur Beförderung derjenigen Geisteskulturzweige, welche auf zweckmässige allgemeine Aufklärung, Erweckung und Belebung des Nationalgeistes, des Gemeinnsinns, der bürgerlichen Thätigkeit und des allgemeinen Wohlstandes den entscheidenden Einfluß bewaise.”* Berger azt is kifejtette, hogy a nemzeti múzeum a nemzet szükségleteit és képzését szolgálja, dicsőségét hirdeti, gyűjteményei a nemzet tulajdonában állnak, együttműködik az oktatási intézményekkel, és általában a szülőföld, a nyelv, az irodalom és a történelem megismertetését, valamint az irodalmi örökség terjesztését szolgálja. Tegyük hozzá: a birodalomban először Magyarországon jött létre ilyen múzeum!³¹

³¹ RAFFLER 2007, 114–129. Bergert idézi: RAFFLER 2007, 204.

III. A hazai kezdetek — a Ratio Educationis múzeumi rendelkezései

A múzeumtörténeti irodalom 1802-től, a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának évétől számítja a honi múzeumügy kezdetét. Ezzel a hagyományos állásponttal szemben nézetünk szerint a kezdeteket néhány évtizeddel korábban, egy — mai szóval — közérdekű muzeális gyűjtemény jogszabályban, nevesítve történt megjelenésével kell azonosítanunk: nevezetesen a Nagyszombatból Budára helyezett egyetem (korabeli szóhasználattal *numophylacium*-nak nevezett) érem- és régiséggyűjteményének Ratio Educationisban (1777) szereplő szabályozására gondolhatunk.³²

A magyar múzeumügy szülőhelye: a Budavári Palota

A gyökerek azonban még ennél is mélyebbre nyúlnak. Már Hunyadi Mátyás király (1458–1490) a pannoniai és daciai feliratos emlékek nagy gyűjtője volt, kollekcója számára a budai várpalota kertjében romkertet létesített, mivel ezekben a kövekben a dinasztiaja és a magyar föld emlékeit látta (mintegy ékes bizonyítékként a Hunyadiak — a „Corvinus”-ok — római eredetének). Mátyás külföldieknek büszkén mutogatott romkertjében egyfajta korai muzeális közgyűjteményt láthatunk.³³

Pár száz év elteltével ismét arról értesülünk, hogy a budai várpalotában pannoniai régészeti emlékeket gyűjtenek. A Ratio Educationis egyetemmel kapcsolatos rendelkezései közül az egyik az egyetemi könyvtárról, az éremtárról és palotában összegyűjtendő pannoniai régészeti emlékekről szól.³⁴ Az egyetemi éremgyűjtemény eredetileg a nagyszombati jezsuita rendház gyűjteménye volt, 1753-ban alapította Fischer Lipót (1703–1787) jezsuita szerzetes. A jezsuita rend föloszlatása után — a rendház más javaival együtt — 1773-ban a nagyszombati egyetem kapta meg, tanulmányi célokra. Ez a cél nyilvánvaló a gyűjtendő régiségekkel kapcsolatban is, de ahogy a Ratio megjegyzi: megtekinthetik az

³² KOREK 1988, 85., GYÖNGYÖSSY 2003, 257., GYÖNGYÖSSY – MÉSZÁROS – TÓTH 2010, 10–11. Az éremgyűjteményekre ekkor gyakran a 'numophylacium' (vagy: 'numophilacium') szót alkalmazták, lásd: „Locus, ubi numi antiqui custodiuntur”: BARTAL 1901, 446.

³³ GYÖNGYÖSSY 2016, 19–20.

³⁴ *Az egyetemi könyvtár, az éremtár, a régészeti emlékek gyűjteménye*, 200. §: RE 158.

idejövő külföldiek is. A megfogalmazás egyértelmű: olyan muzeális közgyűjteményekről van szó, amelyek nemcsak az egyetemi hallgatóság, hanem mások számára is nyitva állnak. A rendelet célkitűzése nem kisebb, mint a magyar nemzeti érem- és régiségtár megteremtése.³⁵ Bár az egyetemnek voltak további — természetrajzi, fizikai és mechanikai — gyűjteményei, azok egyfajta szertárként kizárólag oktatási célokat szolgáltak, ahogyan a csillagvizsgáló, a botanikus kert (Fűvészkert) vagy a mezőgazdasági gyakorlókert.³⁶

Az 1802-es év nemcsak a Nemzeti Múzeum alapításáról nevezetes: két másik fontos, részleges múzeumi profillal rendelkező erdélyi közgyűjtemény formális megalapítására is ekkor került sor. A jelentős könyv- és kéziratárral, valamint ásvány-, érem- és fegyvergyűjteménnyel rendelkező nagyszebeni Brukenthal Múzeum már 1777-től nyitva állt a nagyközönség számára, de valódi közgyűjteménnyé csak azzal vált, hogy alapítója, Samuel Brukenthal (1721–1803) 1802-ben végrendeletében a nagyszebeni gimnáziumra hagyta. Ugyanebben az évben adta át a közönségnek gróf Teleki Sámuel (1739–1822) a közönségnek könyvtárát és ásványgyűjteményét (Teleki-téka). A két erdélyi közgyűjtemény a későbbiekben — gazdagságuk ellenére — csak regionális jelentőségre tudott szert tenni.³⁷

Összegzés

A korszak témánk szempontjából releváns jogszabályának két olyan vonását emelhetjük ki, amelyek nagyban befolyásolták a későbbi közgondolkodást és a törvényalkotást. A hatásköri kérdések rendezése mellett a magyar múlt iránti erősebb érdeklődés jelentős részben az 1760-as és 1770-es évek tanügyi szakembereinek³⁸ köszönhető:

1.) Mária Terézia oktatási rendelete, a Ratio Educationis azt a joghézagot használta ki, miszerint a köznevelés, a művelődés ügyének szabályozása és irányítása (*cura educationis*

³⁵ KOREK 1988, 234–235., GYÖNGYÖSSY 2003, 257., GYÖNGYÖSSY – MÉSZÁROS – TÓTH 2010, 10–19.

³⁶ KOREK 1988, 235., KOSÁRY 1996, 505., 507. *Az egyetem csillagvizsgáló intézete és szertárai*, 199. §: RE 157.

³⁷ KELEMEN 2006 [1909], 61., HÓMAN 1938 [1927], 369., BÉNYEI 1985, 13., KOREK 1988, 85., KOSÁRY 1996, 559–560., 707., RAFFLER 2007, 173–176., LECHNER 2011, 91., TÓTH 2017, 18. A Teleki-téka korántsem egyedüli magánalapítású könyvtár volt, hiszen több, püspöki alapítású egyházi könyvtár (Pécs, Eger, Gyulafehérvár) mellett egyes főurak is komoly gyűjteményeket hoztak létre (Gödöllő, Hédervár, Pécel stb.), de ezek nem váltak a nagyközönség számára hozzáférhető könyvtárakká, hiszen a gyűjteményezés célja rendszerint nem is ez volt: HÓMAN 1938 [1927], 368., KOSÁRY 1996, 556–559.

³⁸ KOSÁRY 1996, 411–413.

reique literariae) királyi felségjog, így nem tartozik a rendi törvényalkotás tárgykörébe, ahogy a jogszabály fogalmaz „*a nevelés- és oktatásügy felső szintű felügyelete és irányítása — hazai törvényeink szerint — maguknak a királyoknak fenntartott felségjogok közé számítson*”.³⁹ Fontos megjegyezni, hogy az állami irányítás elvét a Ratio nem az állam fogalmából, hanem a magyar király jogköréből vezette le, ez egyfajta gesztus volt a magyar rendi-nemesi felfogás felé, hiszen így — formailag — nem sérültek a magyar alkotmányos jogok. Valójában persze nem történt más, mint a királyi hatalom magához vont egy olyan feladatot, amelyet a középkori rendi jog még nem ismert, ezért arra a merev jogi szemlélettel bíró rendi oldal (pontosabban az alsó táblán helyet foglaló nemesség) nehezen formálhatott volna jogot. Mindez természetesen kihatással volt az oktatásüggyel szoros kapcsolatban álló tudománypolitikára és művelődésügyre is.⁴⁰

2.) Másrészt az sem mellékes, hogy a Ratio — eltérően az osztrák mintától — jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított a történelem oktatásának, és azon belül különösen Magyarország múltja megismertetésének. Ez a korábbi magyar oktatáshoz képest is újszerű volt! Bécsben többen helytelenítették ezt a szemléletmódot, bár a honismeret hasznosságát nyilvánvalóan nem vonhatták kétségbe.⁴¹ Az sem véletlen, hogy a nagyszombati egyetem történelem tanszékét csak az egyetem állami irányítás alá rendelése után, 1770-ben szervezték meg. Néhány év múlva a Ratio további tanszékek létesítését irányozta elő, történeti segédtudományi profillal. Ezek közül az egyik az Érem- és Régiségtani Tanszék (*Cathedra Archaeologico-Numismatica*, a mai ELTE BTK Régészettudományi Intézet jogelődje) volt. Ennek a tanszéknek és a magyar föld numizmatikai emlékei gyűjtésére hivatott éremgyűjteménynek vezetésére az egyetemi könyvtár egyik őrét, Schönwisner Istvánt (1738–1818) kérték fel. A Schönwisner által újrendezett kollekciónak a 19. század második feléig az ország legjelentősebb éremgyűjteménye maradt, de tanulmányi — oktatási célokat szolgáló — jellege miatt nem vál(hatot)t a nagyközönség számára hozzáférhető múzeummá.⁴²

³⁹ *A nevelésügy helyes elrendezésének szükségessége, és az erre vonatkozó rendelkezési jog fenntartása Magyarországon a király számára*, 1. §: RE 17. Az alapelvet megerősíti a 8. és a 9. § is, uott 26., 385.

⁴⁰ MAGYARY 1922a [2015], 85–86., FEJŐS 1964, 272–273., KOSÁRY 1996, 408., 410–411., 413., TÓTH 2017, 18.

⁴¹ KOSÁRY 1996, 420–421.

⁴² KOSÁRY 1996, 503–505., GYÖNGYÖSSY 2003, 257–258., GYÖNGYÖSSY – MÉSZÁROS – TÓTH 2010, 16–21.

IV. A Magyar Nemzeti Múzeum létrejötte, reformkori szabályozások

„Wenn Ungarn sich zuerst entschließt, dem vorleuchtenden herrlichen Muster zu folgen — was Wunder — Ungarn ist groß, reich und mächtig genug dazu, aber wenn auch Siebenbürgen, Mähren, Schlesien thätig und wetteifernd zu Werke schreiten, wenn diese Provinzen, die mit den Forderungen des Zeitgeistes auf die ehrenvollste Weise entsprechen, dann drängt sich Böhmens Patrioten billig die Frage auf: Wollen wir hierin nachstehen...?“
(Franz Xaver Berger természettudós a prágai Nemzeti Múzeum létrehozásának szükségességéről)⁴³

Minden magyar állampolgár számára közismert tény, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumot gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) 1802. november 25-én alapította meg, pontosabban az I. Ferenc király (1792–1835) által jóváhagyott alapítólevelével ezen a napon kelt.⁴⁴ Az azonban már kevésbé tudott, hogy — bár az alapítást egy konkrét időponthoz köthetjük — az ténylegesen mégis egy hosszabb folyamat eredménye volt. Az alábbiakban először ennek a folyamatnak a jogtörténeti jelentőséggel bíró állomásait szeretnénk számba venni, majd pedig a gróf szándékának törvényhozás általi kiteljesítését bemutatni.

A Magyar Nemzeti Múzeum korábbi iratanyaga a második világháború idején elégett a Magyar Országos Levéltárban, így történetének feltárása csak más forrásanyag (például József nádor levéltárának (Archivum Palatine) *Acta Musei Nationalis* című részlege, illetve a múzeum egyes (fő)osztályain fennmaradt dokumentáció) alapján lehetséges. Ennek figyelembe vételével készítette el Fejős Imre mindmáig megkerülhetetlen múzeumtörténetét, amely a későbbi összefoglalások alapja lett.⁴⁵ Az intézménytörténeti kutatások nehézségével is magyarázható, hogy az alapítás 200. évfordulójára nem az intézmény, hanem *gyűjteményeinek történetéről* jelent meg minden szempontból hiánypótló, színvonalas összeállítás.⁴⁶

⁴³ Idézi: RAFFLER 2007, 200–201.

⁴⁴ KUBINYI 1848, 11., KUBINYI 1861, 7., SZALAY 1902, VII., FEJŐS 1964, 267. Az alapítólevelével királyi oklevélbe foglalt szövegének magyar fordítása: BERLÁSZ 1981, 44–48.

⁴⁵ FEJŐS 1964. és FEJŐS 1965. Az Országos Széchényi Könyvtár vonatkozásában: BERLÁSZ 1981. A levéltári anyag pusztulásához: BODÓ 2016, 62., TÓTH 2017, 24–25.

⁴⁶ PINTÉR 2002. Meg kell azonban jegyezni, hogy az alapítás 100. évfordulójára készült kötet (A Magyar Nemzeti Múzeum) is hasonló szellemben készült, bár Szalay Imre (1846–1917), a múzeum igazgatója bevezető tanulmányt írt az intézmény történetéről: SZALAY 1902.

Az alapítás felé tett első lépések egyikének a muzeológiai szakirodalom Hajnóczy József (1750–1795) könyvtárosi alkalmazását (1779) tartja: Széchényi gróf megbízásából rendeznie kellett a sopronhorpácsi kastély könyvtárát, majd megkezdte a gróf Hungarica-könyvtárának kialakítását. Széchényit legkésőbb 1786-tól foglalkoztatta a gondolat, hogy ezt a gyűjteményét majdan hazájának ajánlja fel, legalábbis erre utal a családi iktatókönyv, amelyben az érintett könyvvásárlások kapcsán megjelent a *Bibliotheca Regnicolaris Hungarica* (Országos Magyar Könyvtár) megnevezés. Az anyag katalogizálása immár Nagycenken Hajnóczy feladata lett. Széchényi időközben könyvtára további gyarapítása érdekében szerződéses viszonyba került Kovachich Márton Györggyel (1744–1821), a magyar diplomatika és forráskiadás megkerülhetetlen személyiségével. Kovachich eszméje volt egy Pesten felállítandó nemzeti könyvtár vagy múzeum, amelynek a könyvek mellett régiség- és képgyűjteménnyel is rendelkeznie kellene.⁴⁷

A Nemzeti Múzeum megalapítása

Széchényi gróf 1802. márciusában érkezettnek látta az időt, hogy alapítási szándékához királyi jóváhagyást kérjen. Erre elsősorban azért volt szüksége, mert az intézmény alkalmazottainak fizetését a királyi ellenőrzés alatt álló Egyetemi Alapból kívánta fedeztetni. (Az Egyetemi Alapot — *fundus universitatis* — Mária Terézia 1780-ban hozta létre a királyi egyetem működésének pénzügyi fedezetéül; bár az alapot a Helytartótanács gondozta, csak a király rendelkezhetett vele.) Az alapító kéréseit hat pontba foglalva terjesztette a király elé. Első kérése annak engedélyezésére irányult, hogy gyűjteményeit felajánlhassa hazájának, Magyarországnak. Második kérésével arra kért engedélyt, hogy az így átadott gyűjteményt — saját költségén — tovább gyarapíthassa. Azt is kérelmezte, hogy a gyarapodásra tekintettel az eddig megjelent katalógus kötetek folytatásaként pótköteteket adhasson ki. Kérelmének negyedik pontja arra irányult, hogy az új intézmény kerüljön a főherceg-nádor joghatósága alá, illetve elhelyezése az Egyetemi Könyvtár épületében történjen, de úgy, hogy a két gyűjteményt nem szabad egyesíteni. Javasolta, hogy az egyetem esetleges költözése esetén az általa alapított nemzeti gyűjtemény maradjon ott, ahol az országos

⁴⁷ HÓMAN 1938 [1927], 368., FEJŐS 1964, 268–269., BERLÁSZ 1981, 24–26., 28–29., 38., 40–41., BÉNYEI 1985, 13., KOSÁRY 1996, 559., V. WINDISCH 1998, 56–57., 71–72., 79., 82–83., RAFFLER 2007, 263., BODÓ 2016, 5–6., TÓTH 2017, 20., 23. (12. jegyzet), 34–36. Marlies Raffler kutatásaiból tudjuk, hogy a múzeumalapítás szándékának fogantatásához nagyban hozzájárultak Széchényi Ferenc európai utazásai: RAFFLER 2007, 266–274.

főhatóság, a Helytartótanács is van. Ötödik kérése érdemeinek megörökítésére, az új intézmény falán emléktábla elhelyezésére vonatkozott. Hatodik kérése szerint az intézmény alkalmazottjaira Széchényi tehetne javaslatot, de az uralkodó nevezné ki őket. A Magyar Kancelláriára benyújtott felségfolyamodványt véleményezésre megkapta a Helytartótanács, amely rövid időn belül — apróbb módosításokkal — támogató véleményt alakított ki: a felajánlás elfogadását javasolta. A Kancellária ezt követően, néhány kiegészítéssel, hasonlóan támogatólag terjesztette a király elé a javaslatot. Június 23-án megszületett Ferenc király legfelsőbb elhatározása: „*Széchényi gróf ajánlatát nemcsak kiváló tetszéssel fogadom, hanem egyúttal kegyelmesen megengedem...*”. A király tehát átvette az ország számára a gyűjteményt, és egyúttal alapítói előjogokat engedélyezett Széchényi Ferenc grófnak. A szükséges egyeztetések lefolytatása után az alapító aláírta, és jóváhagyásra benyújtotta az Alapítólevelet, amelyet a király oklevélben hagyott jóvá. Az előbbiek fényében érthető, hogy az intézmény nagyobb tekintélye érdekében, annak felügyeletét az Alapítólevél egy Habsburgra, Magyarország nádorára, József főhercegre (1776–1847) bízta, aki feladatát valóban lelkiismeretesen látta el.⁴⁸

A vita arról, hogy a gróf pontosan mit is alapított, újra és újra fellángol. A magyar könyvtártörténet ikonikus személyisége, Berlász Jenő (1911–2015) azt a nézetet képviselte, hogy könyvtárat, viszont az alapítást 1808-ban szentesítő törvény már egyértelműen múzeumot említ. Mindez a kortársak számára nem vált el ennyire élesen, hiszen a *bibliotheca* és a *museum* szavak ekkor még gyakorlatilag szinonimák voltak. Ráadásul — ahogy arra Marosi Ernő rámutatott — a *museum* szó sokáig még dolgozószoba jelentéssel is bírt, így nevezték a humanisták *studiolo*-ját, amely egyúttal könyvek és ritkaságok (*curiosa*) gyűjteménye volt egyben. A 18. században az efféle gyűjteményeket *Kunst- und Wunderkammer* néven említették. Széchényi alapítása ezekhez sorolható, pontosabban azok *curiosa artificialia* megnevezésű osztályába: „*a könyvek és kéziratok gyűjteményét a humanizmus óta a történelem folyamatosságának szemléltetésére igen alkalmasnak tartott éremgyűjtemény, valamint grafikai és térképgyűjtemény egészítette ki*” (Marosi Ernő). A kortársak számára mindez persze egyértelmű volt, ahogy Döbrentei Gábor (1785–1851) fogalmazta meg egyik, Kazinczy Ferenchez (1759–1831) írott levelében: „*Széchényinek*

⁴⁸ Gróf Széchényi Ferenc beadványa (1802): DOKUMENTUMOK 1977, 14–15., RAFFLER 2007, 280–281. Az alapítás folyamatához: SZALAY 1902, VIII., FEJŐS 1964, 270., BERLÁSZ 1981, 41–48., BÉNYEI 1985, 14–15., KOSÁRY 1996, 409., RAFFLER 2007, 279–287., DEBRECZENI-DROPPÁN 2008, 36., TÓTH 2017, 36–38. Az emléktábla javasolt szövegének magyar fordítása: „**A gróf Széchényi-család Magyar Könyvtára / II. Ferenc császár felségének, Magyarország királyának / József ausztriai főherceg nádornak idejében / 1802-ben / a hazának szentelve**”, lásd: BERLÁSZ 1981, 42.

Bibliothékája lesz fundamentoma az állítandó Nemzeti Múzeumnak Pesten”.⁴⁹

Az alapítást követő első országgyűlés 1807-ben hivatalosan is birtokba vette az intézményt, és egyúttal becikkelyezte gróf Széchényi Ferenc érdemeit.⁵⁰ Bár a törvénycikk címe szerint a magyar országos Széchényi-könyvtárról szól, a szöveg részletezi az adományozott gyűjteményeket, tárgytipusokat: a könyvtár mellett szó van pénzermékről, címerekről, térképekről, képekről, kéziratokról; végül a gróf érdemeinek felsorolása azzal zárul, hogy „*egy fölállítandó nemzeti múzeum alapjait dicséretes buzgósággal lerakta*”.⁵¹

Az 1807-es törvénycikk még csak az alapító gróf érdemeinek becikkelyezéséről szólt, de a következő évben megtörtént az alapítás országgyűlési jóváhagyása is azzal, hogy az országgyűlés újabb törvénycikket alkotott, immár a Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről.⁵² A törvénycikk az uralkodó és a nádor szándékainak méltatása mellett a vármegyék által befizetendő összegekből felállítandó alapról rendelkezett, egyúttal visszahivatkozott az 1790. évi LXVII. törvénycikkre, amelyben nevesítve szerepel a „tudományi bizottságban” megvitatandó tárgykörök között a „hazai nyelv kiművelésének, valamint a nemzeti művelődés egyéb szükséges eszközeinek” tervezete (ahogyan egy fokozatosan felállítandó tudományos akadémiaé is).⁵³ A törvénnyel létrehozott múzeumi alap felügyeletét a nádorra bízták, aki rövidesen rendeletben szabályozta az alap működésével kapcsolatos kérdéseket: az adminisztrációt a Helytartótanács felügyelete alatt álló Országos Pénztár (*Cassa Regni*) látta el, de a pénzzel továbbra is nádor mint a múzeum elnöke rendelkezett.⁵⁴ 1808-ban nemcsak az intézmény

⁴⁹ BERLÁSZ 1981, 9–10., 41–48., 75., 85., MAROSI 2016, 76–77., BODÓ 2016, 2–4., 6., TÓTH 2017, 14., 22–23., 40. Döbrentei Gábor levele Kazinczy Ferenchez (Oláhandrásfalva, 1808. február 25.): KAZINCZY LEVELEZÉSE 5, 332–335. (Nr. 1244.)

⁵⁰ *A magyar országos Széchényi-könyvtárról (De bibliotheca Hungarica Széchényiano-regnicolari)* szóló **1807. évi XXIV. törvénycikk**. Kiadása: CJH 5, 360–361. Az országgyűlés naplója: ORSZÁGGYŰLÉS 1807, 829–833.

⁵¹ KUBINYI 1848, 15., SZALAY 1902, XI., FEJŐS 1964, 270–271., BERLÁSZ 1981, 82–85., KOREK 1988, 87–90., RAFFLER 2007, 281–282., POMOGYI 2008, 735., TÓTH 2017, 46–48.

⁵² *A Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről (De erigendo Musaeo Nationali, aliisque promovendae culturae linguae Hungaricae adminiculis)* szóló **1808. évi VIII. törvénycikk**. Kiadása: CJH 5, 406–409.

⁵³ *A közpolitikai és bírósági ügyeknek s más tárgyakkal, melyek az országgyűlésen nem voltak bevégezhetők, rendszeres kidolgozására bizottságok rendeltetnek és megbízottak neveztetnek ki (Pro elaboratione systematis publico-politicorum, et judicialium negotiorum, aliorumque objectorum, quae hac diaeta terminari non poterant, deputationes ordinantur, et deputi denominantur)* című **1790. évi LXVII. törvénycikk**. Kiadása: CJH 5, 202–215. A törvénycikkkel országos bizottságokat hoztak létre reformtervek kidolgozására (SZIJÁRTÓ 2010, 87., 357–358.). A korabeli magyar társadalom nagyon várta a reformok megvalósítását (BERLÁSZ 1981, 41., TÓTH 2017, 18–20.), ezzel is magyarázható a törvénycikkre történt visszahivatkozás. Az 1808-as országgyűlési rendelkezésekhez: SZALAY 1902, XII., BERLÁSZ 1981, 85., RAFFLER 2007, 288., TÓTH 2017, 48–50.

⁵⁴ ORSZÁGGYŰLÉS 1808, 316–317., 321–332., JNI 3, 335., BERLÁSZ 1981, 85., 88–90., RAFFLER 2007, 288., DEBRECZENI-DROPPÁN 2008, 38., TÓTH 2017, 48–50.

működtetéséhez és az épület felépítéséhez szükséges pénzügyi alapot sikerült megteremteni, hanem kijelölték az építési telket is. Grassalkovich Antal (1771–1841) herceg följánlása révén ugyanis egy olyan telek került köztulajdonba, amely a kortársak számára megfelelőnek tűnt egy méltó épület felépítéséhez.⁵⁵ A Karok és Rendek ugyanakkor fontosnak tartották megjegyezni, hogy amíg a következő országgyűlésen egy tudományos társaság fölállítására sor nem kerül, a király és a nádor mindent kövessen el a múzeum és a magyar nyelv művelése ügyének elősegítése érdekében. Ezzel egyszersmind ki is jelölték a Nemzeti Múzeum helyét a magyar közművelődésben.

A Magyar Nemzeti Múzeum létrehozása és köztulajdonba vétele tehát törvényhozási úton történt, amelyhez királyi szentesítés szükségeltetett. A nádor közreműködése mindkét fél számára biztosította a szükséges személyi garanciát. Mindez megfelelt a korabeli európai gyakorlatnak. Gondoljunk csak londoni *British Museum*-ra, amelynek alapgyűjteményeit 1753-ban parlamenti aktussal egyesítették, vagy a párizsi Louvre-ban létrehozott és 1793-ban megnyitott *Musée de la République*-re (később: *Musée Napoléon*)! Bármennyire is hasonlóak az alapítási eljárások, a londoni és a párizsi gyűjtemények gyűjtőkörüknek egyetemessége révén nem szolgálhattak példaként. Nem véletlen, hogy látogatóik arról számoltak be, hogy a művészet teljes történetét élhették át. A magyar gróf szándékai ettől eltértek, azonban erre is találunk európai példát. A francia forradalom pusztításai tették szükségessé a francia történelem fontos emlékeinek megmentését, múzeumba történő összegyűjtését. Ezért hozta létre Alexandre Lenoir (1761–1839) a *Musée des monuments français*-t, amely középkori emlékeket és az ancien régime hagyatékát gyűjtötte össze. Ez a gyűjtemény vált az európai nemzeti múzeumok példaképévé. A Magyar Nemzeti Múzeum ebben az értelemben a magyar rendi állam kultúrtörténeti múzeuma (*hungarica* gyűjtemény) lett, szemben Bécs császári gyűjteményeinek univerzalizmusával.⁵⁶

⁵⁵ KUBINYI 1848, 15., KUBINYI 1861, 10–11., SZALAY 1902, XII–XIII., FEJŐS 1964, 272., BERLÁSZ 1981, 85., RAFFLER 2007, 283., DEBRECZENI-DROPPÁN 2008, 38., TÓTH 2017, 48. József nádor 1807. november 10-én terjesztette a császár és király elé Grassalkovich herceg telekfelajánlását: JN 3, 62–64. 1808. március 10-én már a telekcseré ügyét terjesztette az uralkodó elé: uo 171–174.

⁵⁶ HÓMAN 1938 [1927], 366–367., BERLÁSZ 1981, 22., 75., KOREK 1988, 66–69., BODÓ 2016, 12–13., MAROSI 2016, 79–80., TÓTH 2017, 14–16., 20., 50., 181. (301. jegyzet).

A múzeum eszméjének kiteljesedése

Ezt követően megkezdődött a múzeum eszméjének kiteljesedése. Ebben komoly szerepet játszott a főkurátor, József nádor, aki már 1804-ben rendeletet bocsátott ki, amelyben kötelezte a hazai nyomdászokat minden általuk nyomtatott könyv egy példányának a nemzeti könyvtár részére díjtalanul történő megküldésére. Később sikerült az udvarnál kijárania, hogy a Magyarországon talált régiségekből a Nemzeti Múzeum számára lehessen válogatni.⁵⁷

Az újkori magyar jog a talált kincs tulajdonjogát harmadolni rendelte: egyharmada illette a találót, egyharmada az ingatlan tulajdonosát, egyharmada pedig a kincstárat (a középkori magyar jog szerint a talált kincs még teljes egészében a királyi kincstárat illette meg). A „harmadolásnak” azonban hiányzott a törvényi alapja: nem véletlen, hogy a 18. század végén emiatt az Udvari Kancellária és a Helytartótanács hosszas jogi vitát folytatott. A joggyakorlat alapján kiadott királyi rendeletek a talált kincseket rendre Bécsbe rendelték, ahol azok rendszerint a császári gyűjteményekbe kerültek. 1813-ban került sor először arra, hogy talált kincsből a Nemzeti Múzeum és a pesti egyetem már válogathatott, de továbbra is kaphattak műtárgyakat a bécsi császári gyűjtemények.⁵⁸

József nádor a gyűjtemények gyarapítása érdekében és a múzeum pénzalapjának előteremtéséhez elsősorban a nemességet akarta megnyerni, ezért felkérte Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823) gyűjteményőrt egy emlékirat elkészítésére, amelyet aztán az 1807-es országgyűlés elé terjesztettek. A kétnyelvű (latin-magyar) elaborátum (*Museum Hungaricum excelsis regni proceribus et inclitis statibus ac ordinibus exhibitum — A' Nemzeti Gyűjtemények elintézése' feltételei Magyar Ország hazafiai' számára. Buda, 1807.*), amelyet a későbbi szakirodalom a magyar muzeológia első tanulmányának minősített, szakszerű módon fogalmazta meg a nemzeti múzeum célkitűzéseit, határozta meg gyűjtőkörét, és mindezek finanszírozásának szükségességét és módozatait. Külön kiemelte, hogy a pénzalap mellett elkerülhetetlenül szükséges a múzeumépület felépítése.⁵⁹

⁵⁷ KUBINYI 1848, 13., KUBINYI 1861, 8–9., FEJŐS 1964, 272., BERLÁSZ 1981, 69., 112., KOREK 1988, 90. Magyarországon a kötelespéldány-rendszer a 18. században alakult ki: eleinte a Helytartótanácsnak kellett két példányt beküldeni. 1780-tól egy harmadik példányt kapott meg az Egyetemi Könyvtár, 1802-től már négyre emelték a kötelespéldányok számát: kettő Bécsbe került, kettő pedig Pesten maradt (Egyetemi Könyvtár, Nemzeti Múzeum). Mivel a nyomdák nem tartották be a rendelkezést, gróf Széchényi Ferenc panaszára született meg 1804-ben a szigorú helytartótanácsi kötelezés: KÖM 4, 294. (17. jegyzet).

⁵⁸ RAFFLER 2007, 262., GYÖNGYÖSSY 2016, 22–24., TÓTH 2017, 64.

⁵⁹ JNI 3, 73., KUBINYI 1848, 14–15., KUBINYI 1861, 10., FEJŐS 1964, 272., BERLÁSZ 1981, 75–82., KOREK 1988, 90–91., RAFFLER 2007, 287–288., 295., DEBRECZENI-DROPPÁN 2008, 36–37., TÓTH 2017, 42–46. A *Museum Hungaricum* latin szövege Miller munkája, magyar fordítását viszont Strázsay József

Miller javaslata nagy alaposággal összesen kilenc alapvető kérdéskört tárgyalt. *Először* kimondta, hogy az intézménynek Pesten, az ország kormányzati-gazdasági-kulturális központjában kell működnie. *Másodszor* a gyűjtemények elhelyezése nagyméretű, új építésű palotát igényel — nem véletlen, hogy a kiadványban a szöveghez csatoltan jelent meg Hild József (1814–1867) pesti építésznek a felépítendő palotát ábrázoló, három, rézmetszetű tervrajza. *Harmadszor* az épület beosztásával kapcsolatos javaslatok szerepelnek: a palotának ugyanis alkalmasnak kell lennie a nagy tárak (könyvtár, régiségtár, természeti tár) befogadására és megfelelő elhelyezésére. A gyűjtemények elhelyezése mellett megfelelő dolgozószobákat és restaurátor műhelyeket kell kialakítani, valamint figyelemmel kell lenni arra is, hogy a személyzet szolgálati lakásai is az épületben legyenek. *Negyedrész*t a javaslat a gyűjteménygyarapítás forrásait általában a vármegyék és városok, a káptalanok és szerzetesrendek, valamint a történelmi családok és az értelmiség adományaiiban jelölte meg. Millernek az intézményműködtetés szempontjából különösen is kiemelendő érdeme, hogy elaborátumában *ötödször* részletesen meghatározta és elhatárolta a fenntartással kapcsolatos alábbi költségnemeket: az épületfenntartási, személyzeti, fűtési, gyarapítási, kiadványi és adminisztratív kiadásokat. *Hatodszor* a tanulmány kitért a múzeum működését biztosító pénzalap (*fundus Musei*) megteremtésének szükségességére, amelyet alapvetően a társadalom áldozatkészségére kívánt alapítani. *Hetedrész*t meghatározta a múzeumi pénzalap kezelésének kereteit, mivel azt az Országos Pénztár (*Cassa regnicolaris*) hatáskörébe utalná, a múzeum elnöke (*praeses Musei*), József nádor felügyelete alatt. A javaslat *nyolcadik* része igazgatási kérdéseket tárgyalt. Az intézmény felügyelete, irányítása az elnökség (*praesidium*) feladata lenne. Ennek hatáskörébe tartozna minden pénzügyi rendelkezés, a gyűjteményfejlesztés felügyelete, a szolgálati és ügyviteli rend meghatározása és az alkalmazottak kinevezése. A múzeum tisztviselőinek (*officiolatus*) ide kellene megküldeniük félévi jelentéseiket (*semestrales relationes*), előterjesztéseiket (*repraesentationes*), és innen kapnák meg az elnöki határozatokat (*intimationes*) és rendelkezéseket (*decretationes*). A belső adminisztráció, a hivatalos és tudományos tevékenység elvi irányítása és ellenőrzése az igazgató (*director*) hatáskörébe kerülne. Az igazgatóval kapcsolatban Miller fontosnak tartotta megjegyezni, hogy nemcsak a hazai tudományokban (elsősorban a jogban és a

(?–?), a Könyvtár írnoka (*scriptor*) készítette: BERLÁSZ 1981, 172. (90. jegyzet). Miller emlékiratának magyar változatát újra kiadta: TÓTH 2017, 374–384. Miller reputációja a magyar nemesi értelmiség körében nem volt túl kedvező. Cserey Farkas (1773–1842) így írt róla egy Kazinczy Ferencnek címzett levelében (Kraszna, 1808. június 24.): „Én ha rajtam állna, erejéhez mérséklett dolgot adnék ezen ember elibe, és dolgoztatnám, de Ország Bibliothecariusának nem hagynám”, lásd: KAZINCZY LEVELEZÉSE 5, 511–512. (Nr. 1317.).

történelemben) való tájékozottság a kívánatos elvárás, hanem üdvös lenne az is, ha magas szinten foglalkozna a történetírással, és kiérdemelné az „ország történetírója” (*historiographus regni*) megtisztelő címet. Az igazgató mellé a hivatalos ügyintézésre irodatisztet (*cancellista officii*), az épület biztonsága érdekében pedig egy gondnokot (*inspector*), a forgalom irányítására és ellenőrzésére egy kapust (*janitor*) kellene alkalmazni. Az egyes tárakat (gyűjteményeket) egy-egy őr (*custos*) vezetné, munkájukat táranként segédőr (*vice-custos*), hivatalsegéd (*famulus*) és takarítói feladatokat ellátó „hetes” (*mediastinus*) segítené. Ez táranként négy alkalmazottat jelentene, kivéve a könyvtári részleget, ahol Miller további álláshelyek beállítását tartotta szükségesnek. Járulékos, kiegészítő egység lett volna egy laboratórium, amelyben mindhárom tár igényeinek kiszolgálására egy festőt (*pictor*) és egy rézmetszőt (*calcographus*) foglalkoztattak volna. A javaslat *kilencedszer* taglalta a múzeum azon feladatát, hogy megismertesse kincseit. Erre a célra évkönyv (*Acta Musei Hungarici*) megjelentetése lenne kívánatos. Miller kitért a stabil és hosszú távú működés jogbiztosítékaira: megállapította, hogy egy az 1802-eshez hasonló új alapítólevél (királyi megerősítés), valamint országgyűlésen megalkotott törvény lenne szükséges; utóbbiban a rendek magukénak ismerhetnék el a múzeumot.⁶⁰

A *Museum Hungaricum* azonban csak részletes célt ért el: az országgyűlés a hadiadó minden forintja után egy garast ajánlott meg a múzeumi alapra, de az építkezést későbbi időpontra halasztotta. Nem merült fel az sem, hogy az országgyűlés a maga hatáskörébe vonja az új intézményt, és ezzel rést üssön azon — a Ratio Educationisban megfogalmazott — alapelven, hogy „a nemes tudományok igazgatása” a királyi felségjogok közé tartozik; így ezeket a feladatokat a múzeum vonatkozásában továbbra is a főkurátor, József nádor látta el.⁶¹

A múzeumba került növekvő gyűjteményi anyag megkívánta a szükséges személyzeti keretek kialakítását. Miller Jakab Ferdinánd érdeme az is, hogy kialakult a múzeum szervezete, megtörtént a múzeumi tárak megszervezése. 1811-ben már megjelent három nyelven (latinul, magyarul és németül) nyomtatásban a múzeum látogatási rendje, az év őszén az intézménynek már hét kinevezett alkalmazottja volt. A megerősödő múzeumi alap nemcsak a fizetéseket fedezte, hanem a vásárlási, berendezési és üzemeltetési költségeket is. Az 1811. évi devalváció viszont komoly hatással bírt az alapra: a jelentős veszteségek után

⁶⁰ BERLÁSZ 1981, 76–82., TÓTH 2017, 42–46. A Miller által tervezett múzeumi évkönyv (*Acta Litteraria Musei Nationalis Hungarici*) első és egyetlen kötete 1818-ban jelent meg, lásd: KUBINYI 1848, 17–18., KUBINYI 1861, 13., RAFFLER 2007, 289., TÓTH 2017, 64–66.

⁶¹ JNI 3, 390., FEJŐS 1964, 272–273., BERLÁSZ 1981, 82–86., 88., RAFFLER 2007, 288., DEBRECZENI-DROPPÁN 2008, 37–38., TÓTH 2017, 46.

csak évek múltán valósult meg az alap konszolidációja. 1811-ben az addig történekről a nádor részletes beszámolót terjesztett az országgyűlés elé. Ez kötelessége is volt, hiszen az 1808. évi VIII. törvénycikk jelentéstételi kötelezettséget írt elő: a múzeumi alap számára befolyó pénzüsszegegről évente kapott jelentést a nádor, neki viszont a rendeknek kellett beszámolnia. A pénzügyi kimutatáson kívül nagy jelentősége volt az összefoglaló nádori (múzeumelnöki) jelentésnek, amelyet vegyes ülésben olvastak fel. Az egyes tárakról nem hangzott el érdemi információ, bár a nádor beszámolóját a Miller által előkészített, részjelentések alapozták meg. A nádori jelentés három javaslattal zárult: *egyrészt* indítványozta mindazok nevének törvénybe iktatását, akik jelentősebb hozzájárulással segítették a múzeum fejlesztését; *másrészt* felkérte a rendeket, hogy vegyék napirendre az 1790 óta tervezett Tudós Társaság (esetleg a Nemzeti Múzeum keretében történő) létrehozásának ügyét; *harmadrészt* támogatást kért az új múzeumépület felépítéséhez. (Miller egyébként előkészített egy *negyedik* javaslatot is, nevezetesen az intézmény József nádorról történő elnevezését — *Museum Statuum et Ordinum Regni Josephinum Palatinale / A Karok és Rendek József nádor Múzeuma* —; ezt azonban a nádor elvetette, így nem került a rendek elé.) Az országgyűlés a jelentést tudomásul vette, és hozzájárult a tervezett fejlesztések megvalósításához.⁶²

Az 1808. évi országgyűlést követően országszerte megindult az adományozás.⁶³ Az 1827-es országgyűlésen már külön törvénycikket alkottak mindazok megemlékezésével, akik időközben adományt tettek a Nemzeti Múzeum javára.⁶⁴ Ennek előzménye természetesen József nádor alapos országgyűlési előterjesztése volt. A nádor ugyanis arra utasította a Nemzeti Múzeumot, hogy az 1825-ben ismét összehívott országgyűlés számára állítsanak össze hivatalos jelentést, amelyben részletezik a korábbi évek történéseit, a gyűjtemények gyarapodását, valamint az elkövetkező évek szükséges fejlesztéseit. A latin nyelvű jelentés (*Officiosa relatio de statu Musei Nationalis Hungarici*) három fejezetre oszlott: az *első* fejezet számolt be az intézmény eseménytörténetéről, valamint pénzalapjának gyarapodásáról, a *második* részletezte a múzeum állapotát, szervezetét és vagyonát, végül a *harmadik* a további fejlesztésekre tett javaslatot. A jelentésből jól kiviláglik a szolgálati hatáskörök komplex rendszere. Az intézmény legfőbb irányítását (*suprema directio*) a nádor

⁶² KUBINYI 1861, 12., SZALAY 1902, XV., KOLLÁNYI 1905, 256–258., BERLÁSZ 1981, 90–94., 97., RAFFLER 2007, 291–294., DEBRECZENI-DROPPÁN 2008, 38., DEBRECZENI-DROPPÁN 2011a., TÓTH 2017, 50–54., 64.

⁶³ FEJŐS 1964, 273–275., BERLÁSZ 1981, 90., 108., 199–200., RAFFLER 2007, 294., POMOGYI 2008, 735.

⁶⁴ *A magyar nemzeti muzeum javára tett ajánlatok becikkelyezettnek (Oblata pro museo nationali Hungarico facta inarticulantur)* című **1827. évi XXXV. törvénycikk**. Kiadása: CJH 5, 466–473.

gyakorolta mint a múzeum elnöke (*praeses*). A múzeum igazgatója (*director*) neki tett jelentést, és tőle kapott utasítást. Az igazgató gyakorolta a gyűjtemények feletti közvetlen felügyeletet (*superior inspectio*), ellenőrizte a nádori utasítások végrehajtását, vezette az adminisztrációt, elnökölt a munkatársi értekezleteken. A múzeumi osztályok (tárak) élén egy-egy őr (*custos*) állt, aki gondoskodott a gyűjtemények őrizetéről, a gyarapítás, selejtezés és csere szakmai feladatairól. Kalauzolta továbbá a külföldi vendégeket, valamint a gyűjteményt tudós közleményekben folytatólagosan ismertette. Kíváncsággal jelent meg, hogy az őr munkáját minden tárban egy-egy *adjunctus* segítse, de ekkor ilyen alkalmazás csak a természeti tárban volt. Az intézet vezetői (tisztjei) havonta tartottak munkatársi értekezletet. A jelentés számot adott arról is, hogy a szolgálati rendet ideiglenes szabályzat írja elő, mert a végleges utasítást egy a múzeumi tisztekből és az egyetem tanáraiból álló bizottság fogja kidolgozni. A Múzeumi Alap helyzete ugyanakkor nem tette lehetővé a kívánt személyzeti fejlesztéseket, ahogy nem fedezte a nagyobb arányú műtárgy-vásárlásokat és a leromlott állapotú Batthyány-villa tatarozását sem (nem beszélve az új múzeumpalota felépítéséről). A nádor ezért azt javasolta, hogy engedélyezzék számára előlegek felvételét a Nemesi Felkelési Hozzájárulási Alapból (*fundus insurrectionalis concurrentionalis*). A nádori javaslatok elfogadását azonban későbbre halasztották, így a törvénycikk megköszönte fáradozásait, illetve név szerint felsorolta az eladdig jelentősebb adományt tevők neveit.⁶⁵ A halasztás oka nem a Nemzeti Múzeum ügye iránti érdektelenség volt, hanem sokkal inkább az, hogy ismét napirendre került az 1790-ben indítványozott reformok kérdése, ezért új bizottságokat rendeltek ki a szükséges javaslatok kidolgozására, így addig minden újítást elnapoltak.⁶⁶

Bár az 1830-as országgyűlés elé került József nádor újabb, tudományos és pénzügyi részből álló múzeumelnöki jelentése a Nemzeti Múzeumról, az alapos beszámolót a rendek tudomásul vették, de az abban foglalt javaslatok megvalósításáról érdemi döntés nem született.⁶⁷

József nádor mégis mindent elkövetett annak érdekében, hogy az időközben szépen gyarapodó gyűjteményeket őrző intézmény mielőbb méltó elhelyezést kaphasson. Törekvéseit azonban csak évtizedek elteltével koronázta siker. 1832-ben ismét az országgyűlés előtt — szokásos múzeumelnöki jelentésében — vetette fel az építkezés tervét,

⁶⁵ SZALAY 1902, XXII., BERLÁSZ 1981, 198–207., TÓTH 2017, 72–74.

⁶⁶ *A bizottsági rendszeres munkálatok további tárgyalása a legközelebbi országgyűlésre halasztatik (Systematicorum operatorum deputationalium ulterior pertractatio ad proximam diabetam prorogatur)* című **1827. évi VIII. törvénycikk**. Kiadása: CJH 5, 438–443.

⁶⁷ BERLÁSZ 1981, 210–212., TÓTH 2017, 76.

illetve bejelentette, hogy saját kockázatára szerződést kötött a Jankovich-gyűjtemény megvásárlásáról. A nádor törekvéseit végül siker koronázta: az országgyűlés vége felé törvénycikket alkottak, amellyel helybenhagyták a nevezett gyűjtemény megvásárlását, valamint fedezetet biztosítottak az építkezésre. Egyúttal külön országgyűlési bizottságot küldtek ki az intézmény felügyeletére. Ezekkel az intézkedésekkel az országgyűlés a Nemzeti Múzeum második megalapítója lett.⁶⁸

Az elfogadott törvénycikk négy bekezdésbe soroltan tartalmazza a törvényhozók döntéseit.⁶⁹ *Egyrészt* az építkezésre 500 ezer forintot ajánlottak meg oly módon, hogy azt kizárólag a nemesektől kell beszedni. *Másrészt* a korábban a Ludoviceum számára előirányzott Nemesi Felkelési Hozzájárulási Alap kamatait a múzeum jövedelmeihez rendelték gyűjteménygyarapításra és a működési költségek fedezésére. *Harmadrészt* a Jankovich-gyűjtemény megszerzésére 125 ezer forintot ajánlottak meg, ennek fedezetét szintén a nemesektől kellett beszedni. *Végezetül* elrendelték a gyűjtemény revíziójának elvégzését, amelyet az országgyűlés által kiküldött választmány felügyelt, olyan tagokkal: mint Deák Ferenc (1803–1876) és Kossuth Lajos (1802–1894).⁷⁰ Ezt követően külön törvénycikkben emlékeztek meg mindazokról, akik 1827 óta adományt tettek a Nemzeti Múzeum javára.⁷¹ Az országgyűlésen még egy fontos döntés született: határoztak arról, hogy az országgyűlés engedélye nélkül sem eredeti iromány, sem egyéb tárgy nem adható ki, nem kölcsönözhető.⁷²

Mivel sem a rendelkezésre álló telek, sem pedig a Hild József által készített tervek nem voltak megfelelőek, a telket 1813-ban házhelyenként értékesítették, és Batthyány Antal József (1762–1828) gróf közeli majorságát vették meg: az itt álló palotaépület lett az

⁶⁸ KÖM 4, 422–424. (1835. május 13., 14., 15., 16., *A KK és RR a szerkesztés rostállatán kívül, délelőtti üléseikben a sérelmek és kívánatok utolsó osztályában dolgoznak, egy-két nap alatt ezt is békéjezendők*), KÖM 5, 441–447. (1836. január 29., kerületi ülés: *Ludovicea, — Museum, — Nemzeti Theátrum*), 486–487. (1836. február 18-án *országos ülés a RRnél*), 528., 534. (1836. március 3-án *országos ülés a fő RRnél*), 539–541. (1836. március 4., 5., 7., 8., 9., *A Musaeum és excerpták feletti vitatások részletei*), 594–596. (1836. március 24., 26., 28., 30., *A Museum épületére 500.000 ajánlás*), 627. (1836. április 12., *Ludoviceum s Musaeum iránti második üzenet*), 637–643. (1836. április 12., 15., 18., 19., 20., *A Ludovicaea s Museum felőli vitatások a fő RRknél másodikban*), 665. (1836. április 22., 24., 25., 26., 27., *A currens tárgyak*), 676. (1836. május 1., *Sommás foglaltja a diaeta utolsó napjaiban történeteknek*), KUBINYI 1848, 18–19., KUBINYI 1861, 13., SZALAY 1902, XXII–XXIII., FEJŐS 1964, 273–276., BERLÁSZ 1981, 212–217., BERLÁSZ 1985, 51–60., KÖREK 1988, 93., RAFFLER 2007, 294–295., POMOGYI 2008, 735., TÓTH 2017, 76–80.

⁶⁹ *A nemzeti Muzeumról* szóló **1836. évi XXXVII. törvénycikk**. Kiadása: CJH 6, 71–72.

⁷⁰ KUBINYI 1848, 20., FEJŐS 1964, 276., BERLÁSZ 1981, 216–217., 253. TÓTH 2017, 78–80. A jogalap — a nemesektől és a polgároktól — beszédendő, jövedelem alapú hozzájárulásra *az önkéntes ajánlatról (De libero oblato)* szóló **1807. évi II. törvénycikk** (CJH 5, 336–340.) volt, amely hasonlóan rendelkezett a háború terheiben osztozás ügyében. Ebben az esetben viszont a Nemzeti Múzeum javára történt a felajánlás, a pénz begyűjtését a törvényhatóságok végezték: BÉNYEI 1985, 16–17.

⁷¹ *A nemzeti Muzeumra folytatva tett ajánlásokról* szóló **1836. évi XXXVIII. törvénycikk**. Kiadása: CJH 6, 72.

⁷² KÖM 5, 481. (1836. február 11., *kerületi ülés*), BERLÁSZ 1981, 217.

átmeneti időszakban a Nemzeti Múzeum székháza, ide költöztek az egyetem épületéből (volt nagyszeminárium) gyűjteményei. Erre a telekre a nádor döntése nyomán az új épületet viszont már az a Pollack Mihály (1773–1854) tervezhette meg, aki több, a városképet ma is meghatározó, jelentékeny fővárosi épület (például: Sándor Palota, Ludoviceum) tervezőjeként ismeretes. Az építkezés 1837-ben kezdődött, a nehézségek (például az 1838-as nagy árvíz) ellenére viszonylag gyorsan haladt: 1844. januárjában a főhomlokzat, 1847. júliusában a teljes épület elől elbontották az állványokat. Az 1838. évi pesti árvíz után, az építkezés idejére a gyűjtemények a Ludoviceumban nyertek átmeneti elhelyezést, mivel a Batthyány-villa végzetes sérüléseket szenvedett. Megkezdődött a gyűjtemények beköltözése, és egyúttal új leltári nyilvántartások készítése. Mindezt már az 1843-ban kinevezett ambiciózus, új igazgató, Kubinyi Ágoston (1799–1873) vezényelte le. A berendezkedés egészen 1848-ig húzódott el, a nagyközönség számára az összes táruk csak az új nádor, István főherceg (1817–1867) rendeletére nyíltak meg 1848. január 24-én.⁷³

Szervezeti és működési szabályzatok

Kubinyi igazgatósága során nemcsak külső megjelenését, hanem belső szervezetét tekintve is megújult a múzeum. A nádorhoz intézett előterjesztése nyomán négy (fő)osztály (Érem- és Régiség-tár, Könyvtár, Természetiek Tára, Képtár) jött létre, mindegyik élén egy-egy *custos* (múzeumőr) állt, némelyikük munkáját segédőrök is segíthették. Az igazgató további személyzeti elgondolásai azonban nem valósulhattak meg, mert a nádor az előterjesztésre azt írta: nincs rá fedezet. Így a múzeum teljes személyzete hét fő maradt. Kubinyi új szervezeti és működési szabályzatot készített, és minden osztályon rendszeresítette a gyarapodási napló használatát. Bevezette a havonkénti osztályvezetői értekezleteket, és az ügyintézés nyelve a latin helyett a magyar lett. Az igazgató volt az első olyan múzeumi vezető, aki a tudományos feladatok mellett a társadalmi hasznosulást, a múzeumi közművelődést is fontosnak tartotta. Ahogyan ő maga megfogalmazta, a múzeumi kiállítások „*necsak a szemet gyönyörködtessék, hanem tükröz gyanánt szolgáljanak nemcsak*

⁷³ KUBINYI 1848, 12., 17., 19–20., KUBINYI 1861, 12–15., SZALAY 1902, XV–XVI., XXIV–XXVI., FEJŐS 1964, 275–278., 281., BERLÁSZ 1981, 99–103., 219–224., 253–255., 263–265., 268–272., 277–278., KOREK 1988, 93., RAFFLER 2007, 283., DEBRECZENI-DROPPÁN 2008, 38., POMOGYI 2008, 735., SZENDE 2015, 42–43., 46–48., BASICS 2016a, 93., TÓTH 2017, 40., 56., 96–98.

az archeológ, a történetíró, a természetvizsgáló részére, azokból alapos tudomást szerezhessen a mezei gazda, az iparűző, a bányász is”.⁷⁴

A Nemzeti Múzeum első szervezeti és működési szabályzatát — József nádor felkérésére — még 1811-ben az első igazgató, Miller Jakab Ferdinánd készítette („*Instructiones generales, et speciales pro Officialibus, et Servitoribus Musei Nationalis*”), ezt azonban — a Széchényi alapítói jogait elvitató részei miatt — a nádor nem hagyta jóvá. A tervezet eredeti, latin nyelvű példánya a nádori levéltárba került, de — valószínűleg — 1925 óta már az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi.⁷⁵ Az időrendben második szabályozás Kubinyi Ágoston tervezete („*A' magyar nemzeti Museum tisztviselőinek utasításai 's házi rend*”), amelyet a magyar nyelv hivatalossá tétele következtében magyarul készített el.⁷⁶ József nádor 1845. április 16-án rendelte el új házirend készítését, Kubinyi május 11-én terjesztette fel tervezetét jóváhagyásra. A szolgálati utasítás és házirend húsz oldalas tervezetéhez a nádori kancellária vezetője, Havas József (1796–1878) formai és tartalmi kifogásokat tartalmazó, két oldalas észrevételt tett: a nádor ezért a két anyagot együtt kapta kézhez. A jóváhagyás folyamata ezt követően megakadt, így az igazgató 1846. március 28-án 22 pontba foglalt, ideiglenes házirendet adott ki („*Ideigleni házi rend a' Magyar Nemzeti Museum tisztjei és szolgái számára*”). 1847-ben az igazgató az új nádornak, István főhercegnek már azt jelezte, hogy az 1845-ös tervezetet aktualizálni kell, a megváltozott körülmények miatt. Az 1845-ös szabályzattervezet *gyakorlati* alkalmazására 1848 elejétől, a múzeum épületének és kiállításainak nagyközönség számára történt megnyitásától került sor.⁷⁷

A forradalom után a múzeum formálisan a vallás- és közoktatási minisztérium irányítása alá került, de a tényleges felügyeletet továbbra is a nádor, István főherceg látta el. A főherceg Magyarországról történt távozása után, Szász Károly államtitkár december 15-én kelt rendelkezése szerint a feladatokat teljes egészében átvette a szaktárca. A minisztérium ügyosztályai közül a közoktatási ügyosztály, ezen belül pedig a felsőbb oktatási alosztály

⁷⁴ FEJŐS 1964, 278–279., BERLÁSZ 1981, 263–265., 268–269., 283–285., 292., DEBRECZENI-DROPPÁN 2006., TÓTH 2017, 98–102.

⁷⁵ BERLÁSZ 1981, 86., 95., 399., DEBRECZENI-DROPPÁN 2006, 149., DEBRECZENI-DROPPÁN 2011a, 41., TÓTH 2017, 52–54. A nádori levéltárba került tervezet eredeti jelzete: MOL N24 Archivum Palatine. József nádor levéltára. Általános iratok. 461. cs. Museum. 1944/1811.

⁷⁶ DEBRECZENI-DROPPÁN 2006, 149., TÓTH 2017, 98–102. A nádori levéltárba került tervezet jelzete: MOL N24 Archivum Palatine. József nádor levéltára. Általános iratok. 493. cs. Museum. 2287/845. Kiadása: DEBRECZENI-DROPPÁN 2006, 152–166.

⁷⁷ BERLÁSZ 1981, 280–281., 283–285., 293–294., 298., 399., DEBRECZENI-DROPPÁN 2006, 149–150., TÓTH 2017, 104–106. Az ideiglenes házirend: MNM Érem- és Régiségtár iratai. 1. d. sz. n. Kiadása: DEBRECZENI-DROPPÁN 2006, 168–169.

foglalkozott az Egyetemi Könyvtár, a Nemzeti Múzeum és a tudományos társulatok ügeivel. Mivel az intézmény kirívóan rossz pénzügyi helyzetben volt, az igazgató — egy általa összeállított emlékiratban (*A' Magyar Nemzeti Museum*) — az országgyűléstől kért anyagi segítséget: „*mivel pedig tudományos, művészeti és ipari kifejlődésünkre számos tudományos intézeteink közt egy sincsen, melly annyi kutfőt és gazdag segédeszközt szolgáltatna, mint a magyar nemzeti museumunk, szükség, hogy kivált ezt minél virágzóbbá és haszonvehetőbbé tegyük*”. Emlékirata röviden összefoglalja az intézmény történetét, bemutatja gyűjteményeit, ismerteti részletesen kimunkált költségvetési támogatási igényét. Nyilvánvaló volt, hogy a múzeum pénzügyi konszolidációja a háborús helyzetben nem valósulhat meg, de az illetékesek mindent elkövettek a helyzet enyhítéséért. Kossuth Lajos pénzügyminiszterként úgy rendelkezett, hogy a Magyar Kamara elnökének volt szolgálati lakásából 78 festmény kerüljön át a múzeum gyűjteményébe, az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) elnökeként pedig a sáncásásoknál előkerülő leletek sorsáról, azoknak a múzeumnak történő megküldéséről rendelkezett.⁷⁸ Az OHB elnökének 1848. november 30-án kelt rendelkezése pontosan fogalmazott: „*A tudományt harczok között sem szabad felejtenünk, sőt azt ápolni mindenkor kötelességünk, minélfogva Pest-Buda hatóságának, úgy a sánczolási munkák körül felállított ügyelőknek meghagyatik, miként szigorú vigyázattal legyenek a munkaközben itt ott található régiségekre és tárgyakra, legyenek azok egyes nagyobb-kisebb réz, vas, kő, agyag sat. eszközök, vagy gyűrűk, pénzek, fegyverek, edények, sat. azokat a lelőhely és mélység pontos feljegyzésével foglalják le a Muzeum számára és az Academia titoknokának (Borz utza 222. szám alatt) tegyenek róla jelentést.*” Ennek a rendelkezésnek köszönhető többek között az, hogy Contra Aquincum területéről a sáncásásnál talált leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek.⁷⁹

⁷⁸ Szász Károly államtitkár rendelkezése (1848. december 15.): SZALAY 1902, XXIX. KUBINYI 1848. (az idézet: uott 7.), SZALAY 1902, XXIX–XXXII., MAGYARY 1922a [2015], 87–88., FEJŐS 1965, 285., BERLÁSZ 1981, 297–307., T. KISS 1993, 79., BASICS 2002, 278., BASICS 2016a, 94., GYÖNGYÖSSY 2016, 24–25., TÓTH 2017, 106., 126. **Szász Károly (1798–1853)**: ügyvéd, táblabíró, főiskolai tanár, az MTA rendes tagja, több erdélyi országgyűlés részvevője, tagja az első népképviselési országgyűlésnek, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium államtitkára (1848–1849), hosszú időn keresztül tényleges vezetője. Államtitkári működéséhez: T. KISS 1993, 78., 533–534.

⁷⁹ KÖM 13, 594–595., NAGY 2003, 32., GYÖNGYÖSSY 2016, 24–25.

A neoabszolutizmus első éveiben a Nemzeti Múzeum léte került veszélybe. Enyhülés csak az 1850-es évek elején mutatkozott: 1852-ben maga a császár, Ferenc József (1848–1916) tekintette meg az múzeumot (1857-ben ismét felkereste az intézményt). A múzeum ekkortól már számos, gyakran rendszerellenes élű rendezvénynek adott otthont. 1861-ben pedig falai között ülésezett az országgyűlés képviselőháza. Kubinyi igazgató elérkezettnek látta az időt, 1848-as memorandumát átfogalmazta, és a képviselőház elé terjesztette. Az országgyűlés az ügy kivizsgálására bizottságot küldött ki, de ennek jelentését már nem tárgyalhatta meg, mert időközben az uralkodó feloszlatta. Az illetékesek viszont érezték, hogy a múzeum helyzete orvoslást követel, ezért a Helytartótanács 1862. november 22-én gróf Andrássy György (1797–1872) országbíró elnökletével újabb bizottságot küldött ki, amelynek meghatározó tagja Römer Flóris (1815–1889), az elismert régész, egyetemi tanár lett.⁸⁰

Az 1850-es években több vizsgálat is lezajlott a múzeumban. Ezeknek köszönhetően az igazgató új szervezeti és szolgálati szabályzatot állított össze, amelyhez felhasználhatta a prágai *Národní Muzeum*ban, a gráci *Joanneumban* és a bécsi *Hofbibliothek*ban használatos szabályzatokat is. A dokumentum kizárólag német nyelven készült el (*Instruction für das National-Museum in Pest*). A szabályzat rögzítette, hogy az intézmény végső soron a bécsi Belügyminisztérium joghatósága alatt áll, ugyanakkor a kellő részletezettséggel, hét fejezetben és 91 szakaszban rendezte az múzeum működésével kapcsolatos kérdéseket: így szabályozta az igazgatói hatásköröket, a gyűjteményőri feladatokat, a múzeumi tárgyak cseréjével kapcsolatos eljárást, az ügyvitel rendjét és a házipénztár kezelésének módját. A korábbi, jóvá nem hagyott szabályzatokhoz képest igazán újat nem tartalmazott, inkább csak részletezettsége okán tekinthető előrelépésnek: a szabályozottság magasabb fokának köszönhetően bármiféle visszaélésnek törvényes gátat vetett.⁸¹

1852-től az Osztrák Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit kellett alkalmazni a kincstalálás eseteire. Ennek akkor hatályos szövege szerint minden ilyen esetről bejelentést kellett tenni, de a kincsen, annak hányadán nem jött létre állami tulajdon. Ez a korábbi

⁸⁰ KUBINYI 1861., SZALAY 1902, XXXII–XXXIII., FEJŐS 1965, 286–288., BERLÁSZ 1981, 336–337., 345–346., 359–362., 366., 373–375., 436–438., 440–469., BASICS 2002, 278–279., SZENDE 2015, 42–43., 52., BASICS 2016a, 95., TÓTH 2017, 128–132. Kubinyi az épület és a kert végleges kialakítására berendezésére egyszeri 100 ezer forintos támogatást, míg az intézmény évi rendes kiadásainak fedezetül évenként 48 ezer forint támogatást kérelmezett: KUBINYI 1861, 44–46.

⁸¹ SZABÁLYZAT 1859., BERLÁSZ 1981, 398–402., TÓTH 2017, 130–132.

magyar joggyakorlattól („harmadolás”) eltért, persze, amennyiben az Állam kívánta, megvásárolhatta az előkerült régiségeket, azonban ezek rendre Bécsbe, a császári gyűjteményekbe kerültek. 1861-ben az Országbírói Értekezlet által összeállított *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok*nak köszönhetően Magyarországon elvben ismét a korábbi joggyakorlat állt vissza, de Erdélyben — Horvátországban, Fiume városában és a határőrvidékeken is — hatályban maradt az Osztrák Polgári Törvénykönyv. Ennek következtében régészeti leletek előkerülése esetén eltérő eljárást kellett alkalmazni.⁸²

Az 1850-es években Erdélyben ténylegesen is létrejött a Nemzeti Múzeum testvérintézménye, az Erdélyi Nemzeti Múzeum (ma: Muzeul Național de Istoriei a Transilvaniei / Erdélyi Történelmi Múzeum). Megszervezése, szervezetének kialakítása teljesen a pesti mintára történt meg: még az 1842. évi, Kolozsváron tartott erdélyi országgyűlésen ajánlották fel gyűjteményeiket (könyvtár, kéziratgyűjtemény) gróf Kemény József és Sámuel, de a tényleges megalapítás hosszabb folyamat eredménye volt, így az új intézmény csak 1859-ben kezdte meg működését.⁸³

Összegzés

1.) A Nemzeti Múzeumot létrehozó-elismerő törvénycikk (1807. évi XXIV., 1808. évi VIII. tc.) rendszertelenek voltak és hiányosak: elmulasztották az intézmény jogállását rendezni, mert *expressis verbis* nem mondták ki, hogy nem királyi, hanem rendi oltalom és irányítás alatt álló kulturális intézetről van szó. Másrészt József nádor nem érezte szükségét annak, hogy újabb királyi megerősítő oklevelet kérjen. Ezáltal némileg homályban maradt a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár viszonya, pontosabban utóbbi az előbbi tagintézménye (és nem pusztán szervezeti egysége) lett, amely jogállását tekintve nem volt azonos a többi tárral. Erre utalt a korabeli iratokban megjelenő „*Bibliotheca Széchényiano-Regnicolaris penes Museum Nationale Hungaricum existens*” formula. Mindazonáltal az alapító Széchényi gróf kinevezésekkel kapcsolatos jogait már 1810-ben sem vették figyelembe. Az alapító tiltakozását követően Miller Jakab Ferdinánd igazgató 1812-ben egyenesen azt a jogi álláspontját fejtette ki, hogy a gróf 1802-ben megszerzett alapítói jogai az új intézmény országgyűlési elismerésével-létrehozásával elenyésztek, így a

⁸² GYÖNGYÖSSY 2016, 25–26.

⁸³ KELEMEN 2006 [1909], 63–77., JAKÓ 2016 [1942] 121–123., BODÓ 2016, 29., TÓTH 2017, 22., 134.

kinevezési jogkör egyedüli gyakorlója a múzeum elnöke, József nádor lett. Maga a nádor ezt a nézetet nem képviselte ilyen sarkosan, de a gróf beavatkozását a múzeum ügyeibe ő sem tartotta kívánatosnak. A későbbiekben — legalábbis a könyvtár vonatkozásában — a kinevezések tekintetében mégis sikerült az alapítói jogokat érvényesíteni: 1840-es években egy hivatalsegédi kinevezés kapcsán a jelentkezők közül a Széchényi-család szeniora, gróf Széchényi Lajos jelölhette kinevezésre az általa megfelelőnek tartott (és a számára Kubinyi Ágoston igazgató által ajánlott) pályázót. A nádor a jelölés alapján nevezte ki az új könyvtári hivatalsegédet.⁸⁴

2.) A korszakban hozott múzeumi törvények jelentős részben a Nemzeti Múzeum számára adományt tevők nevének megörökítéséről szólnak (1807. évi XXIV., 1827. évi XXXV., 1836. évi XXXVIII. tc). Az udvar kizárólag az összbirodalmi érdekeket szolgáló intézményeket volt hajlandó a királyi kincstárból finanszírozni (például a Selmeci Bányászati Akadémiát), így a Nemzeti Múzeum esetében hiányzott az állam által garantált éves intézményi költségvetés. Ez korántsem csak a múzeumra volt jellemző, hiszen a korszakban a nemzeti kulturális intézmények (Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Színház) alapítása és fenntartása zömmel adományokból történt; az adományozás tényét ezért is volt szükséges rögzíteni (és ezáltal az adományozó személyeket megbecsülni). Az egyéni, önkéntes felajánlás (*oblatio*) két formáját ismerjük: első esetben egy személy saját gyűjteményét az országnak ajándékozta vagy egy nemzeti intézmény alapítására, fenntartására, fejlesztésére alapítványt tett. A második esetben országgyűlési határozattal vagy egyéni (esetleg megyei) kezdeményezéssel országos gyűjtést indítottak, ilyenkor a hozzájárulás lehetett pénzjuttatás vagy tőke (utóbbi esetben a kamatok évről-évre), esetleg ingatlan (építési telek, épület).⁸⁵ A finanszírozás rendszerét mutatja az 1836. évi XXXVII. törvénycikk is: ebben az esetben, egyszeri alkalommal készpénz országgyűlési felajánlása történt meg (múzeumépítésre és a gyűjtemény gyarapítására), nem véletlen, hogy az ezt követő törvénycikk már rögzest az egyéni adományozókról emlékezett meg.⁸⁶ A korszak végére ez a *subsidiális* finanszírozási rendszer, amelyet a kortársak kiszámíthatatlannak és elavultnak, pazarlónak és gazdaságtalannak tartottak (nagy tőke összegyűjtése azért, hogy a kamatokból finanszírozzák az intézmény működését, céljait), meghaladottá vált, ezért is

⁸⁴ SZALAY 1902, XVI–XVII., BERLÁSZ 1981, 109–111., 272., TÓTH 2017, 50–52. A Széchényi-család jelölési jogát még a Nemzeti Múzeum 1889-es szolgálati szabályzata is tartalmazta (8. §): SZOLGÁLATI SZABÁLYZAT 1889. (TÓTH 2017, 402.).

⁸⁵ JN 3, 335., KÖM 4, 158. (5. jegyzet), 423. (36. jegyzet), BÉNYEI 1985, 14–16., TÓTH 2017, 20.

⁸⁶ BÉNYEI 1985, 16–17.

bukhatott el az országgyűlésen 1844. októberében a múzeumépület bővítésére kérendő újabb felajánlás ügye.⁸⁷

3.) Fontos jogintézmény volt az országgyűlés elé terjesztendő múzeumelnöki beszámoló: amint láttuk, József nádor minden országgyűlésen beszámolt az intézmény eseménytörténetéről, pénzügyi helyzetéről, a szervezeti rendről, a gyűjtemények gyarapodásáról és az adományokról, felajánlásokról. A jelentéstételi kötelezettség abból vezethető le, hogy a Nemzeti Múzeum pénzügyi alapját és jövedelmeit az Országos Pénztár kezelte a nádor irányítása és közvetlen felügyelete alatt. A jelentéssel rendszerint sikerült megalapozni az országgyűlés további kedvező törvényalkotói döntéseit.⁸⁸

4.) A Nemzeti Múzeum szervezeti rendje és gyűjteményi gyakorlata a későbbiekben egyfajta etalonként szolgált az újabb múzeumok számára. Ezeket a kérdéseket szervezeti és működési szabályzatokban kívánták rendezni, azonban az intézmény minden ellenkező szándéka ellenére korszakunkban nem sikerült végleges szabályzat kiadását elérni. A tervezetekben megfogalmazott elveket ennek ellenére alkalmazták a gyakorlatban, végül 1859-ben Albrecht főherceg adta ki a várva-várt szabályozást (ezt követően évtizedekig ezt alkalmazták). A nagy nemzeti gyűjtemény, az összefoglaló gyűjtőmúzeum eszméje még sokáig hatott, ahogyan az intézmény gyakorlatban alkalmazott gyűjteményezési elvei is. Nem véletlen, hogy ezt vette át az 1859-ben Kolozsváron megalapított Erdélyi Nemzeti Múzeum is.⁸⁹

5.) Nekünk, magyaroknak talán kicsit nehéz megérteni, hogy miért jelentősebbek, mitől más jellegűek a bécsi császári gyűjtemények, múzeumok, mint a hazaiak. A különbség az alapítás óta meglévő univerzalizmusban (mai szóval: egyetemes gyűjtőkörben és gyűjtőterületben) keresendő: míg az említett magyar gyűjtemények összbirodalmi

⁸⁷ ALSÓTÁBLA 1843/44, 222–223. (310. kerületi ülés, 1844. október 16.), BÉNYEI 1985, 17. Kossuth Lajos később, a következő országgyűlésen a közteherviselés kapcsán, a kerületi ülésben 1847. december 2-án mondott nagy beszédében hosszasan ostromozta a *subsidualis* rendszert („*parányi eredmények végett roppant tőkét kellett fizetnünk*”): KÖM 11, 351–353. (1847. december 2.).

⁸⁸ BÉNYEI 1985, 16., TÓTH 2017, 50. Az 1832-1836-os országgyűlésen: KÖM 4, 422. (különösen is: 29. jegyzet), 423. (36. jegyzet), KÖM 5, 339., 344. (1835. december 30., *kerületi ülés*), 438. (1836. január 28., *kerületi ülés*), 462. (1836. február 7., 8., *kerületi ülés*), 481. (1836. február 11., *kerületi ülés*), 485. (1836. február 18., *országos ülés a RRnél*). A korábban említettekén túl József nádor az 1839/40-es országgyűlésen is beterveztette a múzeumról egy rövid, jobbára csak pénzügyi vonatkozásokat taglaló jelentést: BERLÁSZ 1981, 293.

⁸⁹ KELEMEN 2006 [1909], 63–77., JAKÓ 2016 [1942] 121–123., FEJŐS 1965, 292., 295., KOREK 1988, 96., BODÓ 2016, 29., TÓTH 2017, 22., 134.

szempontból tartományi (értsd: „nemzeti”) jelentőségűek, gyűjtőkörűek és gyűjtőterületűek voltak (tehát Bécsből nézve a „*Provinzialpatriotismus*” szemléletének megfelelően elsősorban a „tartománnyal”, annak múltjával kapcsolatos műtárgyanyagot gyűjtötték), addig a bécsi, központi gyűjtemények a teljességre törekedtek. Ezzel magyarázható, hogy a bécsi udvar eltúrta (de különösebben nem támogatta) a magyarországi közgyűjteményeket, amelyek az általunk vizsgált első két korszakban még nem tudtak kinőni provinciális kereteik közül. Erre csak a dualizmus idején került sor.⁹⁰ A Nemzeti Múzeum megalapítása után viszont birodalomszerte sorra alakultak a tartományi múzeumok, először a német nyelvű területeken: *Joanneum* (Graz, 1811) és *Ferdinandeum* (Innsbruck, 1823); majd a szláv területeken: *Národní Muzeum* (Prága, 1818), *Francisceum* (Brno, 1818), *Kranjski Stanovski Muzej* (Ljubljana, 1821) és *Národní Muzei* (Zágráb, 1846).⁹¹

⁹⁰ RAFFLER 2007, 150–154., MAROSI 2016, 80., 83–84., BODÓ 2016, 253., TÓTH 2017, 22., 64. Az 1870-es államköltségvetéshez fűzött indokolásában báró Eötvös József kultuszminister részletesen kifejtette, hogy a Nemzeti Múzeum „eredetileg csakis magyarországi avagy Magyarországra vonatkozó tárgyak gyűjtésére s megőrzésére szorítkozott”. „ma már nemcsak magyar, hanem a világ minden tájairól szerzett tárgyakkal is bír”. Az indokolás vonatkozó részét legutóbb kiadta: TÓTH 2017, 395. **Báró Eötvös József (1813–1871)**: a főrendi tábla tagja (1832–1836), majd országgyűlési képviselő, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1848, 1867–1871), az MTA tagja, másodelnöke, majd elnöke. Miniszteri működéséhez: T. KISS 1993, 494–495. Érdekes, hogy Marlies Raffler monográfiájában a Nemzeti Múzeum kapcsán a hagyományos magyar nézeteket ismétli („Ungarn ist ein Sonderfall”): a bécsi udvar központosítási törekvéseinek (értsd: a legértékesebb műtárgyaknak a császári gyűjteményekbe kellett kerülniük, ahogy a prágai ásványgyűjtemény kapcsán maga Széchényi Ferenc is tapasztalta: „*Was im Cabinet vorzüglich schönes ist, das muß nach Wien geliefert werden*”) ellentmondott a Nemzeti Múzeum megalapítása, sőt az intézmény hamar a magyar függetlenség szimbólumává vált: RAFFLER 2007, 262.

⁹¹ KUBINYI 1848, 12., KUBINYI 1861, 7., RAFFLER 2007, 183–258., LECHNER 2011, 91., BASICS 2015, 19–20., BODÓ 2016, 13–15., 24–25., 253., TÓTH 2017, 20–22. Marlies Raffler külön táblázatot állított össze a tartományi múzeumalapításokról (Neomuseale Epoche: Überblick über die Gründung musealer Institutionen im 19. Jahrhundert in der Habsburgermonarchie): RAFFLER 2007, 127–128.

V. Múzeumi jogalkotás és intézményfejlesztés a dualizmus idején

Időszakunkban épült ki hazánk modern múzeumi rendszere, azonban ez a folyamat nem törvényhozási úton zajlott le (bár egyes esetekben kimutatható a törvényhozók kezdeményező-támogató szerepe is). Egyrészt a Nemzeti Múzeumból sorra váltak ki új országos múzeumok, másrészt megkezdődött a vidéki múzeumhálózat kiépülése. Az államjogilag 1867-ig különálló Erdélyben már működött az Erdélyi Nemzeti Múzeum, amely előjogait a kiegyezés után is megőrizte. A Magyar Nemzeti Múzeum viszont évtizedek alatt egyedüli muzeális intézményből központi intézménnyé vált.⁹²

1868-ban belügyminiszteri rendelet jelent meg a vasútépítkezések során előkerült régészeti leletek múzeumba kerülésének elősegítéséről. A rendelet előírta az illetékes törvényhatóság közreműködését, illetve az illetékes múzeum értesítését: Magyarországon a Magyar Nemzeti Múzeumot, Erdélyben az Erdélyi Nemzeti Múzeumot kellett értesíteni. Az eltérő magyarországi és erdélyi jogszabályi környezet (az ilyenkor alkalmazott kincstalálás szabályai) miatt azonban ezt követően eltért az eljárásrend: Erdélyben az illetékes múzeum vásárolhatott, Magyarországon viszont elvben a leletek hányadára, a talált kincs értékének egyharmadáig a múzeum tulajdoni igényt formálhatott, a többi részt pedig megválthatta. Ezzel a szabályozással már megjelent a *gyűjtőterületi elv*, illetve a *területi illetékesség*. Ezeket az elveket tartalmazta a Henszlmann Imre (1813–1888) által készített régészeti törvényjavaslat is, sőt az időközben megindult múzeumalapítási folyamatra tekintettel megfogalmazta a vidéki múzeumok esetleges területi illetékességét is, azonban ez tervezet a hosszas előkészület, több évig folyó vita ellenére sem tudott törvényerőre emelkedni.⁹³

A dualizmus idején ezt a kérdéskört később sem sikerült teljes körűen, törvényi szinten rendezni. Különböző szintű és tárgyú jogszabályok fogalmaztak meg részletszabályokat, de a klasszikus értelemben vett kodifikációra nem került sor. Az 1878-ban elfogadott Büntető Törvénykönyv (**1878. évi V. törvénycikk: a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről**, közismert nevén: Csemegi-kódex) rendelkezett a talált kincs kapcsán követendő büntetőjogi szabályokról (366. §), de ezeket csak azon régészeti leletek esetében lehetett alkalmazni, amelyek a kincs fogalmába tartoztak. A Pénzügyminisztérium — a Magyar

⁹² KOREK 1988, 96–97., SZENDE 2015, 46., 64–65., 78., BODÓ 2016, 29., TÓTH 2017, 22., 134., 152–156.

⁹³ GYÖNGYÖSSY 2016, 28., 32. A belügyminiszter 1868. február 1-jén kelt 609. sz. rendelete: GALAMB 1886, 221–222.

Kamarától megörökölt hatáskörében eljárva — több alkalommal is kibocsátott a kincstalálás kapcsán rendeleteket, hogy ezáltal egységes közigazgatási joggyakorlat alakuljon ki. Jogalpnak továbbra is a korábbi királyi rendeleteket tekintették, ugyanakkor a talált kincs kapcsán értékhatárt állapítottak meg: a szabályozást csak a 150 forintnál nagyobb értékű ingóságokra kellett alkalmazni. A „harmadolás” elvét fenntartották, viszont a kincstári egyharmad tekintetében, tudományos célból a kiválasztási jogot a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve, ha a múzeum nem merítette ki teljesen az érték egyharmadát, a (buda)pesti Tudományegyetem gyakorolhatta. Erdélyben és a határőrvidékeken továbbra is az osztrák szabályozás szerint kellett eljárni.⁹⁴

A kiegyezést követő első években megtörtént a Magyar Nemzeti Múzeum konszolidációja: befejezték az épület kialakítását-berendezését, meghozták a szükséges személyzeti döntéseket és rendezték az intézmény költségvetését. Így már a mai értelemben vett *mintegy költségvetési szerv*ként évi rendes működési támogatást kapott (költségvetéssel rendelkezett), igazgatójává 1869-től az ambíciózus, mintának a londoni British Museum-ot tekintő Pulszky Ferencet (1814–1897) nevezték ki, a Régiségtárnak pedig két nemzetközileg ismert tudós — a már említett Rómer Flóris és Hampel József (1849–1913) — lett a munkatársa; mindhármuk tevékenységének köszönhető, hogy a Nemzeti Múzeum immáron külföldön is elismert tudományos intézménnyé nőtte ki magát. Rómer nevéhez köthető a vidéki múzeumhálózat kiépítésének kezdeményezése.⁹⁵

⁹⁴ GYÖNGYÖSSY 2016, 28–32. A pénzügyminiszter 1871. december 27-én kelt 47711. sz. rendelete: GALAMB 1886, 222., a pénzügyminiszter 1873. november 12-én kelt 38138. sz. rendelete: *uott* 223–224.

⁹⁵ RÓMER 1869., FEJŐS 1965, 290., KOREK 1988, 96–97., BASICS 2002, 280., GYÖNGYÖSSY 2003, 257–258., POMOGYI 2008, 735., BODÓ 2016, 41–42., 59–60., 264–265., TÓTH 2017, 152–164., 172–178. A Magyar Nemzeti Múzeum elemi költségvetése először az 1870. évi költségvetési törvényben (*az 1870. évi államköltségvetésről* szóló **1870. évi XI. törvénycikk**) szerepelt (2. § A) Rendes kiadások. XVII. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok): CJH 7, 131. A törvényjavaslathoz fűzött indokolásában báró Eötvös József kultuszminiszter részletesen ismertette a Nemzeti Múzeum helyzetét, illetve a költségvetési intézménnyé alakítás okait: „*Mindez kellő számban s tisztességesen díjazott tisztviselők, nélkülözhetetlen, de természetüknél fogva drága szakkönyvek hiányában, valamint az egyes táruk szaporítására s kiegészítésére kirendelt javadalmazás tetemesb feljavítása nélkül egyáltalában nem eszközölhető.*” Az indokolás vonatkozó részét legutóbb kiadta: TÓTH 2017, 395. A múzeum költségvetése kapcsán a pénzügyi bizottság csak apróbb, nem érdemi módosításokat javasolt (224. szám: Az állandó pénzügyi bizottság általános jelentése az 1870-ik évre előterjesztett államköltségvetés tárgyában): KI 1869/2, 333. A bizottság által megszövegezett törvényjavaslat (376. szám: Törvénycikk az 1870. évi államköltségvetésről): KI 1869/4, 62–63. A költségvetés képviselőházi vitája során Henszlmann Imre méltatta ugyan a miniszternek a múzeum költségvetési támogatásával kapcsolatos szándékát, de az összeget csekélynek tartotta (123. országos ülés, 1870. február 17.): KN 1869/5, 406. Ezzel szemben az újonnan kinevezett igazgató, Pulszky Ferenc, országgyűlési képviselőként a részletes vitában hosszú felszólalásban kérte a múzeum további igényeinek támogatását (134. országos ülés, 1870. március 2.): KN 1869/6, 234–237. P. Szathmáry Károly képviselő az újonnan előterjesztett igények fedezetéül a múzeumi gyűjtemények duplum példányainak értékesítését javasolta, ezt viszont a miniszter, Eötvös József hevesen ellenezte, Henszlmann Imre pedig szerénynek tartotta a Pulszky által megfogalmazott kéréseket: *uott* 237–239. A költségvetési rendezés azzal járt együtt, hogy a felkelési alap fennmaradt tőkéje, amelynek kamatát 1836 óta a Nemzeti Múzeum segélyezésére fordították,

1872-ben országgyűlési határozat alapján az országban működő könyvtárak és gyűjtemények helyzetének áttekintése érdekében országos bizottságot alakítottak gróf Mikó Imre (1805–1876) elnökletével, Csengery Antal (1822–1880) alelnökségével, míg a bizottság jegyzője P. Szathmáry Károly (1831–1891) lett. A bizottság 1874-re elkészült jelentésében két fontos alapelvet fogalmazott meg: az országos gyűjtemények műtárgyvédelméről, biztonságáról gondoskodni kell, illetve tudományosan használható állapotba kell őket helyezni; másrészt az ország kedvezőtlen pénzügyi helyzetére tekintettel a gyűjtemények gyarapítása egymást kiegészítőleg történjék (ne legyenek párhuzamosságok). Később a bizottság javaslatot tett gyűjteményi profiltisztításra (a régi festmények áthelyezésére a Nemzeti Múzeumból az Országos Képtárba), valamint a múzeumi gyűjteményeknek otthont adó helyiségek fűthetőségére. 1880-ban a képviselőház kilenc tagú bizottságot küldött ki Jókai Mór (1825–1904) elnökletével a Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására. A bizottságnak a múzeum újjászervezésére vonatkozó terjedelmes jelentését báró Radvánszky Béla (1849–1906), a bizottság jegyzője állította össze: ez lényegileg létszám- és bérfejllesztést javasolt, valamint a helyszűke megoldását. A jelentés készítője jogos aggodalmat fogalmazott meg: *„Miután a régiségek most már nemzetközileg is nagyon keresett cikkeké váltak, maholnap alig fog a N. Múzeum versenyt tarthatni a külföldi intézetekkel, vagy a vagyonosabb magángyűjtők muzeumaival”*. Volt még egy elfeledett javaslata is: kezdeményezte a talált kincsek esetében a harmadolás, pontosabban a kincstárnak a lelet (értékének) egyharmadára vonatkozó jogának az eltörlését: ehelyett a Nemzeti Múzeum vásárolhatna az előkerült leletekből. Ami viszont másfél évtized múltán teljesült: javasolták a vidéki múzeumok országos felügyelet alá helyezését, és a Nemzeti Múzeumhoz fűződő viszonyuk szabályozását.⁹⁶

visszakerült a Ludovika Akadémia alapjához a magyar királyi honvédségi Ludovika-Akadémia felállításáról szóló **1872. évi XVI. törvény**cikk 5. § rendelkezése szerint: CJH 8, 39.

⁹⁶ Az egyes bizottságok működését Szalay Imre foglalta össze: SZALAY 1902, XXXIV–XXXVI. P. Szathmáry Károly 1872. január 10-én kezdeményezte, hogy a képviselőház küldjön ki bizottságot az országos gyűjtemények helyzetének tanulmányozására (határozati javaslat, 1265. szám): KI 1869/13, 52. A Radvánszky-féle jelentés: *A Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottság jelentése* (1059. szám, 1881. április 6.): KI 1878/24, 181–201.

Szakági múzeumok

A folyamat egyik eleme az *országos szakági múzeumok* megalapítása volt. 1870-ben az Országos Magyar Iparegyesület megalapította a Magyar Királyi Technológiai Múzeumot, majd 1872-ben sor került az Országos Iparegyesület kezdeményezésére az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum megalapítására. A két gyűjtemény vette át a Nemzeti Múzeum *kézműtárának* anyagát, ezzel megszűnt az országos gyűjtőmúzeum eszméje. Nem kisebb személyiség, mint Rómer Flóris foglalta össze egy országgyűlés elé benyújtott tervezetben (1872) az ipartörténeti és iparművészeti múzeumtípusnak az előnyeit. Az Iparművészeti Múzeumot ezekben az években egy ún. százas bizottság vezette Keleti Károly (1833–1892) miniszteri tanácsos elnökletével; a testület feladata elsősorban a fenntartáshoz szükséges alapok megteremtése volt. Pulszky Ferenc képviselői indítványára — a Pénzügyi Bizottság ellenében — a képviselőház ötvenezer forint rendkívüli támogatást szavazott meg az 1873. évi költségvetés terhére, hogy a bécsi világkiállításon műtárgyakat vásároljanak a múzeum részére. Mielőbb rendezni kellett azonban a múzeum közjogi helyzetét: 1877-ben már két minisztérium is folyósított anyagi támogatást, végül 1878-ban Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter átvette a fenntartói feladatokat a „százás” bizottságtól, és az 1878-as állami költségvetésről szóló törvényben az Iparművészeti Múzeum költségvetési támogatása már önálló soron szerepelt. A múzeum azonban még jó ideig Pulszky Ferenc, mint a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője irányítása alatt állt, pénzügyeit a Magyar Nemzeti Múzeum intézte; csak 1886-tól volt főigazgatói besorolású vezetője: Ráth György (1828–1905) személyében (ténylegesen 1881-től vezette a múzeumot). A múzeum alapszabályát külön miniszteri rendelettel adták ki, ezzel a múzeum állami fenntartású, országos szakági múzeummá vált. Végleges épületét, a Lechner Ödön (1845–1914) — és Pártos Gyula (1845–1916) — által tervezett szecessziós palotát, 1896-ban adták át. Az említett Technológiai Múzeum állami megalapítása, kormánydöntéssel 1882-ben történt, 1883-ban nyílt meg a nagyközönség számára, 1889-ben pedig a Hauszmann Alajos (1847–1926) által tervezett épületébe költözött: ezzel létrejött a második szakági múzeum, amelynek feladata az ipartermékek folyamatos bemutatása révén az ipari szakoktatás segítése lett.⁹⁷

⁹⁷ SZALAY 1902, XXXV., HÓMAN 1938 [1927], 373–374., FEJŐS 1965, 293–294., MÉSZÁROS 1980, 14., KOREK 1988, 99. KOZMA 2002., PATAKI 2002., HORVÁTH 2006, 22–28., BODÓ 2016, 35., TÓTH 2017, 172., 188–194. A műtárgyvásárlásra az 1873. évi költségvetés (*az 1873. évi államköltségvetésről* szóló **1873. évi XXI. törvény**) ötvenezer forintot biztosított (2. § B) Rendkívüli kiadások. VII. fejezet. Földmívelés-,

1871-ben az országgyűlés törvényben új közgyűjteményt alapított: az Esterházy Miklós (1817–1894) hercegtől megvásárolt képtárból, rajz- és rézmetszet-gyűjteményből létrejött az Országos Képtár.⁹⁸ A törvényjavaslat különösebb vita nélkül ment át a képviselőházon, gróf Zichy Nándor (1829–1911) csak annak tisztázását kérte, hogy a megvásárolt képtárból alakítandó múzeum melyik tárca hatáskörébe kerül majd. A kormány részéről Kerkapoly Károly (1824–1891) pénzügyminiszter válaszolt, és világossá tette, hogy a kultusztárca lesz az illetékes. Más képviselők annak értelmezését, pontosítását kérték, hogy a képtár — a megvásárlásra tett adományra tekintettel — soha nem vihető el Pest városából.⁹⁹ Utóbbi kérdéskör felmerült a főrendiház ülésén is, végül azonban elfogadták az előterjesztés eredeti szövegét. Másrészt a ház fontosnak tartotta pénzügyi bizottságának jelentéséből azt a részt határozatilag átemelni, amely a megvásárolt gyűjtemény fenntartásával kapcsolatosan szükségesnek tartja a fenntartást szolgáló anyagi alap megteremtését, valamint a képtár megfelelő elhelyezését úgy, hogy az a nagyközönség által is látogatható legyen.¹⁰⁰ 1875-ben

Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium, 1. Ipari célok, „Az Iparmúzeum részére beszerzendő tárgyakra”): CJH 8, 172. A költségvetési tétel kapcsán hosszas vita bontakozott ki, mivel a pénzügyi bizottság a világkiállítási költségek tetemes csökkentését javasolta (97. országos ülés, 1873. február 24.): KN 1872/5, 33–37. A Iparművészeti Múzeum („Iparmuzem”) állami intézményként történt elismerése, hogy elemi költségvetése bekerült az állami költségvetésbe; először az 1878. évi költségvetésben (*az 1878. évi államköltségvetésről* szóló **1878. évi XVII. törvénycikk**) szerepel (2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok): CJH 10, 184. A költségvetés részletes vitájában Ráth Károly (1821–1897) arra hívta föl a miniszter figyelmét, hogy az intézmény megszervezése még nem történt meg megfelelően, Trefort Ágoston miniszter válaszában erre ígéretet is tett (386. országos ülés, 1878. május 3.): KN 1875/17, 130–131. A Technológiai Múzeum költségvetési intézményként az 1882. évi költségvetésben (*az 1882. évi államköltségvetésről* szóló **1882. évi IV. törvénycikk**) jelent meg (2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok): CJH 13, 10. A költségvetés részletes vitájában határozottan megnyilvánult az a szándék, hogy az új intézményt később az Iparművészeti Múzeummal egyesítsék (57. országos ülés, 1882. február 16.): KN 1881/3, 84. A „Technológiai Iparmuzem” a Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium költségvetési intézményeként utoljára az 1896. évi költségvetésben (*az 1896. évi államköltségvetésről* szóló **1896. évi VI. törvénycikk**, 2. § A) Rendes kiadások. XX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 54. sor) szerepelt: CJH 19, 19. **Trefort Ágoston (1817–1888)**: jogász, az MTA elnöke, országgyűlési követ, majd képviselő (1843–1844, 1865–1888), földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi államtitkár (1848), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1872–1888), földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter (1876–1878). Miniszteri működéséhez: T. KISS 1993, 539–540.

⁹⁸ *A herceg Esterházy-féle képtár, kézrajz- és rézmetszet-gyűjtemény megvétele tárgyában* megalkotott **1871. évi XI. törvénycikk**: CJH 7, 261–262. Henszlmann Imre már korábban interpellálta a vallás- és közoktatásügyi minisztert ebben a tárgyban (lásd: KI 1869/3, 46.), miközben számos törvényhatóság is kérvényezte a gyűjtemény megvásárlását, ezért az ügy Henszlmann több költségvetési felszólalásában is felmerült (például: 123. országos ülés, 1870. február 17.): KN 1869/5, 407. Az Esterházy-képtár megvásárlásáról folytatott polemizálás nem maradhatott ki az 1870. évi költségvetési törvény részletes vitájából sem (134. országos ülés, 1870. március 2.): KN 1869/6, 238–239.

⁹⁹ 1871. március 11. (307. ülés): KN 1869/14, 398–400. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szervezetén belül 1867 után külön, közvetlenül a miniszter irányítása alatt álló szakosztály foglalkozott a tudományos és a művészeti ügyekkel (itt dolgozták ki egyébként a törvényjavaslatokat, és itt állították össze a tárca ügykörébe tartozó statisztikákat). A tárca 1867–1918 közötti iratanyagának jelentős része (közte a közgyűjteményi részleg is) megsemmisült 1956-ban a Magyar Országos Levéltárban kiütött tűz során: T. KISS 1993, 82–83., TÓTH 2017, 24.

¹⁰⁰ 1871. március 21. (XCIII. ülés): FN 1869/2, 41–42. A főrendiház pénzügyi bizottságának jelentése (256. szám): FI 1869/4, 1.

a műtárgyanyag megfelelő elhelyezést kapott: a Magyar Tudományos Akadémia épületében rendezték be az Országos Képtárat, amelyben egyesítették a Pyrker János László (1772–1847) egri érsek által a gyűjteményéből felajánlott és az Esterházy Miklós hercegtől megvásárolt kiemelkedő jelentőségű festménygyűjteményeket. Ez már az európai értelemben vett képzőművészeti múzeum hazai meghonosításának számított, bár rögtön hozzá kell tennünk, hogy vele párhuzamosan működött a Nemzeti Múzeum táráként — a korábbi, „tartományi” koncepció jegyében — a hazai képzőművészetre szakosodott Nemzeti Képtár. Az Országos Képtár működését eleinte — hasonlóan az Iparművészeti Múzeumhoz, mintegy fiókintézményként — a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője, Pulszky Ferenc irányította, 1881-től viszont már saját igazgatót kapott, Pulszky fiának, Károlynak (1853–1899) személyében.¹⁰¹

1882-ben Barabás Miklós (1810–1898), Fenyvessy Ferenc (1855–1903) és P. Szathmáry Károly egy kis füzetet jelentettek meg „*Emlékirat egy Magyar Történelmi Arczképcsarnok létesítése ügyében*” címmel. Az emlékirat azokat az alapelveket fogalmazta meg, amelyek alapján királyi jóváhagyással 1886-ban a Várkert Bazárban végül megnyílhatott a **Történelmi Képcsarnok**. Ezt megelőzően azonban a dokumentumot egy erre a célra létrehozott bizottság — olyan tekintélyes részvevőkkel, mint Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum igazgatója; Pulszky Károly, az Országos Képtár öre; Ipolyi Arnold (1823–1886) régész stb. — vitatta meg, majd sor került a képviselőházban is az ügyre, az 1883. évi költségvetési vita keretében. Irányi Dániel (1822–1892) képviselőnek a tervezett intézmény tárgyában — a Nemzeti Múzeum költségvetésének tárgyalásakor — tartott felszólalására a kormány részéről Trefort Ágoston kultuszminiszter válaszolt, egyúttal a Történelmi Képcsarnok gondolatát a történelem és a művészet érdekében fontos vállalkozásnak minősítette. Az 1884. évi költségvetésben a célra az állami költségvetés már 1000 forintot biztosított. Az így létrejött *nemzeti pantheon* alapgyűjteményét a Nemzeti Múzeum

¹⁰¹ FEJŐS 1965, 292–293., KOREK 1988, 101., BASICS 2002, 277., 282., 289–290., BASICS 2016a, 93–94., 96., TÓTH 2017, 114–128., 138–144., 196–202. Pyrker érsek az 1836-os országgyűlésen ajánlotta fel gyűjteményét a Nemzeti Múzeumnak, de a festményeket csak 1844-ben szállították el Egerből, a következő évben rendezték be a Nemzeti Múzeum új épületében a kiállítást, amely azonban 1846-ban nyílt meg. A Nemzeti Múzeumból került az anyag az Országos Képtárba, jelenleg a Szépművészeti Múzeum gyűjteményét gazdagítja: KUBINYI 1848, 45., KUBINYI 1861, 14., H. SZILASI 2002, 98., LENGYEL 2008, 7., BASICS 2016a, 93., TÓTH 2017, 86., 98. Az Esterházy Képtárra először az 1872. évi költségvetés (*az 1872. évi államköltségvetésről* szóló **1872. évi VII. törvénycikk**) irányzott elő költségvetési támogatást (2. § A) Rendes kiadások, XIX. fejezet Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 5. Közművelődési célok: Országos Esterházy-féle Képtár; az országos Esterházy-féle Képtár után járó házbér): CJH 8, 13. Az 1875. évi költségvetésben (*az 1875. évi államköltségvetésről* szóló **1875. évi XXXIII. törvénycikk**) már Országos Képtárként említett intézmény továbbra is állandó költségvetési támogatást kapott (2. § A) Rendes kiadások, XVIII. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok): CJH 9, 113.

festményanyagából és az Országos Széchényi Könyvtár grafikai gyűjteményéből válogatták ki. A Történelmi Képcsarnokot az Országos Képtár osztályaként alakították meg, így vezetője annak igazgatója, Pulszky Károly lett.¹⁰²

Az időszakban egyébként további szakági múzeumokat is létrehoztak, de ezek legkésőbb az első világháború végéig vagy azt követően elsorvadtak (Tanszermúzeum, Kereskedelmi Múzeum stb.). A millennium viszont újabb lökést adott a múzeumalapításnak: létrejött a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum (1896), a Magyar Királyi Közlekedési Múzeum (1899), majd 1918-ban — a Károlyi-kormány döntése nyomán — a Magyar Hadtörténeli Múzeum.¹⁰³

1896-ban Kammerer Ernő (1856–1920) országgyűlési képviselőt nevezték ki az Országos Képtár és a létesítendő Szépművészeti Múzeum ügyeinek rendezéséért felelős kormánybiztossá. A képviselő megbízatására tekintettel a képviselőháztól egy évre szóló távolmaradási engedélyt kért.¹⁰⁴ A szakági múzeumok sorában egy képzőművészeti múzeum megalapítása már a millennium előtt fölmerült, részben azért is, hogy a Nemzeti Múzeum helyigényére megoldást találjanak a képtár kiköltöztetésével, de legalább ennyire égetőnek tűnt a külön természettudományi és a néprajzi múzeum kiválása is az ország első múzeumából. A folyamat Pulszky Károlynak, az Országos Képtár igazgatójának tárgyban tett képviselőházi felszólalásával kezdődött. 1894-ben már Wekerle Sándor (1848–1921) miniszterelnök részletes előterjesztést készítetett az országgyűlés országos millenniumi bizottságának egy szépművészeti múzeum felállításáról. A részletesen kidolgozott programot, ahogy az azt megelőző pótelőterjesztésben található rövidebbet is, Pulszky Károly készítette elő. A tervezet hat osztályra tagolt, alapítandó múzeum fejlettségét,

¹⁰² BASICS 2002, 282–283., BASICS 2016a, 96–97., TÓTH 2017, 214–218. Irányi Dániel felszólalása és Trefort Ágoston kultuszminiszter válasza az 1883. évi költségvetés részletes vitájában (156. országos ülés, 1882. december 17.): KN 1881/8, 287–288. A Történelmi Arcképcsarnok létesítésére az 1884. évi költségvetés (az 1884. évi államköltségvetésről szóló **1884. évi I. törvénycikk**) 1000 koronát irányzott elő (2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok): CJH 14, 9. A következő évben (az 1885. évi államköltségvetésről szóló **1885. évi II. törvénycikk**) a Magyar Történelmi Képcsarnok már költségvetési intézményként, külön soron szerepelt (2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok): CJH 14, 176. A későbbiekben viszont egy soron található az Országos Képtár és a Magyar Történelmi Arcképcsarnok, például: az 1886. évi államköltségvetésről szóló **1886. évi VI. törvénycikk**, 2. § A) Rendes kiadások. XIX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 5. Közművelődési célok, CJH 14, 304.

¹⁰³ HÓMAN 1938 [1927], 374., KOREK 1988, 75., 84., 100–101., MOLNÁR 2002. (*Közlekedési Múzeum*), MUNKÁCSY 2002. (*Tanszermúzeum*), RÉDEY 2002. (*Kereskedelmi Múzeum*), OROSZI 2002. (*Magyar Mezőgazdasági Múzeum*), BODÓ 2016, 35., TÓTH 2017, 232. Itt kell megjegyezni, hogy a muzeológiai szakirodalom a Mezőgazdasági Múzeum törvényesítését, alapításának országgyűlés általi elfogadását (tulajdonképpen jóváhagyását) a *több állami beruházás költségeinek fedezéséről* szóló **1900. évi XXXIV. törvénycikk** 1. § h) pontjában (CJH 23, 230.) látja, azonban ez pusztán a Mezőgazdasági Múzeum számára végleges épület emelésére szükséges fedezet biztosításáról szól.

¹⁰⁴ 14. országos ülés, 1896. december 15.: KN 1896/1, 143.

állapotát gyűjteményi egységenként ismertette. A nagyívű program az alapítás, a fejlesztés és a további műtárgy-vásárlások célját is megfogalmazta: „*olyan gyűjteménnyé fejleszthető, amely az európai nyilvános és állami, vagy királyi képtárak sorában igen előkelő rangot foglalhat el, és úgy a közönségre, mint a szakemberekre és művészekre nézve a legtanulságosabb gyűjtemények egyikévé fejleszthető*”. A Pulszky által kidolgozott tervezet tehát nem kevesebbet tűzött ki célul, mint az új hazai központi szépművészeti közgyűjteménynek Európa vezető képzőművészeti múzeumai közé emelését! Az országos bizottság a Wekerle-indítványt elfogadta, és a gyűjteményfejlesztésre (több évre szétosztva, de összesen) 2 millió, az épület felépítésére és berendezésére 12 millió forintot biztosított. Az 1895-ben hivatalba lépő új kultuszminiszterre, báró Wlassics Gyulára várt a megvalósítás. A miniszter — egyes tisztázatlan műtárgyvásárlások miatt, szándékai szerint csak átmenetileg — félreállította Pulszky Károlyt. A helyzet rendezetlenségét mutatja, hogy a költségek közepette nem gondoskodtak a múzeumalapításhoz szükséges törvényi felhatalmazásról. Erre végül a „millenniumi törvény” (1896. évi VIII. törvénycikk) keretei között került sor. Mindeközben a múzeum átmeneti vezetésére kiszemelt Peregriny János (1853–1924), az Országos Képtár titkára után Than Mór (1828–1899) visszaadta a megbízatást; így került képbe az előbb említett Kammerer Ernő, hivatalos címe szerint „*a létesítendő Szépművészeti Múzeum ügyeinek vezetésével megbízott Országos Képtár és a vele kapcsolatos Történelmi Képcsarnok kormánybiztosa*”, ám igazgatói kinevezést nem kapott, ideiglenes ügyvivői szerepe pusztán a múzeumlétesítéssel kapcsolatos döntések végrehajtására korlátozódott. A kialakult helyzet nyilvánvaló volt mindenki számára. Nem véletlen, hogy 1897-es költségvetési vitában Berzeviczy Albert hosszas felszólalásában részletesen vázolta a magyar múzeumügy legégetőbb gondjait. Wlassics Gyula szakminiszter válaszában egyetértőleg nyilatkozott, de felhívta a figyelmet arra, hogy a javaslatok megvalósítása alapvetően pénzkérdés. Később gróf Zichy Jenővel (1837–1906) bonyolódott hosszabb vitába, azonban ez sem vezetett újabb pénzügyi források megszerzéséhez. A miniszter 1897. márciusában részletes jelentésben számolt be a Szépművészeti Múzeum felállításával kapcsolatos tennivalókról. Wlassics Gyula ekkor ígéretet tett arra, hogy a Szépművészeti Múzeum ügyében tett intézkedésekről évente tájékoztatja a képviselőházat.¹⁰⁵

¹⁰⁵ TÓTH 2017, 226–238., 244–258. Pulszky Károly felszólalása a képviselőházban: 317. országos ülés, 1890. január 24., KN 1887/15, 262–266., részlete: TÓTH 2017, 415–418. *A honalapítás ezredik évfordulójának megörökítésére alkotandó művekről* szóló **1896. évi VIII. törvénycikk** 1. § d) pontja alapján az országgyűlés országos szépművészeti múzeumot létesít s annak gyűjteményei befogadására Budapesten alkalmas helyen

A múzeumügy zavaraira hívta fel a figyelmet a műtárgyvásárlásokkal kapcsolatos vádak ismételt megfogalmazása is. 1896. februárjában Várady Károly (1859–1914) ellenzéki képviselő interpellálta a kultuszminisztert, mondván, hogy az Országos Képtár vezetője bizonyos műtárgyvásárlási pénzekkel nem számolt el. Nyilvánvaló volt, hogy a politikai támadás éle nem a gyanúba került képtárigazgató, Pulszky Károly, hanem Wlassics miniszter ellen irányult. A miniszter — amennyire lehet, megvédve Pulszkyt — kimerítő és tárgyilagos választ adott. Az 1897. évi költségvetés vitájában pedig Lepsényi Miklós (1860–1924) kérdezte Wlassics Gyula minisztert, aki azonban elzárkózott az ügy büntetőjogi megítélésétől, jelezve, hogy az ügy minden részletének tisztázása nyomozóhatósági, illetve bírósági feladat. Felhívta ugyanakkor a figyelmet a Kammerer Ernő kormánybiztos által összeállított részletes jelentésre, amelyben minden felmerült kérdést kimerítően vizsgált meg.¹⁰⁶

1897 elejére az Országos Képtár műtárgyanyagának felmérése, illetve revíziója gyakorlatilag lezárult. Ugyan hátra volt még a Nemzeti Múzeum képtári anyagának feldolgozása, de a miniszter mielőbb szeretett volna az alapítandó képzőművészeti múzeum tervezett szervezeti felépítésével kapcsolatos javaslatot kapni (az új múzeum két gyűjteményi pillére: az Országos Képtár és a Nemzeti Múzeum Képtára lett). Ennek érdekében Kammerer Ernő vezetésével egész bizottság kereste fel Európa meghatározó művészeti múzeumait, hogy az intézményi struktúrákat, a gyűjteményeket és az épületeket tanulmányozzák. Útjuk során meglátogatták a korszakban legmodernebbnek számító hollandiai és belgiumi múzeumokat is. Tapasztalataiknak nagy szerepe volt később a győztes építészeti terv — Schikedanz Albert (1846–1915) és Herzog Fülöp Ferenc (1860–1925) pályaműve — kiválasztásában, illetve a terven a szükséges módosítások

megfelelő épületet emel (CJH 19, 31.), 2. § d) pontja szerint a munkálatokra (a múzeum létesítésére és gyűjteményének gyarapítására) a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 3 millió 200 ezer forint értékben hitelt vehetett fel (uott 32.). Az 1897. évi költségvetés vitája során hivatkozott felszólalások: 63. országos ülés, 1897. március 5.: KN 1896/4, 338–339., 64. országos ülés, 1897. március 6.: uott 365–366., 66. országos ülés, 1897. március 9.: uott 422–425. Wlassics miniszter két fontos képviselőházi beszámolója a Szépművészeti Múzeum ügyeiről: *A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek jelentése az Országos Képtár, a Történelmi Képcsarnok s a létesítendő Szépművészeti Múzeum tárgyában* (117. szám, 1897. március 10.), KI 1896/4, 121–126.; *A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek jelentése, a Szépművészeti Múzeum ügyében* (785. szám, 1899. december 31.): KI 1896/27, 318–346., utóbbi egy részét újra kiadta: TÓTH 2017, 421–431. **Báró Wlassics Gyula (1852–1937):** ügyvéd, egyetemi tanár, az MTA másodelnöke, országgyűlési képviselő, a főrendiház elnöke, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1895–1903), a Közigazgatási Bíróság elnöke, a hágai nemzetközi bíróság tagja. Miniszteri működéséhez: T. KISS 1993, 541–542. **Berzeviczy Albert (1853–1936):** jogakadémiai tanár, az MTA elnöke, országgyűlési képviselő, a képviselőház alelnöke, majd elnöke, főrendiházi, majd felsőházi tag, vallás- és közoktatásügyi államtitkár (1887–1894), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1903–1905). Államtitkári és miniszteri működéséhez: T. KISS 1993, 490.

¹⁰⁶ Várady Károly interpellációja és Wlassics Gyula miniszter válasza, 551. országos ülés, 1896. február 5.: KN 1892/29, 221–227. Lepsényi Miklós kérdése és Wlassics Gyula miniszter válasza, 67. országos ülés, 1897. március 10.: KN 1896/4, 426–428. Lásd még: TÓTH 2017, 244–252.

kezdeményezésében. A deklarált cél a hasonló európai intézmények színvonalán álló múzeum kialakítása volt. A múzeum 1906-os megnyitása után a nagyközönség is meggyőződhetett arról, hogy e nemes törekvést valóban siker koronázta.¹⁰⁷

1907-ben döntött az országgyűlés a Lotz Károly (1833–1904) festőművész művészeti hagyatékának (festmények, tanulmányok, vázlatok, kartonok és kézirajzok) megvásárlásáról. Bár a miniszteri indokolás szerint volt szándék önálló Lotz Múzeum megalapítására is (és ez a lehetőség a képviselőházi tárgyalás során is felmerült), végül az anyagot egységesen a Szépművészeti Múzeumban helyezték el, mivel az egyben tartást elengedhetetlennek tartották. Az ügylet gazdasági elszámolása a Vallás- és Közoktatási Minisztérium átmeneti kiadásai között, a Szépművészeti Múzeum és a Magyar Történelmi Képcsarnok költségvetési során történt meg.¹⁰⁸

Egy különös sorsú múzeumalapítás kötődik a neves műgyűjtő, Ráth György nevéhez, aki az Iparművészeti Múzeum első főigazgatója volt (1881–1896; főigazgatói címet 1886-ban kapott). Magángyűjteménye komoly *hungarica* anyagot tartalmazó könyvtárából, elsősorban itáliai és németalföldi mesterek alkotásait felvonultató képtárából és antik, középkori és keleti iparművészeti tárgyakkal állt. Könyvtárát még életében a Magyar Tudományos Akadémiának adományozta, műgyűjteményét pedig végakarata szerint az Iparművészeti Múzeumnak szánta. Özvegye a tárgyakat ennek megfelelően ajándékba adta, de azzal a megkötéssel, hogy azokat egyben kell tartani egy létrehozandó Ráth Múzeum szervezeti keretében, az Iparművészeti Múzeum kezelésében. A villát pedig megvételre ajánlotta fel minden berendezésével együtt, hogy az új muzeális intézmény ebben az épületben működhessen. Az ügy a törvényhozás elé került, amely végül külön törvényt alkotott, és a felajánlást elfogadta, az új múzeumot — az Iparművészeti Múzeum tagintézményeként („*mint az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum kiegészítő részét*”) — megalapította, a műtárgyállomány egyben tartását elrendelte, valamint az épület megvásárlását jóváhagyta. A törvényjavaslat miniszteri indokolása külön kiemelte a gyűjtemény nemzetközi jelentőségét, rámutatva a képzőművészeti részlegén belül a 16–17. századi holland és flamand

¹⁰⁷ KARDOS 2002., TÓTH 2017, 258–264., 278., 282., 286–290., 312. A Szépművészeti Múzeum az 1906-os költségvetésben jelenik meg először (*az 1906. évi állami költségvetésről* szóló **1906. évi IX. törvénycikk**), de még mindig közös soron a Magyar Történelmi Képcsarnokkal (2. § A) Rendes kiadások. XXI. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 48. sor „Szépművészeti múzeum és magyar történelmi képcsarnok”, CJH 28, 109.).

¹⁰⁸ *Lotz Károly művészi hagyatékának az állam részére való megszerzéséről* szóló **1907. évi XII. törvénycikk**: CJH 29, 153–154. Miniszteri indokolás: uott 2. jegyzet, valamint KI 1906/10, 283–284. A törvényjavaslat képviselőházi tárgyalása gyakorlatilag vita nélkül zajlott (81. országos ülés, 1906. december 18.): KN 1906/5, 126–130. A pénzügyi bizottság jelentése (286. szám): KI 1906/10, 554. A főrendiházi tárgyalás (XIII. ülés, 1906. december 21.): FN 1906/1, 105–106.

festményeknek, illetve az iparművészeti részleg tárgysorozatainak művészeti és tudományos értékére. A miniszter szerint a gyűjtemény kiválósága annak köszönhető, hogy „*Ráth György a legnagyobb óvatossággal és körültekintéssel gyűjtött*”. A gyűjtemény megszerzését azzal támasztotta alá, hogy „*egy kiváló jelentőségű hazai magángyűjteménynek az ilyenekben sokkalta gazdagabb külföldre vándorlása a hazai kulturális közvagyon pótolhatatlan vesztesége lett volna*”. A Magyar Állam tehát magánkezdeményezésre múzeumalapítóként járt el, és egyúttal törvényi garanciákat adott. Hogy ez valójában mennyit ért, a későbbiek során láthatjuk még.¹⁰⁹

Regionális múzeumalapítások

Az országos szakági múzeumok létrejötte mellett a múzeumi hálózat vidéki intézményalapításokkal teljesedett ki. A vallás- és közoktatásügyi miniszter már 1873-ban körrendeletben hívta fel a törvényhatóságok figyelmét az alakuló *vidéki múzeumokra*. Ez az első jogszabály, ahol a régészeti leletek kapcsán megjelenik a vidéki múzeumok területi illetékességének lehetősége (gyűjtőterületi elv). Az első vidéki múzeumokat (Sopron, 1867; Gyula, 1868; Nagykálló/Nyíregyháza, 1868/1892; Pozsony, 1868/1885; Nagyvárad, 1871; Kassa, 1872; Szombathely, 1872; Temesvár, 1872; Máramarossziget, 1873; Székesfehérvár, 1873; Tiszafüred, 1877; Déva, 1880; Arad, 1881; (Moson)Magyaróvár, 1882; Rimaszombat, 1882; Komárom, 1886; Balassagyarmat, 1891; Esztergom, 1894; Szentes, 1897; Vác, 1894; Békéscsaba, 1899; Kaposvár, 1909; Lócse, 1911; Trencsén, 1911) *magánszemélyek és/vagy egyesületek* hozták létre, az alapító tagok között rendre ott találjuk a helyi közigazgatás vezetőit, az egyházak tisztségviselőit, orvosokat, ügyvédeket és földbirtokosokat. A társulati tulajdonban gyarapodó gyűjtemények nagysága, fenntartási igényei azonban hamar túlfeszítették az egyesületi kereteket, és az egyes múzeumokat törvényhatóságok vették át. Más esetekben a múzeumalapító már maga a *város* (Jászberény, 1873; Szeged, 1883; Besztercebánya, 1889; Kecskemét, 1898; Nagybánya, 1899; Selmecebánya, 1901; Debrecen 1902; Kiskunfélegyháza, 1902; Pécs, 1904; Hódmezővásárhely, 1905; Versec, 1908),

¹⁰⁹ HORVÁTH 2006, 47–51., TÓTH 2017, 194., 292. Az „Országos Ráth György Múzeum” létesítéséről szóló **1907. évi XIII. törvénycikk**: CJH 29, 154–155. A miniszteri indokolás: uott 1. jegyzet, valamint KI 1906/10, 280–281. A képviselőház, amelynek az előterjesztést a közoktatásügyi bizottság részéről Hock János (1859–1936) referálta, a törvényjavaslatot nagy egyetértéssel fogadta, és apróbb (pontosító) korrekciókkal el is fogadta (81. országos ülés, 1906. december 18.): KN 1906/5, 122–126. A pénzügyi bizottság jelentése (285. szám): KI 1906/10, 550–551. A főrendiházi tárgyalás (XIII. ülés, 1906. december 21.): FN 1906/1, 105.

esetenként pedig a *vármegye* volt (Bars, 1890; Tolna, 1895; Nyitra, 1900; Szatmár, 1901; Veszprém, 1902; Sáros, 1903). A kormány megbízásából 1874-től Pulszky Ferenc látta el a múzeumok és könyvtárak főfelügyeletét.¹¹⁰

A városi múzeumok alapításának szorgalmazója egyébként a már többször említett Rómer Flóris volt. Első tervezetét 1869-ben készítette a Magyar Történelmi Társulat számára: azzal, hogy azt sokszorosítva küldjék szét a városoknak. Mivel erre nem került sor, 1870-ben Rómer újból felvetette elképzelését. Az általa megfogalmazott múzeumtípus városi alapítású, gyűjtőkörébe a városképek, tervek, iratok, városi pecsétek, címerek, céhes emlékek, pénzek, érmek, bútorok, viselet stb. tartoznak. A főváros múltjának kutatójaként szemei előtt nyilvánvalóan egy fővárosi múzeum terve lebeghetett, erre azonban csak halála előtt néhány évvel, 1887-ben került sor.¹¹¹

¹¹⁰ HÓMAN 1938 [1927], 372., 377–378., 389–391., KISS 1965a. (*Nagykálló/Nyíregyháza*), KOREK 1988, 96–97., 101., ALMÁSSY – ISTVÁNOVITS 2002, 157–158. (*Nagykálló/Nyíregyháza*), B. HORVÁTH 2002, 166–167. (*Pécs*), FÁRI – NAGY 2002, 181. (*Szeged*), FORRÓ 2002, 209–210. (*Vác*), FÜLÖP 2002, 194–195. (*Székesfehérvár*), FÜVESSY 2002, 203–204. (*Tiszafüred*), GAÁL 2002, 186–187. (*Szekszárd*), HORVÁTH – LÁZÁR 2002, 108–109. (*Esztergom*), KAPROS 2002, 56. (*Balassagyarmat*), KISS 2002, 200. (*Szombathely*), KOROMPAI 2002, 93. (*Debrecen*), KOCSOR 2002, 60–61. (*Békéscsaba*), NAGY 2002a, 121. (*Hódmezővásárhely*), NEMES 2002, 170–171. (*Sopron*), NÉMETH 2002, 117–118. (*Gyula*), REGENYE 2002, 215. (*Veszprém*), RÓZSA 2002, 190–191. (*Szentes*), SZ. KÖRÖSI 2002, 135. (*Kecskemét*), SZENTKUTI – ASZT – ENZSÖL 2002, 152. (*Magyaróvár*), VARGA 2002, 130–132. (*Kaposvár*), HARASZTI 2002, 106–107., K. VÉGH 2003, BASICS 2014, 20–21. (*Gyula, Sopron*), 16., BODÓ 2016, 26–34., 61–62., TÓTH 2017, 166–172. Itt kell megjegyezni, hogy Tóth Ferenc az első vidéki múzeumalapítást Rómer Flóris győri helytörténeti múzeumában látja (1858), ez azonban valójában a győri bencés gimnázium gyűjteménye volt: PERGER 2002, 112–113. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1873. július 13-án kelt 885. sz. rendelete: GALAMB 1886, 222–223. A gyulai múzeum például 1868-ben magánkezdemenyezésre jött létre, majd a megyegyűlés 1874-ben újraalapította, támogatására egy társadalmi egyesület hoztak létre (Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat), 1920-ig már Békésvármegyei Múzeumként működött: MARTYIN 2010, 132–142. A mai Magyarország területén található egyik legkorábbi városi alapítású múzeum — a szegedi — a városi könyvtárból nőtt ki. Somogyi Károly (1811–1888) esztergomi kanonok Szeged városának adományozott könyvtárának (Somogyi Könyvtár) első igazgatója, Reizner János (1847–1904) városi főjegyző kifejezetten ambicionálta a régiségek gyűjtését egy majdani múzeum létrehozása érdekében, miközben a könyvtáralapító nem egyezett bele a múzeum megalapításába, ezért annak gyakorlati létesítésére, formális megszervezésére (Városi Múzeum) csak halála után került sor, de a tudománytörténet mindkét intézmény alapítási évének 1883-at tartja: FÁRI – NAGY 2008, 9–11. A múzeumalapítási sorba illeszkedik a Székely Nemzeti Múzeum (Sepsiszentgyörgy, 1879), amelyet özv. Csereyné Zathureczky Emilia alapított meg és adott át a Székely Nemzetnek (Háromszék vármegyének): CSUTAK 1929. Még egy atipikus és különös sorsú múzeumalapításról kell említést tenni. A kereskedő Darnay Kálmán (1864–1945) Sümegen hozott létre magánvagyonából jelentős — hadtörténeti, néprajzi, iparművészeti, numizmatikai és kézirat- — gyűjteményt, ám a nagyra nőtt gyűjteményű magánmúzeum további fenntartását már nem tudta vállalni. 1909-ben a múzeumot átadta az államnak, ekkor jött létre az Állami Darnay Múzeum, amely az éves költségvetésről szóló törvényben is támogatott intézményként szerepelt, lásd például az *1911. évi állami költségvetésről* szóló **1911. évi XIV. törvény**cikk, 2. § A) Rendes kiadások. XXI. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 41. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa, Erdélyi Múzeum. A felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum. A sümegi Darnay-Múzeum. Hiteles helyi levéltárak felügyelete – Az Erdélyi Orsz. Múzeum segélyezésére (CJH 33, 443.). A múzeum anyagának nagyobb részét az 1930-as években Keszthelyre, a Balatoni Múzeumba szállították, ám a műtárgyanyag jelentős része egy bombatámadás következtében megsemmisült. A Darnay Múzeum történetéhez: HAÁSZ 2002.

¹¹¹ RÓMER 1869., RÓMER 1870., K. VÉGH 2003, 13., BODÓ 2016, 41–42., 47., TÓTH 2017, 166. Rómer Flóris egyik meghatározó jelentőségű munkája Pest város történetét dolgozta fel: RÓMER 1873.

Rómer szerint azért van szükség városi múzeumra, hogy az adott város és környékének története, művészettörténete, továbbá „*művészeti és tudományos mozzanatai*” feltárhatóak legyenek. A városok kultúrában betöltött szerepe indokolja ilyen szerepvállalásukat, de keserűen állapítja meg, hogy miközben Európában sok tartományi és városi múzeum működik, Magyarországon csak néhány „tengő” gyűjtemény van. Hosszasan sorolja a külföldi példákat, és kárhóztatja Pest-Budát, hogy nem alapított eddig múzeumot. Szenvedélyes hangú felhívásához az előbb idézett gyűjtőköri jegyzéket is hozzácsolta. Mindezek alapján Rómer *várostörténeti* profilú múzeum megalapítását javasolta.¹¹²

A fővárosi múzeum megalapításához vezető, több mint másfél évtizedes folyamat számtalan állomása közül most csak néhányat szükséges megemlíteni, mivel minderről — K. Végh Katalin kutatásaink köszönhetően — rendelkezünk már részletes múzeumtörténeti összefoglalással. Az alapítás gondolatának erősödéséhez éppúgy hozzájárult az 1870-ben, a régészek ifjabb nemzedékéből megalakult „A régészetkedvelők köre”, mint az 1876-ban, az immár egyesült fővárosban rendezett nemzetközi őstörténeti és embertani kongresszus, amelynek részvevői közül egy csoport Rómer Flóris vezetésével tekintette meg az aquincumi és a Hajógyári-szigeten található római romokat. Időközben az óbudai ásatások felügyeletére, koordinálására, pénzügyi fedezésének biztosítására külön fővárosi Régészeti Szakbizottmány alakult. Az 1885-ös országos kiállítás pavilonjában először állították ki az aquincumi ásatások régészeti leleteit, de a kiállításon láthatóak voltak fontos várostörténeti emlékek (építészeti tervek, térképek, rajzok stb.) is. Ráadásul szintén ebben az évben egy laktanya-átadás alkalmából Ferenc Józseftől néhány értékes emléktárgy került a Főváros tulajdonába, ez pedig arra indította Gerlóczy Károly alpolgármestert, hogy felhívja a Fővárosi Tanács figyelmét „*egy Fővárosi Múzeum létesítésének kívánatos voltára*”. A tanács elfogadta az alpolgármester érveit, és november 13-án kelt 40785. számú határozatában felkérte, hogy készítsen a múzeum létesítésére vonatkozó javaslatot.¹¹³

Gerlóczy alpolgármester a felkérésnek eleget tett, és részletes javaslatot készített. Előterjesztésében meghatározta az alapítandó múzeum feladatát, körülhatárolta gyűjtőkörét: „*abban összegyűjtessenek és szakszerűleg rendezve úgy azt tanulmányozni kívánóknak mint a közönségnek hozzáférhetővé tétessenek az oly tárgyak, melyek akár az ország történelmének a fővárossal szorosabban összefüggő egyes kiválóbb eseményeire, akár a főváros speciális helyi történetére vonatkoznak, vagy ilyeneknek emlékeit képezik, tehát*

¹¹² RÓMER 1870.

¹¹³ K. VÉGH 2003, 13–14., BODÓ 2016, 31–32. **Gerlóczy Károly (1835–1900)**: Pest város főjegyzője (1866-tól), majd Budapest alpolgármestere (1873-tól): BUDAPEST LEXIKON I, 498.

érmék, pecsétek, okiratok, könyvek, képek, térképek, zászlók, fegyverek, bútordarabok és más oly használati tárgyak, melyek a fővárosban előfordult emlékezetesebb események alkalmával, bármi tekintetben kiváló egyének által használtattak, továbbá olyan tárgyak, melyek a főváros fokozatos fejlődését és ennek mindenkori állapotát feltüntetni alkalmasak”. Az új múzeum elhelyezésére a legcélszerűbbnek valamelyik városházát tartotta volna, azonban az ekkor tapasztalható zsúfoltság ezt nem tette lehetővé; ezért indítványozta az országos kiállítás területén épült képzőművészeti csarnok (’Múcsarnok’: ma Olof Palme Ház) múzeum céljára történő megvásárlását. Az elhelyezéssel kapcsolatos elképzelést azonban komoly kritikák érték. Sokan túlzásnak tartották a ’Múcsarnok’ megvásárlását, mondván kevesebb pénzért is lehetne megfelelő épületet szerezni, és ha már ennyi pénze van a Fővárosnak, azt inkább fordítsa az aquincumi ásatások folytatására és egy aquincumi múzeumépület felépítésére. A Fővárosi Tanács végül 1887. október 20-án tartott ülésén meghozta a szükséges határozatot, amelyben a Gerlóczy által megfogalmazottak szerepelnek; a határozat ideiglenes elhelyezés céljára a ’Múcsarnok’ épületét jelölte meg. A Kamermayer Károly polgármester által aláírt határozat azt is elrendelte, hogy a fővárosi intézmények és hivatalok készítsenek a birtokukban álló muzeális tárgyokról kimutatást, mivel ezek a létrehozandó múzeumba kerülnek. Az elhelyezés kérdését azonban még sokáig nem sikerült megnyugtatóan rendezni. Óbudán, a Fővárosi Tanács 1890-ben meghozott határozata alapján — a leletanyagnak egy ideig helyet adó Krempl-malom helyett — felépült az Aquincumi Múzeum, amely 1894-ben nyitotta meg kapuit. Megnyitása után egy évvel a fenntartó az épület kibővítéséről döntött: a szárnyépületek 1896-ra el is készültek. Időközben a Főváros ismét kísérletet tett a ’Múcsarnok’ múzeumi célú hasznosítás számára történő megszerzésére, miközben a Régészeti Szakbizottmány a muzeális anyag Újvárosházán történő elhelyezését szorgalmazta. Valójában a kívánatosnak tartott Fővárosi Múzeum létrehozása még az 1890-es évek végén is a Fővárosi Tanács napirendjén szerepelt. A végleges döntést megkönnyítette, hogy Kuzsinszky Bálint (1864–1938), az Aquincumi Múzeum vezetője végül — a bécsi, a prágai és a párizsi városi múzeum példája nyomán — részletes beadványt készített.¹¹⁴

A Kuzsinszky-féle indítvány a Fővárosi Múzeum szervezetét két osztályra javasolta tagolni: az első osztályba sorolta az aquincumi régiségeket, a másodikba az ős-, középkor- és újkori emlékeket, a képtárat és a történeti könyvtárat. A két osztály gyűjtőkörét részletesen is

¹¹⁴ GYÖNGYÖSSY 2003, 258., K. VÉGH 2003, 14–16., 20–22., 24., 26. **Kamermayer Károly (1829–1897):** Buda város főjegyzője (1861), Pest város tanácsnoka (1867–1873), Budapest polgármestere (1873–1896): BUDAPEST LEXIKON I, 639., FEITL 2008, 139–153. (az életrajzot Horváth J. András írta).

leírta. Kuzsinszky rögzítette, hogy az első osztályt az Aquincumi Múzeum fogadja be, a második osztály a 'Múcsarnok' épületébe kerülne. Érdekes azt kiemelni, hogy Kuzsinszky gondolt arra is, hogy múzeum elképzelhetetlen múzeumi évkönyv megjelentetése nélkül: ezt a feladatot töltené be a „*Budapest Régiségei*”, amely kizárólag Budapest múltjára vonatkozó történeti és régészeti közleményeket jelentet meg. A tervezet személyzeti kérdésekre is kitért: a vezető mellett egy őr, egy segédőr, egy díjnok és három szolga alkalmazását javasolta.¹¹⁵

A javaslat nyomán a Fővárosi Tanács külön múzeumi bizottságot alakított, míg a Fővárosi Múzeummal kapcsolatos ügyeket a tanügyi osztály intézte. A hosszas előkészítő és döntéshozatali folyamat eredményeként a Fővárosi Múzeum (pontosabban annak a Kuzsinszky által tervezett második osztálya) a Városligetben 1906-ban nyitotta meg kapuit. Az ettől kezdve egyre gyakrabban Székesfővárosi Múzeumnak nevezett intézmény a főváros kedvelt, látogatott muzeális intézményévé vált, bár megközelíthetősége rossz volt, termeit nem lehetett világítani, fűteni és egyébként túlszűfoltak voltak.¹¹⁶

A főváros könyvtárigazgatója, Szabó Ervin (1877–1918) egész koncepciót fogalmazott meg a korszerű városi múzeummal — esetünkben a Fővárosi Múzeummal — szemben támasztandó követelményekről. Tanulmányában rámutatott, hogy a modern múzeumnak demokratikusnak (mindenki számára hozzáférhetőnek) kell lennie, tehát szakítani kell az arisztokratikus gyakorlattal. A külföldi szakirodalom alapján kárhoztatta a közgyűjtemények rossz állapotát, amely egyaránt megnyilvánul a múzeumok anyagában, mennyiségében és minőségében, a fölállításban és az elrendezésben; de leginkább a múzeumok túlszűfoltóságát emelte ki. Úgy vélte, a múzeum nem lehet öncél, annak célja a gyönyörködtetés és az oktatás. Fölvívta arra a figyelmet, hogy a nagy nemzeti gyűjteményeknek a tudomány szolgálatában kell állniuk, de gyűjteményi anyagukat érdemes lenne kettéválasztaniuk: a kutatók számára hozzáférhető tanulmányi gyűjteményre (*Studiensammlung*) és a közönség gyönyörködtetésére és oktatására szolgáló, kiállító gyűjteményre (*Schausammlung*). Ezt az elvet kellene követnie szerinte minden múzeumnak. Egyes múzeumokban a tudomány, másokban a nyilvánosság fog dominálni, de egyik eset sem jár(hat) a színvonal zuhanásával — ez ugyanis attól függ, hogy milyen az intézmény vezetője. Szabó Ervin kifejezetten jónak tartotta a múzeumok specializálódását (a szakági múzeumok létrejöttét), mert így a célzatos gyűjtés (a gyűjtőszenvedély önkorlátozása) következtében egyéb, nyilvánossággal

¹¹⁵ K. VÉGH 2003, 24–26.

¹¹⁶ K. VÉGH 2003, 28–34., 38–39.

kapcsolatos feladatokra is tudnak koncentrálni, továbbá ahogy ő fogalmaz: „szinte magától kínálkozik ez az önkorlátozás a múzeumok csak újabban keletkező fajánál, a helyi, városi múzeumoknál”. Mégis azt látni, teszi hozzá, hogy a városi múzeumok minden tekintetben messze elmaradtak a nagy múzeumok mögött, elsősorban a városi vezetők nem megfelelő hozzáállása miatt. A helyes megközelítés, ha ezek a múzeumok a lokálpatriotizmushoz kapcsolódnak, pénzügyi helyzetüknek megfelelő módon folytatják múzeumi tevékenységüket, jól meghatározott gyűjtőkörben (a város kultúrtörténete); és ahogy az egyes városok eltérőek, legyenek múzeumaik is különbözőek („*colour locale*”)! Praktikus tanácsokat is ad az anyag kiállításban történő és raktári elrendezésére, ám sokkal érdekesebb, hogy a fiókkönyvtárak mintájára, a könyvtári rendszerrel együttműködésben fiókmúzeumok létesítését tartja kívánatosnak („*museum extension*”). Gyakorlatias javaslatai egyébként kiterjedtek a jó múzeumépület adottságainak összefoglalására is, például a külföldi szakirodalom alapján kifejezetten kerülendőnek tartotta a hatalmas homlokzatokat és lépcsőházakat. Elméleti megközelítését lefordította a budapesti viszonyokra is, különösen is érdekes az a javaslata, amely — a meglévő múzeumi egységek mellett — modern képtár megteremtésére vonatkozott. Javaslata azzal zárult, hogy meg kellene teremteni a Budapest székesfőváros kultúrközpontját: a könyvtár, a múzeum és a szabad főiskola integrációjával.¹¹⁷

A vidéki és a fővárosi múzeumalapításokkal egy új múzeumtípus — és Szabó Ervin előbb ismertetett tanulmánya azt is jelzi, hogy elméleti, muzeológiai megalapozottsággal — jelent meg Magyarországon: a **regionális múzeum**. Már az 1873-as, idézett kultuszminiszteri körrendeletben felmerült a regionális múzeumok területi illetékességének elvi lehetősége. Kuzsinszky Bálint, az Aquincumi Múzeum vezetője a fővárosi Régészeti Szakbizottmány ülésén javasolta a Fővárosi Tanács útján a kormány megkeresését azzal, hogy a fővárosi állami építkezések és a Duna kotrása során előkerülő régészeti leleteket a Fővárosi Múzeum kapja meg. A Főváros Tanácsa az elgondolást magáévá tette és felterjesztette a miniszterelnökhöz, aki a felterjesztést a Nemzeti Múzeumhoz továbbította. Mindezek hatására a Nemzeti Múzeum és az Aquincumi Múzeum között létre is jött a szükséges megállapodás, igaz, ez még csak római kori leletek vonatkozásában, mert a Nemzeti Múzeum ekkor még ragaszkodott például a budai királyi vár művészeti emlékeinek

¹¹⁷ SZABÓ 1913. Szabó Ervin koncepciójának értékeléséhez, valamint a Lajta Béla (1873–1920) építész által megálmodott, Kálvin térre tervezett kultúrpalota (könyvtár és múzeum) tervéhez: KATSÁNYI 2004, 123–125.

számára történő átadásához. 1897-ben tehát egy regionális múzeum esetében már sikerült elismertetni az állami hatóságokkal a területi illetékességet.¹¹⁸

Az első középirányító szerv a magyar múzeumügyben

A gyűjtőköri és gyűjtőterületi kérdések szabályozatlanságát országosan is megkísérelték rendezni. A Berzeviczy Albert államtitkár elnöklete alatt életre hívott Országos Múzeumi Bizottság 1893-ban állandó szervvé alakult. Ennek a bizottságnak komoly szerepe volt a Nemzeti Múzeum szervezetének megújításában, később a Szépművészeti Múzeum megalapításában, illetve az önálló Természettudományi Múzeum gondolatának terjesztésében. Ebből a szakmai munkából nőtt ki Wlassics Gyula kezdeményezésére a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége, mintegy a múzeumok országos szövetségéeként. 1898-ban hívták életre a Magyar Nemzeti Múzeumi Tanácsot a Nemzeti Múzeum ügyeinek vitelére. Ezek a sokszor reprezentatív feladatkörökre szorító tanácsok azonban éles határvonalat húztak a Nemzeti Múzeum és a vidéki közgyűjtemények közé, ráadásul munkájuk során a többi országos közgyűjteménnyel egyáltalán nem foglalkoztak. A Főfelügyelőség (a továbbiakban: MKOF) viszont szép lassan a vidéki intézmények valós csúcsszervévé nőtte ki magát: a felügyelete alá került múzeumok révén egyfajta korai regisztrációs rendszert alakított ki.¹¹⁹

Az előbb említett Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és Főfelügyelőségét 1897-ben szervezték meg és 1922-ig működött, vezetője 1916-ig országos főfelügyelőként Fraknói Vilmos (1843–1924) címzetes püspök volt, majd 1917-től Békefi Remig (1858–1924) zirci apát vette át a feladatot. Szerepe elsősorban módszertani jellegű volt, tanfolyamokkal, ajánlásokkal segítette a szakmai munkát, bár ellenőrző szerepköre is volt azon múzeumok vonatkozásában, amelyeknek alapítója-fenntartója elfogadta az állami felügyeletet (Szeged városa például elfogadta) — nagyon sok város (köztük Budapest) viszont visszautasította a felügyelet elismerését, ezáltal múzeumaik az állam által nyújtott

¹¹⁸ HÓMAN 1938 [1927], 377–378., 389–391., K. VÉGH 2003, 23–24.

¹¹⁹ SZALAY 1902, XXXVI–XXXVII., VÉRTESY 1987, 267–270., KOREK 1988, 102., HARASZTI 2002, 107., BALÁZS 2003, 20., BODÓ 2016, 80–90., TÓTH 2017, 228., 266. Az Országos Múzeum és Könyvtárbizottság költségvetési szempontból az 1896. évi államköltségvetésről szóló 1896. évi VI. törvényekben jelent meg, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium költségvetésében jelent meg (2. § A) Rendes kiadások. XX. fejezet. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 50., CJH 19, 19.). A 19. század végén létrehozott tanácsok és szervezetek tevékenységének rövid értékelése megtalálható „a múzeum-, levéltár- és könyvtárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló, 1928-ban benyújtott törvényjavaslat indokolásában (474. számú iromány): KI 1927/7, 416.

segítségétől, anyagi támogatástól elestek. Pedig az MKOF költségvetése rohamosan növekedett, így egyre nagyobb összegeket fordíthatott a fennhatóságát elfogadó múzeumok támogatására. Wlassics kultuszminiszter a szervezetet a közművelődési decentralizáció megvalósítójának szánta, de a szervezeten belül és kívül a hatáskörök rendezetlenek voltak, végül a rendezés érdekében, 1901-ben a minisztérium egy nyilatkozatot adott ki: a tudományos közgyűjtemények feletti felügyeleti jogokat az MKOF gyakorolta, de szerves kapcsolatban állt a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsával*, mert közösen a minisztérium tanácsadó szervezeteként működtek, míg az *országos múzeum és könyvtárbizottság* az érdekérvényesítésért felelt. Az MKOF működése során az ország területét szakfelügyelet szempontjából öt részre osztották, másrészt külön felügyelője volt a régiségeknek, a műemlékeknek, az iparművészeti emlékeknek, valamint a természetrajznak és a néprajznak is.¹²⁰

A korszakban sorra nyíltak az emlékszobák, emlékmúzeumok (például az aradi Szabadságharc Emlékmúzeuma, Erzsébet Királyné Múzeum a budavári palotában, Liszt Ferenc-szoba a Zeneakadémián stb.). A rendszerint nehezen megtekinthető kisebb-nagyobb gyűjtemények későbbi sorsa gyakran a szétszórás, pusztulás lett. Esetükben különösen is érezhető, hogy sorsukat megpecsételte az átfogó törvényi szabályozás hiánya.¹²¹

A millennium idején fogalmazták meg azt az elképzelést, hogy a természettudományos gyűjtemények kiköltöztetésével a Nemzeti Múzeumot „*a magyar haza és a magyar nemzet történelmi múzeumává alakítsák*”.¹²² Ezt a gondolatot azonban megelőzte a Pulszky Ferenc igazgatóságához köthető 1889-es rendelkezés: „*a Magyar Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata*”. A mai fogalmaink szerinti szervezeti és működési szabályzat messze túlnőtt egy intézményi szabályozás keretein, hiszen ágazati törvény hiányában a működést befolyásoló alapelveket is meg kellett fogalmaznia. A szabályzat tizenegy fejezetre tagolva rendezte a múzeum ügyeit. Az I. fejezet („*Általában*”) visszahivatkozik a múzeumot megalapító törvénycikkekre (1807:XXIV., 1808: VIII., 1836:XXXVII. és XXXVIII.), valamint kimondja, hogy a Nemzeti Múzeum a vallás- és közoktatásügyi miniszter „*hatósága és kormányzata*” alatt álló országos intézet, amely működését részben

¹²⁰ HÓMAN 1938 [1927], 378–379., 388., KOREK 1968, 81–82., KOREK 1988, 102., HARASZTI 2002, 107., K. VÉGH 2003, 24., FÁRI – NAGY 2008, 11., BODÓ 2016, 80–124., 266–274., TÓTH 2017, 266. A Szabolcs Vármegyei Múzeum (Nyíregyháza) példáján keresztül jól látható a Főfelügyelőség működése: az évenként célhoz kötötten kiutalt államsegély (amely be- és elszámolási kötelezettséggel járt), a folyamatos szakmai felügyelet, amelyet gyakran helyszínre kiküldött szakemberek útján valósítottak meg, vagy egyes szakirodalmi munkák adományozása nagyban segítette a múzeumi tevékenység fejlesztését, a gyűjtemények gyarapítását. Lásd: KISS 1965a, 35., 37–39., 41–42., 45–46., 48–49., 53., 57., 73., 79.

¹²¹ HÓMAN 1938 [1927], 394., KOREK 1988, 102.

¹²² HÓMAN 1938 [1927], 376–377., 389., FEJŐS 1965, 296., BASICS 2002, 290.

saját alapítványi tőkéje jövedelmeiből, részben az állam költségvetési támogatásából finanszírozza (1. §). A múzeum alapfeladata: „*a hazai történelem és segédtudományai, úgyszintén közművelődésünk és a természettudományok keretébe tartozó első sorban hazai, másod sorban, az ezek kiegészítésére szolgáló külföldi tárgyakat gyűjteni*”, továbbá a múzeumban képviselt szakágakat fejleszteni, a nagyközönség számára nyitva álló gyűjtemények révén közművelődési célokat megvalósítani (2. §). A múzeum hét gyűjteménnyel rendelkezett (Országos Széchényi Könyvtár, Érem- és régiségtár, Állattár, Ásvány-öslénytár, Növénytár, Képtár- és szoborgyűjtemény, Néprajziak tára), a szabályzat ezek gyűjtőkörét is pontosan meghatározta (3. §). A szabályzat a Nemzeti Múzeum alkalmazottait három csoportba sorolta (6. §): igazgatóság (igazgató, titkár, írnok). osztálytisztviselők (örök, segédörök, gyakornokok) és szolgaszemélyzet (laboránsok, kapus, szolgák és házi szolgák). Magasabb jogszabályi rendelkezés híján a kinevezési rendet is a szabályzat határozta meg: az igazgatót a vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára a király, a Széchényi Könyvtár őrét, egy gyakornokát és egy szolgáját a Széchényi-család javaslatára a miniszter, a múzeum többi tisztviselőjét és szolgáit az igazgató javaslatára a miniszter nevezte ki. A II. fejezet („*Az igazgatóság*”) rendezte a múzeumi menedzsment működésével kapcsolatos kérdéseket, a III. („*A muzeumi osztály-örök*”) a középvezetők, a IV. fejezet („*A muzeumi titkár*”) a múzeum vezető funkcionális tisztviselőjének hatáskörét, jogait és kötelességeit. Az V. fejezet („*A muzeumi segédörök, gyakornokok, és a tudományos vagy irodai teendőkre alkalmazottak*”) a szakalkalmazotti állomány ügyeivel foglalkozott. Részletes szabályozást nyert a pénzügyi működés a VI. fejezetben („*A házipénztár kezelése, a leltár és a házirend*”), míg az egyes részlegek ügymenete, a múzeumi napi munka (kölcsonzés, gyarapítás, nyilvántartás, nyitvatartás, másolás stb.) a VII. fejezetben („*Az osztályok általános ügykezelése*”). Külön duplum szabályzat is készült a VIII. fejezetben („*Szabályzat a csere- és másodpéldányok kiválasztása és kezelése ügyében*”), a szolgák ügyeit a IX. fejezet („*A muzeumi szolga-személyzet*”) rendezte. A X. fejezetbe került volna a fegyelmi szabályzat (ez az ismert nyomtatott példányon nem szerepel, a XI. fejezetben pedig a záró rendelkezések olvashatóak.¹²³

A szabályzat példa-, illetve mintaértékén túl azért is érdekes, mert egyes alapelvek tekintetében túlterjeszkedett egy ilyen szintű szabályozás keretein. Ennek oka nyilvánvalóan abban keresendő, hogy hiányzott a megfelelő törvényi rendelkezés. Az alapelvek közül különösen is szembetűnő a gyűjtőkör meghatározása, mivel ez a kérdés és az erről folytatott

¹²³ SZOLGÁLATI SZABÁLYZAT 1889.

vita gyakorlatilag végigkísérte Pulszky Ferenc igazgatóságát. Az igazgató ugyanis legalább olyan hangsúlyosan kívánta bemutatni az egyetemes kultúra fejlődését, mint amennyire törekedett a nemzeti kulturális örökség megőrzésére. Programját heves ellenérzéssel fogadta például Ipolyi Arnold, aki mintának a német kultúra és történelem múzeumát, a nürnbergi Germanisches Nationalmuseumot tekintette, míg P. Szatmáry Károly a képviselőházban a múzeumi átszervezések és a gyűjtemények nemzetközi jellege ellen érvelt. Pulszky viszont jogosan hivatkozhatott az európai közgyűjteményi tendenciákra („világpolgári irány”), hiszen néhány skandináv és német múzeumot leszámítva a nemzeti jelleget mindenütt felváltotta az általánosságra, az egyetemességre törekvés. Pulszky a Nemzeti Múzeumot a modern muzeológia követelményeknek megfelelő, európai élvonalbeli, bázisintézménnyé kívánta alakítani: céljait végül sikeresen meg is valósította. A szakági múzeumok létrejöttével, a képzőművészeti és a természettudományos gyűjtemények kiköltözésével a 19. század végétől kezdődően viszont a Nemzeti Múzeum profilja megváltozott: egyre inkább az Ipolyi Arnold által óhajtott „nemzeti” múzeummá vált.¹²⁴

Összegzés

1.) A szaktudományok kialakulása igényelte tudományos háttérmúzeumok létrejöttét. Ez az igény hívta életre az országos szakági múzeumokat, amelyek valódi háttérbázist jelentettek a régészet, művészettörténet és a néprajz területén. A korábbi egységes gyűjtőmúzeum eszméje helyébe így a szakági múzeum koncepciója lépett: „*a magyarországi kulturális elit ... már a nemzeti (a nemzet birtokában lévő) kincsek megőrzésének differenciált intézményi struktúrájában gondolkodott*” (Tóth Ferenc).¹²⁵ Az alapítás egyes esetekben magánkezdeményezéssel történt, az intézményesítés viszont a költségvetési törvényben történt meg (Iparművészeti Múzeum, Technológiai Múzeum; a Szépművészeti Múzeum alapítását szintén egy költségvetési jellegű jogszabály, a „millenniumi” törvény rendezte). Más esetekben az állam vásárolt meg magángyűjteményeket, és ezekből külön törvénnyel hozott létre új intézményt (Országos Képtár, Országos Ráth György Múzeum), de az is előfordult, hogy egy hagyaték megvásárlásakor megvolt ugyan a szándék önálló múzeum megalapítására, de az mégsem

¹²⁴ HÓMAN 1938 [1927], 376–377., 389., FEJŐS 1965, 292., TÓTH 2017, 160–164., 170–172.

¹²⁵ HÓMAN 1938 [1927], 376–377., FEJŐS 1965, 292., KOREK 1988, 96., 99., 102., TÓTH 2017, 310.

valósult meg (Lotz-hagyaték). Egy esetben gyűjteményi anyag átcsoportosításával hoztak létre újabb múzeumot, amely aztán költségvetési intézményként működhetett (Magyar Történelmi Képcsarnok).¹²⁶

2.) A vidéken egyre erősebb múzeumalapítási láz elősegítette a hálózatos múzeumi rendszer kiépülését. A társadalmi igény által létrehívott, eleinte egyesületi múzeumok előbb-utóbb vármegyei vagy városi fenntartásba kerültek, sőt később már a törvényhatóságok maguk is alapítottak muzeális intézményeket.¹²⁷

3.) A regionális múzeumok — saját gyűjtőterületükön — a Nemzeti Múzeum korábbi elképzelését tükrözve, egyfajta „mini” nemzeti múzeumként továbbra is megvalósították az egységes gyűjtőmúzeum eszméjét, hiszen gyűjtőkörük a lehető legtöbb szakágra kiterjedt. Erre a legjobb példa az 1887-től szervezett Fővárosi Múzeum volt.¹²⁸

4.) A gyűjtőköri és gyűjtőterületi kérdések országos rendezetlenségének oka abban keresendő, hogy hiányzott az egységes kultúrpolitikai irányítás. A korszakban létrehozott bizottságok és tanácsok működésére elsősorban a reprezentáció volt jellemző, munkájuk során éles határvonalat húztak a Nemzeti Múzeum és a vidéki múzeumok között, a többi országos múzeum működését egyáltalán nem vették figyelembe. A kérdéskör törvényi szintű rendezésére csak az első világháború után került sor.¹²⁹

5.) A korszakban jött létre először a múzeumok felügyeletére és támogatására központi szakigazgatási szerv (MKOF), amely önálló, a költségvetési törvényben biztosított költségvetéssel rendelkezett. A rendszeren belüli önkormányzati jelleget a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa biztosította. A felügyeleti rendszerhez való csatlakozás azonban nem volt kötelező, így sok múzeum ki is maradt, mivel fenntartóik túlzott beavatkozásnak tartották az MKOF működését. Az évenként célhoz kötötten kiutalt államsegély (amely be- és elszámolási kötelezettséggel járt) és a folyamatos szakmai

¹²⁶ HÓMAN 1938 [1927], 391–393., KOREK 1988, 99–101., DEBRECZENI-DROPPÁN 2011b, 91–92.

¹²⁷ HÓMAN 1938 [1927], 389–391., KOREK 1988, 101., NAGY 2009, 7., MARTYIN 2010, 136., TÓTH 2017, 166–172., 264.

¹²⁸ HÓMAN 1938 [1927], 389–391., KOREK 1988, 101., K. VÉGH 2003, 24–33., BODÓ 2016, 139–175. Ilyen gyűjtőmúzeum volt például a szegedi múzeum is: FÁRI – NAGY 2008, 11–13.

¹²⁹ Bár a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelősége igyekezett a gyűjtőterületi elvet érvényesíteni (BODÓ 2016, 133–139.), törekvése nem mondható sikeresnek. Lásd erről „a múzeum-, levéltár- és könyvtárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló, 1928-ban benyújtott törvényjavaslat indokolásában (474. számú iromány) írottakat: KI 1927/7, 415–416.

felügyelet összességében kedvező hatást gyakorolt a magyar múzeumügyre; bizonyítva, hogy ilyen központi irányító szervre szükség van. Az MKOF megjelenésével a magyar múzeumok három részre oszlottak szét: az állami költségvetés által fenntartott múzeumok (1), az MKOF által felügyelt („regisztrált”) múzeumok (2), valamint a nem állami fenntartású, illetve nem az MKOF égisze alatt működő muzeális intézmények (3) csoportjaira. Az MKOF teljes elbürokratizálódása, működésének nem megfelelő volta ugyanakkor nagyban hozzájárult a vidéki intézmények egyszerű közművelődési intézménnyé alakulásához, mivel azokat nem tudta bekapcsolni a magyar tudomány szervezetébe. Mindezeknek „köszönhető”, hogy 1922-ben a szervezet áldozatul esett a költségvetési okokból véghezvitt intézménymegszüntetésnek.¹³⁰

¹³⁰ HÓMAN 1938 [1927], 378–379., 388., KOREK 1988, 102., BALÁZS 2003, 20., DEBRECZENI-DROPPÁN 2011b, 91., BODÓ 2016, 266–274., TÓTH 2017, 266. Lásd még: „a múzeum-, levéltár- és könyvtárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló, 1928-ban benyújtott törvényjavaslat indokolásában (474. számú iromány) írottakat: KI 1927/7, 416.

VI. Történelmi sorsfordulók között: az Országos Magyar Gyűjteményegyetem / Magyar Nemzeti Múzeum

A korábbi időszakban szokásos volt a Tanácsköztársaság múzeumügyéről részletesen értekezni.¹³¹ A politikai rendszer megítélésétől függetlenül, mivel ekkor *átfogó* törvényhozási aktusra nem került sor (a magántulajdonban álló műtárgyak kényszerállamosítását — ahogy Gerelyes Ede fogalmazott: „*a Tanácsköztársaság kikiáltását követő nap délelőttjén a Forradalmi Kormányzótanács már rendelet jellegű határozatot (sic!) hozott a műkincsek államosításáról*” — nem sorolhatjuk ide, bár cinikusan tekinthetjük ezt a kulturális javakra vonatkozó új szabályozásnak is), ahogyan a Forradalmi Kormányzótanács CXIX. számú rendeletével létrehozott Proletármúzeumból sem lett semmi, témánk szempontjai alapján tehát nehezen beszélhetünk a „Tanácsköztársaság múzeumügyéről”: „*a tervekben nagy mesterek voltak, de a valóságban vajmi keveset vittek terveikből keresztül*” (Imre Sándor). 1919-ben jött létre viszont Hopp Ferenc (1833–1919) végrendelete alapján a Hopp Ferenc Múzeum.¹³²

A két világháború között három jelentős múzeumi törvény született meg, közülük kettő a Nemzeti Múzeum szervezeti kérdéseit rendezte. A dualizmus idején kiteljesedett magyar múzeumügy ugyanis új szervezeti kereteket igényelt, ezek megteremtésére azonban egészen az 1920-as évekig várni kellett. A szükségesség felismerése korábban sem hiányzott (hagyományos elképzeléseket a Tanácsköztársaság illetékesei is megfogalmaztak), ám a

¹³¹ Gerelyes Ede 1967-ben rövid tanulmánnyal kísért, terjedelmes dokumentumkötetet jelentetett meg a magyar múzeumügy 1918. október 31. – 1919. augusztus 1. közötti időszakáról (GERELYES 1967.). Nem feladatunk ezen korszak múzeumtörténeti feldolgozása, azonban jelezni kívánjuk, hogy ezt a feladatot mielőbb újra el kellene végezni.

¹³² HÓMAN 1938 [1927], 387., GERELYES 1967, 11–43., KOREK 1988, 103–106., T. KISS 1993, 84–85., K. VÉGH 2003, 41–42., BUZINKAY 2010, 104., DEBRECZENI-DROPPÁN 2011b, 86., GÁL 2016, 110–111. Imre Sándor (1877–1945) államtitkár szavait idézi: GERELYES 1967, 18. Meg kell azonban jegyezni, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság 1919. május 9-én kelt levelében a Magyar Nemzeti Múzeumot átszervezésről értesítette (GERELYES 1967, 155. Nr. 86.), majd május 19-én megküldte a Művészeti és Múzeumi Direktórium átszervezésre vonatkozó irányelveit (GERELYES 1967, 165–168. Nr. 103., DOKUMENTUMOK 1977, 27–30.), de az érdemi végrehajtásra már nem került sor. A Tanácsköztársaság idején számos magántulajdonú műtárgyat szállítottak be az Iparművészeti Múzeumba, Végh Gyula (1870–1951) igazgató érdeme, hogy ezeket a tárgyakat a múzeum hiánytalanul megőrizte, és a kommun bukása után tulajdonosaiknak visszaszolgáltatta: PATAKI 2002, 36., HORVÁTH 2006, 66–67.

szándék egy zseniális, de konzervatív kultuszminiszter, gróf Klebelsberg Kuno működésével ölthetett testet.¹³³

Klebelsberg egyik kultúrpolitikai alapgondolata a tudománypolitika és az elitképzés fontosságára hívta fel a figyelmet: „*Gondoskodni kell azonban arról is, hogy minden téren: irodalomban, művészetben és tudományban egyaránt kellő számban álljanak oly férfiak, különösen szakemberek rendelkezésre, kik teljesen európai színvonalon vannak, s így minden működési téren, minden szakmában a nagy feladatok megoldásánál elsősorú erőkre támaszkodhassunk*”. A miniszter feladatportfóliójából a tudománypolitikai ügyekkel foglalkozott legszívesebben, ráadásul olyan szakemberre támaszkodhatott, mint Magyary Zoltán, a minisztérium tudománypolitikai ügyosztályának vezetője, nem mellesleg a magyar közigazgatás-tudomány legkiemelkedőbb képviselője. A kutatás már rámutatott, hogy Klebelsberg tudománypolitikai rendszerének kidolgozója, ötletadója és részben gyakorlatba átültetője Magyary volt. A német mintájú tudománypolitikai rendszer kialakítását közösen tervezték el, de — a miniszter halála miatt — befejezni már nem tudták. A tudományos intézményrendszer meghatározó elemei: a nagy nemzeti közgyűjtemények önkormányzati szervezete, a Gyűjteményegyetem és a külföldi intézetek megszülettek, de a Klebelsberg által szorgalmazott, tudományos autonómiát megtestesítő további tanácsok már nem jöttek létre (utolsóként — még 1930-ban — az Országos Természettudományi Tanács és Alap alakult meg). Az új kultuszminiszter, Hóman Bálint nem szándékozott a terv megvalósítását tovább folytatni, sőt az időközben „Magyar Nemzeti Múzeum” nevet kapott Gyűjteményegyetem autonómiáját is megnyirbálta; ráadásul a minisztériumból távozott Magyaryval sem volt túl jó viszonyban.¹³⁴

¹³³ KOREK 1988, 106–107., T. KISS 1993, 86–89., TÖKÉCZKI 1994, 33–34., T. KISS 1999, 9., UJVÁRY 2009, 385., 392.

¹³⁴ MAGYARY 1927b., MAGYARY 1927c., ANDRÁSSY 1990, 35–37., GLATZ 1998, 36., T. KISS 1999, 15–17., SAÁD 2000, 28–30., UJVÁRY 2009, 395–399. Klebelsberg a tudománypolitika és az elitképzés fontosságát a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló törvényjavaslat indoklásában emelte ki (44. számú iromány): KI 1927/2, 198. A Horthy-korszak két meghatározó kultuszminisztere, Klebelsberg és Hóman megítélése haláluk óta sokat változott, de folyamatosan viták keresztjében áll. **Gróf Klebelsberg Kuno (1875–1932)** jogász, egyetemi tanár, az MTA tagja, kultúrpolitikus: a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára (1914–1917), a Miniszterelnökség közigazgatási államtitkára (1917), belügyminiszter (1921–1922), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922–1931), népjóléti és munkaügyi miniszter (1930), országgyűlési és nemzetgyűlési képviselő képviselő (1916–1918, 1920–1932), a Magyar Történelmi Társulat elnöke (1917–1932), az Országos Magyar Gyűjteményegyetem elnöke (1922–1932). Életrajzához: GLATZ 2016 [1969]., T. KISS 1993, 513–515., T. KISS 1999, 351–358., UJVÁRY 2009, 378–400. **Hóman Bálint (1885–1951)** történétíró, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja (1945-ig), kultúrpolitikus: vallás- és közoktatásügyi miniszter (1932–1938, 1939–1942), tárca nélküli miniszter (1938), országgyűlési képviselő (1932–1945), a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke (1934–1944). 1946-ban a Népbíróság háborús bűnösként elítélte: élete utolsó éveit a váci fegyházban töltötte. 2015-ben a Fővárosi Törvényszék bűncselekmény hiányában, perújítási eljárásban felmentette a háborús bűntett vádjá alól. Életrajzához: GLATZ 2016 [1990]., T.

A gyűjteményegyetemi törvény

A Klebelsberg — és Magyary által fémjelzett — új, tudománypolitikai megalapozottságú kultúrpolitika első jelentős alkotása a *nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről* szóló **1922. évi XIX. törvénycikk** parlamenti elfogadtatása volt.¹³⁵

A Klebelsberg által benyújtott törvényjavaslat célja a nagy nemzeti közgyűjtemények helyzetének rendezése, működésüknek önkormányzati elv szerinti megszervezése, egy nagy országos tudományos autonómia megalapítása volt. A miniszteri indokolás szerint az érintett közgyűjtemények egy önkormányzati egységbe történő összevonása azért szükséges, mert Magyarországon nincs magán tudománypártolás, a tudományos magánegyesületek panganak, és az egyetemeken kívül éppen a nagy közgyűjteményeknél szervezett tudományos állások az egyedüliek. Mindezek ezen intézményeknek, valamint alkalmazottaik személyi ügyeinek szakszerű igazgatását indokolják, ezért az erről történő gondoskodás kiemelt tudománypolitikai feladat. A miniszter megítélése szerint ez kétféle módon valósítható meg: vagy az *egyeshivatalnoki rendszer* bevezetésével (egy főigazgató kinevezésével, ahogy az a poroszoknál is látható), vagy az *önkormányzati elv* alkalmazásával (a tudományos igazgatásra a gyűjtemények tudományos vezetőiből, külső szakemberekből és műértő mecénásokból megalakított kollégium révén). Az előbbi rendszer jól alkalmazható például a színházak esetében, míg az utóbbi — szaktanácsok keretében — inkább alkalmasabb a tudományos gyűjtemények nagyobb elmélyedésre és szélesebb körű tanulmányozásra szolgáló ügyei intézésére. Bár egy szakismeretekkel rendelkező intendáns is alkalmas lehet a feladat ellátására, a pénzügyi helyzet nem teszi lehetővé egy újabb hivatal szervezését, a miniszter ezért az egyetemek autonómiájához hasonló önkormányzati elv mellett tette le voksát. Az indokolás külön is kiemelte, hogy a javasolt rendszer a tudományos intézmények igazgatására alkalmasabb „*mint a tisztán bürokratikus, miniszteriális adminisztráció s ezen felül kellő védelmet nyújt főleg az ellen, hogy politikai*

KISS 1993, 501–502., BUZA 2002., UJVÁRY 2009, 401–413., SOÓS 2010, 106–107. A felmentő ítélet: http://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/150306_-homan_balint_-_itelet.pdf (letöltés ideje: 2017. október 29.).

¹³⁵ *Nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről* szóló **1922. évi XIX. törvénycikk**: CJH 44, 139–144. A vallás- és közoktatásügyi miniszter által benyújtott törvényjavaslat indokolással (39. számú iromány): NI 1922/2, 4–25., a közoktatásügyi bizottság jelentése a törvényjavaslatról, módosított szövegezéssel (56. számú iromány): uott 72–77. A törvényjavaslat eredeti címe: „*nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetük minősítéséről*” volt, de ez a részletes vitában a közoktatásügyi bizottság előadója, Barabás Samu (1863–1948) képviselő javaslatára módosult (A nemzetgyűlés 39. ülése, 1922. augusztus 18.): NN 1922/3, 344. Klebelsberg a nagy nemzeti közgyűjtemények működésével kapcsolatos elképzeléseit a legrészletesebben a Gyűjteményegyetem alakuló ülésén tartott elnöki megnyitóbeszédében (1922. november 18.) foglalta össze: KLEBELSBERG 131–152.

befolyás vagy protekció férközzék hozzá a tisztán tudományos szempontok szerint összeválogatandó személyzet kinevezéséhez”. Az egyetemi autonómia nemcsak példa, minta, hanem annak szelleme — a miniszter szerint — az egyetemi tanárok döntéshozatalba történő beemelésével az új szervezetben is meghonosítható, míg a műértő szakemberek meghívása révén mindez ízléssel, koncepcióval társulhat. Magyary Zoltán későbbi (1942) megfogalmazásával: a Gyűjteményegyetemmel egy jogi személyiséggel rendelkező, önálló közintézet jött létre, amely kivált az anyaközület (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium) közigazgatásából, a törvény által elismerten „közcélt szolgáló közigazgatássá”, jogok és kötelezettségek alanyává lett.¹³⁶

A törvényjavaslatot a Ház egyetértéssel fogadta, az általános vitában a legtöbb hozzászóló kifejezetten üdvözölte. Többen kiemelték, hogy a tervezett önkormányzati struktúra nemcsak a magyar hagyományoknak felel meg, hanem a francia és az angol múzeumi rendszer több elemét is áttemeli. Klebelsberg alapeszméje az önkormányzatiság volt, amelynek ősforrását — az egyetemi autonómia mellett — a vármegyei önkormányzati rendszerben vélte felfedezni. Miniszteri expozéjában így beszélt erről: „*Mi lehet szebb valami, mint a XVI. századtól a XIX. század közepéig a magyar vármegye volt? És hogyha a fejlődő kor esetleg kötelez bennünket arra, hogy egyik vagy másik önkormányzati testünket megreformáljuk, vagy éppen — amit én mindig sajnálok — államosítsuk, akkor gondoskodnunk kell arról, hogy a magyar nemzet élő fája mindig újabb és újabb önkormányzatokat teremjen, mert az önkormányzat a szabadság közigazgatási joga*”.¹³⁷

A törvény szövege taxatívén sorolja fel, hogy mely intézmények tartoznak ebbe a körbe — az Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum (amely az Országos Széchényi Könyvtárból, az érem- és régiségtárból, az állattárból, az ásvány- és őslénytárból és a

¹³⁶ NI 1922/2, 10–12. Lásd még: MAGYARY 1927b, 605–607., HÓMAN 1938 [1927], 388–389., MAGYARY 1998 [1942], 218. Az egyeshivatalnoki rendszer lényegét Magyary Zoltán később úgy foglalta össze, hogy hiába áll egy szerv, szervezeti egység több fizikai személyből, mégis egy fizikai személynek, a *főnöknek* az akarata érvényesül. Magyary az ilyen szervet *egyéni szervnek* nevezte, szemben a *testületi szervekkel*, amelyeknél az akaratformálás több fizikai személy együttes hatásköre. Ugyanakkor szerinte az egyén mindig könnyebben és gyorsabban tud határozni, mint a testület, és felelőssége sem vitás: MAGYARY 1998 [1942], 212–213. A Gyűjteményegyetem eszméjének értékelése: GLATZ 2016 [1969] 58–59., 68., VÉRTESY 1987, 354–355., KOREK 1988, 107–108., TÓKÉCZKI 1994., T. KISS 1999, 9–10., GLATZ 2016 [1999], 203., POMOGYI 2008, 735., LAKOS 2009, 295., MIKÓ 2009, 325., UJVÁRY 2009, 397., GEDAI 2011, 72., GÁL 2016, 111. Hozzá kell fűzni, hogy a Gyűjteményegyetem létrehozása egy általános minisztériumi decentralizációs szándékba illeszkedett, vesd össze: MAGYARY 1922b [2015], 98–101.

¹³⁷ A nemzetgyűlés 38. ülése (1922. augusztus 17.): NN 1922/3, 317–330. Klebelsberg később gyűjteményelnöki megnyitó beszédében (1922. november 18.) egyenesen arról beszélt, hogy „*a vármegyei önkormányzatban a magyar köznemességnek, Werbőczy populusának hazafisága, vagyoni és társadalmi ereje lüktetett*”, továbbá „*a vármegye mindmáig fennáll, és a háborúban éppen gyakorlati irányánál fogva jobban bevált, mint az annyit dicsőített osztrák bürokrácia, mely több koronatarományban szinte csődöt mondott*” (KLEBELSBERG 131–132.).

néprajziak tárából áll), az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtára. Az így létrejött intézményösszeség együttesen nyert el jogi személyiséget és önkormányzatiságot, amelyet a szervezet élén álló **Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa** (a javaslat szerint eredetileg: Könyvtári, Levéltári és Múzeumi Tanács; a továbbiakban: Tanács) testesített meg (1. §).¹³⁸

A miniszteri indokolás külön is kiemeli az említett közgyűjtemények jelentőségét: „*gyűjteményeik és táraik nagy művelődési értéket őriznek, ... tisztviselőik sorában a magyar tudományosság számos kimagasló tagja foglal helyet*”. Klebelsberg az öt nagy közgyűjtemény egyetlen jogi személyiségbe történő egyesítését azzal indokolta, hogy így nem fognak szétforgácsolódni az erők, másrészt kellő tere lesz az önkormányzatiság kifejlődésének. Ezzel — a miniszter véleménye szerint — elérhető az is, hogy a Gyűjteményegyetem véleményének kifejtése esetén általa gyakorlatilag a teljes magyar tudományosság szólalhat meg, tervezett felsőházi képviselőjével pedig elfoglalhatja a neki kijáró helyet az egyetemek és a Magyar Tudományos Akadémia mellett. Ugyanakkor a szervezet élén álló Tanács csak a létesülő önkormányzati test egyik szerve lesz, és a jogi személyiség a nagy gyűjtemények összességét illeti meg. Az egyes intézmények sem veszítik el teljes egészében autonómiájukat, hiszen mindegyiküknek külön pénzügyi alapja lesz, ahol fogadhatják az adományokat és a hagyományokat. A törvény nem biztosított különleges jogállást a gyűjtemények munkatársainak, ők állami alkalmazottak maradtak; a szervezet korporatív átalakítására a miniszter csak akkor látott lehetőséget, ha a Könyvtári, Levéltári és Múzeumi Országos Alap kellőképpen megerősödik.¹³⁹

¹³⁸ Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem elnevezésre — már a törvényjavaslat benyújtása után — Concha Győző (1846–1933) jogászprofesszor tett javaslatot Klebelsbergnek, aki azt el is fogadta: NN 1922/3, 327., 345. Klebelsberg később a Gyűjteményegyetem felügyelete alá helyezte az Országos Csillagvizsgáló Intézetet, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot, valamint több külföldi és hazai kutatóintézetet: HÓMAN 1938 [1927], 388., TÖKÉCZKI 1994, 34., T. KISS 1999, 17–19., 69. (3. jegyzet), HARASZTI 2002, 108., UJVÁRY 2009, 397–398.

¹³⁹ NI 1922/2, 12–13. Lásd még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): KLEBELSBERG 132–136., 150. Vesd össze: MAGYARY 1927b, 607., MAGYARY 1927c, 617., T. KISS 1999, 10., 69. (3. jegyzet). Az országgyűlés felsőházáról szóló **1926. évi XXII. törvény**cikk 19. § (CJH 48, 250–251.) szerint az Országos Magyar Gyűjteményegyetem a Felsőházba egy tagot választhatott. A 22. § (uott 252.) szabályozta a választás menetét: a Gyűjteményegyetem tanácsa teljes ülésben a Gyűjteményegyetembe tartozó intézetek első számú tisztviselői közül választotta meg a felsőházi tagot. A Gyűjteményegyetem felsőházi képviselője beleillett a korabeli európai gyakorlatba annyiban, hogy erősítette a második kamara korporatív jellegét. Az így elnyert tagság viszont nem illeszkedett a parlamenti ciklusokhoz, a Gyűjteményegyetem Tanácsának választásán alapult és az illető személy gyűjteményegyetemi jogviszonyának időtartama alatt fennállhatott: PÜSKI, 2015, 87–89. Klebelsberg eredetileg két felsőházi tagot szeretett volna a Gyűjteményegyetemnek kiharcolni (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): KLEBELSBERG 150–151.

A törvény azzal rendezte a Tanács **szervezeti** alapkérdéseit, hogy a részletszabályok megállapítására magát a Tanácsot jogosította fel (2. §). A testület tagjai voltak hivatalból a résztvevő intézmények első számú, továbbá a Nemzeti Múzeum említett osztályainak vezetői, valamint a kultuszminiszter által kinevezett („meghívott”) tíz egyetemi vagy műegyetemi tanár és öt „műértő” (az indokolás szerint tulajdonképpen gyűjtők, akik korábban a gyűjteményeknek jelentős értékben adományoztak műtárgyakat vagy tettek adományt). A törvény szerint a megalakuláskor a Tanács elnöki feladatait maga a miniszter látta el, majd a Tanács jelölése alapján öt évre szóló mandátummal kinevezte annak elnökét (Klebelsberg ezzel szemben 1932-ig a Gyűjteményegyetem elnöke maradt). Az elnök munkáját ügyvezető alelnök segítette: az alelnöki tisztséget kétéves váltakozással a Tanácsban képviselt muzeális intézmények vezetői rangjuk sorrendjében tölthették be. A Tanács háromféle ülést tarthatott: teljes ülést, szaktanácsai valamint igazgatótanácsai ülést. Teljes ülésen döntöttek az elnök, valamint a miniszteri kinevezettek jelöléséről, illetve foglaltak állást általános, elvi kérdésekről. Egyes, a törvényben nevesített esetekben, öt fős szaktanácsot kellett alakítani, amely az elnökből, két intézményi tagból (egyikük az érintett intézmény(i egység) vezetője volt) és két megfelelő szakértelemmel bíró egyetemi tanárból és/vagy „műértőből” állt (utóbbiak csak a művészeti gyűjtemények esetében lehettek tagok). Az egyes intézményvezetőknek a saját intézményük vonatkozásában, személyi kérdésekben hozott szaktanácsai döntések ellen vétőjoguk volt. Bizonyos kérdések megtárgyalására a törvény igazgatótanács megalakítását rendelte el, amelynek tagja volt az elnök, valamint az egyes intézmények vezetői (elvből öt fő, valójában az egyetemi könyvtár kimaradása miatt csak négy), és ugyanakkora létszámban a Tanácsba került egyetemi tanárok és „műértők”, de a tanárok számának eggyel meg kellett haladnia a „műértők”-ét.

A miniszteri indokolás részletesen kibontotta a Tanáccsal kapcsolatos szervezeti kérdéseket. Az előterjesztő szándékai szerint csúcsszerv a Tanács plenáris ülése lett, amelynek az elnökkel együtt 27 tagja volt (ez a miniszteri indokolás szerint „kisebb tanács”-nak számít). A testületben 11 közgyűjteményi főtisztviselő képviselné a különleges, közgyűjteményi gyakorlaton alapuló könyvtári, levéltári és muzeális szaktudást, 10 egyetemi tanár az elméleti tudást, 5 műértő pedig a „szabad társadalmi elem”-et (mai szóval élve: civil kontrollt): *„a társadalmi elem szükséges kiegészítője lesz úgy az intézeti tudományos tisztviselő, mint az elméleti tudós, által képviselt szigorú szakszerűségnek”*. A Tanács elnöke a megalakulás idejére a szakminiszter lesz, mivel ő rendelkezik a kellő hatalommal az új szervezetnek a kulturális igazgatás rendszerébe történő beillesztéséhez, de ezen tisztséget —

mivel az folyamatos közreműködést igényel — a későbbiekben már egy általa, öt évre kinevezett elnök látja majd el. A miniszter azt is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az elnöki tisztséggel fizetés nem jár. A napi ügymenet folyamatosságát viszont a miniszter által kinevezett titkár, valamint saját intézményének szervezetére támaszkodva, a képviselt intézmények első tisztviselői közül, két évre szóló megbízással bíró, ügyvezető alelnöknek kell biztosítani. Mivel az önkormányzatot alkotó közgyűjtemények sokrétűek és nagyon eltérő jellegzetességűek, indokolt volt a plenáris ülésen kívül további tanácskozási formák („*ügyek és intézeti formák szerint váltakozó tanácsok*”) bevezetése. A valódi munkának az előterjesztő szándékai szerint szaktanácsokban és az igazgatótanácsban kell folynia. A szaktanácsok öt tagból állnának: az elnökön kívül két intézményi tudományos főtitkárviselőből és két más tagból. A két intézeti tag egyike az érintett intézmény vezetője, a másik a Nemzeti Múzeum esetében az érintett osztály vezetője, más esetben a „rokon” intézmény vezetője. A két további tag egyike a művészeti gyűjtemények esetében egy műértő, más esetekben mindkét tag az egyetemi tanárok közül kerülhet ki. Az adminisztratív természetű ügyek a 11 tagú Igazgatótanács hatáskörébe kerültek: az öt közgyűjtemény vezetője mellett a további tagok az egyetemi tanárok és a műértők közül kerülnének ki (de az előbbiek létszáma eggyel több, mint az utóbbiaké). A miniszter aláhúzta: a törvény csak az alapkérdéseket rendez, a részleteket (pl. szaktanács felállításának módja, határozathozatal szabályai) a Tanács szervezeti szabályzatában kell meghatározni.¹⁴⁰ A törvényjavaslat részletes vitájában kisebb vita alakult ki abból, hogy Kiss Menyhért (1880–1934) képviselő — „*a Szépművészeti Múzeum anyaga és jövője szempontjából*” — javaslatot tett arra, hogy a miniszter által „meghívott” (azaz kinevezett) tíz egyetemi, illetve műegyetemi tanár közé bekerülhessenek a Képzőművészeti Főiskola tanárai is. A javaslatot a miniszter nem támogatta, ugyanis szerinte a főiskola tanárai beleférnek a „műértő” fogalmába, mivel ez nemcsak az adományozókat fedi.¹⁴¹

A törvény részletesen szabályozta a Tanács **hatáskörét** (3. §). Ahogy láthattuk, csak az alapvető személyzeti kérdésekben (elnök és miniszteri „meghívottak” jelölése, 1926 után pedig a felsőházi tag választása) jártak el *teljes ülésben*. Az érdemi munka részben a *szaktanácsokban* folyt. Így itt döntöttek az állások betöltéséről és az előléptetésekről, itt

¹⁴⁰ NI 1922/2, 13–15. Lásd még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): KLEBELSBERG 137–138., továbbá: MAGYARY 1927b, 607., HÓMAN 1938 [1927], 386., KOREK 1988, 107., TÓKÉCZKI 1994, 36–37., T. KISS 1999, 10., 69. (8. jegyzet), HORVÁTH 2006, 71. A Gyűjteményegyetem első ügyvezető alelnöke Csánki Dezső (1857–1933), a Magyar Országos Levéltár főigazgatója lett, öt két év elteltével Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum akkori főigazgatója követte. Hóman 1925-ben részletes programbeszédrel vette át a feladatkört (1925. március 14.): HÓMAN 1938, 434–441.

¹⁴¹ A nemzetgyűlés 39. ülése (1922. augusztus 18.): NN 1922/3, 346.

állapították meg az egyes szakalkalmazottak esetében a meddőséget és a megférhetetlenséget. Szaktanácsban határozták meg és határolták el az egyes intézmények gyűjtőkörét a „harmonikus együttműködés” érdekében, tárgyalták és véleményezték a gyűjteményi anyag vonatkozásában az egyes elidegenítési ügyeket — amennyiben a szaktanács többsége ellenezte a javaslatot, akkor tiltakozó felirattal kellett döntés érdekében a miniszterhez felterjesznie. Szaktanácsi keretek között állapították meg az ásatások, a néprajzi és természettudományos gyűjtések tervét, illetve gondoskodtak azok végrehajtásáról. Az egyes intézmények költségvetésének és zárszámadásának megtárgyalására már az *Igazgatótanács* volt jogosult, ahogy az intézményi működésről tájékoztató egyes jelentéseket is itt véleményezték. Az Igazgatótanács mindezeket véleményes jelentéssel terjesztette fel a miniszterhez. Szintén itt döntöttek az adományok és hagyományok felhasználásáról, a miniszter ezen döntések felett csak felügyeleti joggal bírt. Az Igazgatótanács képviselte az önkormányzati testet, és nevében jogügyleteket köthetett. Különösen fontos igazgatótanácsi hatáskör volt az anyagi eszközök gyűjtése és kezelése, ilyen módon egyébként az egyes intézmények is létrehozhattak külön alapokat. Kiemelt önkormányzati jog volt továbbá a szabályrendelet-alkotási hatáskör, hiszen az Igazgatótanács ebben a formában rendezhette a szervezeti, szervezetalakítási kérdéseket, természetesen a miniszter jóváhagyásával. A tudományos munkát komolyan befolyásolta, hogy az egyes intézményekhez milyen külföldi folyóiratok és könyvek jutottak el, ezért az Igazgatótanács szabályozhatta „*a kívánatos tervszerű egységesség és a teljesség*” szempontjából az ennek az érdekében folytatott csereakciókat. Az Igazgatótanács fogalmazhatott meg véleményt a miniszter elé terjesztendő könyvtári, levéltári és muzeális kérdésekben is. A Tanács eljárhatott mindazokban az ügyekben, amelyeket a vonatkozó szabályzatok hatáskörébe utaltak, de ezekben az esetekben rögzíteni kellett, hogy az adott hatáskör szaktanácsi vagy igazgatótanácsi keretek között tárgyalható.

A törvényjavaslat indokolása kiemelten hangsúlyozta, hogy a jogszabály elfogadásával Tanács érdemleges hatáskörökhöz jut, önállóságát pedig nagyban erősíti, hogy elnökét, „meghívandó” (kinevezendő) tagjait maga jelölheti. A tanácsi jelöléssel szemben a miniszternek csak visszautasítási joga van, ő maga már nem jelölhet, javasolhat. A gyűjtőkör meghatározása pedig azért fontos feladat („*nagyjelentőségű jog*”), mert az alkotó közgyűjtemények gyűjteményezésének nagyon sok találkozási pontja van: például a Nemzeti Múzeum régiségtára és az Iparművészeti Múzeum, a régiségtár és a Szépművészeti Múzeum, a Nemzeti Múzeum kéziratára és az Országos Levéltár, valamint a Nemzeti

Múzeum könyvtára és az Egyetemi Könyvtár között. A profiltisztítás jegyében ez a hatáskör magában foglalta egyes tárgyak áthelyezésének jogát is, de egy ilyen határozat meghozatala után tíz éven belül az ügyet ismételtén tárgyalni csak a két érintett intézmény/osztály vezetőjének egyetértése esetén lehetett. Új elemként került be, hogy a gyűjteményi anyag elidegenítéséről (eladás, aukció, csere) az első számú vezető csak szaktanács jóváhagyásával dönthetett; amennyiben a testület nem értett egyet, tiltakozásával az ügyet felterjeszthette a miniszterhez döntéshozatal céljából. Az indokolás keserűen állapítja meg, hogy az ásatási ügyeknek felelős gazdája, tervszerű irányítója a korábbiakban nem volt. Az új szervezettől azt várta a miniszter, hogy ezt a feladatot is hatékonyan át tudja venni, és együttműködik a Műemlékek Országos Bizottságával. A pénzhiány miatt a gyűjteménygyarapítás legfőbb formájává vált ásatások mellett a néprajzi és a természettudományi gyűjtésekben is nagyobb tervszerűsége volt szükség. Klasszikus önkormányzati hatáskör mutatható ki a költségvetés és a zárszámadás tárgyalása kapcsán, persze, a végső szót az alapos tárgyalás után a szakminiszter és az országgyűlés mondhatta ki. Az ennek kapcsán előírt eljárás nagyban növelte a szakszerűséget és szolgálta a részvevő intézmények vonatkozásában az egységesülést. Az Országos Alap kezelése már egyértelműen jelzi az önkormányzati elem erősödését, hiszen ebben az esetben a miniszter kizárólag csak felügyeleti jogot kapott. A Tanács számtalan döntéshozatali és véleményezési hatásköre ellenére a törvényjavaslat nem szándékozta elvonni az egyes intézményi vezetők gyűjtemények gondozásával kapcsolatos hatáskörét (kezdeményezés, kezelés, rendezés, gyarapítás, fejlesztés), hiszen az intézményben folyó munkáért az első számú vezető és a szakszemélyzet a felelős, de jelentéstételi kötelezettségük révén a közgyűjtemények működésének nagyobb átláthatóságát kívánta elérni.¹⁴² Meg kell azt jegyezni, hogy a Tanács (ebben az esetben Igazgatótanács) szervezetalakítás kapcsán gyakorolható szabályrendelet-alkotási hatásköre a közoktatásügyi bizottság javaslatára került a törvény szövegébe.¹⁴³

A Gyűjteményegyetem égisze alá összevont intézmények **személyi állományát** a törvény három csoportra osztotta (4. §): a tudományos tisztviselői karra, a tudományos és műszaki segédszemélyzetre (e két csoport a mai *szakalkalmazotti* körnek feleltethető meg), valamint a közigazgatási személyzetre (ezen belül tisztviselőkre, kezelőkre és altisztekre; őket összefoglalóan a mai *funkcionális* feladatkörökkel azonosíthatjuk). A tudományos

¹⁴² NI 1922/2, 15–18. Lásd még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): KLEBELSBERG 138–140., 149. Továbbá: MAGYARY 1927b, 607., KOREK 1988, 107–108., TÓKÉCZKI 1994, 36., T. KISS 1999, 10., SAÁD 2000, 28.

¹⁴³ NI 1922/2, 71.

tisztviselői kar esetében a törvény előírta a **minősítést**, amely doktori oklevéllel vagy műegyetemi mérnöki oklevéllel történhetett. Szigorúan előírták, hogy ilyen minősítéssel nem rendelkező munkatárs a teljes tisztviselői karban mindösszesen tíz álláshely esetében alkalmazható, ha alkalmasságukat „*irodalmi vagy gyakorlati működéssel*” igazolták, és a jelölő szaktanács egyhangúlag vagy legalább négy szavazattal jelölte őket. A tudományos és műszaki személyzetbe kellett sorolni azokat az alkalmazottakat, akik az egyes intézményeknél szükséges, különleges technikai szakismeretekkel bírtak (például restaurátor, gipszöntő, konzervátor, fényképész, mechanikus stb.). Ezen személyzet elméleti minősítését szervezeti szabályzatokban kellett rendezni. A közigazgatási személyzet minősítése esetében viszont az állami alkalmazottakra érvényes általános szabályok maradtak irányadók. A három csoport külön-külön összlétszámot alkotott. Az alkalmazottakat az egyes intézményekhez a Tanács előterjesztésére a miniszter osztotta be, számukra kül- és belföldön tudományos megbízatásokat adhatott.

Az alkalmazottak törvényben történt hármass felosztása komoly előrelépést jelentett. A törvényjavaslat indokolása azonban ennél is tovább ment: részletesen meghatározta az egyes csoportok által ellátandó feladatokat. A tudományos tisztviselői kar kapcsán például pontosan definiálta a tudományos szakmunka fogalmát: „...*a levéltárban az anyagnak rendezése, rendszeres tanulmányozása, ismertetése, kiadása és a kutatóknak útbaigazításokkal való ellátása; a könyvtárban a bel- és külföldi irodalom legkiválóbb termékeinek, könyveknek és folyóiratoknak vételre illetve előfizetésre kiszemelése, a műveknek tudománysszakokba való beosztása, katalogizálása és az olvasóközönségnek felvilágosítással, tanáccsal való ellátása; múzeumokban az anyag gyarapítása és e révén a gyűjtemény tervszerű kiépítése, az egyes tárgyak tudományos meghatározása, ismertetése és publikálása, felállítása, tanulságos és ízléses szemléltetése, múzeumi katalógusok készítése és a gyűjtemény anyagából időszakos kiállítások rendezése*”. Az indokolás kiemelte azt is, hogy a gyűjtemény anyagával összefüggésben nem álló tudományos munka végzése a hivatalos idő tartama alatt és a hivatalos teendők rovására nem helyeselhető. Az előterjesztő a tudományos munka természetéből vezette le a tudományos kar vonatkozásában kötelező tudományos minősítés (doktorátus) kívánalmát. Ez alatt elsősorban bölcsészeti karon, szellem- vagy természettudományokból megszerzett, vagy az Országos Levéltár esetében jog- és államtudományi doktori fokozatot értett, illetve természettudományi gyűjtemények esetében elfogadta a mérnöki vagy az orvostudományi végzettséget is. A tudományos minősítést a miniszter szerint azért kell ilyen szigorúan előírni, hogy megakadályozzák a

dilettáns elemek közgyűjteményekben történő megjelenését (pontosabban az intézmények ilyen elemekkel történő „elárasztását”). A művészeti gyűjtemények különleges helyzetére tekintettel, ezekben mégis meg kell engedni „*műérzékkel és finom ízléssel bíró egyének*” alkalmazását is. A miniszter álláspontja szerint a dilettáns elem „betörés”-ének megfelelő gátat szab az a rendelkezés, hogy az ilyen álláshelyek összlétszáma gyűjteményegyetemi szinten legfeljebb tíz lehet, és alkalmasságukat szakirodalmi vagy gyakorlati működéssel kell igazolniuk. A szakalkalmazottak második csoportjára (tudományos és műszaki segédszemélyzet) viszont általános érvényű minősítést előírni nem lehet, ezért az ezzel kapcsolatos kérdéseket szakmákra lebontva a részletes szabályzatokban kell rendezni. A közigazgatási személyzet minősítésére vonatkozóan pedig az állami alkalmazottakra érvényes szabályokat kell irányadónak tekinteni. A létszám egyesítésével, pontosabban a három alkalmazotti csoport gyűjteményegyetemi szinten történő egybevonásával az előterjesztő azt a szándékát kívánta valóra váltani, hogy az előmeneteli rend kiszámíthatóvá alakuljon, illetve az egyes alkalmazottak egyik közgyűjteményből a másikba történő áthelyezése lehetővé váljon. Ettől kezdve ugyanis a létszámot és személyzetet a Tanács előterjesztése az egyes intézmények között a miniszter oszthatta el, sőt egyes személyeknek tudományos megbízatásokat is adhatott, biztosítva ezzel a nagyobb tudományos vállalkozásokban történő részvétel lehetőségét.¹⁴⁴ A törvényjavaslat általános, majd részletes vitájában Usetty Ferenc (1878–1923) képviselő azt javasolta, hogy ne csak a doktorátus, hanem a középiskolai tanári oklevél is „minősítsen”. A részletes vitában végül a közoktatásügyi bizottság előadójának, Barabás Samunak javaslatára elfogadták, hogy a törvény életbe lépését követő öt éven belül középiskolai tanári oklevéllel is kinevezést lehessen nyerni a tudományos tisztviselők közé.¹⁴⁵

A törvény több lépcsőfokból álló, összetett **kinevezési rendszert** vezetett be (5. §). A jelölést a kezdő állások betöltésénél pályázat előzte meg, amelyet a Tanács elnöke írt ki. Maga a jelölési folyamat az érintett intézmény vezetőjének kezdeményezésére („előadmány”) indult meg (kezdő állások esetében a szakmájánál fogva érintett egyetemi tanárral közösen). A jelölésre általában szaktanács volt jogosult, leszámítva az egyes intézmények és a Nemzeti Múzeum tárainak vezetőit, mert esetükben a jelölés az Igazgatótanács hatáskörébe került. A szaktanács jelölésével szemben az érintett

¹⁴⁴ NI 1922/2, 18–20. Lásd még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): KLEBELSBERG 141–142. 150. A gyűjteményelnöki megnyitóból tudjuk, hogy a megalakuláskor 107 fő tudományos tisztviselő alkotta az első alkalmazotti csoportot: uott 141.

¹⁴⁵ A nemzetgyűlés 38. ülése (1922. augusztus 17.): NN 1922/3, 324., a nemzetgyűlés 39. ülése (1922. augusztus 18.): uott 351–352. A szabályozás a törvény átmeneti rendelkezései közé került be: 11. § V.

intézményvezető vétót emelhetett. A kinevezés, illetve kinevezésre az államfőnek történő előterjesztés joga a minisztert illette meg, aki azonban ezt a javaslatot visszautasíthatta (tehát személyi változtatást nem eszközölhetett, viszont a második intézményvezetői vétó után már szabadon dönthetett: megkapta a kinevezés, illetve kinevezésre történő előterjesztés teljes jogkörét). Fontos azt megjegyezni, hogy az egyéb közigazgatási alkalmazottakat (a közigazgatási kezelőket és altiszteket) a miniszter az érintett intézmény vezetőjének javaslatára, a Tanács közreműködése nélkül nevezte ki.

Az alkalmazottak megfelelő kiválasztását tudományos minősítés megkövetelése mellett a megfelelő szelekcióra alapított kinevezési rendszer szolgált. A bonyolult rendszer ugyanis többszörös szűrési lehetőséget biztosított annak érdekében, hogy egy adott álláshelyre a legmegfelelőbb pályázót tudják kiválasztani. A kezdők esetében mindez pályázat, majd ennek alapján „előadmány” és jelölés, más esetekben egyfajta előléptetési rendszer keretében: „előadmány” és jelölés alapján történhetett meg. Különösen a kezdők esetében érdekes az egyetemi szerepvállalás, hiszen a tudósképzés és –utánpótlás jegyében a részvevő professzortól azt várták, hogy a pályázót tudományos képességei alapján véleményezze, minősítse, ezáltal *„módjában lesz igazán kiváló növendékeit egyenesen szemináriumának dolgozó asztalától nagy kulturális intézményeink tudományos légkörébe átvezetni”*. A miniszter szerint a magasabb állásokra történő kinevezéseknél már nem szükséges az egyetemi tanár ilyen szerepvállalása, mert az intézmény vezetőjétől elvárható, hogy alkalmazottait ismerje, alkalmasságukat felmérje. Míg alapesetben a jelölésre szaktanácsi keretekben kerülhetett sor, addig a vezetők esetében az Igazgatótanács kapta meg ezt a jogkört. Ennek oka az előterjesztő szerint az, hogy a vezető főtitiszviselő kinevezésekor nemcsak a szaktudást, hanem a különös egyéni kiválóságot, az adminisztrációra való rátermettséget is vizsgálni kell, ezért erre a részben a társintézetek vezetőiből álló Igazgatótanács alkalmasabb. Az önkormányzati elven felépített kinevezési rendszer esetleges működésképtelenségét (érvényes jelölés hiányában álláshely betölthetetlensége) az előterjesztő azzal a kiegészítő rendelkezéssel javasolta kiküszöbölni, hogy a kétszeres intézményvezetői vétó esetében a kinevezés, illetve az előterjesztés joga visszaháramlott a szakminiszterre.¹⁴⁶

A minősítésen túl a szakalkalmazottak számára a törvény gyakorlati **tanfolyamon** történő részvételt és **szakvizsga** letételét írta elő (6. §). Ez a kötelezettség vonatkozott

¹⁴⁶ NI 1922/2, 20–21. Lásd még: MAGYARY 1927b, 607., HÓMAN 1938 [1927], 385., TÓKÉCZKI 1994, 35, 37.

mindazokra a tudományos tisztviselőkre, akiket a törvény hatályba lépése előtt három éven belül, illetve azt követően neveztek ki. Aki ennek a kötelezettségének két éven belül nem tett eleget, elbocsátották. A tudományos és a műszaki segédszemélyzet gyakorlati képzését — a törvény felhatalmazása alapján — viszont a szervezeti szabályzatokban kellett rendezni.

A törvényjavaslat indokolása szerint az elméleti minősítés mellett legalább ennyire hangsúlyosan kell figyelembe venni a gyakorlati képesítést, amelyet a szakminiszter által szervezett tanfolyam elvégzésével és záróvizsga letételével lehet megszerezni. Klebelsberg számára ezeknek a képzéseknek a mintája franciaországi: a levéltárosok és könyvtárosok számára szervezett École des Chartes, és a muzeológusok számára biztosított École du Louvre. Ilyen képzések, a miniszter véleménye szerint Magyarországon is elindíthatóak az intézmények bázisán, külső erők bevonásával, csekély anyagi ráfordítással. A tudományos segédszemélyzet gyakorlati képesítésével kapcsolatos kérdéseket viszont nem a törvényben, hanem a belső szabályzatokban kell rendezni.¹⁴⁷

A törvény két fontos, a szakmai munka **értékelésével** kapcsolatos fogalmat vezetett be: a meddőséget és a megférhetetlenséget (7. §). *Meddőnek* kellett tekinteni azt a tudományos munkatársat, aki a gondjaira bízott gyűjtemény anyagának tudományos feldolgozása terén huzamosabb időn keresztül nem fejtett ki eredményes tevékenységet. *Megférhetetlennek* minősült az a munkatárs, aki az intézmény belső békéjét olyan mértékben bontotta meg, hogy az a munkatársaival történő eredményes együttműködést ellehetetlenítette. A meddőség és a megférhetetlenség megállapítására a Tanács (kebelében: szaktanács) volt jogosult, ezt követően ennek előterjesztésére a miniszter megtette a szükséges munkáltatói intézkedéseket.

A törvényjavaslat a miniszter beavatkozási lehetőségeit az intézmények napi életébe jelentősen csökkentette, ugyanakkor bizonyos esetekben szükségesnek tűnt az alkalmatlan munkatársak eltávolítására vonatkozó önkormányzati, fegyelmi jellegű eljárás részletes szabályozása. Ez ugyanis két okból történhetett meg — meddőség (tudományos terméketlenség) és megférhetetlenség (összeférhetetlenség) miatt —, a tény megállapítása önkormányzati keretek között történhetett meg. A tudományos terméketlenség megbénítja az intézmény működését, ahogyan az összeférhetetlenség is, hiszen békétlenséget, konfliktust szít. Ezekben az esetekben azonban a javaslat szerint nem hagyományos fegyelmi eljárást indokolt lefolytatni, mert az az ilyen személyek eltávolítására nem alkalmas, hanem egy pártatlan, szaktanácsai eljárást, amelynek során javaslatot tesznek a miniszternek az érintett

¹⁴⁷ NI 1922/2, 21–22. Lásd még: HÓMAN 1938 [1927], 380., TŐKÉCZKI 1994, 37.

személy szabályszerű elbocsátására („elbánás”).¹⁴⁸ Pakots József (1877–1933) képviselő az egész törvényszakasz elhagyását javasolta, mert szerinte a meddőséggel kapcsolatos általános rendelkezés csak feleslegesen korlátozza a szakalkalmazottakat tevékenységükben és sérti a tudomány szabadságát. Úgy vélte, egy tudós munkáját nem lehet évenként minősíteni, hiszen a nagy művek elkészítése hosszabb (több éves) feladat. A meddőség és a megférhetetlenség kapcsán a részletes vitában Kiss Menyhért képviselő is súlyos kritikával illette a törvényjavaslat normaszövegét. Álláspontja szerint ugyanis kiváló tudósok lehetnek összeférhetetlenek, miközben nem egyértelmű a megférhetetlenségnek szövegben foglalt kritériuma, előfordulhat, hogy rivalizáló tudósok egymás ellen fordítják ezt a fegyvert. A meddőség kapcsán pedig azt jegyezte meg, hogy az igazán nagy tudósok szerinte ritkán publikálnak. Klebelsberg erre azt válaszolta, hogy az adott intézmény vezetője meg tudja ítélni munkatársa tudományos tevékenységét, ráadásul a gyűjteményegyetemi tisztviselőnek „a könyvtárban könyvtári munkát kell végeznie, a levéltárban levéltári munkát, a múzeumban pedig múzeumi munkát”.¹⁴⁹ Klebelsberg ugyanis nemcsak a kutatást, cikkek és könyvek írását értette „tudományos munka” alatt, hanem minden, a közgyűjteményekben folyó belső szakmunkát, a tulajdonképpeni elsődleges feldolgozást (azonosítás – meghatározás – nyilvántartásba vétel – raktárban elhelyezés stb.) is.¹⁵⁰

A gyűjteményegyetem égisze alá vont tudományos munkatársak foglalkoztatásának **felső korhatárát** a törvény a 70. életévben szabta meg, de ettől a miniszter — „a magyar tudományosság kimagasló alakjai” esetében — a Tanács előterjesztésére eltérhetett: ebben az esetben a kedvezményben részesült személy mintegy *emeritus* („kiérdemesült”) munkatársként „számfelettivé” vált, és álláshelyét egyébként betölthették (8. §).

A szabályozást Klebelsberg egyrészt a bíróságok mintájára kívánta bevezetni, másrészt határozottan utalt arra, hogy a német egyetemek ezt a gyakorlatot követik kiérdemesült egyetemi tanáraik esetében.¹⁵¹

Külön szakasz rendezte az Országos Levéltár működését (9. §), hiszen a korábban a Belügyminisztérium tartozó közgyűjteménynek sok hatósági ügyben (például nemességi ügyek, Magyar Államnak adandó szakvélemények stb.) kellett közreműködnie, ezek azonban tárgyunk szempontjából kevésbé lényegesek. Mindenesre a törvény

¹⁴⁸ NI 1922/2, 22. A korszak fegyelmi eljárási gyakorlatához: MAGYARY 1998 [1942], 595–599. Lásd még: TÖKÉCZKI 1994, 36.

¹⁴⁹ A nemzetgyűlés 39. ülése (1922. augusztus 18.): NN 1922/3, 348–351.

¹⁵⁰ Lásd még (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): KLEBELSBERG 142–143., továbbá: HÓMAN 1938 [1927], 382–385.

¹⁵¹ NI 1922/2, 22–23.

szövegezésében tetten érhető Klebelsberg azon szándéka, hogy erősítse az intézmény tudományos profilját; ezt szolgálta az is, hogy az intézmény által alkalmazott szolgáltatási díjakból befolyt összeget (Országos Levéltári Alap) a levéltár tudományos céljaira kellett fordítani.¹⁵²

A Gyűjteményegyetemet alkotó közgyűjtemények között volt egy, amelynek vonatkozásában a törvény nem léphetett hatályba: az Egyetemi Könyvtár (10. §). Erre való tekintettel a jogalkotó fontosnak tartotta rögzíteni, hogy ezen intézmény vonatkozásában a törvény csak akkor lép hatályba, ha ahhoz a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem hozzájárul.

Klebelsberg nem véletlenül volt óvatos az Egyetemi Könyvtár kapcsán. Ahogy a miniszteri indokolásban fogalmazott: *„mivel egyrészt az egyetem meghallgatása nélkül az ügyet jólszerzett jogokra való tekintettel eldönteni még törvényhozási úton sem lenne méltányos, másfelől a nagy gyűjtemények igazgatásának reformja sürgős, azért választja a javaslat azt a megoldást, illetve iktatja be e szakaszba azt a záradékot, hogy a törvény a könyvtárra csak abban az esetben nyer alkalmazást, ha ehhez az egyetem hozzájárul”*. A jogfenntartás következtében az Egyetemi Könyvtár gyakorlatilag kimaradt a Gyűjteményegyetemből, ugyanis az egyetem erre hivatott testületei a törvény kihirdetése után annak feltétel nélküli elfogadását elutasították. Hosszas egyeztetések kezdődtek az egyetem és a Gyűjteményegyetem között, azonban ezek nem vezettek eredményre. Az ügyet végül *ad acta* tették, de ennek az lett a következménye, hogy a könyvtár nem részesült abban a finanszírozásban, amelyet a Gyűjteményegyetem tagjaként megkaphatott volna.¹⁵³

A vegyes és átmeneti rendelkezések között (11. §) ismételten rögzítették, hogy az egyes szabályzatok megalkotására, pontosabban miniszternek történő előterjesztésére a Tanács jogosult, de az első szabályzatot még a miniszter alkothatta meg. Másrészt az általa kinevezett tagok esetében első alkalommal még nem kellett a Tanács jelölését kérnie. Különösen is fontos viszont az a kötelezés, hogy a törvény előírta a miniszter számára, hogy a vidéki közgyűjtemények helyzetének rendezéséről külön törvényt terjesszen a nemzetgyűlés elé.

¹⁵² Klebelsberg a Magyar Országos Levéltár helyzetéről (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): KLEBELSBERG 143–145. Lásd még: TÓKÉCZKI 1994, 38., LAKOS 2009, 295., MIKÓ 2009, 325.

¹⁵³ NI 1922/2, 24., FABÓ – KAKASY 2008, 107–109. Az egyetem erős autonómiája komoly gátat jelentett a korabeli kultúrpolitika elképzeléseinek megvalósításában: SAÁD 2000, 30–31. Klebelsberg különösen a nagy könyvtárak esetében látott gyűjtőkori problémákat, felesleges pocsékolást, ezért tartotta szükségesnek az integrációt (gyűjteményelnöki megnyitó, 1922. november 18.): KLEBELSBERG 148–149.

A törvény nem véletlenül tartalmazott egyfajta kötelezést a **vidéki közgyűjtemények** helyzetének rendezésére benyújtandó törvényjavaslatról. Maga Klebelsberg Kuno miniszter is tudta, hogy a magyar közgyűjteményi, múzeumi rendszer működése nem teljes a vidéki gyűjtemények nélkül. Ezért fogalmazott így a törvényjavaslat miniszteri indokolásában: „*A vidéki közgyűjtemények, különösen a vidéki múzeumok ügye, törvényhozási rendezést igényel. Egységes országos múzeumi politika szempontjából arra kell törekedni, hogy szerteszórva ne pár túlsúfolt, de kevésbé látogatott szoba képviselje a vidéki közgyűjtemény fogalmát, hanem egész vidékek anyagát felölelő regionális közgyűjtemények jöjjenek létre élükön egy-egy olyan szakszerű tisztviselővel, aki tennivalóit főhivatás- és nem mellékfoglalkozásként látja el.*”¹⁵⁴ Ráadásul a gyűjteményegyetemi törvény részletes vitájában Kiss Menyhért képviselő külön is felelősségre vonta a minisztert. Álláspontja szerint ugyanis hiányzik a Gyűjteményegyetem pillérei közül a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége (MKOF), amelynek keretében a létrehozni tervezetthez hasonló, szakemberekből és tudósokból álló tanács működött, és az a budapesti, valamint a vidéki múzeumok számára valódi szakmai programot dolgozott ki. A vidéki múzeumok és könyvtárak irányítása és fennmaradása szempontjából ez az intézmény meghatározó jelentőségű, ezért javasolta, hogy vegyék fel a Gyűjteményegyetemet alkotó intézmények közé. Klebelsberg ezzel nem értett egyet, az MKOF adminisztratív szerv és nem közgyűjtemény, hatásköre a vidéki közgyűjteményekre terjed ki, ezekkel pedig a törvényjavaslat nem foglalkozik, ezért tartja szükségesnek külön törvény előkészítését.¹⁵⁵ Ez a vita éppenséggel arra mutatott rá, hogy a gyűjteményegyetemi törvény csak a budapesti nagy közgyűjtemények helyzetét kívánta rendezni, ezért *nem tekinthető átfogó múzeumi azaz ágazati törvénynek*. Ennek a benyújtására hat évvel később került sor.

Az első magyar közgyűjteményi törvény megszületése

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetembe foglalt közgyűjtemények szervezeti és személyzeti viszonyait nagy alaposággal rendezte az 1922-es törvény. Ugyanakkor a többi, elsősorban vidéki intézmény helyzete is igényelte a törvényi szintű szabályozást. Hóman Bálint egy 1927-es tanulmányában így jellemezte a vidéken kialakult múzeumi helyzetet: „*A*

¹⁵⁴ NI 1922/2, 25. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és Főfelügyelőségét pénzügyi okokból 1922-ben szüntették meg: HÓMAN 1938 [1927], 378.

¹⁵⁵ A nemzetgyűlés 39. ülése (1922. augusztus 18.): NN 1922/3, 345–346.

népkönyvtárakkal egy adminisztratív szervezetben egyesült provinciális múzeumok elszakadtak az irányításukra hivatott nagy közgyűjteményektől, kikapcsolódtak a tudományos munkaközösségből és egyoldalúan közművelődési irányba fejlődnek. Mivel azonban közművelődési feladatainak, népnevelő hatásának csak a tudományos alapon álló múzeum tud megfelelni, a tudományos szempontok mellőzése miatt több vidéki múzeumunk — akárcsak a német Volks- und Heimatsmuseumok egy része — régi ritkaságtárakra emlékeztető korcs intézménnyé fejlődött vissza. Emellett a túlhajtott lokálpatriotizmus és jogosulatlan egyéni ambíciók eredményeképpen nem egy fejlődésre képtelen, apró zugmúzeum keletkezett, melyeknek fenntartását és más életképes intézmények rovására való fejlesztését sem tudományos, sem közművelődési szempontok nem indokolhatják.”¹⁵⁶

Az 1922-es elvek és szabályozás kiteljesítése érdekében nyújtotta be 1928-ban Klebelsberg Kuno kultuszminiszter az immár valóban ágazatnak tekinthető törvényjavaslatát, amelyet hosszas tárgyalások után 1929-ben fogadtak el. *A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről* szóló **1929. évi XI. törvénycikk** (a továbbiakban: közgyűjteményi törvény) több volt mint múzeumi törvény, hiszen részletesen foglalkozott a könyvtárakkal és levéltárakkal, a régészeti örökségvédelemmel, a kulturális javak védelmével és a nyomdai termékekből beszolgáltatandó kötelespéldányokkal is. Értekezésünk tárgya szempontjából azonban elsődlegesen a múzeumi rendelkezések (I–II. fejezet), illetve részlegesen a régészeti örökségvédelemre és a kulturális javakra vonatkozó szabályozás (III. fejezet) kiemelt jelentőségű. A törvényjavaslat eredeti címe „*a múzeum-, levéltár- és könyvtárügy némely kérdéseinek rendezéséről*” volt, de ez a közoktatásügyi bizottság javaslatára módosult. A Felsőház egyes szakbizottságai jelentésükben módosításokat javasoltak, ezeket a Felsőház elfogadta, és megküldte a képviselőháznak, amely az újabb tárgyalás során elfogadta a módosított szöveget.¹⁵⁷

A miniszteri indokolás a törvényjavaslat szükségszerűségét és időszerűségét azzal magyarázta, hogy eddig hiányzott a közgyűjtemények vonatkozásában az egységes kultúrpolitikai program és a tervszerű központi irányítás. A múzeumok és könyvtárak fejlődése nagyban függött az aktuális vezető személyétől, vidéken lelkes

¹⁵⁶ HÓMAN 1938 [1927], 379.

¹⁵⁷ *A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről* szóló **1929. évi XI. törvénycikk** CJH 51, 107–126. A vallás- és közoktatásügyi miniszter által benyújtott törvényjavaslat indokolással (474. számú iromány): KI 1927/7, 402–428., a közoktatásügyi bizottság jelentése a törvényjavaslatról, módosított szövegezéssel (506. számú iromány): KI 1927/9, 17–32., a Felsőház közoktatásügyi bizottságának jelentése a törvényjavaslatról, módosításokkal (219. számú iromány): FI 1927/7, 476–479., a Felsőház közjogi és törvénykezési bizottságának jelentése a törvényjavaslatról, módosításokkal (220. számú irománya): uott 480–483., a törvényjavaslat képviselőházi módosított szövege (651. számú iromány): KI 1927/15, 15–27., a közoktatásügyi bizottság jelentése a módosított szövegről (653. számú iromány): uott 34–35.

magánszemélyektől, társadalmi csoportoktól. A vidéki közgyűjtemények egyenetlen fejlődése, szervezeti és tudományos kérdéseiknek ötletszerű megoldásai sokszor egyéni és partikuláris érdekekre vezethetők vissza. Mindez tervszerűtlenséghez, egyébként életképes intézmények sorvadásához és „zugintézmények” keletkezéséhez vezetett. A Tanácsköztársaság óta újabb szak- és emlékmúzeumok alapításának gondolata merült fel, ezek az alapítást szorgalmazók elgondolása szerint rendszerint a Nemzeti Múzeum anyagának „megdézsmálásával”, gyűjteményeinek csonkításával, kutatási és ásatási jogainak csorbításával jönnének létre. Az országos közgyűjtemények valóságos védelmi harcot vívnak ezek ellen a meddő, gyökértelen és rendszertelen tervezetek ellen. A központi irányítás hiánya miatt szabályozatlanok a gyűjtőköri és gyűjtőterületi kérdések, és ez gyakorta vezet az országos és országos, az országos és vidéki, valamint a vidéki és vidéki intézmények közötti összeütközésekhez. A kialakult helyzet orvoslására az első lépés az országos közgyűjtemények működését rendező gyűjteményegyetemi törvény volt, amely kifejezetten felkérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a vidéki közgyűjtemények helyzetének rendezése érdekében külön törvényjavaslatot nyújtson be. Jelen törvényjavaslat célja éppen ezért a fejlődésre képes közgyűjtemények tervszerű központi irányításának megteremtése, a céltudatos fejlődés elősegítése az állami felügyelet rendszerének kiépítésével. Mindehhez szervesen csatlakozik a muzeális értékek védelmének ügye, nevezetesen ezen emlékek felkutatásának és a magánkézben lévő emlékek (korábban: „ingó műemlékek”) védelmének — mai szóval: a régészeti örökségvédelemnek és a kulturális javaknak — ügye.¹⁵⁸ Klebelsberg az általános vitában maga is hangoztatta, hogy törvényjavaslata egy **kultúrpolitikai kódex** része, hiszen az előterjesztés elfogadása esetén az új törvény a gyűjteményegyetemi törvénnyel együtt a magyar múzeum-, könyvtár- és levéltárügyet a maga egészében fogja szabályozni. A miniszter külön is megemlékezett munkatársairól, Hóman Bálintról és Magyary Zoltánról, akik közreműködtek a javaslat kidolgozásában.¹⁵⁹

A közgyűjteményi törvény világos meghatározást (1. §) adott azzal, hogy előírta, csak a szakminiszter által annak minősített muzeális vagy könyvtári gyűjtemény lehetett **közgyűjtemény**.

Bár a miniszteri indokolás a magyar közgyűjtemények feladatát elsősorban a tudomány sajátosan magyar anyagának, a magyar föld és magyar szellem termékeinek és történeti becsű emlékeinek céltudatos gyűjtésében, megőrzésében, rendszerezésében és

¹⁵⁸ KI 1927/7, 415–418. Lásd még: HÓMAN 1938 [1927], 400–401., KOREK 1988, 109–110., TÖKÉCZKI 1994, 35., GÁL 2016, 113., GYÖNGYÖSSY 2016, 37.

¹⁵⁹ Az országgyűlés képviselőházának 141. ülése (1928. március 8.): KN 1927/9, 376.

feldolgozásában, illetőleg közhasználatra bocsátásában látta — tehát a szakmai tevékenységet provinciális-nemzeti keretek közé kívánta szorítani —, mégis elismerte, hogy be kell kapcsolódnia a nemzetközi tudományos folyamatokba, sőt közgyűjteményeinknek a szaktudomány, művészet és közműveltség szempontjából jelentős idegen anyagot is gyűjteniük kell: ezáltal örvendetesen (újra) megnyitotta a kiskaput a nagy európai múzeumokra jellemző univerzalizmus előtt. Az indokolás külön aláhúzza, hogy a törvény szövegezésekor tartózkodtak a „közgyűjtemény” fogalmának rendeltetés és cél alapján történő meghatározásától, mivel ez a mindenkori tudományos felfogásból következik, így azt kizárólag alaki ismérv alapján definiálták.¹⁶⁰ A törvényjavaslat felsőházi általános vitája során előkerült, hogy pontosan mit is takar a közgyűjtemény fogalma. Báthy László (1861–1933) felsőházi tag attól tartott, hogy a közgyűjtemény állami tulajdonlást jelent, és kommunisztikus színezetet vélt a törvényjavaslatban felfedezni. Klebelsberg erre annyit válaszolt, hogy a közgyűjtemény definíciója fokozatosabb állami felügyeletet és védelmet jelent, nem érint tulajdonjogi kérdéseket.¹⁶¹

A **közgyűjteménnyé nyilvánítás** (2. §) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa (továbbiakban: Tanács) javaslata alapján a miniszter döntésével történt, ennek azonban feltétele volt, hogy a gyűjtemény tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési szempontból jelentős anyagot tartalmazzon, továbbá annak tulajdonosa (amennyiben nem az állam, törvényhatóság vagy község (város) a gyűjteményi anyag tulajdonosa, illetve a gyűjtemény a törvény hatályba lépése előtt nem tartozott állami felügyelet alá) a közgyűjteménnyé nyilvánításba beleegyezzen. Nem lehetett közgyűjteménnyé nyilvánítani a közhatóságok őrizetében álló levéltárat, a volt hiteles helyek iratanyagát, az egyetemi intézmények tanulmányi gyűjteményeit, valamint a népművelést szolgáló szemléltető gyűjteményeket és népkönyvtárakat. A közgyűjtemények jegyzékét a szakminiszter hivatalos lapban tette közzé.

A miniszteri indokolás rámutat, hogy a közgyűjteménnyé nyilvánítás az adott gyűjtemény belső értékétől és közérdekű jelentőségétől függ. A miniszter a törvényjavaslat elfogadásával jogot kap arra, hogy az állam, a törvényhatóságok és a községek (városok) tulajdonában álló, illetve a más személyek tulajdonában álló és már korábban is állami felügyelet alatt állt, jelentős gyűjteményeket minden korlátozás nélkül közgyűjteménnyé nyilváníthasson. Az állami felügyelet alatt korábban nem állt törvényhatósági múzeumok

¹⁶⁰ KI 1927/7, 419., CJH 51, 108. (1. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 107., HARASZTI 2002, 108–109.

¹⁶¹ Az országgyűlés felsőházának 49. ülése (1928. november 28.): FN 1927/3, 109., 112.

közgyűjteménnyé nyilvánítása a műtárgyanyag biztonságát, tudományos nyilvántartásának biztosítását, valamint az egységes kultúrpolitikai irányítást szolgálja. A felügyelet alatt nem állt egyéb gyűjtemények esetében Klebelsberg a szabad elhatározás és a magántulajdon tiszteletben tartását hangoztatta. Az indokolás részletesen kibontja, hogy miért zárja ki a népművelő intézményeket a közgyűjteményi körből (inkább az iskolán kívüli népoktatás körébe utalja), egyúttal kárhoztatja az MKOF korábbi gyakorlatát, amely ezek felügyeletét egybekapcsolta a tudományos intézetek felügyeletével. A tervezet hasonlóképpen nem vonja be az egyetemi tanulmányi gyűjteményeket a közgyűjtemények közé, mivel ez sértené az egyetemek autonómiáját.¹⁶²

A **múzeum és közkönyvtár megnevezés használatára** (3. §) csak a miniszter által közgyűjteménnyé nyilvánított, illetve az ezen megnevezés használatára a Tanács javaslata alapján a minisztertől engedélyt kapott gyűjtemények voltak jogosultak; utóbbi esetben az engedélyt hivatalos lapban közzé kellett tenni.

A megnevezések használatának szabályozását a miniszteri indokolás kulturális szükségletnek tekinti, mivel a túlbujánzó „zugintézmények” csak egyéni és partikuláris hiúságot szolgálnak, és elvonják a társadalmi erőforrásokat a fejlődésre képes közgyűjtemények gyarapodásától és fejlesztésétől.¹⁶³

Miközben a közgyűjteményi törvény világos rendelkezéseket tartalmazott a múzeum megnevezés használatával kapcsolatban, a jogalkotó elmulasztotta a múzeum fogalmának pontos meghatározását a törvényben rögzíteni, ahogyan hiányzott a világos tipológia: az egyes múzeumtípusokkal kapcsolatos rendelkezések kidolgozása is. Ez annál is inkább érthetetlen, mert Hóman 1927-es — többször hivatkozott — tudmánypolitikai tanulmánya világos tipológiát adott meg, ez a rendszer nyilvánvalóan ismert volt Klebelsberg és Magyary számára. Hóman ugyanis három nagy kategóriát határozott meg: az *egyetemes*, *összefoglaló múzeumok* (1), a *szakmúzeumok* (2) és az *emlékmúzeumok* (3) csoportjait. Az első kategóriába sorolta a Nemzeti Múzeumot, a helyi jellegű (azaz kerületi, vármegyei, városi és egyesületi) múzeumokat, valamint az egyházi hatóságok, testületek és iskolák múzeumait (például az Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár és Múzeum stb.). A második kategóriába tartoztak az országos szakmúzeumok (például Iparművészeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum stb.) és a hivatalok, iskolák, társulatok szakmúzeumai (például a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem éremtára, a M. Kir. Földtani Intézet

¹⁶² KI 1927/7, 419–420., CJH 51, 108. (2. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 109., HARASZTI 2002, 108–109.

¹⁶³ KI 1927/7, 420., CJH 51, 109. (1. jegyzet).

geológiai gyűjteménye stb.). Az emlékmúzeumok csoportja a leginkább nehezen megfogható, mert Hóman egyszerűen „ereklyetárak”-nak minősítette őket (például a Zeneművészeti Főiskola Liszt-szobája stb.). Ez a részleges logikával rendelkező rendszer viszont nem tűnt a törvényi normákban visszatükrözhetőnek, nem véletlen, hogy a Hóman tanulmányához fűzött függelék, amelyben minden magyarországi múzeumot feltüntettek, másfajta osztályozás alapján készült. Ebben a rendszerben négy múzeumtípus tűnik fel. Az első körbe sorolták **az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetébe tartozó múzeumokat**: három nagy intézményt a tagintézményeikkel együtt (Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum). A második csoportba kerültek **a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt álló helyi** (azaz vármegyei, városi, egyesületi és iskolai) **múzeumok**, mindösszesen 27 intézmény. A harmadik kategória **az állami és állami felügyelet alatt álló szakmúzeumok** köre volt (például: M. kir. Mezőgazdasági Múzeum, M. kir. Közlekedési Múzeum, Kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem gyűjteményei stb.): mindösszesen 10 intézmény. A negyedik csoportba jutottak **az állami felügyelet alatt nem álló, nevezetesebb városi és egyházi közgyűjtemények** (például Budapest Székesfőváros Múzeumai, Esztergomi Keresztény Múzeum, Pannonhalmi Szent Benedek-rend gyűjteményei stb.): mindösszesen 7 muzeális gyűjtemény. A törvény szövege mögött egyértelműen az utóbbi osztályozást (annak szóhasználatát) ismerhetjük fel.¹⁶⁴

A közgyűjtemény tudományos, művészeti és közművelődési szempontból a szakminiszter főfelügyelete alatt állt, aki azonban ezen **felügyeleti jogkörét** a Tanács által gyakorolta (4. §). A megnövekedett feladatokra tekintettel a törvény a Tanács létszámát négy fővel megemelte, az új tagok egyetemi tanárok és a „közgyűjtemények terén működő szakférfiak” közül kerültek ki.

A miniszteri indokolás kiemelte, hogy a szakminiszter korábban rendeletben biztosított felügyeleti jogkörét a törvényjavaslat törvényi szintre emelné, és a jogkör gyakorlását a Tanácsra bízna. A felügyeleti jogkört a vidéki közgyűjtemények felett 1922-ig az MKOF, ezt követően pedig közvetlenül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium gyakorolta, ám ez az előterjesztő miniszter szerint nem volt kielégítő, mert miniszteriális szerv a közvetlen szakmai felügyeletre szerinte nem alkalmas. Mivel új bürokratikus intézmény szervezésére nem volt lehetőség, a miniszter azt javasolta, hogy a feladatkört kapja meg a „jól bevált országos szerv”, a Tanács, amelynek összetétele biztosítja a szakszerűséget, másrészt a magyar közgyűjteményi hálózat szerves együttműködését és ezáltal a kultúrpolitikai

¹⁶⁴ HÓMAN 1938 [1927], 389–394., MAGYARY 1927a, 338–340.

irányítás egységességét és folytonosságát.¹⁶⁵ Petrovác Gyula (1877–1940) képviselő az általános vitában azt javasolta, hogy a négy új tag közül az egyik Budapest Székesfőváros legelső muzeális tisztviselője (azaz a Fővárosi Múzeum igazgatója) legyen, bár hozzászólásában maga is elismerte, hogy Kuzsinszky Bálint, az aquincumi múzeum igazgatója jelenleg éppen tag, de egyetemi tanári minőségében nyerte el ezt a megbízatást. Klebelsberg a felvetést jogosnak tartotta, és a részletes vitában ígéretet tett arra, hogy a négy új tag közül az egyik a fővárosi múzeum vezetője lesz; Petrovác így módosító indítványt végül nem is adott be.¹⁶⁶

A javaslat jogszabályi szintre emelésével megjelent a **valódi ágazati irányítás** a magyar múzeumügyben, mert a Tanács nemcsak a nagy múzeumok, hanem a vidéki (regionális) múzeumok ágazati irányító szervévé vált.¹⁶⁷

A Tanács a közgyűjtemények felügyeletére hivatott szerveit a nemzeti nagy közgyűjtemények vezetői és más szakértők közül jelölte ki (5. §). A felügyelettel kapcsolatos ügyviteli teendőket a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója mint a **közgyűjtemények országos főfelügyelője** irányította, egyúttal a felügyelet alatt álló közgyűjteményeket képviselte az Igazgatótanácsban. A Tanács szabályrendeletben állapította meg a felügyelet részletes szabályait és a felügyelettel kapcsolatos feladatkörök egyes szervek (szaktanácsok, felügyelők stb.) közötti megosztását.

A miniszteri indokolás szerint külön, új felügyelői állások létesítése szükségtelen, mivel a feladat ellátására — ahogy az az MKOF korábbi működése során megmutatkozott — kiválóan alkalmasak az országos közgyűjtemények vezetői és tisztviselői. Fontos, hogy időnként más szakértőket, elsősorban vidéki egyetemi tanárokat is be lehessen vonni a munkába, mert ez erősíti a múzeumok és az egyetemek közötti együttműködést. A Nemzeti Múzeum főigazgatójának főfelügyelői megbízatását Klebelsberg a múzeum sokoldalúságával, a vidéki múzeumokkal fennálló hagyományos kapcsolatával és a gyűjtőkörök hasonlóságával indokolta.¹⁶⁸

A Tanács egyfajta **középirányító szervként** (6. §) ellenőrizte a közgyűjtemények elhelyezését, működését és kezelését, útbaigazítással látta el a közgyűjtemények fenntartóit

¹⁶⁵ KI 1927/7, 420., CJH 51, 109. (2. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 109., T. KISS 1999, 10., HARASZTI 2002, 109., DEBRECZENI-DROPPÁN 2011b, 91., GÁL 2016, 113.

¹⁶⁶ Az országgyűlés képviselőházának 141. ülése (1928. március 8.): KN 1927/9, 370., 377. Kuzsinszky Bálint személyéhez, jelentőségéhez lásd: K. VÉGH 2003, 48.

¹⁶⁷ HÓMAN 1938 [1927], 388–389., VÉRTESY 1987, 354., KOREK 1988, 109., GYÖNGYÖSSY 2016, 37–38.

¹⁶⁸ KI 1927/7, 420., CJH 51, 109. (3. jegyzet). Lásd még: KOREK 1968, 82., T. KISS 1999, 10., DEBRECZENI-DROPPÁN 2011b, 91., GÁL 2016, 113.

és vezetőit a javadalmak felhasználása tekintetében, előmozdította a közgyűjtemények egymásközti érintkezését, gondoskodott a többes példányok (duplum-ok) csere útján történő megfelelő elhelyezéséről, meghatározta az egyes közgyűjtemények feladatkörét, gyűjtőkörét és -területét. Eljárása során azonban figyelembe kellett vennie, hogy az egyes közgyűjtemények anyagát más közgyűjteménybe csak a tulajdonos kifejezett hozzájárulásával helyezhette át. Az egyes közgyűjtemények szervezetét és működési területét szabályrendeletben kellett meghatározni. Ha a tulajdonos vagy fenntartó szabályrendelet alkotására jogosult szerv (pl. törvényhatóság) volt, akkor a rendelet megalkotása e szerv által, de a Tanács javaslata alapján, a vallás- és közoktatásügyi, valamint a belügyminiszter jóváhagyásával történt, más esetben a rendeletet a közgyűjtemény fenntartójának és vezetőjének meghallgatása, illetve véleménye alapján, a szakminiszter jóváhagyásával a Tanács alkotta meg.

A miniszteri indokolás rámutatott arra, hogy a törvényjavaslat ezen szakasza a Tanács hatásköreinek a felügyelet gyakorlásából eredő kiegészítését, az új feladatok tételes felsorolását tartalmazza, de a szabályrendelet-alkotási hatáskör kibővítése nem jelenti más, szintén rendeletalkotási jogkörrel rendelkező közgyűjtemény-fenntartó hatóságok hatáskörének elvonását.¹⁶⁹

A jogalkotó rögzítette azt az alapelvet is, hogy a **felügyeleti jog** nem érinti a tulajdonosok és fenntartók e törvényben nem szabályozott jogviszonyait, különösen nem a **tulajdonjogukat**, de az adott közgyűjtemény tulajdonosa, fenntartója és vezetője köteles volt működése során a felügyelő szervek utasításait követni (7. §). Ha a közgyűjteményt a — felügyelő szervek utasítása és figyelmeztetése ellenére — hibás és gondatlan kezelés következtében elpusztulás vagy lényeges értékcsökkenés fenyegette, vagy azt a közgyűjteménnyel rendelkező a nyilvánosság előtt — jogos indok nélkül — elzárta, a Tanács előterjesztésére a miniszter a közgyűjtemény igazgatására a nemzeti nagy közgyűjtemények vezetői közül átmeneti vezetőt rendelt ki; ha a tulajdonos ezen tisztviselő működését akadályozta, elrendelte a közgyűjtemény állami kezelésbe vételét. Az egyesületi fenntartású gyűjteményt ilyen esetben az illetékes törvényhatóság vehette kezelésbe, ha ettől elzárkózott, itt is következett az állami kezelésbe vétel. Ha a veszélyeztetett közgyűjtemény tulajdonosa, fenntartója törvényhatóság vagy község (város) volt, az állami kezelésbe vételt a szakminiszter a belügyminiszterrel egyetértésben rendelte el. Egyházi tulajdonú

¹⁶⁹ KI 1927/7, 420., CJH 51, 109. (4. jegyzet). Lásd még: VÉRTESEY 1987, 354., HARASZTI 2002, 109., GÁL 2016, 113.

közgyűjtemény esetében a miniszternek az illetékes egyházi főhatósággal együtt kellett intézkednie. Az állami kezelésbe vétel nem érintette a tulajdonos tulajdonjogát, sőt — megfelelő biztosíték nyújtása esetén — a kezelést is visszakaphatta. Az állami kezelésbe vételt elrendelő miniszteri határozat ellen a tulajdonos vagy fenntartó jogorvoslatért a közigazgatási bírósághoz fordulhatott.

A miniszteri indokolás hangsúlyosan emeli ki, hogy az állami felügyelet tiszteletben tartja a tulajdonjogot, ugyanakkor a gyűjtemények védelme és a vidéki közgyűjtemények egy részénél tapasztalható sajnálatos állapotok indokolják a megfelelő intézkedések lehetőségének törvénybe iktatását. Ezek közül a legsúlyosabb az ideiglenes állami kezelésbe vétel, ezzel kapcsolatban azonban a törvényjavaslat tartalmazza a törvényhatóságok és az egyházi intézmények számára a jogfenntartást, a magántulajdonosok részére pedig a bírósági jogorvoslat lehetőségét. A miniszter kifejezetten utalt arra, hogy a külföldi példák esetében súlyosabb szankciókat alkalmaznak.¹⁷⁰ Az egyesületi fenntartású gyűjtemények törvényhatósági kezelésbe vételével kapcsolatos rendelkezés egyébként a Felsőház közoktatásügyi bizottságának javaslatára került a törvény szövegébe.¹⁷¹

A jogalkotó részletesen szabályozta a törvényhatóságok, illetve községek (városok) fenntartásában álló közgyűjtemények esetében a **fenntartói kötelezettségeket** (8. §). Így a fenntartó köteles volt közgyűjteményét a gyűjtemény értékéhez, a tudomány és közművelődés igényeihez mért épületben méltóképpen elhelyezni, őrizetéről és kiadásai fedezéséről, egyetemi városokban pedig arról is gondoskodni, hogy a közgyűjtemény az egyetemi oktatás előmozdítására is szolgálhasson. Gondoskodnia kellett továbbá — a Tanács irányítása mellett — a rendezetlen és leltározatlan gyűjtemény szakszerű rendezéséről és leltározásáról. A közgyűjtemény működéséről évente részletes jelentést kellett készítenie, valamint az éves munkatervet és költségvetést fel kellett terjesztenie, továbbá a közgyűjtemény céljára felhasznált összegekről el kellett számolnia. Ha Tanács úgy kívánta, a fenntartónak a belügyminiszter hozzájárulásával más munkakörben nem foglalkoztatott (tehát főállású) tudományos tisztviselőt kellett alkalmaznia. Utóbbi követelményen kívül a többi előírást az állami támogatásban vagy javadalmazásban részesülő egyéb közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója is köteles volt teljesíteni.

Ismét a vidéken tapasztalható visszás állapotokra hivatkozva tartotta szükségesnek a miniszteri indokolás a fenntartói kötelezettségek pontos meghatározását. A szakasz célja

¹⁷⁰ KI 1927/7, 421., CJH 51, 110. (1. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 109., GÁL 2016, 113.

¹⁷¹ A Felsőház közoktatásügyi bizottságának jelentése „a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló 147. számú törvényjavaslat tárgyában (219. szám): FI 1927/7, 477–478.

ugyanis a gyűjteményfenntartók nagyobb anyagi megterhelése nélkül a gyűjtemények tudományos használatához és közművelődési munkájához szükséges alapfeltételek biztosítása.¹⁷²

A közgyűjtemények fejlesztésére az állami költségvetésben megállapított összeget, valamint az ilyen célt szolgáló adományokat **Közgyűjtemények Országos Alapja** (a továbbiakban: Alap) elnevezéssel a Magyar Nemzeti Múzeum kezelte (9. §). Az Alapból a gyűjtemények gyarapítására, szükség esetében a gyűjtemény megfelelő elhelyezésének, rendeltetésének és leltározásának költségeire, továbbá a közgyűjteményekkel kapcsolatos tudományos és közművelődési tevékenység támogatására a Tanács határozatai alapján az országos felügyelő (a Nemzeti Múzeum főigazgatója) utalványozott. A hozzájárulás vagy segély felhasználásáról a közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója évente számolt el.

Az állami felügyelet alatt álló közgyűjtemények bevételeinek, pénzeszközeinek alapszerű kezelése a miniszteri indokolás szerint a Gyűjteményegyetem gazdálkodási rendszeréből következik. Alapelvként rögzítette ugyanakkor, hogy az intézmény fenntartása, fejlesztése és adminisztratív költségeinek viselése a fenntartó feladata, míg a tervszerű gyarapítás és a tudományos munka (ásatások, gyűjtő utak, kiadványok), valamint a közművelődési célú előadások és kiállítások költségeit az állami támogatásból kell biztosítani. Ez utóbbi rendszeres és időnkénti segélyezés útján valósul meg.¹⁷³

A Tanács a Gyűjteményegyetem tisztviselőinek létszámába tartozó tisztviselőt nagyobb rendezési munka ellenőrzése, irányítása, abban részvétel vagy segédkezés, továbbá az anyag tanulmányozása végett valamely a közgyűjteményhez ideiglenes szolgálatra kirendelhetette (10. §). Az érintett tisztviselő megfelelő foglalkoztatásáról a közgyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója volt köteles gondoskodni. A **kirendelést** a Tanács bármikor megszüntethette.

A javaslat — indokolása szerint — egyrészt a gyűjtemények állami eszközökkel történő szakszerű rendezését és fejlesztését, másrészt vidéki gyűjtemények országos közgyűjtemények tisztviselői általi megismerését; és mindezek ezáltal az országos és a vidéki közgyűjtemények szorosabb együttműködését kívánta szolgálni.¹⁷⁴

A jogalkotó a közgyűjteményeknek **elsőbbségi jogot** (11. §) biztosított a nemzeti nagy közgyűjtemények elidegenítésre szánt többes példányaiból („duplum”-ok), amennyiben azok az illető közgyűjtemény anyagát szervesen kiegészítették.

¹⁷² KI 1927/7, 421., CJH 51, 111. (1. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 109.

¹⁷³ KI 1927/7, 421., CJH 51, 111. (2. jegyzet) Lásd még: KOREK 1988, 109., TÖKÉCZKI 1994, 38.

¹⁷⁴ KI 1927/7, 421., CJH 51, 112. (1. jegyzet).

Ezzel a javaslattal a miniszter a vidéki közgyűjtemények fejlesztését, gyűjteménygyarapítását kívánta előmozdítani.¹⁷⁵

A törvényalkotó fontosnak tartotta a **személyzeti kérdések** rendezését is. Ebben a körben alapelveként mondták ki, hogy a törvényhatósági és községi (városi) közgyűjtemények személyzete a törvényhatóság vagy a község (város) alkalmazottainak létszámába tartozik, és a törvényhatóságok, községek (városok) közigazgatási személyzetével azonos elbánásban részesül (12. §).

A miniszter a szabályozás szükségességét azzal indokolta, hogy a törvényhatósági és községi közgyűjtemények személyzetének hatáskörükön kívüli foglalkoztatása, másrészt illetményeinek, kedvezményeinek (pl. kedvezményes vasúti jegy) korlátozása miatt ezek az álláshelyek nem vonzóak a megfelelő, képzett munkaerők számára.¹⁷⁶

A közgyűjtemények alkalmazottait (tudományos tisztviselőit és segédszemélyzetét) a gyűjteményegyetemi törvény rendelkezéseinek megfelelően kellett minősíteni (13. §), de esetükben a középiskolai tanári oklevél minden esetben minősített tudományos tisztviselői állásra. Véglegesíteni azonban csak azt a tudományos tisztviselőt lehetett, aki a közgyűjtemény irányának és gyűjtőkörének megfelelő hazai országos vagy külföldi nagyobb közgyűjteménynél, illetve egyetemi intézetnél hasonló munkakörben egy év gyakorlatot szerzett, és gyakorlati képesítéséről a Tanácstól bizonyítványt kapott. A próbaszolgálatot teljesítő tisztviselő-jelöltet a Tanács alkalmazta és jelölte ki számára azt az országos közgyűjteményt, ahol gyakorlati idejét töltötte. A törvény az alkalmazással kapcsolatos, képzettségre, **minősítésre** vonatkozó főszabálytól eltérést is engedett: a Tanács javaslatára a miniszter az államfőnél felmentést kérhetett azon tisztviselő számára, aki a közgyűjteménynek már 1927. december 31. előtt alkalmazottja volt, továbbá olyan személy esetében, aki valamely közgyűjtemény létrehozása, gyarapítása és fejlesztése kapcsán különös érdemeket szerzett vagy egyébként érdemes tudományos munkásságot fejtett ki. Szintén az elméleti és gyakorlati ismeretek megszerzését segítette, hogy a miniszter a közgyűjtemények tisztviselőit gyakorlati tanfolyam látogatására és a tisztviselőjelölteket szakvizsga letételére is kötelezhette.

A miniszteri indokolás alapelveként rögzítette, hogy a vidéki közgyűjtemények alkalmazottainak minősítésénél a Gyűjteményegyetemnél előírt szabályozást kell irányadónak tekinteni, és a különleges szakismeretek megszerzéséhez kötelezően egy évi

¹⁷⁵ KI 1927/7, 421., CJH 51, 112. (2. jegyzet).

¹⁷⁶ KI 1927/7, 421., CJH 51, 112. (3. jegyzet).

próbaszolgálatot kell előírni. Ugyanakkor az érintett gyűjtemények helyzetére tekintettel a minősítés megkövetelése teljes szigorúsággal nem érvényesíthető, mert ezekben a gyűjteményekben sokszor formális minősítéssel nem rendelkező, lelkes amatőrök dolgoznak és szereznek nagy érdemeket, ezért egyes esetekben a minősítés egyes kellékeitől el lehet tekinteni. A szaktanfolyamok és szakvizsgálatok rendszeresítése viszont éppen ezért szükséges.¹⁷⁷ A szakasz kapcsán egyébként Petrovác Gyula képviselő a részletes vitában módosító indítványt adott be, amely arra irányult, hogy csak az országos közgyűjteménynél megszerzett gyakorlatról, és ne a képességről kelljen bizonyítványt szereznii. Klebelsberg ezzel nem értett egyet, a kellő jártasság fontosságát hangoztatta, így a módosító indítványt a plénum elutasította.¹⁷⁸

Az állások betöltésénél komoly szerepet játszott a Tanács **jelölési joga** (15. §). A tudományos tisztviselői állásra és a közgyűjtemény önálló gondozására hivatott segédszemélyzeti állásra beérkezett pályázatokat a Tanács elé kellett terjeszteni. A Tanács ötnél nagyobb számú pályázó közül hármat, ha a pályázók száma ötnél nem több, de legalább három, kettőt jelölt. Az állást csak a Tanács által jelöltek valamelyikével lehetett betölteni. Ha a pályázók száma háromnál is kevesebb, a Tanács csupán a megkívánt képesítéssel nem rendelkező pályázót zárhatta ki. Ha a pályázat eredménytelen vagy a pályázók egyike sem rendelkezett a megkívánt képesítéssel, a Tanács ajánlhatott az állás betöltésére alkalmas személyt, akit újabb pályázat nélkül lehetett alkalmazni.

A miniszter a Tanács jelölési jogát (amely gyakorlatilag „hozzászólási és vétójog”) a tudomány és szakszerűség szempontjaival indokolta.¹⁷⁹

A Tanács a **fegyelmi** eljárásokban is **hatáskört** kapott (16. §). A törvény ugyanis kimondta, hogy az illetékes fegyelmi hatóság köteles eljárást indítani a közgyűjteménynek azon alkalmazottja ellen, aki ellen hivatali mulasztás miatt a Tanács vagy az országos felügyelő (a Nemzeti Múzeum főigazgatója) az eljárás megindítását kéri. A közgyűjtemény alkalmazottja ellen indított fegyelmi eljárásban hozott határozatot a Tanácsnak is kézbesíteni kellett, amely a határozat ellen jogorvoslással élhetett.

A miniszter a Tanács fegyelmi ügyekben biztosítandó kezdeményezési jogát — hasonlóan a jelölési joghoz — a tudomány és szakszerűség szempontjaival indokolta.¹⁸⁰

¹⁷⁷ KI 1927/7, 422., CJH 51, 112. (4. jegyzet). Lásd: KOREK 1988, 109.

¹⁷⁸ Az országgyűlés képviselőházának 141. ülése (1928. március 8.): KN 1927/9, 377. A korabeli házszabályok szerint egyébként a részletes vitában háromféle módosító indítványt lehetett beadni: *módosítványt* (a szöveg részbeni megváltoztatására), *indítványt* (teljesen új rendelkezés felvételére) és *ellenindítványt* (szövegrész törlésére és új szövegrész felvételére), lásd: PÜSKI 2015, 166.

¹⁷⁹ KI 1927/7, 422., CJH 51, 113. (2. jegyzet).

A muzeális kutató és gyűjtő munkának és az azzal kapcsolatos **tudományos munkálatoknak rendszeres tervét** a gyűjteményegyetemi törvény rendelkezéseinek megfelelően a Tanács állapította meg. A kutatások (ásatások) tervének kidolgozására, megszervezésére, állandó előmozdítására, általános érdekű tudományos feladatok megoldására és a szaktudomány külföldi kapcsolatainak kiépítésére a Tanács keretében az illetékes nemzeti nagy közgyűjtemény első tisztviselőjének elnöklete alatt tanácsadó és véleményező hatáskörű **szakbizottságokat** alakíthattak (17. §). Ezek ügyrendjét és hatáskörét a Tanács állapította meg. Javaslatuk alapján a végleges döntést az illetékes szaktanács hozta meg. Különös szabályozást kapott a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója által vezetett **Országos Régészeti Szakbizottság**, amelynek előadója a Tanács javaslatára a miniszter által az egyetemi tanárok vagy a múzeumi vezető tisztviselők közül öt évre kinevezett országos régészeti előadó volt. A műtárgyvásárlással kapcsolatos kiadásokat az Alapból kellett fedezni.

A miniszteri indokolás szerint a közgyűjtemények egyik legfontosabb feladata a muzeális kutatómunkában (ásatások, gyűjtőexpedíciók) való részvétel, ennek viszont a tudomány érdekeinek megfelelően céltudatosan és programszerűen kell történnie. Az országos múzeumok esetében a kérdéskört már rendezte a gyűjteményegyetemi törvény, de szükséges volt a Tanács ilyen jellegű kompetenciájának a vidéki múzeumokra — a felügyelettel együtt történő — kiterjesztése. A Tanács keretében létrehozandó Országos Régészeti Szakbizottság hatásköreit a miniszter német mintára (Römisch-Germanische Kommission, Archäologisches Institut) javasolta megállapítani. Mivel a tervszerű kutatómunka elképzelhetetlen a források biztosítása nélkül, a fedezet biztosítása érdekében indokolt volt az Alap kijelölése.¹⁸¹

A múzeumok gyűjteményezési tevékenysége szempontjából meghatározó jelentőségű volt a törvény új ásatási definíciója (18. §). **Ásatást** a korábban törvényben megállapított célon¹⁸² felül régészeti, történeti, antropológiai, földtani és őslénytani emlékek felkutatása céljából is folytatni lehetett. Jelentősebb emlékeket rejtő területet a miniszter ásatás szempontjából „tiltott terület”-nek nyilváníthatott, és ilyen területen az ásatás joga kizárólag a Tanács által kijelölt intézményt illette meg.

A miniszteri indokolás szerint nemzeti érdek az ásatások rendszerének szabályozása, így a múzeumok ásatási jogának deklarációja, illetve a magánásatások engedélyhez kötése, mert

¹⁸⁰ KI 1927/7, 422., CJH 51, 113. (3. jegyzet).

¹⁸¹ KI 1927/7, 422., CJH 51, 113. (4. jegyzet). Vesd össze: KOREK 1968, 82–83., GYÖNGYÖSSY 2016, 38.

¹⁸² Vesd össze: *A műemlékek fentartásáról* szóló **1881. évi XXXIX. törvénycikk** 3. §. (CJH 12, 168.).

csakis így biztosítható a lelőhelyek megfelelő védelme és a tudományos kutatások tervszerű folytatása. Az általános indokolás pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy az ország területén szabályszerű ásatás alig folyik, miközben bárki szabadon kutathat, ez pedig káros a nemzeti kulturális örökség számára.¹⁸³ A „tiltott terület”-ekkel kapcsolatos rendelkezés egyébként a közoktatásügyi bizottság javaslatára került a törvény szövegébe.¹⁸⁴

Még nagyobb hatású rendelkezés volt a múzeumok **gyűjtőterületével** kapcsolatos szabályozás (19. §). A Magyar Nemzeti Múzeumnak az ország egész területén, Budapest székesfőváros múzeumainak a főváros egész területén, a többi közgyűjteménynek a Tanács által szabályrendeletben megállapított helyi körzeten belül volt joguk — a Tanács előzetes értesítése és a földtulajdonos kártalanítása mellett —, önállóan vagy egymással együttműködve rendszeres ásatásokat végezni. Külföldi tudományos intézetek vagy szaktudósok csak valamely magyar közgyűjteménnyel együtt ásathattak.

A múzeumok ásatási jogának deklarálása mellett a világos gyűjtőterületi rendelkezés a tervszerűséget és rendszerességet szolgálta, tulajdonképpen szervesen illeszkedett a korábbi hazai gyakorlatba.¹⁸⁵

Az előkerült régészeti leletekkel kapcsolatban a Tanács és a Magyar Nemzeti Múzeum **hatósági jellegű jogosítványokat** kapott (20. §). Az ásatás során előkerült vagy egyébként talált dolgot a találó köteles volt harminc nap alatt, tervszerű ásatás esetén kívül előkerülő régészeti leletet legkésőbb három nap alatt a közigazgatási hatóságnak vagy a Magyar Nemzeti Múzeumnak bejelenteni. A közigazgatási hatóság a leletről azonnal jelentést tett a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága útján a Tanácsnak, amely, illetőleg a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága a leletet érintő munkálatokat közegeinek kiszállásáig beszüntethette, és lelőhelyen további ásatást végeztethetett.

A visszaélések elkerülése érdekében a rendelkezés erősítette a Magyar Nemzeti Múzeum szerepét, ezzel az ügyintézés során biztosított volt a szükséges szakértelem.¹⁸⁶

Szintén alapelvként rögzítette a törvény, hogy a lelet az ásató közgyűjtemény tulajdonává válik, nem szabályszerű ásatás (felkutatás) során előkerült lelet pedig a Tanács által kijelölt közgyűjtemény tulajdona lett. **Kincstalálás** esetében a talált dolgot a Tanács megválthatta, hiszen ilyenkor a találó és a rejtő dolog tulajdonosa fele-felelő részben a talált kincs 2/3-ának

¹⁸³ KI 1927/7, 417., 422–423., CJH 51, 114. (1. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 109., GYÖNGYÖSSY 2016, 38.

¹⁸⁴ KI 1927/9, 18.

¹⁸⁵ KI 1927/7, 422–423. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 38–39.

¹⁸⁶ KI 1927/7, 423., CJH 51, 115. (1. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 110., GYÖNGYÖSSY 2016, 39.

tulajdonosa lett. Egyébként szabályszerű ásatás esetében is megillette az ingatlan tulajdonosát a talált dolgok értékének egyharmada (21. §).

Az előterjesztés igyekezett összehangolni a korábbi jogszabályokat és gyakorlatot: megtartotta a kincstalálással kapcsolatos magyar magánjogi hagyományt („harmadolás”), de figyelemmel volt a közgyűjtemények érdekeire is.¹⁸⁷ A részletes vitában Petrovác Gyula képviselő azt a módosító indítványt terjesztette elő, hogy a Budapest területén előkerülő római kori leletek az aquincumi múzeumot feltétlenül illessék meg. Klebelsberg ezzel elviekben egyetértett, de hivatkozott az Igazságügy-minisztérium állásfoglalására, hogy egy ilyen szabályozás a végrehajtási rendeletbe való, és ígéretet tett ilyen értelmű szabályozás kiadására. Petrovác ebbe belenyugodott, és javaslatát visszavonta.¹⁸⁸

Közgyűjtemény anyagához tartozó dolog **elidegenítésére** irányuló szerződés érvényességéhez a Tanács írásbeli hozzájárulása volt szükséges (23. §). A hozzájárulást megadottnak kellett tekinteni, ha a Tanács a szerződés tekintetében a bejelentésnek a Tanácshoz való beérkezésétől számított hatvan nap alatt nem nyilatkozott. Az érvénytelen szerződés a teljesítéssel sem vált érvényessé.

A miniszteri indokolás szerint a rendelkezés a muzeális értékeknek és a közgyűjtemények anyagának fokozottabb ellenőrzését és ezáltal hathatósabb védelmét szolgálja.¹⁸⁹

A Tanács a törvény elfogadásával komoly **műtárgy-felügyeleti jogosítványokat** kapott (24–26. §). A művészeti, tudományos, történeti vagy muzeális szempontból különösebb jelentőséggel bíró műtárgyakat („ingó műemlékeket”) ugyanis a Tanács a tulajdonos értesítése mellett nyilvántartásba vette. A Tanácsot a nyilvántartott ingóságok tekintetében elővásárlási jog illette meg, a nyilvántartott ingóságokat az ország területéről csak a Tanácsnak vagy az általa szabályrendeletben kijelölt szervnek előzetes engedélyével szabadott kivinni. A kiviteli engedély megadása esetén az engedélyes az Alap javára az érték 10%-át meg nem haladó, a nem Magyarország területéről származó és a magyar történelem szempontjából nem jelentős emlékek esetében pedig az érték 2%-át meg nem haladó díjat tartozott fizetni, amelynek mértékét és a befizetés módozatait a miniszter rendeletben állapította meg.

A miniszteri indokolás rámutatott arra, hogy a szabályozás a tulajdonjogot tiszteletben tartja, de a tudományos, művészeti, történeti és közművelődési szempontból értékes

¹⁸⁷ KI 1927/7, 423. Lásd még: KOREK 1988, 110., GYÖNGYÖSSY 2016, 39–40.

¹⁸⁸ Az országgyűlés képviselőházának 141. ülése (1928. március 8.): KN 1927/9, 377.

¹⁸⁹ KI 1927/7, 423., CJH 51, 116. (1. jegyzet).

műtárgyak (az ilyen jellegű tárgyakat tartalmazó gyűjtemények) fokozottabb állami védelemre szorulnak. Számos külföldi példa is igazolja, hogy a hasonló szabályozás hatékony, és megakadályozza a műtárgyak pusztulását és szétszóródását. Hasonlóképpen látható, hogy az elővásárlási jogot más államok is alkalmazzák a fenti célok megvalósítása érdekében. A kiviteli szabályozásra az előterjesztő szerint pedig azért van szükség, mert eddig csak egy pénzügyminiszteri rendelet előírásait kellett alkalmazni, ez a megközelítés azonban a kivinni szándékozott tárgyak kapcsán csak finansiális szempontokat vett figyelembe. A kiviteli tilalom más országok által is alkalmazott gyakorlat, a javasolt szabályozás várhatóan útját állja a nemzeti kultúrértékek külföldre vándorlásának.¹⁹⁰ A végleges szöveg egyébként a Felsőház szakbizottságai által megfogalmazott módosításokat tartalmazza, például a történelmi egyházak birtokában álló műtárgyak esetében elmaradt az állami összeírás, elegendő lett az egyházak által nyújtott adatszolgáltatás. A módosításokba Klebelsberg is belenyugodott, mondván: nem akar egy olyan szabályozást kierőszakolni, amely keserűséget hagy maga után.¹⁹¹

„Lex Hóman”: a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló törvény

A Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. törvénycikk címe megtevesztő: első olvasásra ugyanis könnyen azt gondolhatnánk, hogy az 1808-as „alapító” és az azt követő reformkori törvénycikkekhez hasonlóan csak a névben említett intézménnyel kapcsolatos szabályozást tartalmaz, esetleg adományozást rögzít. Valójában sokkal többről van szó: az intézmény átszervezése mellett a névnek az egész Gyűjteményegyetemre történő átszármaztatásáról, egy másik, nagyobb entitás „lefedéséről”.¹⁹²

A 19. század első fele azonban mégis visszaköszön a törvényből: már a miniszteri indokolás általános része sem tudott szakítani a Nemzeti Múzeum nemesi társadalomban megfogalmazott rendies felfogásával. A miniszter ugyanis kifejtette, hogy Európában az

¹⁹⁰ KI 1927/7, 423–424., CJH 51, 116. (2. jegyzet), 117. (1–2. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 110., BUZINKAY 2010, 104–106.

¹⁹¹ A Felsőház közoktatásügyi bizottságának jelentése „a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló 147. számú törvényjavaslat tárgyában (219. szám): FI 1927/7, 478–479., A Felsőház közjogi és törvénykezési bizottságának jelentése „a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről” szóló 147. számú törvényjavaslat tárgyában (220. szám): FI 1927/7, 482–483., Az országgyűlés felsőházának 49. ülése (1928. november 28.): FN 1927/3, 112.

¹⁹² *A Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. törvénycikk* CJH 56, 57–68. A vallás- és közoktatásügyi miniszter által benyújtott törvényjavaslat indokolással (716. számú iromány): KI 1931/9, 352–366., a közoktatásügyi bizottság jelentése a törvényjavaslatról (719. számú iromány): KI 1931/9, 401.

országos múzeumok szinte kivétel nélkül fejedelmi alapításúak, így gyűjteményeik nagyban tükrözik vissza az alapító és gyarapító fejedelmek művészeti, történeti és természettudományos érdeklődését. Ezzel szemben Magyarországon a nemzeti társadalom hozta létre a sokáig egyedüli országos közgyűjteményt, a Magyar Nemzeti Múzeumot, amely a magyar föld és a magyar szellem tudományos szempontból becses értékeit gyűjti. *Elsőrendű* feladata tehát a nemzeti értékek gyűjteményezése, ezzel az anyagával szerez megfelelő súlyt és ismertséget a nemzetközi tudományosságban. *Másodsorban* nemzetközi összehasonlító anyagot is gyűjtenie kell a magyar tudomány és közízlés fejlesztése érdekében. Hóman méltatta gróf Széchényi Ferenc alapítói, illetve József nádor múzeumfejlesztői érdemeit, majd rámutatott arra, hogy az intézménynek 1870-ben már hét szakgyűjteménye volt, ami sürgetővé tette egyes gyűjtemények kiválását, új intézmények alapítását. A történeti fejlődésből kissé idealizálva azt vezette le, hogy a nemzeti nagy közgyűjteményeink fejlesztésében és vezetésében két vezető irányelv mutatható ki: a nemzeti irány (a különlegesen magyar vonatkozású dolgok gyűjtése) és a társadalmi alapításra tekintettel az igazgatásban megnyilvánuló önkormányzati szellem. Hóman szerint azonban mindezt megtörte a szakgyűjtemények kiválása, a szakigazgatás elkülönülése, a decentralizáció. Bár már a 19. század végén felmerült a Nemzeti Múzeum egységének visszaállítása, arra ténylegesen csak a gyűjteményegyetemi törvénnyel került sor. Ez azonban mégsem valósult meg teljes körűen, mert bár Hóman hiába javasolta már a Nemzeti Múzeum főigazgatói székébe történt beiktatásakor, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum nevét a Gyűjteményegyetem egészére terjesszék ki, ez nem történt meg. Ezért a törvény egyik célja a történeti hagyománynak megfelelően a név megőrzése, másrészt az autonóm igazgatás kiteljesítése: az autonóm hatóság szerveinek megalakítása teljes egészében saját hatáskörébe kerül. Bár a Gyűjteményegyetem eredetileg a közgyűjtemények egyetemként alakult meg, az évek során nem gyűjteményi jellegű intézmények is a szervezet igazgatása alá kerültek, és ezzel elhomályosult a szervezet gyűjteményigazgatási jellege, ez pedig a szakszerű igazgatást károsan befolyásolta. Emiatt profiltisztításra van szükség, hogy visszaállítsák az önkormányzati szervezet gyűjteményi jellegét és szakszerű igazgatását. Ennek jegyében a törvényjavaslat a gyűjteményi anyag és a gyűjtőkörök azonossága alapján öt gyűjteményi csoportot alakítana ki, racionalizálna. A törvényjavaslat vagyoni jogi kérdéseket is rendezne: Gyűjteményegyetem tulajdona (ingók és ingatlanok) a Magyar Nemzeti Múzeumra száll. A miniszter fontosnak tartotta kiemelni, hogy olyan intézmények tulajdonjoga is a Nemzeti

Múzeumra szállna, amelyek egyébként kimaradnának az önkormányzati szervezetből.¹⁹³ A javaslat általános vitájában Zsindely Ferenc (1891–1963), a közoktatásügyi bizottság előadója külön kiemelte, hogy a miniszter most azon elképzeléseinek megvalósítására kapott lehetőséget, amelyeket már a Nemzeti Múzeum főigazgatójaként 1923-ban megfogalmazott.¹⁹⁴ A törvényjavaslatot a napisajtó többsége kedvezően fogadta, de voltak, akik egyenesen „múzeumrombolás”-ként értékelték a közbeszédben „Lex Hóman”-nak csúfolt törvényt.¹⁹⁵

Az új törvény rendelkezésének megfelelően az 1922-ben létrehozott és önkormányzati joggal felruházott jogi személy, a nagy nemzeti közgyűjtemények egyeteme, az **Országos Magyar Gyűjteményegyetem** a törvény életbe lépésével a **Magyar Nemzeti Múzeum** nevet vette fel, önkormányzati jogait pedig a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa (a továbbiakban: Tanács) által gyakorolta (1. §).

A miniszteri indokolás szerint a „Gyűjteményegyetem” elnevezés a magyar nyelv számára idegenszerű, félreértésekre adott okot, és a köztudatban sem tudott gyökeret eresztetni. Ez indokolja, hogy az elnevezést megváltoztassák, tehát a javasolt rendelkezés valójában csak névcseré (nem pedig az érintett intézmények Nemzeti Múzeumba történő beolvasztása), de emiatt a Magyar Nemzeti Múzeumot a korábbi szervezetében meg kell szüntetni: a „*történeti tradíciókkal ékes*” név az önkormányzati szervezet egészére átszállva marad fenn.¹⁹⁶

A jogi személyiséggel rendelkező Magyar Nemzeti Múzeum **tulajdonosa** lett az önkormányzati szervezetébe tartozó intézmények vagyonának, tulajdonosként mindazon jogok és kötelezettségek megillették, illetve terhelték, amelyek korábban a Gyűjteményegyetemet megillették, illetve terhelték (2. §). Jogképessége kiterjedt az élő közötti és a halál esetére szóló szerzésre; a javára, illetve az önkormányzati szervezetbe tartozó intézmények javára tett ingyenes adományok, valamint halál esetére szóló vagyoni részesítések nem estek vagyonátruházási illeték alá.

¹⁹³ KI 1931/9, 358–361., CJH 56, 57–58. Vesd össze: KOREK 1968, 83., VÉRTESY 1987, 355., KOREK 1988, 107–108., HORVÁTH 2006, 71., POMOGYI 2008, 735–736., UJVÁRY 2009, 397., GEDAI 2011, 72–73., DEBRECZENI-DROPPÁN 2011b, 91–92., GÁL 2016, 114.

¹⁹⁴ Az országgyűlés képviselőházának 253. ülése (1934. március 20.): KN 1931/20, 511. Vesd össze: UJVÁRY 2009, 397., GEDAI 2011, 73., DEBRECZENI-DROPPÁN 2011b, 91–92.

¹⁹⁵ GEDAI 2011, 72.

¹⁹⁶ KI 1931/9, 361., CJH 56, 59. (1. jegyzet). Lásd még: MAGYARY 1998 [1942], 218–219., 364., KOREK 1968, 83., KOREK 1988, 107., HORVÁTH 2006, 71., UJVÁRY 2009, 397.

Az indokolás rámutatott arra, hogy a jogutódlás kapcsán szükséges volt az átszálló jogok tételes felsorolása.¹⁹⁷

A törvény átalakította a Gyűjteményegyetem helyébe lépő Magyar Nemzeti Múzeum **szervezetét** (3. §). Az önkormányzati szervezetbe hat intézmény (öt közgyűjtemény, valamint egy központi gyűjteményügyi hivatal) tartozott: Magyar Királyi Országos Levéltár (Kormányhatósági Levéltár, Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár), Országos Széchényi Könyvtár, Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, Magyar Történeti Múzeum (Régészeti-Történeti-Iparművészeti Gyűjtemények, Néprajzi Múzeum), Országos Természettudományi Múzeum és a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége (a továbbiakban: KOF). Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ a KOF felügyelete és irányítása alá került. A törvény hatályba lépését követő egy éven belül a Tanácsnak — gyűjtés, feldolgozás és tudományos kutatás szakszerűségének, valamint az igazgatás és kezelés célszerűségének biztosítása érdekében — a miniszter által jóváhagyott szabályzatban kellett megállapítania a korábban a Gyűjteményegyetemben egyesített közgyűjtemények anyagának, osztályainak és gyűjteményeinek az előbb felsorolt intézmények közötti megosztását. Az intézmények gyűjtőkörének megállapításáról, gyűjteményi anyagoknak vagy egy részének más intézménybe történő áthelyezéséről, az egyes intézmények keretén belül osztályok egyesítéséről, széttagolásáról, illetőleg megszüntetéséről, valamint új osztályok szervezéséről a miniszter jóváhagyásával a Tanács határozott. Az intézmények első számú tisztviselőjét a Tanács jelölése alapján a miniszter előterjesztésére az államfő nevezte ki, de a KOF élére hasonló módon kinevezett országos főfelügyelő tisztsége tiszteletbeli (azaz ezért külön nem kapott fizetést) volt. A jogszabály rendelkezett arról is, hogy a közgyűjtemények felügyeletével, valamint a múzeumok és könyvtárak együttműködésének előmozdításával és a nemzetközi kiadványcserével kapcsolatos ügyviteli tennivalókat a KOF-nak kellett ellátnia.

Az előbbi rendelkezésekből következően, az anyag szakszerű csoportosítására figyelemmel és a különböző gyűjtemények elkülönítése érdekében, újra pontosan ki kellett jelölni az önkormányzati szervezetet alkotó közgyűjteményeket. Új elemként jelent meg a Történeti Múzeum (gyakorlatilag a korábbi Nemzeti Múzeum, valamint az Iparművészeti Múzeum egyesítésével), amelynek egyfajta tagintézménye lett a Néprajzi Múzeumnak nevezett egység. A miniszteri indokolás kiemelte, hogy a javaslat szerint az új gyűjteményi struktúra kialakítása kapcsán a gyűjtemények felosztásáról az önkormányzati hatóság

¹⁹⁷ KI 1931/9, 361., CJH 56, 59. (2. jegyzet). Lásd még: KOREK 1968, 83., KOREK 1988, 107.

miniszteri jóváhagyással dönthet. A törvényjavaslat igazi újdonsága azonban egy új hatóság felállítása volt. A KOF természetesen nem előzmények nélküli, de annak bizonyítéka, hogy a kultuszminisztérium belátta egy ilyen — a tudományos autonómia részeként működő — hivatal szükségességét. A várakozások szerint ennek a hatóságnak kell többek között koordinálnia a Nemzeti Múzeum égisze alá és a KOF hatáskörébe tartozó közgyűjtemények együttműködését. A miniszter kifejezetten hangsúlyozta, hogy a hivatal létesítése nem terheli meg a központi költségvetést, mivel a szerv vezetőjének tisztsége tiszteletbeli (nem kap fizetést), az ügymenet ellátásáért pedig a Nemzeti Múzeumból ide beosztott tisztviselők és alkalmazottak felelősek (átszervezés).¹⁹⁸ A javaslat vitatói közül többen arra hívták fel a figyelmet, hogy az egykori Országos Képtárból kifejlődött Szépművészeti Múzeum Nemzeti Múzeumba történő integrálása nem szerencsés, hiszen az a képzőművészetek egyetemes múzeuma (tehát a Nemzeti Múzeummal ellentétben „univerzális” gyűjtőkörű és gyűjtőterületű).¹⁹⁹ A döntés nyomán jelentős profiltisztítást hajtottak végre, például a Történelmi Képcsarnok visszakerült a korábbi Nemzeti Múzeumhoz, amelyet immár Történelmi Múzeumnak neveztek, de ide olvasztották be az Iparművészeti Múzeumot is, amelynek anyagát egyesítették a múzeum régiségtári anyagával.²⁰⁰

A törvény megváltoztatta a **Tanács összetételével** kapcsolatos szabályokat (4. §). A Magyar Nemzeti Múzeum elnökét a Tanács három jelöltje közül, a miniszter előterjesztésére az államfő nevezte ki. Az ügyvezető alelnököt az önkormányzati szervezetbe tartozó intézmények első számú tisztviselői közül, a Tanács jelölése alapján a miniszter nevezte ki. Az elnök és az alelnök megbízatása tiszteletbeli volt és hat évre szólt. Az elnökön túl a Tanács tagjai voltak a szervezetbe tartozó intézmények első számú tisztviselői és az országos főfelügyelő, továbbá az intézmények osztályvezetői közül választott hat tisztviselő tag, valamint a Tanács jelölése alapján a miniszter által „meghívott” (kinevezett) tizenhét szakértő (legalább kétharmaduk egyetemi tanár), illetve gazdasági ügyek tekintetében a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatója. (A Magyar Tudományos Akadémia személyzeti ügyei tekintetében tanácstagságot kapott az Akadémia főtítkára és két kiküldött tagja.)

A szervezet kialakításával kapcsolatos szabályozás előkészítése során Hóman a gyűjteményegyetemi törvényben lefektetett elvekre, valamint a megelőző tizenkét év

¹⁹⁸ KI 1931/9, 361., CJH 56, 60. (1. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 107–108., HARASZTI 2002, 108–109., PATAKI 2002, 34., HORVÁTH 2006, 71–74., MIKÓ 2009, 326., GÁL 2016, 114.

¹⁹⁹ GEDAI 2011, 72.

²⁰⁰ BASICS 2002, 290.

tapasztalataira épített. A Tanácsot továbbra is közgyűteményi hivatalnokokból és szakértőkből javasolta összeállítani; előbbieket képviselték a gyűjteményi gyakorlatot és szaktudást, utóbbiak az elméleti szaktudást és a műértő közvéleményt. Megváltoztak a Tanács belső arányai: az intézmények első számú vezetői mellett további hat, osztályvezetőkből intézményenként megválasztott tag, valamint a gazdasági igazgató erősítette a hivatalnok-elemet. A szakértői oldal belső tagolása is változott: tizenkét egyetemi tanár mellett hat szakértő tag bekerülése vált lehetségessé. Az MTA képviselőire azért volt szükség, mert 1923 óta az Akadémia állandó alkalmazottai a gyűjteményegyetemi létszámba kerültek, de az Akadémia által küldött tagok hatáskörét a szabályozás — a korábbiakkal ellentétben — az akadémiai személyzeti ügyekre javasolta korlátozni. A Tanács elnökének jelölésénél a tervezet a hármas jelölést látta indokoltnak, az alelnöki tisztség esetében pedig a korábbi két éves mandátum helyett hat évest indítványozott, mert ez fogja biztosítani „*az adminisztráció nagyobb egyöntetűségét és folyamatosságát*”.²⁰¹

Megmaradt a Tanácsnak a gyűjteményegyetem működéséből ismert **szervezeti rendje**, de a jogalkotó itt is több módosítást léptetett életbe (5. §). A Tanács önkormányzati jogkörében teljes ülésben, igazgatótanácsban, szaktanácsokban és — új elemként — gazdasági tanácsban járt el. Az **Igazgatótanács tagjai** voltak — az elnökön túl — az intézmények első számú tisztviselői és az országos főfelügyelő, továbbá a szakértő tanácsstagok közül az igazgatótanács által hat évre választott és a miniszter által megerősített hat tag, valamint Magyar Tudományos Akadémia személyzeti ügyeinek tárgyalásakor az Akadémia főtitkára és egyik kiküldött tagja. Az önkormányzati szervezetbe tartozó intézményeknek, illetőleg ezek osztályainak megfelelően külön-külön szaktanácsokat kellett alakítani. A **szaktanácsok** elnöke a Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnöke lett, tagjai voltak az érintett intézmény tanácsstag-tisztviselői, valamint az igazgatótanács által kijelölt két szakértő tanácsstag. A **közgyűjtemény-felügyeleti szaktanács** tagjai az ügyvezető alelnökön túl az országos főfelügyelő, az intézmények egyikének az igazgatótanács által kijelölt első számú tisztviselője, valamint szintén az igazgatótanács által kijelölt két szakértő tanácsstag lettek. A **gazdasági tanács tagjai** az ügyvezető alelnökön túl intézmények első tisztviselői, az országos főfelügyelő és a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatója voltak. Az elnök **tanácskozási joggal** az Igazgatótanács üléseire szükség esetén olyan

²⁰¹ KI 1931/9, 361–362., CJH 56, 60. (2. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 107. Az MTA állandó alkalmazottai a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló **1923. évi I. törvénycikk** 2. § alapján kerültek a Gyűjteményegyetem létszámba, ezért a 3. § alapján az MTA főtitkára és két erre választott tagja részt vehetett a Tanács munkájában: CJH 45, 3–4.

tanácsstagokat is meghívhatott, akik az Igazgatótanácsnak nem voltak tagjai, hasonlóképpen tanácskozási joggal meghívhatott a szaktanácsi ülésekre nem tanácsstag szakértőket is. A gazdasági ügyek igazgatótanácsi tárgyalásaira viszont a gazdasági igazgatót tanácskozási joggal meg kellett hívni.

A miniszter az önkormányzati hatóság egyes szervezeteinek megalakításakor alapelvnek tekintette a hivatalnoki és a szakértői elem megfelelő képviselését. Az egyetlen kivétel a gazdasági tanács lett, amely esetében csak az intézmények első számú vezetőinek és a közgyűjtemények főfelügyelőjének érdekkörébe tartozó ügyeket tárgyaltak. Az önkormányzati elv még teljesebb érvényesítésével magyarázta Hóman azt a javaslatát, hogy az Igazgatótanácsba és az egyes szaktanácsba meghívandó szakértőkről maga az önkormányzati hatóság dönthessen. Nem elhanyagolható jelenség ugyanakkor, hogy az Igazgatótanács összerdekeket képviselt, a szaktanácsok partikuláris gyűjteményi és szaktudományos érdekeket vettek figyelembe. Az előbbi szempontokat és a szakszempontok minél teljesebb megismerését szolgálhatta az is, hogy az elnök jogosult volt igazgatótanácsi ülésre bármely tanácstagot, szaktanácsi ülésre pedig — tanácskozási joggal — külső szakértőt meghívni. A gazdasági igazgató gazdasági ügyeket tárgyaló igazgatótanácsi üléseken való jelenléte pedig azért volt indokolt, az Igazgatótanács csak így kaphatott szakszerű és kimerítő tájékoztatást.²⁰²

A Tanács működése kapcsán főbb vonalakban fennmaradt a gyűjteményegyetemi **hatásköri rend**, de a törvény a korábbi szabályozást több ponton is módosította, pontosította (6. §). A Tanács teljes ülésben jelölte elnökét, választott felsőházi tagot, tárgyalta meg az évi jelentést, határozott a miniszternek a Magyar Nemzeti Múzeum, illetőleg annak önkormányzati szervezetébe tartozó intézmény illetékes szervének az intézmény vagyona vonatkozó rendelkezési jogát sértő rendelete, határozata vagy egyéb intézkedése ellen, a közigazgatási bíróságnál emelhető panaszról, illetve foglalt állást általános elvi — könyvtári, levéltári és múzeumi — kérdésekben.

Az előterjesztő érzékeltette, hogy a valós önkormányzatisághoz az is szükséges, hogy az egyes testületek érdemi döntéshozatali hatáskörrel rendelkezzenek. A törvényjavaslat ezért pontosan és hierarchikusan határozta meg az egyes testületek feladat- és hatásköreit, figyelemmel az ügymenetre és az egyes testületek taglétszámára. A tudományos tisztviselői állások betöltésével kapcsolatban a miniszter a Gyűjteményegyetemnél bevált rendszer

²⁰² KI 1931/9, 362., CJH 56, 62. (1. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 107–108. A Tanácsnak mintegy negyven tagja volt: POMOGYI 2008, 736.

(előadmány, óvás) fenntartását javasolta. Az MTA álláshelyeivel kapcsolatban viszont külön bizottság szervezését tartotta indokoltnak, mivel ez a szaktanácsoktól elkülönítetten hozhatta meg a személyzeti jellegű döntéseket.²⁰³

A törvény újrászabályozta a **képviselési jogot** (7. §). A jogi személyiséggel felruházott Magyar Nemzeti Múzeum nevében jogügyleteket a Tanács köthetett, a Tanács nevében pedig képviselési joggal az elnök járt el. Ezer pengő értéket meghaladó vagyontárgyak elidegenítése, kölcsönök felvétele, szavatosságok vállalása, és általában a rendes bevételeket meghaladó terhes jogügyletek megkötése csak a miniszter — pénzügyminiszterrel egyetértésben — megadott előzetes hozzájárulása alapján történhetett.

A képviselési jog gyakorlásának szabályozása az indokolás szerint az előbbi rendelkezésekből következett, egyúttal pontosan kijelölte a Tanács és elnöke feladatköreit, a jogok gyakorlásának rendjét.²⁰⁴

A törvény a gyűjteményegyetemi törvényhez képest részletesebben szabályozta a **gazdálkodás rendjét** (8. §). Magyar Nemzeti Múzeum állami támogatásból befolyt, valamint egyéb bevételi forrásokból származó jövedelmeit a Magyar Nemzeti Múzeum **Gazdasági Hivatala** (a továbbiakban: Gazdasági Hivatal) kezelte. A nem állami eredetű jövedelmeket alapszerűen kellett kezelni (**Magyar Nemzeti Múzeumi Alap**), és az egyes jövedelmeket elkülönítve kellett nyilvántartani attól függően, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumot egyetemesen, vagy több intézményt együttesen, illetve egy intézményt illették (a rendelkezés nem érintette a Közgyűjtemények Országos Alapjával kapcsolatos korábbi szabályozást). Az egyetemesen, illetve több intézményt együttesen illető jövedelmek kapcsán az elnök, az egy intézményt illető jövedelmek esetében az adott intézmény első számú vezetője utalványozott. Ha az utalványozás a 10000 pengőt meghaladta, akkor ez csak az Igazgatótanácsnak az illetékes szaktanács meghallgatása után adott hozzájárulásával volt lehetséges. Az igazgatás céljára szolgáló jövedelmek kezelésének és felhasználásának módját, valamint a Gazdasági Hivatal szervezetét és ügyvitelét a miniszter rendeletben állapította meg.

Jelentős hatású újításnak számított az adminisztráció egyszerűsítése és felgyorsítása, valamint a költséghatékonyság szempontjából az egységes gazdasági szervezet megteremtése, korábban ugyanis a gazdálkodási feladatokat külön-külön látták el az egyes intézményeknél (Nemzeti Múzeum, Országos Levéltár, Szépművészeti Múzeum,

²⁰³ KI 1931/9, 362–363., CJH 56, 63. (1. jegyzet).

²⁰⁴ KI 1931/9, 363., CJH 56, 63. (2. jegyzet).

Iparművészeti Múzeum). Az egyesített gazdálkodás, a személyzeti nyilvántartások és a könyvelés egységes vezetésének célja nemcsak hatékonyabb munkavégzés, hanem egyidejű létszámcsökkentés is volt (intézményenként várhatóan 2-3 főt jelzett az előterjesztés). Az autonóm jövedelmek alapszerű, valamint az egyes intézményeket illető külön jövedelmek külön nyilvántartását a miniszteri indokolás továbbra is fenntartani javasolta, hiszen ez a gyakorlat a Gyűjteményegyetemnél bevált. A miniszter fontosnak tartotta annak rögzítését is, hogy a jövedelmekről általában a Tanács rendelkezhessen, a felelősség szempontjából értékhatárok közé szorított utalványozási jogkört a Tanács elnöke, illetve a saját intézményt illetően pedig az intézmény első számú tisztviselője gyakorolhassa.²⁰⁵

Külön szakasz rendezte a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe nem tartozó, de hatósága alá rendelt **belföldi és külföldi tudományos intézetek** helyzetét (9. §). Ezek esetében az igazgatási kérdéseket a miniszter — a Tanács meghallgatása után — rendelettel szabályozta.

A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe a Gyűjteményegyetemtől csak a közgyűjteményeket sorolták be, ezért szükséges lett a profilidegen külföldi és hazai kutatóintézetek helyzetének rendezése, mivel ezek ingatlanai és ingóságai részben a Nemzeti Múzeum tulajdonához tartoztak. Az új helyzetben indokoltnak tűnt, hogy a felmerülő kérdések rendezésére (a szükséges új megállapodások megkötésére és rendeleti szintű szabályozás kiadására) szóló felhatalmazást — természetesen a Tanács bevonásával („meghallgatásával”) — a miniszter kapja meg.²⁰⁶ Hóman koncepcióját többen kifogásolták, mivel szerintük a szervezetből kikerült intézetek sorsa bizonytalanná vált, bár hozzá kell tennünk, hogy a külföldi tudományos intézetek működése éppen Hóman kultuszministersége idején volt a leginkább sikeres.²⁰⁷

Az önkormányzati szervezet autonómiájának egyik megnyilvánulási formája volt a meglehetősen szabad **kinevezési rendszer** (10. §). A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozó, továbbá az előbb említett intézmények, illetőleg intézetek tisztviselői és egyéb alkalmazottai, valamint a Magyar Tudományos Akadémiának a Gyűjteményegyetem személyzetének létszámába felvett, és az új törvénnyel a Magyar Nemzeti Múzeum személyzetének létszámába átvett tisztviselői és egyéb alkalmazottai az állami tisztviselőkkel, illetve egyéb alkalmazottakkal azonos jogállásúak lettek; szolgálati

²⁰⁵ KI 1931/9, 363–364., CJH 56, 64. (1. jegyzet). Lásd még: KOREK 1988, 108.

²⁰⁶ KI 1931/9, 364., CJH 56, 64. (2. jegyzet). Lásd még: MAGYARY 1927b, 608., KOREK 1988, 107., T. KISS 1999, 17–19., 69. (3. jegyzet).

²⁰⁷ GEDAI 2011, 72.

viszonyaikra nézve a közszolgálati alkalmazottakra érvényes jogszabályokat kellett irányadónak tekinteni. Az új szabályozás az alkalmazottakat elvben továbbra is három, valójában négy csoportba sorolta: **tudományos tisztviselők (1), tudományos és műszaki segéd tisztviselők (2), igazgatási (gazdasági és kezelői) tisztviselők (3)**, valamint **altisztek és szolgák (4)**. A miniszter az érintett önkormányzati szerv meghallgatása után rendeletben állapította meg, hogy az egyes létszámokba tartozó állásokat milyen arányban kell az említett intézmények, illetve intézetek között megosztani. A jogszabály rendezte az egyes állások betöltése kapcsán az előfeltételeket is. Így tudományos tisztviselői állásra doktori oklevél, tudományos és műszaki segéd tisztviselői állásokra érettségi bizonyítvány, vagy a középiskola (középfokú iskola) negyedik osztályának sikeres elvégzése, és az egyes intézeteknél szükséges különleges gyűjteménykezelési vagy műszaki szakismeret képesített. Az előbb említett tisztviselők és segéd tisztviselők gyakorlati képzésének, továbbá az egyes ágazatokban szükséges szakvizsgának szabályait a miniszter a Tanács javaslata alapján rendeletben állapította meg. A tudományos tisztviselői állásokra a Tanács jelölése alapján a miniszter, illetve a miniszter előterjesztésére az államfő nevezett ki. A magasabb fizetési osztálynak megfelelő állásba sorolt tudományos és műszaki segéd tisztviselői és igazgatási tisztviselői állásokra a Tanács jelölése alapján a miniszter, illetve a miniszter előterjesztésére az államfő, az alacsonyabb rangosztálynak megfelelő állásba sorolt vagy rangosztályba nem sorolt tudományos és műszaki segéd tisztviselői és igazgatási tisztviselői állásokra a Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnöke nevezett ki. A kinevezést megerősítés végett fel kellett terjeszteni a miniszterhez. A miniszter csak a Tanács által jelölt egyént nevezhette ki vagy hozhatta kinevezésre javaslatba, egyébként csak a visszautasítás joga illette meg. Ha azonban a tisztviselői alkalmazás szempontjából érdekelt intézmény, illetve intézet első számú tisztviselője a jelölés ellen két ízben óvást emelt, és e miatt érvényes jelölés nem történt, az illető állásra a kinevezés, illetőleg az előterjesztés-tétel teljes joga a minisztert illette meg. Az altiszteket az alkalmazás szempontjából érdekelt intézmény első számú tisztviselőjének javaslatára a Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnöke nevezte ki. A kinevezést megerősítés végett fel kellett terjeszteni a miniszterhez. A napidíjasokat és napibéreseket az érdekelt intézmény első számú tisztviselője alkalmazta.

A miniszteri indokolás szerint a Gyűjteményegyetemből a Nemzeti Múzeumba átvett tisztviselők szolgálati jogviszonyát rendezni szükséges, továbbra is a közszolgálat alkalmazottra vonatkozó szabályok alapján (mivel ezek maradtak irányadók erre a jogviszonyra is), mivel mindez „*az önkormányzati jelleg folyománya*”. Erre tekintettel tartja

fenn a törvényjavaslat a „közös státus”-t és a Gyűjteményegyetemnél meghatározott alkalmazotti csoportokat (tudományos tisztviselő, tudományos és műszaki segéd tisztviselő, igazgatási tisztviselő). Hóman a korábban megállapított hetven éves korhatár megőrzését viszont nem tartotta indokoltnak, mivel ez antiszociális lenne az elhelyezkedni nem tudó fiatal szakemberek nagy száma miatt. Szerinte a tudományos tisztviselői állások esetében továbbra is doktori fokozat megkövetelése indokolt, de a bölcsészdoktorátust nem szabad annyira előtérbe helyezni, ahogy a gyűjteményegyetemi törvényben szerepelt, mert az intézményekben minden tudomány szak képviselve van. A miniszter a tudományos segéd tisztviselői és igazgatási tisztviselői állások esetében az alelnököt megillető kinevezési jogot az egyetemek rektorait illető kinevezési jogkör analógiájára javasolta szabályozni, míg a napidíjasok és napibéresek alkalmazása az egyes intézmények szükséglete szerint történik, ebben az esetben a jogkört az intézmény első számú tisztviselőjéhez indokolt telepíteni. A működőképesség fenntartása (a folyamatosság és a zavartalanság) pedig azt indokolja, hogy az egyes kinevezéseknél az intézmény vezető számára biztosított óvási jog adott kinevezési ügy kapcsán történt kétszeri gyakorlása után a teljes kinevezési jogkör a miniszterre szálljon át.²⁰⁸

Amint láttuk, a Tanács teljes ülésen hozott döntésével **panaszt** emelhetett a közigazgatási bíróságnál a miniszternek a Magyar Nemzeti Múzeum, illetőleg annak önkormányzati szervezetébe tartozó intézmény illetékes szervének az intézmény vagyonára vonatkozó rendelkezési jogát sértő rendelete, határozata vagy egyéb intézkedése ellen (11. §). Ha a közigazgatási bíróság a panasznak helyt adott, a megtámadott rendelkezést megsemmisítette.

A miniszteri indokolás kifejezetten hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslat által biztosítandó **panaszjog** csak **részleges**, politikai vonatkozásoktól mentes, kizárólag a taxatív felsorolt vagyoni jogi esetekben alkalmazható. Ismeretes, hogy 1923-tól a Gyűjteményegyetem **általános közigazgatási panaszjoggal** rendelkezett, minden a miniszter vagy valamely közegének autonómiára sérelmes rendelkezésével szemben. Hóman azonban rámutatott arra, hogy a tudományos jellegű és hivatásos autonómiák (például a Pázmány Péter Tudományegyetem) rendszerint nem rendelkeznek közigazgatási jogvédelemmel, a részükre biztosított panaszjog csak részleges, egyes kérdésekre (például vagyoni jogi kérdések) terjed ki, ezért indokolt a gyűjteményegyetemi panaszjog

²⁰⁸ KI 1931/9, 364–365., CJH 56, 66. (1. jegyzet).

újr szabályozása, pontosítása (magyarul: korlátozása): vagyoni jogi kérdésekben és csak semmisítő hatalma lehet a közigazgatási bíróságnak.²⁰⁹

Külön szabályozást tartalmazott a törvény az Országos Levéltár és a Széchenyi Könyvtár vonatkozásában egyes **szolgáltatásokra** tekintettel, ezeknek azonban különösebb muzeális vonatkozása nem volt (12. §). Annál inkább annak a rendelkezésnek, amely szerint a Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozó intézmények által adott egyéb szakvéleményekért és más munkálatokért díjazás járt, amelynek mértékét, módját a miniszter rendeletben állapította meg. A díjakból befolyt összegeket az adott intézmény javára a Magyar Nemzeti Múzeumi Alapba kellett befizetni.

Az új szabályozással a Nemzeti Múzeum szervezetébe sorolt intézmények egyes szolgáltatásaiért felszámítandó díjak jogalapját javasolta az előterjesztő megteremteni. Az egyes intézmények által érvényesíthető díjak az adott intézmény bevételeit gyarapíthatták, mivel azokat beszédésük után elkülönítetten, alapszerűen kellett kezelni.²¹⁰

Az átmeneti rendelkezések tartalmazták az elnökkel, a **személlyzettel** és a Tanács tagjaival kapcsolatos szabályokat (13. §). Így a Magyar Nemzeti Múzeum elnöki tisztségét 1934–1937 között az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának a törvény hatályba lépésekor hivatalban lévő elnöke töltötte be. Másrészt a törvény hatályba lépése miatt szükségessé vált átszervezés miatt a miniszter a Gyűjteményegyetem személyzetének bármely tagját képesítésének megfelelő más állásra áthelyezhette, illetőleg kinevezhette, valamint szabályszerű elbánás alá vonhatta (elbocsáthatta) és az így megüresedő állásokra, továbbá a közgyűjtemények országos főfelügyelőjének tisztségére vonatkozó előterjesztés-tétel, illetve kinevezés teljes joga a minisztert illette meg. Azokat a tagsági helyeket, amelyeket választás, illetve jelölés alapján kellett betölteni, az első szervezés alkalmával a miniszter töltötte be. Az így „meghívott” tagok megbízatásának időtartamát az első hatéves ciklusban sorsolás útján kellett megállapítani úgy, hogy évenként egy-egy tag lépett ki.

Az átmeneti rendelkezések indokát a miniszter elsősorban az intézmények működésének folyamatos és zavartalan biztosításában jelölte meg, így biztosítható ugyanis az átszervezés zavartalansága és a törvényjavaslatban megfogalmazott célok biztos elérése.²¹¹

²⁰⁹ KI 1931/9, 365., CJH 56, 66. (2. jegyzet). A Gyűjteményegyetem általános közigazgatási panaszjogát a *Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról* szóló **1923. évi I. törvénycikk** 4. § biztosította: CJH 45, 4–5. Lásd még: MAGYARY 1927b, 608 – 609., MAGYARY 1998 [1942], 629–630., ANDRÁSSY 1990, 36., POMOGYI 2008, 736.

²¹⁰ KI 1931/9, 365., CJH 56, 67. (1. jegyzet).

²¹¹ KI 1931/9, 365–366., CJH 56, 67. (2. jegyzet).

Összegzés

1.) Az első igazán átfogó múzeumi törvények a két világháború közti időszakban születtek meg. Az 1922-es és az 1934-es jogszabályok az országos gyűjtőterületű (ahogy akkor mondták nagy nemzeti) közgyűjteményeink sorsát rendezték, míg az 1929-es már nem egy konkrét intézmény(típus)t szabályozott, hanem valódi ágazati törvénynek tekinthető, ebben a minőségében Magyarország történetében az első ilyen múzeumi törvényünk.²¹²

2.) A Gyűjteményegyetem létrejöttével egyrészt sikerült megmenteni a nagy magyar közgyűjteményeket, átmenteni a dualizmus idejéből megörökölt intézményhálózatot, másrészt az intézményösszesség („tudományos nagyüzem”) működését az országgyűlés a szakszerűség és az önkormányzatiság alapjára helyezte, összefogta őket egy nagy országos tudományos autonómiába: létrehozva ezzel a közgyűjteményi ágazat — mai szóval — középírányító szervét. Az önműködő funkcionális egység hatáskör-átruházás eredménye volt: a kultusztárca átengedte a közvetlen igazgatási feladatokat a kompetensebb gyűjteményegyetemi tanácsnak. A tekintélyessé vált szervezet finanszírozásához azonban hiányoztak az anyagi eszközök, ezért 1934-ben sor került „degradálására” (részleges lefokozására): a „kemény jobboldal” szükségtelen és költséges tehernek tartotta a „tudósok önkormányzat”-át, bár megkezdődött a szükséges bürokrácia kiépítése (Gazdasági Hivatal), a Magyar Nemzeti Múzeumra átnevezett szervezet autonómiája csökkent. A Gyűjteményegyetem későbbi értékelései eltérőek, szerepe vitatott, a rendszerváltozás előtt kifejezetten negatív volt: „*A Gyűjteményi Egyetem (sic!) eszméje nem valósította meg a múzeumok nemzeti értékeinek összefogását, zsákutcába futott, s az egyre jobban gomolygó viharfelhők, a háború újabb megpróbáltatásai, a múzeumügy súlyos veszteségeivel lezárta a polgári fejlődés korszakát.*” (Korek József)²¹³

3.) Az 1929-es ágazati törvény számos eljárásjogi szabályt meghatározott, világos fogalomhasználatával komoly előrelépést jelentett, de hiányzott belőle a múzeumtipológia (ezt a jogalkalmazó valójában a törvényt megalapozó előtanulmányokban találhatta meg).

²¹² KOREK 1988, 106–107.

²¹³ MAGYARY 1927b, 614–615., MAGYARY 1927c, 617., GLATZ 2016 [1969] 58–59., 68., VÉRTESY 1987, 354., KOREK 1988, 107–108., 111., TÓKÉCZKI 1994, 38., SAÁD 2000, 28., UJVÁRY 2009, 397., GEDAI 2011, 71–73., GLATZ 2016 [1999], 203. Bár a Gyűjteményegyetem mint tudományos autonómia eszméje ma már részletesen tárgyalt kutatási kérdéskör, a magyarországi autonómiákat feldolgozó terjedelmes, három kötetes tanulmánykötetből és szöveggyűjteményből (GERGELY 2005.) teljességgel kimaradt, miközben más tudományos autonómiák: az egyetemek és a Magyar Tudományok Akadémia helyet kaptak az anyagban.

Ugyanakkor a törvény azzal, hogy a teljes vidéki múzeumügyet a tudományos autonómia hatásköre alá helyezte, újabb jelentős előrelépést tett a Magyary által megfogalmazott tudományos autonómia tényleges megvalósítása irányába. Magyary rendszerében a múzeumok közintézet besorolással, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek alárendelt szervekként szerepeltek, függetlenül attól, hogy állami, felekezeti, községi (városi) vagy egyéb fenntartásban működtek.²¹⁴

4.) A jogszabályokból kirajzolódó új rendszer komoly hozadéka, hogy a múzeumi állások betöltése kapcsán világosan megfogalmazta az előfeltételeket, és a magyar múzeumügyben először kérielt minősítési, valamint teljesítményértékelési rendszert határozott meg.²¹⁵

²¹⁴ HÓMAN 1938 [1927], 389–394., MAGYARY 1927a, 338–340., MAGYARY 1998 [1942], 364., KOREK 1988, 111.

²¹⁵ KOREK 1988, 109.

VII. A múzeumügy sztálinista rendszere

A KOF még 1944-ben jegyzéket állított össze a felügyelete alá tartozó közgyűjteményekről: tizenkilenc *városi*, hét *vármegyei*, hat *egyesületi*, egy *egyházi* és egy *magán* fenntartású múzeumot írtak össze ekkor. Tulajdonképpen ez volt a teljes vidéki múzeumi flotta, és ez az összkép a háborús pusztítások ellenére sem változott meg, gyakorlatilag 1949-ig.²¹⁶

Alig hallgattak el a fegyverek, 1945-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa már fontos döntéseket hozott meg: a néprajzi osztályból önálló múzeum alakult, ismét önállósodhatott az Iparművészeti Múzeum, a történeti osztályból pedig kivált a Történeti Képcsarnok.²¹⁷

Persze, rögtön mutatkoztak kedvezőtlen tendenciák is. Megszűnt az Iparművészeti Múzeum fennhatósága alatt működött Országos Magyar Ráth György Múzeum, műtárgyait különböző országos múzeumok között osztották szét: a festmények, az antik tárgyak a Szépművészeti Múzeum, az érmek a Nemzeti Múzeum, míg az iparművészeti anyag az Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe kerültek. 1946-ban komolyan tervezték még a múzeum újranyitását, ám erre végül csak az 1950-es években egy kínai kiállítással került sor, ezt követően a múzeum neve évtizedekre Kína Múzeum lett. Az új politikai rendszer kifejezetten arra törekedett, hogy a főúri és a nagypolgári műgyűjtésnek köszönhetően létrejött gyűjtemények egységét megtörje, anyagukat szétzilálja.²¹⁸

Az új törvényi szabályozás megalkotása az illetékesek számára egyre égetőbbé vált. 1948 nyarán a minisztérium illetékes főosztálya arra szólította fel az ekkor még a régi keretekben működő Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát, hogy — „*az aktuális tudományos, muzeális stb. szükségletek feldolgozására*” — alakítson meg három bizottságot. Az első bizottság feladatkörébe a vidéki múzeumok ügyeit, a másodikéba a múzeumi, levéltári és könyvtári képzések kidolgozását, a harmadikéba a műemlék jelleggel bíró, művészeti értékű épületek, kastélyok nyilvántartását, fenntartási és hasznosítási javaslatok kidolgozását utalták. A

²¹⁶ BASICS 2016b, 99. Természetesen voltak olyan vidéki múzeumok is, amelyek nem tartoztak a KOF felügyelete alá.

²¹⁷ FEJŐS – KOREK 1971, 32–35., HORVÁTH 2006, 75., GÁL 2016, 115.

²¹⁸ HORVÁTH 2006, 78–79. A Ráth György Múzeum épülete az ostrom során megsérült, a műtárgyanyag egy részében (ékszer- és gemmagyűjtemény) súlyosabb károk keletkeztek: Jelentés az Orsz. Magyar Történeti Múzeumot az ostrom alatt és után ért károkról (DOKUMENTUMOK 1977, 34.). A Ráth György Múzeum megszűnése az „*Országos Ráth György Múzeum*” létesítéséről szóló **1907. évi XIII. törvénycikk** (CJH 29, 154–155.) megtiprása, a Magyar Állam abban foglalt kötelezettségvállalásának figyelmen kívül hagyása. A törvénycikk formális hatályon kívül helyezésére viszont nem került sor.

Tanács mindhárom bizottság tagjait megválasztotta, így a testületek megkezdték a szakmai munkát. Sajnálatos módon csak a harmadik bizottság névsora maradt fenn, de ebből is látszik, hogy a közgyűjteményi terület szakemberállományának színe-java rendelkezésre állt ahhoz, hogy a szükséges törvényalkotási folyamatban közreműködjön. 1948/49 fordulójára azonban már sokukat megfosztották korábbi tisztségeiktől, címeiktől, többük ellen eljárás indult, volt, akit eddigre már le is tartóztattak. Ezzel megtörtént a múzeumi terület polgári értelmiségének felszámolása, de legalábbis megfélemlítése. Közben a KOF munkaversenyt szervezett az egyes múzeumok között. Ebben a légkörben kezdődött meg az új jogszabály kidolgozása.²¹⁹

„Lex Ortutay”: a magyar múzeumügy első szocialista szabályozása

A minisztériumon belül Kardos László (1898–1987) egyetemi és tudományos ügyekkel foglalkozó osztályvezető (korábban a NÉKOSZ meghurcolt főtitkára) kapott megbízást arra, hogy a múzeumi szervezetek helyzetének rendezése céljából szükséges új jogszabályokat kidolgozza. Komoly szervezőmunka kezdődött, az osztály munkatársai a helyzet felmérése érdekében végiglátogatták az egyes intézményeket — ezt azonban nem nézték jó szemmel bizonyos hivatalos szervek. Ekkor az osztályvezető és egyik munkatársa (ki)találtak egy Lenin-idézetet — „*A múzeumok a nép nevelő iskolái*” —, és javasolták is kiírni a múzeumépületekre. Ennek hatására a hivatalos szervek „megenyhültek” a múzeumügy irányába. Mindeközben az osztály hetente háromszor is értekezletet tartott, ahol kiértékeltek a tapasztaltakat a készülő törvényerejű rendelettervezet szövegének kikristályosodása érdekében. A végleges normaszöveg többszöri átfogalmazás után, a szakma akkori nagyjainak (például Dobrovits Aladár, László Gyula, Fülep Ferenc, Dercsényi Dezső stb.) véleményével finomítva készült el.²²⁰

Az így elkészült tervezetet 1949 őszén az arra hivatott állami szervek megtárgyalták, majd a Népköztársaság Elnöki Tanácsa kiadta *a múzeumokról és műemlékekről* szóló **1949. évi 13. törvényerejű rendeletet** (a továbbiakban: MMtvr.).²²¹

²¹⁹ K. VÉGH 2003, 79–81., HORVÁTH 2006, 76–77., SZABÓ 2007, 56., ÉRI 2007.

²²⁰ SZABÓ 2007, 56., ÉRI 2007, 54., KERESZTES 2017, 36.

²²¹ A minisztertanács felterjesztését Dobi István, a minisztertanács elnöke 1949. október 31-én küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1949. november 14-én megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz).

A rendelettervezet Elnöki Tanács számára készített indokolása rámutatott, hogy a történeti, tudományos és művészeti emlékek védelmére korábban megalkotott három törvénycikk egymástól eltérő alapokon szabályozta az emlékek védelmét, de ez a szabályozás már sem elvi, sem gyakorlati szempontból nem kielégítő. A javaslat ezért ezen emlékek védelmét egységesen kívánja szabályozni. Ennek keretében gondoskodik a nagy nemzeti közgyűjteményekről, más közületi muzeális gyűjteményekről, a magánkézben lévő gyűjteményekről és a műemlékek védelméről. A jogalkotás célja, hogy az egységes szabályozással „népi demokráciánk művelődéspolitikai célkitűzései megfelelő módon érvényesülhessenek és közművelődési értéinkhez a tudományos kutató és az egész dolgozó nép hozzáférhessen”. A rendelettervezet a feladatok ellátására az Országos Múzeumi és Műemléki Központ létesítését javasolja. Az előterjesztő szerint a rendeletalkotás „következetes lépést jelent azon az úton, amelynek célja a múzeumok, könyvtárak és levéltárak ügyének egymástól való elválasztása és külön-külön való szabályozása”.²²² A tanácstagoknak a minisztertanács által felterjesztett tervezetet küldték ki, amelynek indokolása kicsit részletesebben ismétli meg a fentieket, például nevesíti az említett három törvénycikket (1934: VIII., 1929: XI. és 1881: XXXIX.), valamint felhívja a figyelmet az újonnan alkotott levéltári törvényre (1947: XXI.), továbbá a könyvtárügy szabályozására kiadott miniszterelnöki rendeletre (3730/1947. M.E. számú rendelet).²²³

Az MMtvr. I. fejezete általános kérdésekkel foglalkozott. Erre elsősorban a célkitűzések és az alapfogalmak meghatározása miatt volt szükség, de itt kaptak helyet az átalakulás-átszervezés miatt tisztázandó közjogi és vagyoni jogi kérdések is.

A magyar történet, tudomány és művészet emlékeit és eredményeit az MMtvr. „közművelődésünk örökbecsű emlékei”-nek minősítette, amelyeket fokozott védelemben kell részesíteni és az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni — ezzel egyúttal világosan meghatározta a **jogszabály célját** is (1. §).

A magyar múzeumok újjászületését megalapozó jogszabályként ünnepelt MMtvr. céljaként a „népi hatalom kultúrpolitikájának elvei”-nek megvalósítását nevesítette;

²²² Az előterjesztéshez fűzött indokolás: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz). A levéltárügy leválasztásához: LAKOS 2009, 299–300., MIKÓ 2009, 326–327. A könyvtárügy 1945 utáni szabályozásához: HARASZTI 2002, 109–110.

²²³ Az ülésről készült jegyzőkönyvhöz csatolt 12/1. számú előterjesztés: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz). A hivatkozott törvények: a műemlékek fentartásáról szóló **1881. évi XXXIX. törvénycikk** (CJH 12, 168–172.), a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló **1929. évi XI. törvénycikk** (CJH 51, 107–126.), a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló **1934. évi VIII. törvénycikk** (CJH 56, 57–68.), a levéltárügy rendezéséről szóló **1947. évi XXI. törvénycikk** (CJH 66, 180–203.).

leginkább ebben a szakaszban érhető tetten a marxista felfogás (amely persze azért más rendelkezésekben is elő-előbukkan).²²⁴

Az MMtvr. pontosan meghatározta a **szabályozás tárgyát** azzal, hogy hatálya nevesítve a közgyűjteményekre, nemzeti érdekű magángyűjteményekre, nemzeti érdekű muzeális értéktárgyakra, műemlékekre és védett területekre terjedt ki (2. §).

Az MMtvr. új fogalmakat hozott be a terület joganyagába. A „*nemzeti érdekű*” magángyűjtemény és muzeális értéktárgy a magángyűjteményekkel kapcsolatos szabályozással nyeri el igazi jelentőségét, míg „*védett terület*” definíciója a régészeti örökségvédelem szempontjából kiemelt fontosságú.²²⁵ Az Elnöki Tanács ülésén Balogh István (1894–1976) tanácsstag egyébként jogosan kifogásolta, hogy a rendelkezésből hiányzik az „egyházi szempont”. Kijelentette: bízik abban, hogy a végrehajtási utasításban és a különböző rendeletekben már tekintettel lesznek erre.²²⁶

A jogszabály céljával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszternek kellett gondoskodnia, de a múzeumok művészeti és népművelési ügyeiben a népművelési miniszterrel egyetértésben kellett eljárnia (3. §). Ágazati feladatainak ellátására — felügyelete és irányítása alatt — új **hatóság** létesült **Múzeumok és Műemlékek Országos Központja** elnevezéssel (a továbbiakban: MMOK). Az MMOK megszervezésével egyidejűleg megszűnt a KOF és a Műemlékek Országos Bizottsága.²²⁷

A jogalkotó is érzékelte, hogy a minisztérium nem alkalmas a múzeumügy közvetlen irányítására, mert vannak olyan középírányítói, szakmai felkészültséget, részismereteket igénylő feladatok, amelyeket a tárca nem képes hatékonyan ellátni. Ezért hívták életre az ágazati minisztérium felügyelete alatt működő MMOK-ot.²²⁸ Az új hatóság elnevezésére egyébként a minisztertanács 1949. október 14-én tartott ülésén megfogalmazott javaslat szerint került sor.²²⁹ Az MMOK nem a semmiből jött létre, megszervezésekor a Magyar Nemzeti Múzeum megszűnő Elnökségére, Tanácsára és Gazdasági Hivatalára, a szintén beolvadó Műemlékek Országos Bizottságára, a KOF-ra és a Veszélyeztetett

²²⁴ BÁNDI 1984, 4., KOREK 1988, 118., K. VÉGH 2003, 81., SZABÓ 2007, 56., KERESZTES 2017, 36.

²²⁵ KOREK 1988, 119., SZABÓ 2007, 56., KERESZTES 2017, 36–37.

²²⁶ Az ülésről készült jegyzőkönyv 2–3. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz). Az „egyházi szempont” szomorú aktualitást a szerzetesrendek 1950 nyarán végrehajtott feloszlata és műkincseiknek állami kezelésbe vétele révén nyert el, lásd például: KERESZTES 2017.

²²⁷ A két központi hatóság közül a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségét a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. törvénycikk 3. § (5) bekezdése (CJH 56, 60.) hozta létre, a Műemlékek Országos Bizottságát pedig 1881. évi XXXIX. törvénycikk 19–24. §-a (CJH 12, 171–172.).

²²⁸ KOREK 1968, 83., BÁNDI 1984, 4–5., KOREK 1988, 122., KERESZTES 2017, 36–37.

²²⁹ Dobi Istvánnak, a minisztertanács elnökének a tvr. megalkotása tárgyában készített felterjesztéshez készült kísérő levele (9958./1949.II/C.) szerint: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz).

Magángyűjtemények Miniszteri Bizottságára (vagy más néven: Elhagyott Javak Kormánybiztossága) támaszkodtak, ezen szervezetek „romjain” lehetett az új hivatalt kiépíteni, amely elődeitől 83 fős szakembergárdát örökölt, de működéséhez még további 20 státuszt biztosítottak.²³⁰

Az MMtvr. megszüntette a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetét és jogi személyiségét, valamint vagyonának az Államkincstárra történő átszállásáról rendelkezett (4. §). Az önkormányzati szervezetben egyesített nagy nemzeti közgyűjtemények **önálló intézmény**ként folytatták működésüket: az Országos Széchényi Könyvtár és az Országos Levéltár vonatkozásában a közkönyvtárakra, illetve közlevéltárakra vonatkozó rendelkezéseket kellett alkalmazni, a többi közgyűjtemény működése kapcsán pedig már az MMtvr. szerint kellett eljárni. A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzatának megszűnésével kapcsolatban felmerült kérdéseket a miniszter rendeleti úton szabályozta.

Az országos múzeumok szervezetében a rendelkezés alapvető változást jelentett. A Klebelsberg idején létrehozott Országos Magyar Gyűjteményegyetem, amelyet Hóman idejében Magyar Nemzeti Múzeumnak neveztek át, megszüntetésével visszaállt az 1922 előtti állapot, annyi különbséggel, hogy az Országos Széchényi Könyvtár önálló intézmény lett, bár még jóideig a Nemzeti Múzeum épületében maradt. Az MMtvr. szabályozása komoly szakági decentralizációt valósított meg.²³¹

A közgyűjteményekre vonatkozó szabályozás az MMtvr. II. fejezetébe került. A jogszabály világosan definiálta a **közgyűjtemény** fogalmát (5. §): ide sorolta a nemzeti múzeumokat és az egyéb közületi múzeumokat. Azok a korábban közgyűjteménnyé minősített múzeumok, amelyek nem az állam, megye, város vagy község tulajdonában álltak, közgyűjteményi jellegüket elveszítették. Az MMtvr. hatályba lépése után a múzeum elnevezést csak közgyűjtemény használhatta.

A közgyűjtemény fogalmának mélyebb meghatározására az előterjesztés készítői tudatosan nem vállalkoztak, hiszen rendelkezésükre állt az 1929-es törvény fogalomrendszere; ennél jobbat abban a helyzetben megalkotni nem volt lehetséges és nem is volt szükséges.²³²

Nemzeti múzeumi besorolást több országos intézmény kapott (6. §). Ennek feltétele az volt, hogy gyűjtőkörükben kimagasló, országos érdekű, területileg és történelmileg

²³⁰ SZABÓ 2007, 56–57., ÉRI 2007, 55., FEITL 2013, 70., BASICS 2016b, 100.

²³¹ KOREK 1988, 121., POMOGYI 2008, 736., NAGY 2010, 25–26., GÁL 2016, 115.

²³² SZABÓ 2007, 56. Ténykérdés, hogy a fogalomrendszer teljes kidolgozottsággal nem az 1929-es törvényben, hanem az azt megalapozó tanulmányokban található meg, például: HÓMAN 1938 [1927], 389–394., MAGYARY 1927a, 338–340.

teljességre törekvő tudományos vagy művészeti anyagot őriztek. Az MMtvr. hatályba lépésekor nemzeti múzeum lett a Magyar Történelmi Múzeum, a Néprajzi Múzeum, a Szépművészeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a Természettudományi Múzeum. Új nemzeti múzeum létesítése, vagy már meglévő gyűjtőkörének és elnevezésének módosítása a minisztertanács hatáskörébe került, amely ezekben az ügyekben rendeletet adott ki. A nemzeti múzeumok fenntartásához szükséges személyi és dologi költségek fedezetét az ágazati minisztérium költségvetésében kellett biztosítani. A nemzeti múzeumok élén egy-egy főigazgató állt, akit a miniszternek az MMOK meghallgatása után tett előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezett ki. A nemzeti múzeumok tudományos és egyéb létszámát a miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértésben állapította meg, szervezetüket és ügyvitelüket pedig rendelettel szabályozta.

A múzeumi hierarchia csúcsára a „nemzeti” besorolást elnyert múzeumok kerültek, amelyek kimagasló országos érdekű, teljességre törekvő gyűjteményeket őriztek. Ilyen múzeumot ezentúl csak minisztertanácsi felhatalmazással lehetett alapítani. Ez a korábbiakhoz képest mindenképpen visszalépés, hiszen eleddig a magyar jogban országos múzeum alapítása törvénnyel, vagy legalábbis törvényi szintű jóváhagyással történt.²³³

A magyar múzeumi rendszer derékhadát alkotó **közületi múzeumok** szintén részletes szabályozást igényeltek (7. §). Ismét deklarálta a jogszabály, hogy közületi múzeum csak az állam (ide nem értve a nemzeti múzeumokat), a megye, a város vagy a község által fenntartott muzeális jellegű gyűjtemény lehetett. Másrészt osztályozta az egyes múzeumtípusokat gyűjtőkör szerint is. Az általa megkülönböztetett négy kategóriában elsőként említett **helyi múzeum** egy-egy településre, a másodikként szerepelő **tájmúzeum** pedig egy nagyobb tájegységre vonatkozó muzeális gyűjteményt gondozott. A harmadik közületi múzeumtípus az **emlékmúzeum** volt, amely egy kimagasló történelmi, tudományos vagy művészeti jelentőségű személyhez kapcsolódó emlékműanyagot őrzött. Az utolsó kategóriaként felsorolt **szakmúzeum** valamely különleges szakszempontra tekintettel összeállított anyagot tartalmazott. A közületi múzeumok szervezeti és működési szabályait a miniszter — törvényhatósági és városi (községi) múzeumok tekintetében a belügyminiszterrel egyetértésben — rendelettel állapította meg.

Az állam által fenntartott további múzeumokat tehát a „közületi” kategóriába sorolták. Bár későbbi méltatói szerint az MMtvr. nyomán a teljes magyar vidéki múzeumi hálózat központi felügyelet alá került, valójában ez a felügyeleti rend nem más, mint az 1929-ben

²³³ KOREK 1988, 121., SZABÓ 2007, 56.

kialakított rendszer további fenntartása és „átfazonírozása”. Ami igazán újat jelent, az egyes múzeumi kategóriák meghatározása, valamint a jogszabályi rendelkezés nyomán az egyes múzeumi szakágak további specializációja. Az MMtvr. a közületi múzeumok esetében három intézménytípust hozott létre: az egy-egy helység vagy tájegység múltját feltáró **helyi múzeumot** (illetve **tájmúzeumot**), a személyhez vagy történeti eseményhez kapcsolódó gyűjteményt gondozó **emlékmúzeumot**, valamint a különleges szempont alapján összeállított anyagot őrző **szakmúzeumot**. Az újabb múzeumalapítások már ezen rendelkezések figyelembe vételével történtek, gondoljunk csak például a Szépművészeti Múzeum magyar anyagából és Fővárosi Képtárból 1957-ben létrehozott Magyar Nemzeti Galériára. Az MMtvr. hatályba lépése után vidéken harminchét új múzeum létesült, míg országos múzeum egy: az említetten kívül egyébként 1954-ben alapították meg az Országos Műszaki Múzeum jogelődjét, a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportot.²³⁴

Az MMtvr. részletesen szabályozta a múzeumok **felügyeletének** és **irányításának** rendjét is (8. §). A közgyűjtemények alapvetően az MMOK felügyelete alatt álltak, de a felügyelet és irányítás módját a miniszter rendeletben állapította meg. A tudományos és egyéb személyzet szolgálati jogviszonyait, különösen is az alkalmazás módját, az egyes állások betöltéséhez megkívánt képzést, az alkalmazottak díjazását és fegyelmi felelősségre vonásának szabályait pedig a minisztertanács állapította meg rendeletben. A minisztertanács felhatalmazást kapott arra is, hogy egyes szakmúzeumokat a gyűjtemény szakiránya szerint érdekelt miniszter felügyelete alá utaljon, aki felügyeleti jogát a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben gyakorolhatta. Ilyenkor a múzeum szervezetét és működését a felügyeletet gyakorló miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben szabályozta, viszont ezen szakmúzeum tekintetében az MMOK-nak nem volt felügyeleti és irányítási joga, de a múzeumról nyilvántartást vezetett, azt bármikor megtekinthette, adatok szolgáltatását kérhette, továbbá a múzeum elhelyezése és anyagának kezelése tekintetében az illetékes miniszternek javaslatot tehetett.

A szabályozás klasszikus *középirányítói feladatokat* rendelt az MMOK-hoz, nyilvánvalóan annak érdekében, hogy a különösen szakmai ismereteket igénylő, kisebb jelentőségű ügyeket hatékonyabban tudják elintézni. Ez persze elvben csökkentette a tárca

²³⁴ SZILÁGYI 1967, 28–29., MÉSZÁROS 1980, 15., KOREK 1988, 122., SZABÓ 2007, 56., BASICS 2016b, 99.

közvetlen beavatkozási lehetőségeit. Mindehhez tegyük hozzá, hogy a jogszabály hatályba lépése után ténylegesen megtörtént a múzeumok állami tulajdonba és kezelésbe vétele.²³⁵

Az MMtvr. III. fejezetében részletes szabályokat határozott meg a közgyűjtemény kategóriájába nem sorolható, jellemzően nem állami/közületi tulajdonban álló muzeális gyűjteményekre, amelyeket összefoglalóan **nemzeti érdekű magángyűjtemények**nek nevezett (9. §). A meghatározás szerint ebbe a gyűjteménytípusba tartozott a muzeális tárgyaknak minden olyan, egy helyen, tervszerű elraktározás szerint őrzött és kezelt csoportja, amely régészeti, képzőművészeti, iparművészeti, történeti, néprajzi vagy természettudományi tárgyak rendszeres gyűjtése útján jött létre, a II. fejezet hatálya alá nem tartozott, és amelyet kiemelkedő tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési jelentőségére tekintettel a miniszter az MMOK javaslata alapján nemzeti érdekű magángyűjteménynek nyilvánított. Az ilyen gyűjtemény nemzeti érdekű magángyűjteményi jellegét a miniszter az MMOK javaslatára megszüntethette, ha a gyűjtemény más gyűjteménybe beolvadt, megsemmisült, vagy jelentőségét más módon elvesztette. A magángyűjteményekről az MMOK nyilvántartást vezetett. A nyilvántartás elkészítésének és vezetésének, valamint a magángyűjtemények számbavételének módját a miniszter rendeletben szabályozta, és ezzel kapcsolatban a magángyűjtemény tulajdonosai (fenntartói) részére bejelentési, illetve adatszolgáltatási kötelezettséget állapíthatott meg.

Az MMtvr. által a múzeumi terület joganyagába behozott „nemzeti érdekű magángyűjtemény” fogalmát világosan határozták meg: *egyrészt* felsorolták mindazokat a múzeumi szakágakat (gyűjtőkör), amelyekben ilyen gyűjtemény kialakulhatott, *másrészt* a gyűjtési folyamatnak tervszerűen és rendszeresen kellett zajlania, *harmadrészt* a tevékenységnek nem pusztán a gyűjtésre, hanem az őrzésre, raktározásra, leltározásra és kezelésre kellett kiterjednie.²³⁶

Az államhatalom szándékait jól tükrözte, hogy alig hirdették ki az MMtvr.-t, máris minisztériumi bizottságokat küldtek ki az ország különböző városaiba, hogy az ottani (főként egyházi) magángyűjteményeket ellenőrizzék, és ideiglenes leltárakat felvegyék. Egyes esetekben a gyűjteményi anyagok zárolására is sor került. Utóbbi közigazgatási intézkedésként elvben azt a célt szolgálta, nehogy a műtárgyakat „*illetéktelenek széthordják*”, gyakorlatban inkább a tulajdonosokat zárták el javaiktól. Szomorú helyzetkép,

²³⁵ KOREK 1968, 83., BÁNDI 1984, 5., KOREK 1988,122., FEITL 2013, 70., BASICS 2016b, 99–100., GYÖNGYÖSSY 2016, 42–43., KERESZTES 2017, 36–37.

²³⁶ KOREK 1988, 119., SZABÓ 2007, 56., BUZINKAY 2010, 109–110., KERESZTES 2017, 36–37.

hogy a bizottságok egy része nem szakértőkből állt, a műtárgyakat pedig olykor állományvédelmi szempontból nem megfelelő helyiségekben halmozták fel.²³⁷

Az MMOK működése a későbbiekben műtárgy-nyilvántartás terén mégis komoly előrelépést jelentett. A felfektetett új nyilvántartással ugyanis nemcsak a magángyűjteményeket, hanem a közületi múzeumokat is fel kívánták dolgozni: minden tárgyról egységes, fényképpel és/vagy rajzzal ellátott nyilvántartási kartont kellett készíteni három példányban (egy példányt kapott az országos szakági, egy példányt a központi, egyet pedig a saját nyilvántartás). A leltározó csoportok munkájának komoly tudományos eredményeket lehet köszönni, hiszen addig zárt gyűjteményi anyagok feldolgozását és közlését segítették elő.²³⁸

Az MMtvr. részletesen meghatározta a magángyűjteménnyel kapcsolatos **tulajdonosi (fenntartói) kötelezettségeket** (10. §). Így többek között a gyűjteményt, illetve az abban őrzött tárgyakat a tulajdonos köteles volt épségben fenntartani, továbbá a gyűjtemény őrzéséről, szakszerű kezeléséről és megóvásáról saját költségén gondoskodnia kellett. Az MMOK felügyeleti joga kiterjedt a gyűjtemény elhelyezésére, szakszerű kezelésére és állagának sértetlen megőrzésére; a gyűjteményt bármikor megvizsgálhatta és arra vonatkozóan a fenntartótól adatok szolgáltatását kérhette. Amennyiben a gyűjteményt vagy az abban őrzött egyes tárgyak épségét veszély fenyegette, az MMOK a fenntartót az elhelyezés, kezelés, illetve őrzés módjának megfelelő megváltoztatására kötelezhette. Ha a gyűjtemény tulajdonosa (fenntartója) kötelezettségeinek nem tett eleget, vagy az MMOK utasításait nem teljesítette, a miniszter az MMOK javaslatára elrendelhetette a magángyűjteménynek közgyűjteményben történő elhelyezését. A magángyűjtemény ilyen esetben addig maradt a közgyűjtemény őrizetében, amíg a fenntartó megfelelő biztosítékot nem nyújtott arra, hogy kötelezettségeinek a jövőben eleget fog tenni. Ha ez öt éven belül nem történt meg, a magángyűjteményt az államkincstár megválthatta; a megváltási ár tekintetében a miniszter bírói út kizárásával határozott.

A fenntartói jogok és kötelezettségek meghatározása elsősorban állományvédelmi szempontból volt szükséges. Ha az állományvédelem érdekei sérültek, sor került a magángyűjteménynek közgyűjteményben történő elhelyezésére, immáron kizárólagos jogkörben. Ha a fenntartó a miniszter által előírt biztosítékot nem adta meg a gyűjtemény

²³⁷ KERESZTES 2017, 40–41. Az MMOK később igyekezett ezeket a hibákat felszámolni, és a szerzetesrendek feloszlata után is mindent elkövetett a szerzetesrendi műtárgyak megmentése érdekében. Törekvéseit azonban csak részleges siker koronázta: uott 41–49.

²³⁸ BÁNDI 1984, 5., SZABÓ 2007, 57., BUZINKAY 2010, 110., FEITL 2013, 67., 73., BASICS 2016b, 100.

további fenntartása érdekében, a magángyűjteményt az államkincstár válthatta meg. A szabályozásnak éppen ez a leginkább vitatható, és nem jogállami rendelkezése, mivel a megváltási ár meghatározásából kizárták a bírói utat, erről a miniszter kizárólagosan határozhatott. A rendelkezések elsődleges célja a magánkézben maradt műgyűjtemények védelme volt, bár ezzel a II. világháború által okozott károkat már nem lehetett jóvá tenni.²³⁹

A **kutathatósággal és látogathatósággal** kapcsolatban az MMtvr. részletes szabályozást tartalmazott (11. §). A magángyűjtemény fenntartója köteles volt az MMOK megkeresésére a gyűjtemény egészének vagy az abban levő egyes tárgyaknak tudományos szempontból való feldolgozását (kutatását, fényképezését, lerajzolását stb.) az MMOK által megjelölt személynek lehetővé tenni. Ha ennek nem tett eleget, vagy a tudományos kutatás érdekei ezt megkívánták, az MMOK elrendelhetette a gyűjteménynek, illetve az egyes tárgyaknak a kutató költségén a kutatás tartamára közgyűjteményben való elhelyezését; ennek tartama azonban a három hónapot nem haladhatta meg. Amennyiben a magángyűjtemény tulajdonosa tudományos szakértő volt, tudományos érdekeit figyelembe kellett venni. Az MMOK a nemzeti közművelődés érdekében kötelezhette a fenntartót arra, hogy magángyűjteményét az MMOK által meghatározott időtartamra vagy időpontban rendszeresen, illetve alkalmilag a nagyközönség részére hozzáférhetővé tegye, de a látogatóktól az MMOK jóváhagyásával megállapított belépődíjat szedhetett. Ha a magángyűjteményt természetes személy tartotta fenn, a magángyűjtemény nyitvatartásával járó kiadásokat — amennyiben azok a belépődíjakból nem voltak fedezhetők — az MMOK fedezte. Az MMOK a magángyűjtemény fenntartóját kötelezhette arra is, hogy a gyűjteményt vagy annak egyes darabjait hazai nyilvános kiállításon, vagy hazai gyűjteményben közszemlére bocsássa. Erre azonban minden két évben csak egyszer és két hónapot meg nem haladó időtartamban kerülhetett sor. A kiállításra kötelezés alkalmával a kiállító köteles volt az MMOK-nál a szállítás és biztosítás költségeit előre letétbe helyezni; az MMOK ezenfelül megfelelő biztosíték adását is megkívánhatta a kiállítótól a kiállított gyűjtemény megőrzése és visszaszolgáltatása tekintetében. A tulajdonosnak (birtokosnak) minden káráért, amely a kiállításra kötelezés teljesítése folytán érte, az államkincstár egyetemlegesen volt felelős.

²³⁹ KOREK 1988, 119., 121., KERESZTES 2017, 36–37.

A kutathatóság törvényi szintű biztosítása mindenképpen komoly előrelépést jelentett, ahogy az évi két hónapra szóló nyilvános kiállításra kötelezés lehetősége is. Mindez elviekben nagyban elősegítette a **társadalmi hasznosulást**.²⁴⁰

A magángyűjtemények esetében az **elidegenítést** is részletesen kellett szabályozni (12. §). A magángyűjteménynek, vagy annak egyes tárgyainak élők közötti jogügylettel történő visszterhes tulajdonátruházása esetén a magyar államkincstárt elővételi, ingyenes átruházása esetén pedig vételi jog illette meg, feltéve, hogy az átruházás nem házastárs, fel-, vagy lemenőágbeli rokon, vagy oldalági rokon — unokatestvérig bezárólag — javára történt. A tervezett átruházást az MMOK-nak kellett bejelenteni, amely az elővételi, illetve vételi jog gyakorlása tekintetében a bejelentés kézhezvételétől számított harminc nap alatt nyilatkozni volt köteles. Ha az államkincstár elővételi, illetve vételi jogát a megszabott határidőn belül nem gyakorolta, a magángyűjteményt tulajdonosa belföldön teljes egészében szabadon elidegeníthette; az egyes tárgyak elidegenítéséhez az MMOK előzetes engedélye volt szükséges, kivéve, ha az elidegenítés közgyűjtemény javára történt. Az MMOK az engedélyt csak abban az esetben tagadhatta meg, ha az elidegenítés a gyűjtemény jellegét veszélyeztette volna. A magángyűjtemény egészének vagy az egyes tárgyaknak elidegenítését, továbbá az új tulajdonos nevét és lakóhelyét az elidegenítő tulajdonos köteles volt az MMOK-nak bejelenteni, az új tulajdonossal pedig köteles volt közölni, hogy az elidegenített gyűjtemény a törvény védelme alatt áll. Magángyűjteménynek az ország területéről való kiviteléhez a miniszter engedélye, a magángyűjtemény egyes tárgyainak kiviteléhez pedig az MMOK engedélye volt szükséges.²⁴¹

Az állam elővásárlási jogának deklarálása, valamint a korábbi kétnapos határidővel szemben a harminc napos határidő előírása, továbbá az állami engedély megkövetelése, illetve az új tulajdonos nyilvántartásba vétele megintcsak gyűjteményi érdekeket szolgált.²⁴² A magángyűjtemények vagy az abban foglalt tárgyak vonatkozásában tervezett elidegenítési szabályok kapcsán viszont Balogh István tanácsstag — bár a javasolt szabályozást alapvetően helyeselte — az Elnöki Tanács ülésén fölvetette, hogy az egyház(i intézmények) javára tett felajánlások ugyanolyan elbírálás alá eszenek, mint a házastárs, rokon, vagy unokatestvér javára történő átruházás. Azt kérte, hogy ezt a szempontot a végrehajtás során vegye figyelembe az elbírálásra jogosult vallás- és közoktatásügyi miniszter. Szakasits Árpád (1888–1965) elnök válaszában fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a nemzeti érdekű

²⁴⁰ KOREK 1988, 119.

²⁴¹ Vessd össze: BUZINKAY 2010, 109.

²⁴² KOREK 1988, 120.

muzeális értéktárgyak közé tartoznak azok az egyházi műkincsek és muzeális értékek is, amelyek egybefonódtak a magyar nemzet fejlődésének korszakaival. Arra kérte az Elnöki Tanács titkárát, Olt Károlyt (1904–1985), hogy a kérést továbbítsa a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.²⁴³

Az MMtvr. a klasszikus örökségvédelmi triász részletszabályait is megújította. A IV. fejezet (13–16. §) többek között előírta a **kulturális javak** („*nemzeti érdekű muzeális értéktárgyak*”) kötelező számbavételét és nyilvántartását; a hatósági feladatokat ebben az esetben is az MMOK látta el. Az V. fejezet (17–21. §) nemcsak a **műemlék** fogalmát definiálta újra, de meghatározta a nyilvántartással, engedélyezéssel kapcsolatos feladatköröket, valamint a tulajdonosi jogokat és kötelezettségeket. A VI. fejezetben (22–23. §) a **történeti és régészeti jelentőségű területekre** („*védett területek*”) vonatkozóan találhatjuk meg az új szabályozást. A hatósági eljárások közös vonása, hogy az MMOK-nak általános döntéselőkészítési és ellenőrzési szerepköre volt, a szükséges döntéseket egyébként az előkészítés után általában az MMOK, a jelentősebb ügytípusokban pedig a miniszter hozta meg (egyes esetekben más miniszterrel egyetértésben), illetve a további részletszabályokat a miniszter rendeletben állapította meg.²⁴⁴

Az MMtvr. által alkalmazott fogalom, a „*védett terület*” egyébként nem más, mint az 1929-es „*tiltott ásatási terület*” továbbfejlesztése, más kérdés, hogy erre éppenséggel nem az ásató kutató vagy feltárási jogú intézmény érdekében került sor.²⁴⁵ Itt érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a földterületek védetté nyilvánítását eredetileg minisztertanácsi hatáskörbe kívánták utalni, de maga minisztertanács javasolta, hogy mind a műemlékek, mind a régészeti földterületek esetében a védetté nyilvánításról a vallás- és közoktatásügyi miniszter döntsön.²⁴⁶

A régészeti ásatások — és elvben más kutatások — alapszabályait külön fejezetben (VII. fejezet: Műemlékek és muzeális tárgyak felkutatása) szabályozták (24–27. §). Az MMtvr. előterjesztői fontosnak tartották, hogy az **ásatás** fogalmát újra definiálják (24. §). E szerint ásatáson „*a föld színe alatt rejlő műemlék vagy a jelen törvény hatálya alatt álló muzeális tárgy felkutatására irányuló munkálatot*” kellett érteni. Ásatást az ország egész területén csak az MMOK, vagy az általa megbízott közgyűjtemény, intézmény vagy szaktudós

²⁴³ Az ülésről készült jegyzőkönyv 3–4. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz).

²⁴⁴ Vesd össze: BUZINKAY 2010, 108–109.

²⁴⁵ KOREK 1988, 119., SZABÓ 2007, 56.

²⁴⁶ Dobi Istvánnak, a minisztertanács elnökének a tvr. megalkotása tárgyában készített felterjesztéshez készült kísérő levele (9958./1949.II/C.) szerint: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz).

végezhető; az ásatás felelős vezetőjét is az MMOK jelölte ki. Az ásatással kapcsolatos részletszabályokat a miniszter rendeletben állapította meg.²⁴⁷

A közoktatásügyi miniszter 863-015-1952. VI. KM. számú utasításában rendezte az ásatások részletszabályait. Az új szabályozás kétfajta ásatást különböztetett meg: rendszerest, illetve leletmentést. Különösen az a rendelkezése fontos, amely a Nemzeti Múzeum Adattárát jelölte ki az ásatási dokumentációk központi őrzési helyéül, ez az alapja a múzeumi adattárak fokozatos kialakításának, hiszen az adattárak nyilvánosak, az ott levéltárszerűen őrzött ásatási, gyűjtési adatokat bárki megtekinthette, a gyűjtő hozzájárulásával fel is használhatta (közöletlen adatok esetén). A korábbi gyakorlatnak, mely szerint a közpénzen vagy magánpénzen végzett ásatás eredményei a feltáró privilégiumai, a feltárás során készített dokumentáció pedig az ő szellemi tulajdona, ezzel elvben vége szakadt. A tudományos gyakorlat természetesen továbbra is elismerte az ásató publikációs elsőbbségét. Más kérdés, hogy a többi múzeum Nemzeti Múzeum Adattárának mintájára kialakított adattárai révén új kutatási morál alakult ki, amely lehetőséget adott az ásatási eredmények mielőbbi hasznosulására.²⁴⁸

A rendszeres ásatás során, vagy egyébként a föld alól előkerült muzeális értékű ingóság tulajdonjoga az államkincstárt illette meg, az MMOK azonban e rendelkezés alól az ásatást végző más közület vagy magánszemély, illetve nem rendszeres ásatás esetében a találó vagy az ingóságot rejtő ingatlan tulajdonosa javára kivételt engedélyezhetett (27. §). Az ily módon állami tulajdonba került ingóságok őrzési helyét az MMOK állapította meg. Az ingóság találóját, valamint az ingóságot rejtő ingatlan tulajdonosát az MMOK pénzjutalomban részesíthette.²⁴⁹

Az MMtvr. gyakorlatilag megszüntette a **kincs** fogalmát, és kísérletet tett a kincstalálás római jogi eredetű szabályának magyar jogból történő kitörlésére azzal, hogy az állam általános tulajdonjogát mondta ki minden a fölből előkerült muzeális ingóság tekintetében. Részben a szabályozás nem teljeskörű voltának (csak ingatlan esetében előkerült ingóságra vonatkozott, és csak a „földre” azaz telekre, már épületre nem, továbbá nem szabályozta az ingóból előkerülő muzeális érték esetén követendő szabályokat), valamint a magyar

²⁴⁷ Lásd: GYÖNGYÖSSY 2016, 43–45.

²⁴⁸ KOREK – KOCZTUR 1965, 6–7., FEJŐS – KOREK 1971, 39., BÁNDI 1984, 5., KOREK 1988, 118–119., GYÖNGYÖSSY 2016, 43. (68. jegyzet). A gyakorlatban a rendszeres ásatást tervásatásnak nevezték. A korabeli gyakorlatot — leletmentés és tervásatás esetében — jól összefoglalja az akkor készült kézikönyv vonatkozó része: Régészeti kézikönyv 16–32.

²⁴⁹ Lásd: GYÖNGYÖSSY 2016, 45.

magánjogászok akaratának (lásd: új Ptk.) köszönhetően ez a rendelkezés nem tudta betölteni a jogalkotói szándék által meghatározott célt.²⁵⁰

Az új hivatal, az **MMOK működésének szabályait** a VIII. fejezetben találjuk (28. §). A múzeumok és műemlékek védelme ügyében elsőfokon eljáró hatóság a miniszter felügyelete és a Magyar Tudományos Tanács tudományos irányítása alatt állt, hatósági eljárásaiban pedig más szervekkel közvetlenül érintkezhetett. Élén hivatalvezető állt, akit a miniszter előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezett ki. Az MMOK tisztviselőinek és egyéb alkalmazottainak kinevezése, illetve beosztása tárgyában a hivatalvezető tett előterjesztést a miniszternek. A személyi és dologi költségek fedezetéről az ágazati minisztérium költségvetésében gondoskodtak. Az MMOK feladatkörét, szervezetét és működését a miniszter rendeletben szabályozta.²⁵¹

Az új hatóság a Bródy Sándor utcai Törley-palotában nyert elhelyezést, első (és egyetlen) vezetője az ekkor menesztett vallás- és közoktatásügyi miniszter, Ortutay Gyula lett. Az MMtvr. egyik burkolt, de a körülményekből jól kiolvasható célja éppenséggel Ortutay eltávolítása, „parkoló pályára” helyezése volt, aki persze nagyban pártolta a jogszabály megalkotását; ezért nevezhetjük gunyorosan az új múzeumi jogszabályt „Lex Ortutay”-nak.²⁵²

Alig egy évvel az MMOK megszervezése után, 1951 tavaszán az MMOK-ban és a nemzeti múzeumokban a minisztérium által elrendelt vizsgálat zajlott. Mindez nem sok jót ígért, az előzmények után várhatóan következtek a „súlyos” megállapítások. Egyes múzeumokban azt tapasztalták, hogy túl sok a feldolgozatlan anyag, másutt „tudományos öncélúság” uralkodott, az MMOK a vizsgálók szerint pedig nem támogatta és nem irányította a múzeumokat, sőt nem adott nekik programot, csak „aktázott” („*poshadt közhivatali szellem uralkodott*”) és technikai feladatokat látott el, ráadásul nincs „*világos és határozott elvi álláspontja a múzeumpolitikában*”. Az MMOK vezetői az első év során hiába próbáltak igazodni, cáfolni a terjengő pletykákat és intrikákat, mindez bomlasztotta a működést, szervezetlenséghez vezetett. Ténykérdés volt ugyanakkor, hogy az alkalmazottak

²⁵⁰ KOREK 1988, 118–119., GYÖNGYÖSSY 2016, 45–47.

²⁵¹ A Magyar Tudományos Tanácsot a Magyar Kommunista Párt javaslatára 1948-ban hozták létre. A miniszterelnök felügyelete alá tartozó harminc fős tudományos testület a párt közvetlenül irányított szerveként működött, megvalósítva a párt tudománypolitikáját. Később egyesítették a Magyar Tudományos Akadémiával: KÓNYA 1998.

²⁵² K. VÉGH 2003, 81., SZABÓ 2007, 56–57., ÉRI 2007, 55., FEITL 2013, 70. **Ortutay Gyula (1910–1978):** néprajzkutató, egyetemi tanár, az ELTE rektora, az MTA tagja, eredetileg független kisgazdapárti politikus (a kommunista párt titkos tagja), nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő (1945–1953, 1958–1978), az Elnöki Tanács tagja (1957–1968), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1947–1950): T. KISS 1993, 522., KERESZTES 2017, 37. (9. jegyzet).

nem kapcsolódtak be elég intenzíven a párt- és tömegszervezési munkákba, ami annál is inkább érthető, mert a tudományos alkalmazottak jórészt az előző rendszer szakemberei voltak („*kétes egzisztenciák búvóhelye*”). Éppen nekik köszönhetően viszont az MMOK jelentős szakmai eredményeket könyvelhetett el: a visegrádi és a budai várásatások megindítását, illetve új múzeumokat teremtettek a semmiből. Mindehhez fontos adalék, hogy az MTA 1950-es évről szóló beszámolójában a társadalom- és történettudományokon belül az MMOK kapta a legnagyobb elismerést régészeti, néprajzi és műemlékvédelmi munkájának köszönhetően. Ortutay méltán gondolhatta azt az első év eredményeinek a fényében, hogy eljött az idő az MMOK minisztériumi szintre emeléséhez. Ezeket a kedvező várakozásokat döntötte romba az előbb említett vizsgálat. A jelentés végül csak viszonylag későn, 1952 októberében jutott el Rákosi Mátyáshoz (1892–1971), addig az MMOK a kialakult légkörben működött tovább, de múzeumirányítói szerepe megmaradt.²⁵³

„Lex Révai”: a magyar múzeumügy „lefokozása”

1951 tavaszán kulturális küldöttség járt a Szovjetunióban, és jelentésében részletesen beszámolt az ottani múzeumirányítási rendszerről. A példaként értékelt struktúrában a Múzeumi Igazgatóság a Népművelési Bizottság alá tartozott, amely így a legtöbb múzeum kezelője volt, felügyeletet gyakorolt továbbá a Szovjetunió Tudományos Akadémiája, a Művészeti Bizottság és az egyetemek múzeumai felett is. Az ottani múzeumokat három típusba lehetett besorolni: köztársasági (1), ágazati (2), tájismereti és emlékmúzeumok (3). Múzeumot csak a központi vagy a köztársasági kormányok és rendelettel alapíthattak vagy szüntethettek meg. A Múzeumi Igazgatóság három osztállyal működött, de a műemlékvédelem nem tartozott a hatáskörébe. A Népművelési Bizottság csak a köztársasági múzeumok költségvetési fedezetét biztosította, a helyiekét területi költségvetésből kellett előteremteni. A jelentés végkicsengése éppen ellentétes volt Ortutay szándékaival, tulajdonképpen megalapozta az MMOK lefokozását, minisztériumi osztállyá degradálását, sőt a múzeumügy ágazati áthelyezését a közoktatásügyi minisztériumtól a népművelési minisztériumhoz.²⁵⁴

²⁵³ K. VÉGH 2003, 84–89., 92., 94–95., FEITL 2013, 63–67., KERESZTES 2017, 48–49.

²⁵⁴ K. VÉGH 2003, 97–98., FEITL 2013, 68.

1952 novemberében egy az MDP Agitációs és Propaganda Bizottsága számára készült előterjesztés már javaslatot tett az MMOK megszüntetésére, mivel az „nem teljesíti a népi demokrácia reá rótt kultúrpolitikai feladatokat”, „apparátusa vízfejje duzzadt”, továbbá „a múzeumi terület reakciós, kétes elemek valóságos gyülekezőhelye”. A javaslat kárhóztatta a Közoktatásügyi Minisztériumot is, mivel az elhanyagolta az irányítást és az ellenőrzést, mert meg akart szabadulni a területtől. Az előterjesztés azt is megállapította, hogy a minisztérium — a Népművelési Minisztériummal együtt — lebecsülte a múzeumok jelentőségét. Mindezekre tekintettel új irányítási keret kialakítását tartották szükségesnek.²⁵⁵

A kialakult helyzeten már Ortutay Rákosi Mátyásnak írt személyes feljegyzése sem segített, mert a Népművelési Minisztérium — az MTA és a Közoktatásügyi Minisztérium bevonásával — előterjesztést készített a múzeumügy átszervezésére. Az MDP Agitációs és Propaganda Bizottsága jóváhagyta a javaslatot, így a formális előterjesztést ennek megfelelően a minisztertanács és az Elnöki Tanács számára Révai József népművelési miniszter készítette el.²⁵⁶

Révai József intrikái és előterjesztése nyomán megszületett *a múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. törvényerejű rendelet módosítása* tárgyában kiadott **1952. évi 25. törvényerejű rendelet**, amely tartalma szerint a teljes magyar múzeumügynek Révai tárcája, a Népművelési Minisztérium alá történő „begyűrését” célozta meg.²⁵⁷

Az Elnöki Tanács számára készült előterjesztés indokolása szerint a múzeumok és a műemlékek feletti felügyeleti jogkör megosztása — a múzeum- és műemlékügy a közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt működő MMOK irányítása alatt álltak, míg a művészeti és népművelési vonatkozású ügyekben a népművelési miniszter társfelügyeleti jogkört kapott — a múzeum- és műemlékügy egészséges fejlődését nem biztosította, az MMOK feladatát megfelelően ellátni nem tudta. Egyébként is a múzeum- és műemlékügy jellegénél fogva a népművelési minisztérium feladatkörébe illik. Mindezek alapján az

²⁵⁵ KOREK 1968, 83., K. VÉGH 2003, 97., FEITL 2013, 69.

²⁵⁶ FEITL 2013, 73–77. **Révai József (1898–1959)**: kommunista politikus, 1919-ben tagja volt a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanácsnak, ezt követően az emigrációban szervezte a KMP-t, majd 1930-ban hazajött, illegális tevékenysége miatt letartóztatták, elítélték, börtönbe került; kiszabadulása után a Szovjetunióba ment, és a Kommunista Internacionálé Végreható Bizottságának propagandaosztályán dolgozott. 1944-ben hazatért, tagja lett az ideiglenes nemzetgyűlésnek, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, a Nemzeti Főtanács tagja volt. Dobi István és Rákosi Mátyás kormányában is népművelési miniszter (1949–1953) lett, majd haláláig az Elnöki Tanács tagja (1953–1959), jóideig elnökhelyettese volt, tagként bekerült az MSZMP Központi Bizottságába. Működéséhez: T. KISS 1993, 529–530.

²⁵⁷ A minisztertanács felterjesztését a Minisztertanács Hivatala 1952. december 12-én küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-101/39/1952. (9. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1952. december 27-én megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1952. december 27. ülés (4. doboz).

előterjesztés javasolta az MMOK megszüntetését, feladatának, valamint a felügyeleti jognak a népművelési miniszter ügykörébe történő utalását.²⁵⁸ Az előterjesztés tárgyalása során Szabó Piroska (1909–?), az Elnöki Tanács titkára megismételte az indokolást, a tervezethez hozzászólás nem volt, a Tanács elfogadta a javaslatot.²⁵⁹

Az MMtvr. által a közoktatásügyi miniszterre ruházott jogkört a népművelési miniszter vette át (1. §), az MMOK megszűnt, feladatának ellátásáról a népművelési miniszter gondoskodott (2. §).

Az MMOK megszüntetésével a múzeumok a közművelődési intézményrendszer részévé váltak, és átkerültek a Népművelési Minisztérium felügyelete alá.²⁶⁰ Az MMOK legfontosabb hagyatékát, a műtárgyfelügyelet keretében kialakított nyilvántartást szétosztották a Szépművészeti és a Nemzeti Múzeum között, amelyek ezáltal megkapták a tárgyi anyag nyilvántartásának és ellenőrzésének feladatkörét is.²⁶¹

A módosítás az elfogadást követő alig egy hónap elteltével, február 1-jén lépett hatályba. Ha az MMtvr. vagy a jelen jogkört érintő más jogszabály a közoktatásügyi minisztert, vagy az MMOK-t említette, ezt követően a népművelési minisztert kellett alatta érteni (3. §).

Az MMtvr. — fenti módosításával együtt — alapjaiban határozta meg a magyar múzeumügy további fejlődését. Két hiányossága azonban így is maradt: egyrészt csak a meglévő múzeumi szakágak problémáit rendezte, így nem tért ki például a technikátörténet kérdéseire (gyakorlatilag hiányzott belőle a műszaki muzeológiai szemlélet), másrészt nem orvosolta az a gondot, amelyet a múzeumokban felhalmozódott ismeretlen eredetű, nagyon eltérő minőséget képviselő, tulajdonjogilag rendezetlen muzeológiai anyag jelentett. Ez részben azzal magyarázható, hogy az MMtvr. előkészítését olyan szakemberek — jórészt a Gyűjteményegyetem magasán kvalifikált egykori tisztviselői — végezték, akik a hagyományos múzeumi szakágakat, és a megszokott múzeumi problémákat ismerték. Mindkét ügyet végül 1954-ben külön tvr. elfogadásával sikerült rendezni.²⁶²

²⁵⁸ Az előterjesztéshez fűzött indokolás: MNL OL XVIII-2-a-101/39/1952. (9. doboz). Az iratok része az eredeti minisztertanácsi előterjesztés is, amelyet Révai József népművelési miniszter írt alá, Darvas József közoktatásügyi miniszter pedig egyetértését adta (Népművelési Minisztérium 0737/52/biz.). Az előterjesztés szerint Révai Józsefnek 1953. február 15-ig jelentést kellett tennie a végrehajtásról: uott. **Darvas József (1912–1973)**: a népi írók mozgalmanak részvevője, 1945-ben a Nemzeti Parasztpárt alelnöke, a párt Szabad Szó című lapjának főszerkesztője; 1945-től haláláig országgyűlési képviselő, egy ideig az Elnöki Tanács tagja (1972–1973), építés- és munkaügyi miniszter (1947–1949), építésügyi miniszter (1949–1950), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1950–1951), közoktatásügyi miniszter (1951–1953), népművelési miniszter (1953–1956). A Magyar Írók Szövetségének elnöke, kétszer kapott Kossuth-díjat. Működéséhez: T. KISS 1993, 493.

²⁵⁹ Az ülésről készült jegyzőkönyv 4. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1952. december 27. ülés (4. doboz).

²⁶⁰ KOREK 1968, 83., KOREK 1988, 123.

²⁶¹ BUZINKAY 2010, 110.

²⁶² SZILÁGYI 1967, 28., MÉSZÁROS 1980, 15., KOREK 1988, 122.

A sietséggel előkészített és megalkotott *a műszaki emlékek védelméről* szóló **1954. évi 4. törvényerejű rendeletet** (a továbbiakban: Műtvr.) tekinthetjük a magyar műszaki muzeológia megszületése magas szintű jogszabállyal történt szentesítésének.²⁶³

Az előterjesztéshez, az Elnöki Tanács számára készített rövid indokolás rámutatott arra, hogy a magyar technikai fejlődés emlékeit, a műszaki emlékeket eddig jogszabály nem védte, és éppen ezért igen sok értékes és pótolhatatlan műszaki emlék pusztul el. Fokozódott ez a veszély a fémgyűjtő hónapok sorozatos megrendezésével, mivel ilyenkor történelmi jelentőségű műszaki emlékeket is beolvasztottak. Ezek az emlékek viszont azért is jelentősek, mert a magyar nép haladó hagyományainak és a műszaki fejlődés történelmének értékes bizonyítékai, és így a kutatás szempontjából jelentősek.²⁶⁴

A Műtvr. egyértelműen határozta meg a jogszabály-alkotás célját: a magyar műszaki alkotásoknak azokat az emlékeit, amelyek — mint a magyar nép haladó hagyományainak és mint a műszaki fejlődés történelmének értékes bizonyítékai — a tudományos kutatás szempontjából jelentősek, a Műtvr.-ben meghatározott védelemben kell részesíteni (1. §)

A jogszabály meghatározta a **műszaki emlék** fogalmát (2. §): „*olyan műszaki jellegű s a tudományos kutatás számára történelmi jelentőségű tárgy (műszaki létesítmény, műszaki berendezés, mezőgazdasági jellegű műszaki létesítmény, műtárgy, gép, gépalkatrész, szerkezet, készülék, szerszám, műszer vagy kísérleti eszköz stb.), amelyet a népművelési miniszter annak nyilvánít.*” Műszaki emlékké lehetett nyilvánítani a műszaki emlék jellegű tárgy tartozékait, eredeti vagy későbbi ábrázolását, ismertetését, illetőleg az azt tartalmazó iratot, valamint az ilyen tárgyat ábrázoló kismintát (modellt) is, tekintet nélkül arra, hogy az ábrázolt, illetve leírt tárgy korábban megsemmisült.

A védetté nyilvánításnak nem volt akadálya az, hogy a tárgy magánszemély tulajdonában állt, vagy az MMtvr. hatálya alá nem tartozó magángyűjteményben őrizték (3. §). Értelemszerűen nem lehetett viszont védetté nyilvánítani azt a tárgyat, amely már az MMtvr. értelmében védelem alatt állt.

A jogszabály előírta azt is, hogy a műszaki emléket eredeti állapotban kellett megőrizni, és az ilyen tárggyal tulajdonosa, illetve birtokosa csak a miniszter által meghatározott módon

²⁶³ A minisztertanács felterjesztését Gerő Ernő, a minisztertanács első elnökhelyettese 1954. február 5-én küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának (241-3/Kly.1954). Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-0010/3-6/1954. (12. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1954. február 23-án megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1954. február 23. (5. doboz).

²⁶⁴ Rövid indokolás az ügyirat borítólapjára gépelve: MNL OL XVIII-2-a-0010/3-6/1954. (12. doboz).

rendelkezhetett (4. §). Nem volt szabad műszaki emlékké nyilvánított tárgyat megsemmisíteni, megrongálni, egészben vagy részben megváltoztatni, a miniszter engedélye nélkül elidegeníteni, más helyre átszállítani, az ország területéről kivinni vagy végrehajtási eljárás során lefoglalni sem.

A műszaki emlék múzeumban történő elhelyezéséről a miniszter intézkedhetett (5. §).

A Műtvr. büntetőjogi jellegű szankciókat (6. §) is tartalmazott a tvr. előbbi rendelkezéseit megszegőkkel szemben (amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esett).

Az elfogadott jogszabály sem hatályba léptető, sem pedig felhatalmazó rendelkezéseket nem tartalmazott, leszámítva a népművelési miniszter védetté nyilvánítással kapcsolatos hatáskörét. Utalás sincs arra, hogy ki, milyen szerv jogosult a végrehajtás szabályait megállapítani. Csak az Elnöki Tanácsnak is megküldött minisztertanácsi előterjesztésből tudunk kiindulni, amely magában foglalta egy a végrehajtást szabályozó minisztertanácsi rendelet tervezetét, valamint egy új országos múzeum megalapításáról szóló határozattervezetet. A gyatra jogászai munka a sietségnek tudható be. A műszaki muzeológia sajátos szempontjai ugyanis egyáltalán nem érvényesültek a korábbi jogszabályokban, ezt a valós hiányt kívánta pótolni az Elnöki Tanács sietséggel megalkotott újabb törvényerejű rendelete, amely világosan meghatározta a „*műszaki emlék*” fogalmát. A Műtvr. alapján kiadott minisztertanácsi rendelet elfogadása után létrehozták a **Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportot**, amelynek feladata lett a műszaki gyűjtemények és múzeumok összefogása, újak szervezése. Folyamatosan alakult ki a műszaki múzeumok hálózata, amelynek élére a minisztertanácsi határozattal frissen megalapítani szándékozott **Országos Műszaki Múzeum** került volna, de a múzeum tényleges megalapítása csak mintegy két évtizeddel később történt meg.²⁶⁵

²⁶⁵ Az Elnöki Tanácshoz felterjesztett előterjesztés tartalmazta a minisztertanácsi előterjesztés is. Ebben egyrészt olvasható a tvr. végrehajtására kiadni tervezett minisztertanácsi rendelettervezet, valamint egy határozattervezet az Országos Műszaki Múzeum létesítéséről (Népművelési Minisztérium 08/86/1953.): MNL OL XVIII-2-a-0010/3–6/1954. (12. doboz). Lásd még: SZILÁGYI 1967, 28–32., 34–35., MÉSZÁROS 1980, 15–16., KOREK 1988, 122–123. Az Országos Műszaki Múzeumot a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportból végül csak 1972-ben hozták létre, minisztertanácsi határozattal: *Országos Műszaki Múzeum létesítéséről* szóló **1043/1972. (XI. 9.) Mt. h. számú határozat**, vesd össze: KÉZIKÖNYV 233. Műszaki muzeológiai gyűjtőkörű szakmúzeumok (Postamúzeum, 1955; Tűzoltó Múzeum, 1957; Központi Bányászati Múzeum, 1957; Központi Kohászati Múzeum, 1960; Textilipari Múzeum, 1962; Csillagászati Múzeum, 1966) alapításához lásd: SZILÁGYI 1967, 31–32., MÉSZÁROS 1980, 15–16.

„Profiltisztítás” a múzeumi gyűjteményekben: az 1954. évi 13. törvényerejű rendelet

A tárca átvette a középírányítói feladatokat, ugyanakkor azok ellátására jóval kevesebb szakember állt rendelkezésre. Érthető, hogy az egyébként többször átszervezett múzeumi főosztály nem volt képes a magas elvárásokat teljesíteni, miközben fennhangoztatott célkitűzése az MMOK által „elhanyagolt” területek fejlesztése, a munka megjavítása volt. Az 1953-as főosztályi munkaterv szerint három hónap alatt akarták az MMtvr. és más jogszabályok módosítását előkészíteni (természetesen nem sikerült). A múzeumi főosztály működésének csődje annak tulajdonítható, hogy egy alapvetően jogszabály-előkészítéssel, hatósági jellegű feladatokkal megbízott minisztériumi szervezeti egység alkalmatlan volt középírányítói feladatkör (például szervezés, koordináció, szakmai felügyelet, gazdálkodás irányítása) ellátására.²⁶⁶ A múzeumi gyűjteményekben kialakult rendezetlenségek orvoslására végül 1954 tavaszán sor került az MMtvr. időközben elkészült módosításának megtárgyalására, majd az Elnöki Tanács döntése után *a múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. sz. tvr. kiegészítéséről és módosításáról szóló 1954. évi 13. törvényerejű rendelet* kiadására.²⁶⁷

Az Elnöki Tanács számára küldött felterjesztés tartalmazta a minisztertanácsi előterjesztést, amelyben részletesebb indokolás olvasható. Az előterjesztő szerint a múzeumokba az idők folyamán sok olyan tárgy került, amely nem szerepel a múzeumok leltárában. Ezeknek egy részét elismervény ellenében, megőrzés végett helyezték el tulajdonosaik. A régebben elhelyezett műtárgyak esetében sokszor már nem ismert a tulajdonos tartózkodási helye, egyes esetekben kiléte sem, illetve vannak olyan tárgyak is, amelyet valamely állami hatóság anélkül helyezett el múzeumban, hogy előtte a tárgy tulajdoni helyzetét tisztázták volna. Ez a helyzet nehézségeket okoz a múzeumoknak, mert tisztázatlanok maradnak a múzeumok érintett tárgyakkal kapcsolatos jogai. A nehézségeket fokozza, hogy a rendezetlen helyzetű, tisztázatlan eredetű tárgyak jelentős része nem muzeális értékű, ezért felesleges raktározási terhet jelentenek. Az MMtvr. nem tartalmaz olyan rendelkezést, amelyekkel a fenti problémát meg lehetne oldani, ezért szükséges új,

²⁶⁶ FEITL 2013, 78–79., BASICS 2016b, 100. A múzeumi főosztály létszáma 1953-ban 68 fő volt: FEITL 2013, 78. A főosztály 1953-as munkaterve ilyen, kimondottan nem minisztériumi célokat tartalmazott: kapcsolat kiépítése múzeumokkal, munkaterv készítése, szakmai továbbképzések a főosztály dolgozói számára, Múzeumi Híradó megindítása, múzeumok politikai megtisztítására ütemterv készítése, Rákóczi-kiállítás forgatókönyvének leadása stb.: uott 78. (105. jegyzet).

²⁶⁷ A minisztertanács felterjesztését Apró Antal, a minisztertanács elnökhelyettese 1954. április 28-án küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának (00329/TüK/54. 699-3/KG/54). Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1954. május 11-én megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1954. május 11. ülés (4. doboz).

kiegészítő szabályozás kiadása. Az új jogszabálynak meg kell határoznia, hogy milyen tárgyakat őrizhetnek a múzeumok, milyen esetekben őrizhetnek leltárukba nem tartozó tárgyakat, milyen feltételek mellett vehetnek át megőrzésre magánszemélyektől muzeális tárgyakat, végezetül miképpen járjanak el a jelenleg is náluk lévő, leltárukba nem tartozó muzeális és muzeálisnak nem minősülő tárgyakkal kapcsolatban. Az előterjesztő ezen kérdések rendezését az alábbiak figyelembe vételével javasolja rendezni: *egyrészt* mentesíteni kell a múzeumokat a muzeálisnak nem minősülő tárgyak raktározásától, *másrészt* pontosan meg kell határozni a múzeumban történő őrzés jogcímeit. Bővíteni kell továbbá a közgyűjteményben történő elhelyezés elrendelésének eseteit is. Ugyanakkor az előterjesztő meglátása szerint legalább ennyire fontos a közgyűjteményben történő elhelyezés elrendelésének korlátait is meghatározni, mert a túlzottan szigorú szabályozás visszatárhathja a közönséget műtárgyak vásárlásától, illetve műtárgyak önkéntes múzeumi elhelyezésétől. Szükséges volt megállapítani a tulajdonos és a múzeum közötti, őrzéssel kapcsolatos szerződés legfontosabb szabályait is. A tvr. elfogadásával lehetőség lesz a szerződés nélkül elhelyezett, sokszor ismeretlen eredetű muzeális tárgyak helyzetének, őrzési jogcímének tisztázására, és „*a raktározási terhet jelentő egyéb tárgyak likvidálására*”. Végezetül ismeretlen tulajdonos esetén a tárgyakat állami tulajdonba kell venni. A minisztertanács felismerte azt is, hogy azoknak az állami tulajdonban lévő muzeális és nem muzeális tárgyaknak a helyzetét is rendezni kell, amelyeket állami szerv vagy vállalat adott át őrzésre múzeumoknak. Ezért határozott az ilyen muzeálistárgyaknak az átadó szervnél vagy vállalatnál a leltárból történő törléséről, és a múzeumi leltárba történő felvételéről, míg a nem muzeális tárgyakat az átadónak a múzeum felhívására vissza kellett vennie, el kellett szállítania 1954. december 31-ig.²⁶⁸

A múzeumok csak a tudományos kutatás szempontjából jelentős vagy történetileg, illetőleg művészileg kiemelkedő jelentőségű tárgyakat, gyűjteményeket (a továbbiakban: **muzeális tárgyak**) őrizhettek (1. §). Vita esetén a népművelési miniszter döntötte el, hogy valamely tárgy muzeális tárgynak tekintendő-e. A múzeumok leltárukba nem tartozó muzeális tárgyat csak abban az esetben őrizhettek, ha a tárgy közgyűjteményben való elhelyezését a népművelési miniszter rendelte el, vagy ha azt megőrzés végett írásbeli szerződés alapján vették át.

²⁶⁸ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással, határozattervezettel (1–4. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Az Elnöki Tanács ülésén Darabos Iván (1911–1983), az Elnöki Tanács titkára röviden ismertette az indokolást, az előterjesztéshez hozzászólás nem volt. Az ülésről készült jegyzőkönyv 3. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1954. május 11. ülés (4. doboz).

Az indokolás szerint menetesíteni kell a múzeumokat a muzeálisnak nem minősülő tárgyak raktározásától, ezért szükséges meghatározni, hogy a múzeumok csak muzeális tárgyakat őrizhetnek, továbbá meg kell határozni a muzeális tárgy fogalmát. Vítás esetben a miniszter dönthet. Fontos meghatározni a múzeumi őrzés jogcímeit is: állami tulajdonban álló és múzeumi leltárba tartozó vagy a miniszter rendelkezése alapján közgyűjteményben elhelyezett, vagy a tulajdonossal kötött szerződés alapján megőrzésre átvett tárgyak esetében.²⁶⁹

A népművelési miniszter elrendelhetette muzeális tárgyak közgyűjteményben való elhelyezését, ha ezt a tárgyak épségben tartása indokolta, vagy ha művészi vagy tudományos jelentőségük szükségessé tette, hogy a közönség számára hozzáférhetővé váljanak (2. §). A múzeum az elhelyezés ideje alatt a tárgyat kiállíthatta, illetve tudományos szempontból feldolgozhatta. Az elhelyezés az elrendeléstől számított öt év időtartamra történt. Ennek eltelté után a miniszter újra elrendelhetette a közgyűjteményben történő elhelyezést, ha a tulajdonos tartózkodási helye ismeretlen volt, vagy felszólítás ellenére a tárgyat nem szállította el. Ha pedig ezen tárgy muzeális értéke megszűnt, a múzeum átadhatta a Bizományi Áruháznak értékesítés céljából.

Az MMtvr. alapján a miniszter csak akkor rendelhetette el a közgyűjteményben történő elhelyezést, ha a tulajdonos nem gondoskodott megfelelően a szakszerű kezelésről, vagy a miniszter erre vonatkozó utasításait nem teljesítette. Ezen felül a javaslat akkor is lehetővé tette ezt, ha a tárgy művészi vagy tudományos jelentősége indokolta, hogy a közönség számára hozzáférhetővé váljon. Az elrendelés öt évre történt, utána a tulajdonos visszakapta a tárgyat.²⁷⁰

Nem lehetett elrendelni azon muzeális tárgynak a közgyűjteményben történő elhelyezését, amely alkotójának vagy annak közeli hozzátartozójának tulajdonában volt, de azét sem, amelyet tulajdonosa az alkotóművésztől vagy állami vállalatától vásárolt, vagy amelyet a múzeum a tulajdonossal kötött szerződés alapján őrzött, vagy legalább öt évig, szerződés alapján múzeumi őrizetben volt, és a tulajdonosnak történt visszaadás óta nem telt el újabb öt év, kivéve ha a tárgy épségét a tulajdonosnál veszély fenyegette (3. §). Ilyen

²⁶⁹ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (1–2. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Lásd még: FEITL 2013, 80., GYÖNGYÖSSY 2016, 45.

²⁷⁰ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (2. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Lásd még: PRANTNER 1965, 146., FEITL 2013, 80.

esetben az MMTvr.-ben meghatározott eljárásrend (10. § (2)–(3) bekezdések) szerint kellett eljárni.

Az előterjesztő fontosnak tartotta, hogy az elrendelés eseteit a jogszabály korlátozza. Ennek oka *egyrészt* az, hogy a túlzottan szigorú szabályozás visszatartaná a közönséget műtárgyak vásárlásától, *másrészt* kedvét venné műtárgyainak múzeumi elhelyezésre történő felajánlásától. Az előterjesztő szerint viszont a tárgy épsége olyan szempont, amely megalapozhatja az elrendelést.²⁷¹

Muzeális tárgyat megőrzés céljából a múzeumok csak akkor vehettek át, ha erről a tulajdonossal határozott időre szóló írásbeli szerződést kötöttek (4. §). Az őrzés legrövidebb ideje öt év volt, de méltánylást érdemlő okból a népművelési miniszter rövidebb időtartamra is engedélyt adhatott. A szerződésben egyedileg kellett meghatározni az átadott tárgyakat, amelyeket a múzeum köteles volt karbantartani, de az őrzési időszak alatt kiállíthatta és tudományosan feldolgozhatta őket.

Az indokolás rámutatott, hogy a javaslat megállapítja a tulajdonos és a múzeum között, őrzési céllal kötendő szerződés legfontosabb szabályait is: csak írásban lehet megkötni, időtartama legalább öt év, az átvett tárgyakat a múzeum tartozik „karbantartani”, viszont jogában áll kiállítani és tudományosan feldolgozni.²⁷²

A szerződésben meghatározott idő lejártá után a muzeális tárgyat a tulajdonosnak vissza kellett adni, de lehetőség volt a szerződés további időre (legalább újabb öt évre, vagy a miniszter engedélyével rövidebb időtartamra) szóló meghosszabbításra is. Ha a lejáratkor a tárgy még kiállításon szerepelt, az őrzési idő a kiállítás befejezéséig, de legfeljebb három évig meghosszabbodott. Erről azonban a tulajdonost még az őrzési idő lejártá előtt írásban, a kiállítás időtartamának naptárszerű meghatározásával értesíteni kellett. Ha viszont az őrzési idő lejáratkor a tulajdonos felszólítás ellenére nem szállította el, vagy tartózkodási helye ismeretlen volt, a miniszter elrendelhetette a tárgy közgyűjteményben történő elhelyezését. Ha pedig ezen tárgy muzeális értéke megszűnt, — a korábban már ismertetett eljárásrend szerint — a múzeum átadhatta a Bizományi Áruháznak értékesítés céljából. Az őrzési idő lejártá előtt a tulajdonos a muzeális tárgyat csak a miniszter hozzájárulásával vehette vissza. (5. §)

²⁷¹ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (2. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Lásd még: FEITL 2013, 80.

²⁷² Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (3. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz).

Az előterjesztés különösen javasolta a közgyűjteményben történő elhelyezés eseteinek bővítését azokra az esetekre is, amikor a tulajdonos tartózkodási helye ismeretlen, vagy a tulajdonos a tárgyat felszólítás ellenére sem szállítja el.²⁷³

A múzeumi őrzésre vonatkozó szerződésnek a tvr.-rel ellentétes kikötései érvénytelenek voltak, helyükbe a jogszabály megfelelő rendelkezése lépett (6. §).

A tvr. hatályba lépésekor a múzeum őrizetében állt azon muzeális tárgyakra, amelyeket a múzeum a tulajdonostól szerződéskötés nélkül vagy határozatlan időre szóló szerződéssel vett át, 1954. augusztus 31-ig határozott időre szóló szerződést kellett kötni (7. §). Erre a múzeumnak kellett felhívnia a tulajdonost, ha azonban az a felszólításnak nem tett eleget, vagy ismeretlen helyen tartózkodott, a miniszter elrendelhetette az érintett tárgy közgyűjteményben történő elhelyezését a szerződés megkötéséig terjedő hatállyal.

Az előterjesztés ebben az esetben is javasolta a közgyűjteményben történő elhelyezés eseteinek bővítését azokra az esetekre is, amikor a tulajdonos tartózkodási helye ismeretlen, vagy a tulajdonos a tárgyat felszólítás ellenére sem szállítja el, mondván a tvr. elfogadásával lehetőség lesz a szerződés nélkül elhelyezett, sokszor ismeretlen eredetű muzeális tárgyak helyzetének, őrzési jogcímének tisztázására, és „*a raktározási terhet jelentő egyéb tárgyak likvidálására*”, hiszen a javaslat egyrészt szerződéskötési kötelezettséget ír elő 1954. március 31-ig, a muzeálisnak nem tekinthető tárgyakat pedig el kell szállítani a múzeumokból.²⁷⁴

Azokat a tárgyakat, amelyek a múzeum őrizetében álltak, de muzeális tárgynak nem lehetett tekinteni őket, a tulajdonosoknak 1954. augusztus 31-ig el kellett szállítaniuk (8. §). Erre a múzeumnak kellett felhívnia a tulajdonost, ha azonban az a felszólításnak nem tett eleget, vagy ismeretlen helyen tartózkodott, a múzeum átadhatta a tárgyat a Bizományi Áruháznak értékesítés céljából (kivéve, ha a tulajdonos hivatalos kiküldetés, állami megbízás alapján vagy tanulmányúton külföldön tartózkodott). Az értékesítésből befolyt összegből kellett fedezni az elszállítással és értékesítéssel kapcsolatos kiadásokat, a fennmaradó összeget pedig az Országos Takarékpénztár kezelte a jogosított javára, aki jelentkezése esetén megkaphatta ezt az összeget.

²⁷³ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (2. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Lásd még: FEITL 2013, 80., GYÖNGYÖSSY 2016, 45.

²⁷⁴ Az előterjesztés iratai között található a minisztertanácsi előterjesztés (Népművelési Minisztérium 08/95/1953. TÜK) részletes indokolással (2–3. oldal): MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz). Lásd még: FEITL 2013, 80.

A tvr. hatályba lépésekor a múzeum őrizetében állt azon tárgyak, amelyeknek tulajdonosa ismeretlen, vagy engedély nélkül külföldre távozott, állami tulajdonba kerültek (9. §). A muzeális tárgyakat fel kellett venni a múzeum leltárába, a nem muzeális tárgyakat pedig a Bizományi Áruház értékesítette. Az értékesítésből befolyt összegből kellett fedezni az elszállítással és értékesítéssel kapcsolatos kiadásokat, a fennmaradó összeget pedig Népművelési Minisztérium számlájára kellett átutalni.

A miniszter a tvr. alapján történt állami tulajdonba vételt indokolt esetben hatálytalaníthatta (10. §).

A tvr rendelkezéseit azokra a tárgyakra is alkalmazni kellett, amelyeknek közgyűjteményben történő elhelyezését az 1952. évi 25. tvr. hatályba lépése előtt a közoktatásügyi miniszter rendelte el.

Összegzés

1.) A múzeumügy szabályozását nem az országgyűlés által elfogadott törvény, hanem a kollektív államfői testület, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által megalkotott törvényerejű rendelet tartalmazta. Ezzel megszakadt az 1807 óta élő magyar közjogi hagyomány, miszerint a múzeumok ügye országgyűlési tárgyalást igényel. A változás nyilvánvalóan az új mechanizmus eredménye volt: az MDP Központi Vezetősége által megtárgyalt javaslatot vitatta meg a minisztertanács, majd az onnan ritkább esetben az országgyűlés, vagy gyakrabban az Elnöki Tanács elé került. *„Az országgyűlés gyakorlatilag elvesztette jogalkotó funkcióját, miközben fontos rendelkezések törvényerejű rendeletekben, alacsonyabb szintű jogszabályokban jelentek meg, amelyek mind párthatározatokon alapultak.”* (Benyák Adrienn) Mivel az országgyűlés alig ülésezett, az Elnöki Tanács gyakorlatilag átvette törvényalkotási jogkörét; nyilvánvaló, hogy a múzeumügy sem képezhetett kivételt: nem érdemesítették arra, hogy ágazati szabályozását a parlament elé terjesszék.²⁷⁵

2.) Az MMtvr. leválasztotta a könyvtár- és levéltárügyet a múzeumügyről, viszont új elemként beemelte a műemlékvédelmet; ezért a jogszabályt múzeumi és örökségvédelmi törvénynek tekinthetjük. Alá kell azonban húzni, hogy ezt a kortársak számára furcsa

²⁷⁵ KOREK 1988, 118., BENYÁK 2006, 35–36., 38–40.

megoldást nem szakmai érvekkel indokolták, ráadásul a műemlékes szakma jelentős részének ellenállását váltotta ki.²⁷⁶

3.) Az MMtvr. vitathatatlan érdeme az MMOK létrejötte, hiszen az önkormányzatiság felszámolása ellenére maradt a múzeumügy élén egy középírányító szerv, így a terület elvben megőrizhette szakmai autonómiáját. Megszüntetése éppen ezért volt katasztrofális hatással a magyar múzeumügyre.²⁷⁷

4.) A középírányítói feladatköröket a tárca múzeumi főosztálya vette át, amely azonban ezeknek a feladatoknak nyilvánvalóan nem tudott megfelelni. A rendszer szétaprózódott lett, hiányzott az egységes *szakmai* irányítás.²⁷⁸

²⁷⁶ KOREK 1988, 118–119., WOLLÁK – ZSIDI 2003, 241–242., BASICS 2016b, 100.

²⁷⁷ KOREK 1968, 83., BÁNDI 1984, 4–5., KOREK 1988, 122–123., WOLLÁK – ZSIDI 2003, 242., SZABÓ 2007., FEITL 2013, 69., BASICS 2016b, 100.

²⁷⁸ KOREK 1968, 83., BÁNDI 1984, 4–5., KOREK 1988, 123., K. VÉGH 2003, 97., FEITL 2013, 78–79., BASICS 2016b, 100.

VIII. A megyei múzeumi hálózat létrejötte és virágkora

Az 1940-es évek végétől végrehajtott államosítás és centralizáció egyik hozadéka a múzeumi munka egységes gyakorlatának kialakítása volt. A központosított, közvetlenül a minisztérium által vezérelt, szétaprózódott elemekből álló rendszer azonban nem volt életképes, mert a kulturális irányítás nem tudta azt az alapvető célkitűzést elérni, hogy a hálózat egyenletesen fejlődjön. Ennek hiányában nemcsak a gyűjteményfejlesztés nem volt a kívánt szinten biztosítható, de az egyes múzeumok a kultúrpolitika által megkövetelt közművelődési célokat sem tudták megfelelően teljesíteni. Az időközben megkezdődött decentralizáció, a tanácsok szerepének növekedése szinte kikényszerítette a vidéki múzeumok tanácsai irányítás alá helyezését, újfajta intézményfenntartói modell kialakítását.²⁷⁹

Az 1960-ban készült állapotfelmérés szerint a minisztérium fenntartásában tíz budapesti és negyvenkilenc vidéki múzeum állt, míg további harminc múzeumot már tanácsok tartottak fenn. A felmérés ugyanakkor rámutatott a vidéki múzeumügy súlyos emberierőforrás-hiányára: a fővárosi intézményekben 257, míg a vidéki múzeumokban 89 múzeumi szakember dolgozott.²⁸⁰

„A múzeumi törvény”: az 1963. évi 9. törvényerejű rendelet

A múzeumügy új szabályozását ismét az Elnöki Tanács fogadta el *a muzeális emlékek védelméről* szóló **1963. évi 9. törvényerejű rendelet** (a továbbiakban: Mtvr.) kiadásával.²⁸¹

1962-ben egy, a bozsoki kastélyban rendezett egyhetes értekezleten szakmai grémium vitatta meg a tervezetet. Már ekkor szóba kerültek az Mtvr.-t kísérő alacsonyabb szintű jogszabályok, valamint felmerült egy múzeumi etikai kódex megalkotásának szükségessége

²⁷⁹ FODOR 1962., KOREK 1968, 83–84., IKVAI 1988, 12–18., KOREK 1988, 123., K. VÉGH 2003, 97., SZABÓ 2007, 54., BASICS 2016b, 100.

²⁸⁰ BASICS 2016b, 99–100.

²⁸¹ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány előterjesztését Kádár János, a kormány elnöke 1963. április 18-án küldte meg a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-9. tvr./1963. (46. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1963. május 10-én megtartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz).

is. Az Mtvr. elfogadását, Elnöki Tanács elé terjesztését viszont a tanácsosítás miatti változások, illetve a más tárcákkal folytatott elnyúló egyeztetések jelentősen késleltették.²⁸²

A rendelettervezet Elnöki Tanács számára készített indokolása rámutatott, hogy az MMtvr. több rendelkezése elavulttá vált, vagy hézagosnak bizonyult, ezért több kiegészítő jogszabály megalkotása vált szükségessé, így a múzeumügyre vonatkozó hatályos rendelkezéseket nyolc jogszabály tartalmazza. Az előterjesztő felhívta a figyelmet arra, hogy a szabályozás elmaradt a követelmények és a kialakult gyakorlat mögött. Négy szempont miatt tartotta szükségesnek új jogszabály kiadását. *Egyrészt* a hatáskörök decentralizálása során a tanácsok múzeumirányító feladatkört kaptak, ennek következtében megyei múzeumi szervezetet kell kialakítani. *Másrészt* az eddigi jogszabályok egyetlen szakmúzeumot sem minősítettek országos múzeummá, viszont számos olyan működik, amelyek az illetékes miniszter felügyelete alatt állnak, közülük egyesek már országos jellegűek. *Harmadrészt* bár a műemlékvédelem a művelődésügyi miniszter hatáskörébe tartozik, valójában azonban a — miniszterrel egyetértésben — az építésügyi miniszter határoz. *Negyedrészt* a múzeumügy szabályozását összhangba kell hozni az új Polgári Törvénykönyv és a Büntető Törvénykönyv rendelkezéseivel. Mindezek alapján a múzeumügy új, korszerű szabályozása szükséges, ezt a célt kívánja megvalósítani a muzeális emlékek védelméről szóló törvényerejű rendelet tervezete.²⁸³ Mindehhez rögtön hozzá kell tenni, hogy szemben a korábbi múzeumi törvényekkel, az Mtvr. inkább csak kereteket adott meg, a részletszabályokat alacsonyabb szintű jogszabályokban rendezték.²⁸⁴

Az Mtvr. **muzeális tárgynak** (1. §) nyilvánította a történelem, a tudományok, az irodalom, a művészetek, valamint a termelés-fejlődés kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeit. Ezen emlékeket törvényes védelem alá helyezte, mivel ezeket tudományosan fel kell dolgozni és az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni. E feladatok megvalósításáról a művelődésügyi miniszter gondoskodott.

A múzeumügy országos szakfelügyeletét a miniszter látta el, aki azonban munkájának — a múzeumok szakmai, tudományos irányításának — támogatására **Országos Múzeumi Tanácsot** (a továbbiakban: OMT) létesített. Az OMT véleményt nyilvánított, illetve

²⁸² ÉRI 2004, 7. Az etikai szabályokat végül a múzeumi ügyrend vonatkozó fejezetei tartalmazták, lásd például: ÜGYREND 1984, 70–74.

²⁸³ Az előterjesztéshez fűzött indokolás: MNL OL XVIII-2-a-9. tvr./1963. (46. doboz).

²⁸⁴ *A muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról* intézkedő **2/1965. (I. 8.) MM számú rendelet** (a továbbiakban: Vhr.; a rendeletet később többször módosították: 17/1970. (XI. 29.) MM számú, 5/1971. (X. 23.) MM számú, 2/1975. (III. 7.) KM számú, 3/1977. (III. 29.) KM számú, 18/1981. (XII. 5.) MM számú rendelet); ÜGYREND 1984, 16–55. Lásd még: KOREK 1988, 123., NAGY 2010, 26., GYÖNGYÖSSY 2016, 48.

javaslatokat terjesztett elő a múzeumügy általános-elvi kérdéseiben. Az OMT elnökét és tagjait a miniszter három éves időtartamra nevezte ki, munkájukat a miniszter által jóváhagyott ügyrend és munkaterv szerint végezték.²⁸⁵

Az Mtvr. **hatálya** (2. §) a muzeális közgyűjteményekre, jogi személyek tulajdonában álló egyéb muzeális gyűjteményekre, muzeális magángyűjteményekre, egyedi muzeális emlékekre, valamint a régészeti és történeti jelentőségű földterületekre terjedt ki.

Az Mtvr. újra meghatározta a **múzeum** fogalmát (3. §): „muzeális emlékekből álló, tudományos kutatómunka útján létrejött és rendszerezett muzeális közgyűjtemény, vagy jogi személy tulajdonában álló egyéb muzeális gyűjtemény, amelynek létesítéséhez, illetve múzeummá való átszervezéséhez a művelődésügyi miniszter hozzájárult”.²⁸⁶

Az Mtvr. a **muzeális közgyűjtemények** közé sorolta az országos múzeumokat, valamint a miniszterek, illetve országos hatáskörű szervek vezetői közvetlen felügyelete alatt álló egyéb múzeumokat, továbbá a tanácsok és más állami szervek, tudományos és egyéb intézmények, társadalmi szervezetek, illetve szövetkezetek által fenntartott múzeumokat és egyéb muzeális gyűjteményeket (4. §).

A muzeális közgyűjteményekre vonatkozó részletszabályokat (létesítés, tipológia, gyűjtőköri és gyűjtőterületi szabályozás stb.) a miniszter végrehajtási rendeletben határozta meg (a továbbiakban: Vhr.). A rendelet azonban számos — az Mtvr.-ből — kimaradt alapelvet is tartalmazott, így például egyfajta újabb múzeumdefiníciót adott meg, amikor a múzeumok tevékenységét kiterjesztette a hazai és nemzetközi jelentőségű muzeális tárgyi és dokumentációs anyag felkutatására, gyűjtésére, őrzésére és védelmére; az anyag rendszerezésére, nyilvántartására, feldolgozására és közlésére stb.²⁸⁷

Az Mtvr. múzeumi hierarchiájának csúcsán az **országos múzeumok** álltak (5. §). Az országos múzeumok a jogszabály definíciója szerint „sajátos gyűjtési körükben kimagasló, országos érdekű, területileg és történelmileg teljességre törekvő muzeális gyűjteményt őrző,

²⁸⁵ Az Országos Múzeumi Tanács létesítéséről szóló **167/1966. (M. K. 20.) MM számú utasítás**, vesd össze: KÉZIKÖNYV 228–229. Az OMT létesítésével megszűnt a korábbiakban működött Múzeumok Igazgató Tanácsa. Az OMT működéséhez lásd még: LAKATOS 1968.

²⁸⁶ BODÓ 1996, 34. Pogány Ö. Gábor, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója, az OMT 1968. februári ülésén így definiálta a múzeumot (POGÁNY 1968, 7.): „A múzeum önálló jellegű művelődési szervezet, se a művészetekhez, se a szabadegyetemekhez nem hasonlítható, sajátlagos ismeretközlő műforma, speciális hagyományokkal, belső felépítettségének megfelelő közönségszolgálattal.” Az Államigazgatási Főiskola kulturális igazgatást tárgyaló jegyzetében az alábbi szocialista múzeumfogalmat találhatjuk (BUDZSÁKLI 1984b, 16): „A múzeumok gyűjtik, őrzik, tudományosan feldolgozzák és a nyilvánosság elé tárják a nemzeti, az egyetemes kultúra, a történelem és a természet tárgyi emlékeit. Közreműködnek a környezet- és lakáskultúra, valamint a történelmi, a művészeti, a természettudományi és a műszaki műveltség fejlesztésében. A levéltárakkal együtt támogatják a honismereti mozgalmat, a helytörténetírást.”

²⁸⁷ Vhr. 12–24. § (ÜGYREND 24–29.).

azt tudományosan feldolgozó és a népművelés szolgálatába állító tudományos intézetek”. További feladatuk volt, hogy a tudományos tervek végrehajtása érdekében, illetve a miniszter által meghatározott feladatkörben segítsék a megyei múzeumok munkáját. Az Mtvr. országos múzeumnak minősítette a Magyar Nemzeti Múzeumot, a Szépművészeti Múzeumot, a Magyar Nemzeti Galériát, az Iparművészeti Múzeumot, a Néprajzi Múzeumot, a Természettudományi Múzeumot, a Legújabbkori Történeti Múzeumot, a Petőfi Sándor Irodalmi Múzeumot, a Budapesti Történeti Múzeumot, a Mezőgazdasági Múzeumot és a Hadtörténeti Múzeumot. Országos múzeumot csak a minisztertanács létesíthetett. Az országos múzeum élén főigazgató állt, akit a felügyeletet gyakorló miniszter nevezett ki személyes hatáskörében (de ez alól a minisztertanács kivételt engedélyezhetett).

A főigazgatók kinevezése kapcsán Ortutay Gyula tanácsstag az Elnöki Tanács ülésén felvetette, hogy a kivétel engedélyezésével kapcsolatos kitétel felesleges, ugyanis az országos múzeumok — a Budapesti Történeti Múzeum kivételével — ténylegesen miniszterhez tartoznak. Azt javasolta, hogy a jogszabály azt tartalmazza: a főigazgatót a felügyeletet „*gyakorló miniszter, illetve a fővárosi tanács elnöke nevezi ki*”.²⁸⁸ Az országos múzeum új definíciójában viszont elmaradt a „nemzeti” jelző, de előtérbe került, hogy ezek a tudományos intézmények országos érdekű, teljességre törekvő gyűjteményüket *a tudományos feldolgozó és népművelő munka szolgálatába állítják*. Bár az Mtvr. a korábbi magyar jogalkotási hagyományt megőrizve ismét tételesen felsorolta az országos múzeumokat — közöttük az egyébként alapvetően regionális jellegű és már korábban tanácski kezelésű Budapesti Történeti Múzeumot —, tartalmazta azt a rendelkezést is, hogy új országos múzeumot csak a minisztertanács létesíthet. A későbbiekben ilyen alapításra már valóban kormányhatározat alapján kerül sor (Közlekedési Múzeum; Országos Műszaki Múzeum; Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár; Szabadtéri Néprajzi Múzeum).²⁸⁹

Az Mtvr.-ből kimaradt (pontosabban csak áttételesen szerepelt szövegében) egy múzeumtípus, amely akár országos gyűjtőterületű is lehetett. Ezt a hiányt a Vhr. pótolta,

²⁸⁸ Az ülésről készült jegyzőkönyv 3. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz).

²⁸⁹ KOREK 1988, 123–124., BODÓ 1996, 34–35., K. VÉGH 2003, 117. Az Országos Műszaki Múzeum 1973-ban jött létre: *Országos Műszaki Múzeum létesítéséről* szóló **1043/1972. (XI. 9.) Mt. h. számú határozat**, vesd össze: KÉZIKÖNYV 233., a Közlekedési Múzeum pedig 1971-től működik országos múzeumként: *a Közlekedési Múzeum országos múzeummá nyilvánításáról* szóló **1050/1970 (XII. 20.) Korm. számú határozat**, vesd össze: KÉZIKÖNYV 233. 1981-ben ismét egységes határozatot adtak ki az országos múzeumok felsorolásáról, ebben új elemként szerepel a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum: *az országos múzeumok felsorolásáról* szóló **1032/1981. (X. 30.) Mt. számú határozat** (ÜGYREND 15.).

amikor kimondta, hogy a **szakmúzeum** gyűjtőköre valamely muzeológiai szakmai szempontokra tekintettel meghatározott muzeális emlékekre terjedt ki.²⁹⁰

A múzeumi középszintet a **megyei múzeumok** alkották (6. §). A megyei tanács irányítása alatt álló múzeumok közül a miniszter jelölte ki a megyei múzeumot, amely — népművelési és tudományos tevékenységén felül — a miniszter által meghatározott körben múzeumi szakszempontról segítette a megye területén működő múzeumok és muzeális gyűjtemények együttműködését, munkájuk összehangolását. A megyei múzeum igazgatójának kinevezéséhez a miniszter hozzájárulását kellett kérni.

Az Mtvr. hatályba lépése után új fogalomként jelent meg a *megyei múzeumi szervezet*, amely a decentralizáció következtében, egy megyében a megyei tanács felügyelete alatt működő múzeumösszességet jelentette, irányító intézménye a rendszerint a megyeszékhelyen működő megyei múzeum lett: tehát a decentralizáció megyei szinten történő centralizálást jelentett. A **megyei múzeum** a megye egész területe vonatkozásában, míg a **tájmúzeum** a megyei tanács által meghatározott gyűjtőterületen belül gyűjtötte a muzeális anyagot. Utóbbi kategória a gyakorlatban az MMtvr. fogalomhasználatából maradt meg, értelemszerűen a tanácstörvény rendelkezéseinek megfelelően egy megyén belüli tájegység vonatkozásában. A megyei múzeumi szervezeten belül működtek **helytörténeti múzeumok** is egy adott helység múltjával összefüggő emlékek gyűjteményezésére (ilyen intézményt viszonylag hamar alapíthattak városi és községi tanácsok is, bár az eredeti szándék nyilvánvalóan egységes hálózat kialakítása volt). Ugyanakkor az Mtvr. a rendszer hierarchizálását elmulasztotta, az egyes kategóriákat a korábbi jogszabályok alapján valójában a gyakorlat alakította ki. Összességében a miniszter szerepe a megyei muzeális intézmények esetében a működés összehangolására, a tudományos és népművelési tevékenység elősegítésére csökkent, mivel felügyeleti jogkörét a megyei tanács végrehajtó bizottságának művelődési osztálya (Budapesten a Budapesti Történeti Múzeum vonatkozásában a Fővárosi Tanács V. B. népművelési főosztálya) útján gyakorolta.²⁹¹ A

²⁹⁰ Vhr 15. § (2) bekezdés (ÜGYREND 25.); a § végleges szövegét 1981-ben állapították meg. Lásd még: BODÓ 1999, 35.

²⁹¹ FODOR 1962., KATONA 1962, 39., 42., BÁNDI 1984, 5–7., KOREK 1988, 124–125., BODÓ 1996, 35–36., NAGY 2010, 26., BASICS 2016b, 107–108., GRÉCZI 2016, 183., GYÖNGYÖSSY 2016, 48. A megyei múzeum és a tájmúzeum működésével kapcsolatos részletszabályokat a Vhr. 15. § (3)–(4) állapította meg (ÜGYREND 25.). Jól mutatja azt, hogy a múzeumtipológiát ténylegesen a gyakorlat alakította ki, ezért a miniszter később újabb kategóriát hozott létre: a *muzeális emlékhelyet*. Muzeális emlékhelyek lehetnek emlékmúzeumok, emlékházak és emlékszobák is. Emlékhely létesítéséhez egyébként a miniszter előzetes hozzájárulását kellett kérni. A munkálatok befejezése után a miniszter — kérelemre — döntött az emlékhely létesítéséről. A múzeumok részeként működő emlékhelyek az adott múzeum kiállítóhelyének minősültek. Lásd: *A muzeális emlékhelyekről szóló 103/1970. (M. K. 2.) MM számú utasítás*, vesd össze: KÉZIKÖNYV 224–225. A felügyeleti jog tanácsokra történő átruházása: Vhr. 19. § (KÉZIKÖNYV 209.). A megyei múzeum

múzeumok tanácsoknak történő átadása mögött gazdasági szükségszerűség húzódott, hiszen a tanácsok megerősödésének és hatáskörük bővülésének köszönhetően nagyobb hatékonysággal tudták irányítani a magyar műtárgyállománynak ekkor már kétharmadát őrző megyei múzeumokat. Ahogy a Szolnok megyei tanács elnökhelyettese fogalmazott: „*Végre megértették a tanácsok nagykorúságát, és ránk merik bízni a múzeumokat!*”. Mielőtt azonban valamilyen önkormányzati romantikai hatása alá kerülnénk, ne feledjük a tanácsok „*nem a helyi hatalom szervei, hanem a hatalom helyi szervei*” voltak.²⁹²

A jogalkotó is érzékelte, hogy a decentralizáció mellett szükséges a szakmai kontroll biztosítása. Ezért a miniszter — a Minisztertanács Tanácsi Hivatala elnökével egyetértésben — az országos múzeumoknak a megyei múzeumi szervezetek felett **szakfelügyeleti** jogot biztosított. A szakfelügyeletet gyakorló szakági országos múzeum irányította a tudományos és muzeológiai feladatok tervezését, összehangolta a tudományos feldolgozó tevékenységet az országos tervekkel, elemezte a népművelő-kiállító tevékenységet, ellenőrizte a belső muzeológiai feladatok ellátását, véleményezte a nagyobb értékű műtárgyvásárlások indokoltságát, közreműködött a szakmai továbbképzés tervezésében, részt vett a múzeumi információs tevékenységben. A szakfelügyelet gyakorlása során tapasztaltakat az országos múzeum főigazgatója és a Központi Múzeumi Igazgatóság vezetője értékelte, majd esetleges javaslataikat megküldték a minisztériumnak.²⁹³

A teljes múzeumi rendszer intézményhálózata szempontjából legfontosabb szabályokat (**alapítás, megszüntetés, felügyelet**) az Mtvr. csak alapvonalakban rendezte (7. §). Muzeális közgyűjteményt — az országos múzeum kivételével — a miniszterek, továbbá az előbb meghatározott szervek a művelődési miniszter hozzájárulásával létesíthettek vagy szüntethettek meg. Jogi személy tulajdonában álló egyéb muzeális gyűjtemény létesítéséhez vagy megszüntetéséhez is a művelődési miniszter hozzájárulása volt szükséges. Olyan

feletti irányítási és ellenőrzési jogkör szakigazgatási szerv általi ellátásáról: *A megyei (fővárosi) tanácsok végrehajtó bizottsága művelődésügyi feladatokat ellátó szakigazgatási szervének feladatairól, hatásköréről, hatósági jogköréről* szóló **142/1972. (M. K. 13.) MM számú utasítás** III. 9–10. (KÉZIKÖNYV 1189.).

²⁹² FODOR 1962., VERŐ 1968, 8–9., BÁNDI 1984, 5–7., IKVAI 1988, 17–18., BALÁZS 2003, 21–22., FÁRI – NAGY 2008, 19., NAGY 2010, 26., BASICS 2016b, 100., 104. 1962-ben tizenhat megyében jött létre a megyei múzeumi szervezet. A három „késlekedő” megye közül kettőben végül nem a megyeszékhelyen alakult ki a megyei múzeum: így Pest megyében Szentendrén hozták létre a megyei múzeumot (1963), Komárom(–Esztergom) megyében pedig Tatán (1966). Különös módon Zala megyében csak 1971-ben született meg a megyei múzeumi szervezet: ott 101. Pest megye helyzete különleges volt, mivel az addig Budapesten működő megyei múzeumigazgatóság székhelyét csak az 1970-es években helyezték át az ekkor már „az ország vitrinjének” nevezett Szentendrére. Minderről részletesen: KENDE 2016. A tanácsokról szóló mondás Beér János (1905–1966) jogásztól származik. A szíves közlésért Basics Beatrixot illeti a kollegiális köszönet.

²⁹³ *Az országos múzeumok szakfelügyeleti jogáról* szóló **172/1968. (M. K. 17.) MM számú utasítás**, vesd össze: KÉZIKÖNYV 229–230. A szakfelügyelettel kapcsolatos rendelkezést később a Vhr. szövegébe is átemelték: Vhr. 19. § (2), lásd: ÜGYREND 27. Az országos múzeumok által végzett szakfelügyelethez lásd még: VERŐ 1968, 10., 12., KOREK 1968, 84–85., IKVAI 1988, 17., BALÁZS 2003, 22.

muzeális közgyűjtemények tekintetében, amelyek nem a művelődési és közoktatási miniszter felügyelete alatt álltak, továbbá a jogi személyek tulajdonában állt egyéb muzeális gyűjteményekre vonatkozólag a felügyeletet ellátó szervek e jogkörüket a művelődési miniszterrel egyetértésben gyakorolták.

Ha állami szerv, társadalmi szervezet, szövetkezet vagy jogi személy muzeális gyűjtemény létrehozása érdekében gyűjteményezési tevékenységbe kívánt kezdeni, köteles volt az előzetesen a megyei múzeumnál bejelenteni. A gyűjtés folyamatát a múzeum figyelemmel kísérte, ha kellett szaktanácsadással segítette. Az így kialakított gyűjtemény bemutatásához viszont már a megyei tanács végrehajtó bizottsága művelődési osztályának engedélyét kellett kérni. Ezek a gyűjtemények régészeti anyagot nem tartalmazhattak. Ha a gyűjtési tevékenységet abba kívánták hagyni, azt is be kellett jelenteni a megyei múzeumnál, amelynek javaslatára az anyag elhelyezéséről a miniszter döntött.²⁹⁴

Egyébként a múzeumalapításokban élen jártak az egyes miniszterek. Az egészségügyi miniszter létrehozta a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot (1965), a belkereskedelmi miniszter a Magyar Vendéglátóipari Múzeumot (1966), a belügyminiszter a Bűnügyi Múzeumot (1968), míg a művelődésügyi miniszter az Országos Pedagógiai Könyvtár feladatkörének kibővítésével a neveléstörténeti emlékek gyűjtéséről rendelkezett. Ezek az intézmények országos gyűjtőkörrel, egyéb (valójában: ágazati szak)múzeumként működtek.²⁹⁵

Az Mtvr. egyes múzeumi **igazgatási szabályokat** csak elnagytoltan állapított meg (8. §). Kimondta például, hogy a muzeális közgyűjtemény gyűjtőkörének, elnevezésének vagy

²⁹⁴ KOREK 1988, 125., BALÁZS 2003, 24–26., ÉRI 2004, 8. Az egyéb muzeális közgyűjtemények létesítésének engedélyezésével és működésével kapcsolatos részletszabályokat a Vhr. 16–18. § állapította meg. A Vhr. ezek tekintetében tovább finomította a múzeumtipológiát: **helytörténeti gyűjtemények** (kisebb területek történetéhez fűződő emléktárgy gyűjtése és bemutatása), **szakgyűjtemények** (gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés egyes területeire vonatkozik, vagy egyes intézmények működése során keletkezett) és **múzeumi kiállítóhelyek** (közművelődési célú, múzeumi eszközökkel megvalósított bemutató tevékenység), illetve **emlékhelyek** (valamely kiemelkedő személyiség vagy történeti esemény emlékeit őrzi és mutatja be), lásd: ÜGYREND 25–26. A múzeumtipológia végleges megfogalmazását 1981-ben nyerte el, korábban például léteztek **üzemi gyűjtemények** (valamely vállalat vagy szövetkezet által létrehozott, az üzem történetével és fejlődésével kapcsolatos muzeális gyűjtemény) is: KÉZIKÖNYV 208. A gyűjtési tevékenység megkezdésével kapcsolatos szabályozás: Vhr. 21. § (ÜGYREND 27–28.). 1964-ben a Művelődésügyi Minisztérium közvetlen felügyelete alatt Budapesten kilenc, vidéken négy, a tanácsok felügyelete alatt Budapesten egy, vidéken százegy, egyéb főhatóság felügyelete alatt Budapesten kilenc, vidéken nyolc múzeum működött: KISS 1965b, 75.

²⁹⁵ KOREK 1988, 125., GRÉCZI 2016, 189. Az egyes alapításokhoz (KÉZIKÖNYV 234–236.): *a* „Semmelweis Orvostörténeti Múzeum” létesítéséről szóló **19/1965. (Eü. K. 18.) Eüm–MM számú együttes utasítás**, *a Magyar Vendéglátóipari Múzeum létesítéséről* szóló **79/1966. (K. É. 29.) BkM–MM számú együttes utasítás**, *a „Bűnügyi Múzeum” létesítéséről* szóló **2/1967. (M. K. 1968. 1.) BM–MM számú együttes utasítás**, *az Országos Pedagógiai Könyvtár feladatkörének bővítéséről és a pedagógiai vonatkozású, muzeális emlékek gyűjtéséről* szóló **140/1968. (M. K. 13.) MM számú utasítás**.

elhelyezésének megváltoztatásához a művelődési miniszter hozzájárulását kell kérni. A kölcsönzéssel kapcsolatban hasonlóan szűkszavúan fogalmazott: a muzeális közgyűjteményben őrzött muzeális emléket más szerv részére csak a muzeális közgyűjtemény vezetőjének engedélyével szabadott időleges használatra átengedni.

Az Mtvr.-ben nem rendezett, működéssel kapcsolatos (részlet)szabályok kibocsátását a jogszabály delegálta (9. §), így a muzeális közgyűjtemények, valamint a jogi személyek tulajdonában álló egyéb muzeális gyűjtemények **kezelésének, nyilvántartásának, leltározásának és vagyonbiztonságának** szabályait a művelődési miniszter állapította meg.

A részletszabályok megállapítására a muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzatában került sor. Először 1965-ben adta ki a miniszter a múzeumok ügyrendi szabályzatát, majd 1966-ban a múzeumok nyilvántartási szabályzatát; a tárgykörben kiadott utolsó, részletes és aprólékos szabályozás 1984-ben született meg.²⁹⁶

Már a jogszabály elfogadása után nyilvánvaló volt, hogy egyes középírányítói feladatokat a tárca önmagában nem tud ellátni, így megkezdődött azok minisztériumból történő „kiszervezése”. Végül, 1968-ban az egymás után burjánzó szakmai egységek együtteséből, azok jogutódjaként — a múzeumügy egyes központi gazdasági feladatainak hatékonyabb ellátása érdekében — a minisztérium létrehozta a **Központi Múzeumi Igazgatóságot** (a továbbiakban: KMI). A KMI feladatkörébe tartozott a múzeumok állandó és főbb időszakos kiállításainak művészeti és technikai tervezése és kivitelezése, az ezzel kapcsolatos módszertan kidolgozása és közreadása (a); a múzeumok és műemlékek népszerűsítését elősegítő propaganda végzése, azaz mai szóval a múzeumi marketing (b); műtárgymásolatok készítése és forgalomba hozatala (c); a minisztérium közvetlen felügyelete alá tartozó múzeumok gazdálkodásának irányítása és ellenőrzése (d); a KMI és az irányítása alá tartozó múzeumok számviteli rendszerének megszervezése (e); az egyes intézmények gazdasági működésének, pénz- és vagyonkezelésének ellenőrzése, bér gazdálkodási és munkaügyi kérdéseinek intézése (f); központilag előnyösebben ellátható operatív feladatok ellátása, műszaki üzemeltetéssel kapcsolatos felügyeleti teendők elvégzése (g); központi restaurálási és konzerválási feladatok ellátása, módszertan kidolgozása, múzeumi restaurátor műhelyek segítése, ellenőrzése, restaurátori képzés és továbbképzés megszervezése (h–i); általános állományvédelmi feladatok elvégzése (j). A

²⁹⁶ Az említett szabályozások: *a múzeumok ügyrendi szabályzatának kiadásáról* szóló **136/1965. (M. K. 12.) MM. számú utasítás** (KÉZIKÖNYV 236.), *a múzeumok nyilvántartási szabályzatának kiadásáról* szóló **153/1966. (M. K. 14.) MM. számú utasítás** (KÉZIKÖNYV 236.), *a muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata* (1984), lásd: ÜGYREND 59–132.

KMI a megyei múzeumok tekintetében egyes feladatait (a, h, i, j) a minisztertől nyert átruházott hatáskörben látta el. A KMI a minisztérium közvetlen felügyelete alatt működött, igazgatóját a miniszter nevezte ki.²⁹⁷ Néhány év múlva a tárca a KMI-n belül, annak muzeológiai és technológiai osztályából **Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központot** (a továbbiakban: MRMK) alakított, a KMI-n belüli, de elkülönített önálló költségvetéssel. Ez az intézkedés a restaurálási feladatok jelentőségének növekedésével állt összefüggésben, azok szaktárca általi felértékelését jelentette, illetve a tevékenység szolgáltatás jellegének kiépítését eredményezte. Az MRMK vezetőjét a miniszter nevezte ki, munkáját pedig a Múzeumi Főosztály által hároméves időtartamra felkért szakemberekből álló tudományos tanács segítette.²⁹⁸

Az Mtvr.-ben a **muzeális magángyűjtemények** és az **egyedi muzeális emlékek** egységes szabályozást kaptak. Számunkra most elsősorban a gyűjteményekkel kapcsolatos rendelkezések érdekesek. A tvr. meghatározta a **védetté nyilvánítás** folyamatát (10. §). A jogszabályi meghatározás alapján a muzeális magángyűjtemény *„a személyi tulajdonban álló muzeális emlékeknek olyan — egy helyen őrzött és kezelt — csoportja, amelyet a művelődési miniszter által — a felügyeletet gyakorló miniszterrel egyetértésben — kijelölt országos múzeum védetté nyilvánított”*.

Az új fogalomhasználat mellé a permanens bejelentési kötelezettség előírása társult: korábban elegendő volt a bejelentést egyszer megtenni, azonban a Vhr. új szabályozást hozott: a szerzéstől számított harminc napon belül új bejelentést kellett tenni.²⁹⁹

Az Mtvr. kijelölte a **felügyeleti** rendet is (11. §). A védett muzeális magángyűjtemények (a továbbiakban: védett gyűjtemény) a művelődési miniszter által — a felügyeletet gyakorló miniszterrel egyetértésben — kijelölt országos múzeum felügyelete alatt álltak. A felügyelet a gyűjtemény megfelelő elhelyezésének és szakszerű kezelésének ellenőrzésére is kiterjedt. A védett gyűjteményeket a fentiek szerint kijelölt országos múzeum vette nyilvántartásba.

A magángyűjtemények magyarországi rendszere, védelme a maga nemében egyedülálló volt a szocialista országok között, mivel más országokban ezt a feladatkört a műemléki felügyelőségek látták el, és országos nyilvántartási rendszer sem alakult ki. A magyar

²⁹⁷ A Központi Múzeumi Igazgatóság feladatköréről szóló **114/1968. (M. K. 5.) MM számú utasítás**, vesd össze: KÉZIKÖNYV 230–232. Lásd még: VERŐ 1968, 8–9., GRÉCZI 2016, 180–181., 185–186.

²⁹⁸ *Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ szervezéséről* szóló **106/1974. (M. K. 4.) MM számú utasítás**, vesd össze: KÉZIKÖNYV 232–233. Az MRMK elődszervezete — a KMI létrejötte előtt — a Központi Muzeológiai Technológiai Csoport volt: NÉMETHY 1962. Lásd még: GRÉCZI 2016, 180.

²⁹⁹ KÖREK 1988, 125., BODÓ 1996, 37–38., BUZINKAY 2010, 110–111. A muzeális emlékek és gyűjtemények nyilvántartásával és védetté nyilvánításával kapcsolatos részletszabályokat a Vhr. 1–11. § tartalmazta, lásd: ÜGYREND 16–23.

rendszer előnye éppen az volt, hogy elvben országos szaknyilvántartási, illetve területi (megyei) nyilvántartási rendszer jött létre. A magyar műtárgyvédelem ráadásul kiterjedt az állami kereskedelmi szerveknél forgalomba hozott műtárgyakra is, így a kereskedelemben felmerült műtárgyakat is védelem alá lehetett helyezni a muzeológus szakvéleménye alapján.³⁰⁰

Az Mtvr. kitért **műtárgyvédelmi**, valamint a társadalmi hasznosulással (**kiállítás**) kapcsolatos kérdésekre is (12. §). A védett gyűjteményt annak tulajdonosa vagy kezelője, illetőleg fenntartója (a továbbiakban: tulajdonos) köteles volt épségben fenntartani, őrzéséről, szakszerű kezeléséről és megóvásáról gondoskodni. A tulajdonos megóvási (konzerválási), helyreállítási (restaurálási) vagy átalakítási munkálatokat csak a fentiek szerint kijelölt országos múzeum engedélyével végezhetett, illetőleg végeztethetett. Az országos múzeum pedig a védett gyűjtemény tulajdonosát kötelezhette arra, hogy a gyűjteményt vagy a gyűjtemény egyes darabjait kiállítás céljára — a kiállítás időtartamára — rendelkezésre bocsássa.

Bár az Mtvr. — és a Vhr. — által kialakított rendszer jól szabályozott volt, a rendelkezések teljes körű végrehajtására a múzeumok sokszor személyi és technikai feltételek hiányában nem voltak képesek.³⁰¹

A védett gyűjtemények esetében szükséges volt az **elidegenítés** különös szabályainak rögzítése (13. §). A védett gyűjtemény tulajdonjogát csak a kijelölt országos múzeum engedélyével lehetett átruházni; a tulajdon átruházásának feltételeit a miniszter szabályozta. Ellenérték mellett történő tulajdonátruházás esetén az államot elővásárlási jog illette meg. Védett gyűjteményt, illetve a gyűjteményhez tartozó egyes tárgyakat csak a kijelölt országos múzeum engedélyével szabadott az ország területéről kivinni.

Az előterjesztés elnöki tanácsi tárgyalása során Mihályfi Ernő (1898–1972) tanácsstag az állami elővásárlási jog kapcsán azt kérdezte, hogyan érvényesül az állam elővásárlási joga a Bizományi Áruház aukciója során, ha egy védett tárgy cserél gazdát (az ülés jegyzőkönyve szerint kérdésére választ nem kapott).³⁰² A Vhr. viszont a részletszabályok között tartalmazott rendelkezést erre az eshetőségre is: a Bizományi Áruház Vállalatnak kellett az

³⁰⁰ KOREK 1988, 126., BODÓ 1996, 37–38., BUZINKAY 2010, 111. A felügyeleti rend részletszabályairól a Vhr. 6–11., 24. § rendelkezett (ÜGYREND 19–23., 29.). A védett emlékek tulajdonosa köteles volt minden év március 31-ig előző évi új szerzeményeit bejelenteni, őrzési hely vagy tulajdonos változásáról nyolc napon belül kellett bejelentést tenni: Vhr. 25. §, lásd: ÜGYREND 30.

³⁰¹ KOREK 1988, 126., BODÓ 1996, 37–38., BUZINKAY 2010, 112. A védett emlék konzerválásával és restaurálásával kapcsolatos részletszabályok: Vhr. 26. § (ÜGYREND 30–31.).

³⁰² Az ülésről készült jegyzőkönyv 2. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz).

értékesítéshez az engedélyt (az elővásárlási jogról történő lemondást) előzetesen beszereznie.³⁰³

Az Mtvr. kitért a magángyűjtemény birtokának **ideiglenes** átadására is (14. §). Muzeális közgyűjtemény személyi tulajdonban álló muzeális magángyűjteményt megőrzésre csak határozott időre szóló, írásbeli szerződés alapján vehetett át. A közgyűjtemény a szerződésben meghatározott őrzés ideje alatt a muzeális magángyűjteményt kiállíthatta és tudományos szempontból feldolgozhatta. Az őrzésre átadott muzeális magángyűjteményt a tulajdonos a szerződésben meghatározott őrzési idő lejárta előtt csak a kijelölt országos múzeum hozzájárulásával vehette vissza.

A **múzeumi letét** részletszabályait a Vhr. állapította meg. A letéti szerződést írásban, öt év időtartamra kellett megkötni, az átvett műtárgyakat egyedileg kellett meghatározni. A muzeális közgyűjtemény köteles volt az átvett műtárgyakat azonosításra alkalmas megjelöléssel ellátni. Az őrzési időt a felek több ízben is meghosszabbíthatták. Ha a letevő a műtárgy(ak)at a határidő lejárta után, a muzeális közgyűjtemény írásbeli felszólítására sem szállította el, az illetékes országos múzeum elrendelte a védett emlékek muzeális közgyűjteményben történő elhelyezését, míg a védelem alatt nem állt tárgyakat át kellett adni értékesítés céljából a Bizományi Áruház Vállalatnak, vagy más módon lehetett értékesíteni őket.³⁰⁴

Kivételes eljárást indokolt viszont a védett gyűjtemény esetleges **veszélyeztetettsége** (15. §). Ha ugyanis a gyűjtemény épsége, megfelelő kezelése a tulajdonosnál nem volt biztosítva, a miniszter elrendelhetette annak muzeális közgyűjteményben történő elhelyezését. (Állami szervek (vállalatok) pedig a kezelésükben levő muzeális emléket felügyeleti szervük hozzájárulásával állami szerv által fenntartott múzeumnak ellenérték nélkül adhatták át.)

Ebben az esetben is a Vhr. rendezte a részletkérdéseket, a megfelelő eljárásrendet. Veszély esetén — az elhelyezés, kezelés, őrzési mód megváltoztatása érdekében — a múzeum felhívást intézett a tulajdonoshoz; ha a tulajdonos a megadott határidőn belül nem

³⁰³ Az elidegenítéssel kapcsolatos részletszabályok: Vhr. 27. § (ÜGYREND 31–33.), a kivittel kapcsolatos részletszabályok: Vhr. 28. § (ÜGYREND 33.). A(z) országból történő végleges) kiviteli engedélyezési eljárások során viszont viszonylag hamar gondok mutatkoztak. A kiviteli bizonylatokat az országos múzeumok állították ki, de előfordult, hogy a kiviteli bizonylat kiállításának megtagadását nem indokolták, ezért a Múzeumi Főosztály állásfoglalást bocsátott ki, amelyben felhívta a figyelmet arra, hogy 1875 előtt készült, muzeális értékű tárgy kivitelét nem lehet engedélyezni, kivéve, ha a tárgy történeti, művészeti, művészettörténeti stb. szempontból jelentéktelen értékű és ezért nem tekinthető muzeális tárgynak. A kiviteli bizonylat kiadásának megtagadását a fél kifejezett kérésére indokolni kell: KIVITEL 1966.

³⁰⁴ A múzeumi letéttel kapcsolatos szabályozás: Vhr. 29. § (ÜGYREND 33–34.) A Vhr. nem tesz említést a múzeumi letét kapcsán díjfizetésről. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata (37. § (6) bekezdés) viszont előírta, hogy a konzerválási és a restaurálási munkák költségeit a letevő köteles megtéríteni: ÜGYREND 86–87.

tett eleget a felhívásnak, a múzeum megkereste az illetékes országos múzeumot az emlék muzeális közgyűjteményben történő elhelyezése érdekében. A Vhr. szankcionálta azt is, ha a tulajdonos engedély nélkül végeztetett munkálatokat az emléken, ha az őrzési helyet bejelentés nélkül megváltoztatta, ha tudományos vizsgálat céljára nem tette hozzáférhetővé, ha időszaki kiállításra történő kölcsönzését megtagadta, ha engedély nélkül átruházta, továbbá megkísérelte az ország területéről engedély nélkül történő kivitelét. Ezekben az esetekben is javaslatot lehetett tenni az emlék muzeális közgyűjteményben történő elhelyezésére.³⁰⁵

Az Mtvr. viszonylag részletesen tárgyalta a **régészeti örökségvédelemmel** kapcsolatos kérdéseket (Ásatás. Történeti (régészeti) emlékek és földterületek: 16–18. §). Az Mtvr. ásatásnak tekintette „*a föld felszíne alatt rejlő muzeális tárgyak vagy ingatlan-emlékek (történeti, illetőleg régészeti jelentőségű földterületek, műemlékek) felkutatására irányuló munkálatokat*”. Ásatást csak a művelődésügyi miniszternek, a Magyar Tudományos Akadémiának — műemlék feltárását, illetően az építésügyi miniszterrel egyetértésben adott — engedélye alapján szabadott végezni. Az ásatáshoz a fővárosi, megyei, megyei jogú városi tanács végrehajtó bizottságának hozzájárulását kellett kérni. A jogszabály a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 132. § (kincstalálás) alapján „*a föld alól feltárult muzeális tárgyak*” tulajdonosának az államot tekintette, a kezelőszerv kijelölésére pedig a minisztert hatalmazta fel. A régészeti vagy történeti jelentőségű földterületeket védelemben kellett részesíteni. A védetté nyilvánítást a művelődésügyi miniszter a földművelésügyi miniszterrel egyetértésben rendelte el.³⁰⁶

Az Elnöki Tanács működéséhez képest szokatlanul hosszú vitát eredményezett a fenti rendelkezés tárgyalása. Az ásatások engedélyezése kapcsán ugyanis Mihályfi Ernő felvetette, hogy megtörténhet-e az, hogy a művelődésügyi miniszter, az MTA elnöke és az építésügyi miniszter által adott engedély ellenére az illetékes tanács vb. megtiltja az ásatást. Ortutay Gyula tanácsstag egyetértett a felvetéssel, és azt javasolta, hogy az engedélyezés rendszere maradjon változatlan, és az illetékes tanácsot csak értesíteni kelljen. A felvetéshez Törő Imre (1900–1993) tanácsstag azzal csatlakozott, hogy lehetetlen helyzetet eredményezne a távlati tudományos tervek helyi okból történő megakadályozása. Kiss Károly (1903–1983), az Elnöki Tanács titkára azt javasolta, hogy a felvetett szempontokat a végrehajtásnál érvényesítsék, vagy ha ez nem lehetséges, a felmerült kifogásokkal együtt adják vissza az

³⁰⁵ A muzeális emlék veszélyeztetettségére esetén alkalmazandó részletszabályok: Vhr. 30. § (ÜGYREND 34.). A § végleges szövegezését 1981-ben nyerte el. Lásd még: BUZINKAY 2010, 111–112.

³⁰⁶ BODÓ 1996, 36–37., GYÖNGYÖSSY 2016, 46–49.

előterjesztést átdolgozásra az illetékes miniszterhelyettesnek. A tárcát képviselő Molnár János miniszterhelyettes erre kifejtette, hogy az engedélyt csak akkor adják ki, ha az érintett tanács már hozzájárult az ásatáshoz, tehát olyan eset nem fordulhat elő, hogy a tanács döntése a kiadott engedélyt megsemmisíti. Úgy vélte, az, hogy esetleg többet kell vitatkozni az érintett tanáccsal, különösebb veszélyt nem okozhat. Nem érzi ezt elvi kérdésnek, szerinte elkerülte a jogászok figyelmét az a lehetőség, hogy egy tanács megakadályozhatja az ásatást. Gáspár Sándor (1917–2002) tanácstag szintén az eredeti szövegezés mellett érvelt („*nem kell félni a tanácsoktól*”), példaként említette az Astoriánál történt aluljáró-építkezést, ahol szükséges volt a tanáccsal való együttműködés, különben „*le kellett volna állítani az egész építkezést és helyette a Hatvani-kaput rekonstruálni*”. Különösen az építkezésekkel összefüggésben folytatott ásatások esetében kell egyeztetni a helyi szempontokkal. Ezen vélemény mellett sorakozott fel Kisházi Ödön (1900–1975) tanácstag is. Ortutay azonban tovább érvelt. Szerinte nem szabad összekeverni a helyi tervek alapján folyó megyei ásatásokat az országos jellegű (tehát nem megyei hatáskörbe tartozó) ásatási feladatokkal. Utóbbiak esetében elegendőnek tartaná az értesítést, így az országos célok is megvalósulhatnak, és a tanácsok jogkörét sem éri sérelem. Az előterjesztőt képviselő Molnár János ezzel újabb vitába szállt. A tanácsok ugyanis saját kezdeményezésükben és jogkörükben nem végezhetnek ásatást, ahhoz a minisztérium és az Akadémia engedélye kell. Végezetül Kiss Károly titkár javaslatára az eredeti szövegezést fogadták el.³⁰⁷

Ténykérdés, hogy a jogalkotó felismerte, hogy a korábbi múzeumi szabályozások és a Ptk. rendelkezései egymásnak ellentmondanak, így az MMtvr. szabályozását oldani kellett, pontosabban olyan szabályokat kellett alkotni, amelyek összhangban álltak a Ptk. többször hivatkozott szakaszával („kincstalálás”). Bár az ásatási szabályok alapvonalaikban nem változtak, létrejött egy új ásatási engedélyezési szerv, az Ásatási Bizottság, amelyet a minisztérium az MTA-val közösen állított fel. A tanácsok bevonására a régészeti feltárási engedélyezési eljárásba azért volt szükség, mert — ahogy az a vitában is elhangzott — a terület gazdáiként fontos koordinációs szerepkört tölthettek be.³⁰⁸

A Vhr. kétfajta régészeti feltárást ismert: a tudományos kutatási terv alapján végzendő **ásatást** (mai szóval tervásatást) és a **leletmentő ásatást** (váratlanul előkerült muzeális emlék

³⁰⁷ Az ülésről készült jegyzőkönyv 2–8. oldala: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz). **Molnár János (1927–1990)**: történész, egyetemi tanár, az MKP, majd az MDP, végül az MSZMP tagja, művelődésügyi miniszterhelyettes (1959–1970), később a Politikai Főiskola rektorhelyettese, az MSZMP KB Párttörténeti Intézete igazgatóhelyettese. Működéséhez: PETŐFI KÖR 193.

³⁰⁸ Az ásatásokkal és a leletmentő ásatásokkal kapcsolatos szabályok: Vhr. 32–50. § (ÜGYREND 35–46.), a történeti (régészeti) emlékekkel, és földterületekkel kapcsolatos szabályozás: Vhr. 51–55. § (ÜGYREND 47–49.). Lásd még: KOREK – KOCZTUR 1965, 7–10., KOREK 1988, 126., GYÖNGYÖSSY 2016, 48–49.

kapcsán végzendő régészeti feltárás). A múzeumügy szempontjából — nem lebecsülve egyébként az ásatás engedélyezésére és végzésére vonatkozó, nagy részletességgel és gondosan kimunkált részletszabályokat — a feltárási jogosultság alakulása lényeges. A rendelet ugyanis kimondta: „*ásatást csak a múzeumok, régészettel foglalkozó tudományos intézetek és az Országos Műemléki Felügyelőség végezhetnek*” (9. §). Az Ásatási Bizottság által kiadott ásatási engedély egy-egy példányát meg kellett küldeni az ásató intézménynek, az érintett ingatlan tulajdonosának (kezelőjének, használójának), a megyei (fővárosi) tanács végrehajtó bizottsága művelődési feladatot ellátó szakigazgatási szervének, és nyilvántartásba vétel céljából a Magyar Nemzeti Múzeumnak, az MTA Régészeti Intézetének, valamint a területileg illetékes megyei múzeumnak (36. §). A leletmentő ásatások (46–49. §) elvégzésének kötelezettje viszont mindenkor a területileg illetékes megyei múzeum volt; ha a feladatot nem tudta elvégezni, akkor azt átvette a Magyar Nemzeti Múzeum vagy a Nemzeti Múzeum által felkért más, feltárási jogú intézmény (MTA Régészeti Intézete, egyetemek régészeti tanszékei). A földterületek védetté nyilvánítása esetében a kezdeményezést a Magyar Nemzeti Múzeumnál kellett benyújtani (53. §), de a védett földterületek ellenőrzését (54. §) az illetékes megyei múzeumnak kellett végeznie, amelyről évente jelentést tett a Nemzeti Múzeumnak.³⁰⁹

Végezetül az Mtvr. vegyes rendelkezései közül említésre érdemes az, hogy a bírósági határozattal vagy hatósági intézkedéssel állami tulajdonba vett muzeális emlékek, illetve muzeális gyűjtemények kezelőszervét a miniszter jelölte ki (19. §).

A rendelkezés a korábbi szabályozást változtatta meg, „írta felül”, ugyanis korábban csak az elkobzás útján állami tulajdonba került muzeális tárgyak esetében kellett a közgyűjteményben elhelyezésről gondoskodni. Az Mtvr. egyértelműsítette, hogy bírósági határozattal vagy hatósági intézkedéssel állami tulajdonba vett minden muzeális tárgy, illetve gyűjtemény esetében a művelődésügyi miniszter jelöli ki a kezelőszervet, azaz múzeumot.³¹⁰

³⁰⁹ ÜGYREND 36–37., 44–46. Lásd még: KOREK – KOCZTUR 1965, 11–13., GYÖNGYÖSSY 2016, 49., 52–61.

³¹⁰ PRANTNER 1965, 146–147. A korábbi szabályozás kapcsán Prantner Zoltán a 14/1957. (XII. 5.) I. M. sz. rendeletre (18. §) hivatkozott. Itt kell azt megjegyezni, hogy a művelődésügyi miniszter általános intézkedéssel két múzeumot előzetesen kijelölt a bűncselekmények során elkobzott muzeális tárgyak elhelyezésére: az Országos Bűnügyi Múzeumban kellett elhelyezni a bűnüldözés oktatásánál felhasználható, míg a Belügyminisztérium Múzeumában a politikai bűncselekményekkel kapcsolatban elkobzott bűnjeleket. Ez a kijelölés azonban nem vonatkozott a védett muzeális tárgyakra, valamint a közgyűjteményből vagy védett magángyűjteményből kikerült tárgyakra: PRANTNER 1965, 147.

Alig több mint egy évtized múltán módosítani kellett az Mtvr.-t: ezért az Elnöki Tanács kiadta *a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet módosításáról* szóló **1975. évi 6. törvényerejű rendeletet**.³¹¹

Az előadói előterjesztés a jogszabály-módosítást azzal indokolta, hogy a muzeális emlékek védelméről szóló jogszabályok az ásatás során előkerült és a talált régészeti, muzeális értékű vagy műemlék jellegű tárgy állami tulajdonba kerülését nem egységesen szabályozták. Az ásatás során előkerült tárgy a feltárással állami tulajdonba került, míg a talált muzeális értékű tárgyat fel kellett ajánlani az államnak. Így a talált tárgy csak akkor került állami tulajdonba, ha a találó bejelentette és azt az illetékes múzeum műtárgynak ismerte el. Szükségesnek tűnt továbbá a talált műkincsek védelme a bejelentés elmulasztása, az előkerült értékek eltulajdonítása vagy megrongálása esetére is. A szabályozást azzal indokolták, hogy az utóbbi évek gépesítésének következtében egyre gyakrabban kerülnek felszínre muzeális értékek, amelyeknek — „*tapasztalataink szerint*” — 50%-a elpusztult a bejelentés elmulasztása, a lelt megrongálása vagy jogtalan eltulajdonítása következtében. A javaslat ezért tartalmazta az állami tulajdonjog világos és egyértelmű, határozott deklarálását. Mindez — az eljárási szabályok pontosításával együtt — a fokozottabb védelmet szolgálta (például a leletbejelentést ezentúl a helyi tanács szakigazgatási szervéhez kellett megtenni). Végezetül az előterjesztő felhívta a figyelmet arra is, hogy a törvényerejű rendelet javasolt szövegével a Polgári Törvénykönyv 132. §-át összhangba kell hozni.³¹²

Az új jogszabály az Mtvr. régészeti örökségvédelemmel kapcsolatos tulajdonjogi és ezzel kapcsolatos eljárásjogi rendelkezéseit módosította (1. §). A módosítás kimondta, hogy „*a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő, illetőleg onnan előkerülő muzeális vagy műemléki értékű tárgyak az állam tulajdonát képezik*”. Másrészt részletesen szabályozta az ilyen tárgy váratlan (tehát ásatás esetén kívül: például építkezés, földmunka, bányászati

³¹¹ A minisztertanács előterjesztését Fock Jenő, a minisztertanács elnöke 1975. január 30-án terjesztette fel az Elnöki Tanácshoz. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-1975. évi 6. sz. tvr. (111. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1975. február 28-án tartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1975. február 28. (15. doboz).

³¹² Előadói előterjesztés (0053/5-1/1975., dr. Korom Mihály igazságügyminiszter, dr. Orbán László kulturális miniszter): MNL OL XVIII-2-a-1975. évi 6. sz. tvr. (111. doboz). **Orbán László (1912–1978)**: jogász, szociáldemokrata politikus, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, 1945-től az MKP, majd az MDP Központi Vezetőségének tagja, az agitációs és propagandaosztály vezetője, később oktatásügyi miniszterhelyettes, 1957-től az MSZMP KB tagja, először a tudományos és kulturális, majd az agitációs és propagandaosztály vezetője. 1967-től művelődésügyi miniszterhelyettes, majd kulturális miniszter (1974–1976). Működéséhez: T. KISS 1993, 521.

tevékenység, vízi munka stb. során történő) előkerülésekor alkalmazandó normákat: a folyamatban lévő munka leállítása, a bejelentés megtétele, a tárgy felelős őrzés szabályai szerinti megőrzése, valamint illetékes szervnek történő átadása szabályait. Új elem a szabályozásban, hogy a bejelentést a művelődésügyi szervnél (azaz: a községi szakigazgatási szervnél, illetve városi, fővárosi kerületi tanács végrehajtó bizottsága szakigazgatási szervénél, valamint a megyei városi kerületi hivatalnál) kellett megtenni, amely a bejelentés alapján értesítette a kijelölt múzeumot, és gondoskodott a tárgy és a lelőhely további őrzéséről. A múzeum ezt követően megvizsgálta a tárgyat, valamint a lelőhelyet, és írásban nyilatkozott a munka folytatásának feltételeiről. Az előkerült tárgyat pedig gyűjteményébe vette, vagy gondoskodott védetté nyilvánításáról és más szerv által fenntartott gyűjteményében történő elhelyezéséről. A felfedezőt a múzeum a tárgy kulturális jelentőségéhez és értékéhez mérten megfelelő elismerésben részesíthette.³¹³

Az Elnöki Tanács üléséről készült jegyzőkönyv szerint a hozzászólók a törvényerejű rendelet végrehajtása során négy szempont érvényesítését kérték. *Egyrészt* a muzeális értékek feltárását és állami tulajdonná minősítését helyeselték, de azt kérték, hogy fordítsanak nagyobb gondot a már feltárt értékek csorbítatlan megőrzésére és megfelelő kezelésére. *Másrészt* az igazi értékek feltárását és megőrzését helyeselték, de helytelenítették az értéktelen tárgyak divatba jött múzeumi gyűjtését. *Harmadrészt* egyetértettek a hatósági jogkör tanácsokhoz történő decentralizálásával, de felhívták arra az alapelvre a figyelmet, hogy a muzeális értékek feltáráshoz fűződő érdek legyen arányos azokkal a költségekkel, amelyeket a beruházási munkálatok leállítása vagy késleltetése okoz. Ezért biztosítani kell a gyors és hozzáértő államigazgatási döntést a beruházási munkák korlátozása esetére. *Negyedrészt* javasolták, hogy a muzeális értékek megtalálójának és bejelentőjének nyújtsanak megfelelő erkölcsi és anyagi elismerést.³¹⁴

Az Elnöki Tanács ülésén a módosításról valójában hosszú vita folyt. Elsőként Kádár János (1912–1989) tanácsstag tette szóvá, hogy szerinte az előterjesztésben nincs nyoma annak, hogy a valami komoly dolgot megtalálót hogyan jutalmaznak. Szerinte az a helyes, hogy a törvény szerint ne járjon jutalom. Nánási László (1906–1985) tanácsstag arra kérdezett rá, hogyan állapítják meg a talált tárgy muzeális, illetve műemlék jellegét, továbbá ki jogosult a munka leállítására. Ortutay Gyula tanácsstag annak fontosságára hívta fel a figyelmet, hogy építésvezetők kapják meg a megfelelő utasítást arra az esetre, ha muzeális

³¹³ Lásd még: KOREK 1988, 126–127., GYÖNGYÖSSY 2016, 50–51.

³¹⁴ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1975. február 28-án tartott ülésének jegyzőkönyve, 1–2. oldal: MNL OL XVIII-2-b-1975. február 28. (15. doboz).

tárgyat találnának. Petri Gábor (1914–1985) tanácsstag a tvr. rendelkezéseit be nem tartók szankcionálására kérdezett rá, mivel nem talált ezzel kapcsolatos rendelkezést. Ortutay Gyula jelezte, hogy az alaprendeletben van szankció. Orbán László kulturális miniszter arról tájékoztatta az Elnöki Tanácsot, hogy a kiadni tervezett végrehajtási rendelet a muzeális tárgy megtalálásáért adható elismeréssel (oklevél, emlékérem, kitüntetés, pénzjutalom) kapcsolatban részletes szabályozást tartalmaz. A munka leállításával és a tárgy megőrzésével kapcsolatos felelősség pedig a tvr. szerint a munka felelős vezetőjét terheli, másrészt pedig a helyi tanácsot, amelynél ezentúl a módosítás alapján a bejelentést meg kell tenni. Végezetül arra hívta fel a figyelmet, hogy az így talált tárgy állami tulajdonnak minősül, tehát a Btk. állami tulajdonnal kapcsolatos rendelkezéseit kell a szankcionálásnál figyelembe venni. Kállai Gyula (1910–1996) tanácsstag helyeselte a módosítást, mivel az egyértelműen kimondja, hogy a magánföldben talált muzeális értékek is az állam tulajdonát képezik. Ugyanakkor rákérdezett arra, hogy a tervezetben olvasható *„átmenetileg gondoskodni”*, illetve *„az esetleg birtokába került tárgyat a művelődésügyi szervnek átadni”* szövegrészeket hogyan kell érte(lmez)ni. Másrészt úgy gondolta, hogy a tervezet (5) bekezdésében két különböző aktus olvasható, hiszen az egyik esetben a múzeum az előkerült muzeális tárgyat gyűjteményébe veszi, a másik esetben gondoskodik védetté nyilvánításáról, és más szerv őrzésébe adja. Végezetül úgy vélte, hogy muzeális értékek kapcsán nem helyes *„felfedező”*-ről beszélni. Ortutay Gyula utóbbihoz hozzátette, a *„megtaláló”* lenne a pontos megnevezés. Kádár János újabb hozzászólásában üdvözölte, hogy a tvr. nemzeti kincsé nyilvánítja a muzeális értékű vagy műemléki értékű tárgyakat. Ezeket a tárgyakat rendszerint a földön dolgozó emberek találták, de úgy gondolja, hogy ezek kapcsán sok túlzás is történt. A helyesen fejlődő lokálpatriotizmusnak köszönhetően nagyon sok dolog megkapja a helyi szervektől a műemléki vagy a műemlék jellegű minősítést, de a helyi szervek a minősítés során sok túlzást követnek el. Annak a véleményének adott hangot, hogy az építkezések hatósági jellegű felfüggesztéséből nagy bonyodalmak, károk származnak majd, ezért azt javasolta, hogy a végrehajtási utasításban *„eligazítás”* szerepeljen az esetlegesség elkerülése érdekében. Konkrét eseteket is megemlített, így az Abbázia Kávéház építkezését, amely két és fél évet késett, mert *„a második pince alatt valami műemlék jellegű tárgyat találtak”*, és ez az építkezés költségeit 70–80%-kal megemelte. Felemlítette az Astorián épült aluljáró esetét is. Szerinte a tapasztalatok nem egyértelműen pozitívak, eddig is le kellett állítani építkezéseket, ezen rendelet nélkül is. Legszívesebben ezért azt ajánlaná, hogy csak az országos szempontból jelentős leletek esetében lehessen az építkezést leállítani. Másrészt

csak rövid határidőt, három napot kellene kikötni. Végezetül felhívta a figyelmet, hogy ha már ebben az esetben a múzeum hatósági jogkört gyakorol, akkor ez az országos jelentőségű vagy hasonló értékek megőrzését eredményezze. Somogyi József (1916–1993) tanácsstag a lakossági félelmekről és rossz tapasztalatokról számolt be: „...*a harmadik szomszédomnál történt, hogy felásták az egész kertjét, és ott hagyták feltúrva, adtak egy hónapot és utána adtak neki később egy kis méccset*”. Úgy vélte ugyanakkor, hogy az utolsó fél évszázadban mérhetetlen károk érték az országot „*a hozzá nem értésből, széthordozott dolgok eltitkolásából*”. Azt javasolta, hogy a múzeumnak sürgősen kelljen nyilatkoznia, másrészt egészen egyedülálló leletek is előkerülhetnek (konkrétan a budavári Zsigmond-kori szoborleletet említette), viszont nem tartotta jónak, hogy egyes ásatások (Dörgicse, Pula) után már nem gondoskodnak az előkerült emlékek megfelelő (állag)védelméről. Végezetül azon tapasztalható műemlékvédelmi gyakorlatról szolt, amely szerint egyes műemlékeket megszerez a vendéglátóipar, és némelyekben kiemelt éttermet alakít ki (Alabárdos), másokban meg talponállót. Szerinte összhangot kellene teremteni, és a végrehajtási utasításban egy sor kérdést ki kellene dolgozni. Nánási László szerint túl sok pénzpocsékolás történik, „*mindenféle romokat mindenáron megmentenek*”. Szerinte csak a tényleges értéket kellene megbecsülni. Orbán László kulturális miniszter az elhangzottakra úgy válaszolt, hogy a „*felfedező*” kifejezés azonos a Ptk. szóhasználatával, nem lenne szerencsés ettől eltérni (Kállai Gyula). Szerinte az új szabályozás megvédi a műemlékeket, ugyanakkor a túlzásoktól is óv: hatékonyabb védelmet fog biztosítani, mind eddig (Kádár János). Mindezeket külön ki fogják dolgozni a végrehajtási rendeletben. Felhívta a figyelmet arra, hogy a múzeumnak haladéktalanul nyilatkoznia kell, korábban, ha nem nyilatkozott, csak nyolc nap elteltével lehetett folytatni a munkát. Így az építési munkát nem fogják feleslegesen zavarni, a végrehajtási rendeletben külön szerepelni fog a termelés zavartalanságának biztosításával kapcsolatos utalás. Az is veszély volt, hogy korábban közvetlenül a múzeum állt érintkezésben az építkezés felelős vezetőjével, ezt követően viszont a tanács, amely jogosult lesz intézkedni, és a múzeumnak „*továbbjelenteni*”.³¹⁵

Ha össze kívánjuk foglalni az újabb jogalkotás eredményét, megállapíthatjuk, hogy az 1975. évi módosítás rögzítette: a földben és a víz mélyén talált régészeti leletek társadalmi tulajdont képeznek. A további módosítások a leletmentés határidejének harminc napra

³¹⁵ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1975. február 28-án tartott üléséről készült gyorsírói feljegyzés, 2–14. oldal: MNL OL XVIII-2-b-1975. február 28. (15. doboz.). A Kádár által említett lokálpatriotizmus kapcsán a helytörténeti mozgalomhoz: KEMÉNYFI 2016.

történő meghosszabbítására irányultak, illetve a leletbejelentést ezentúl a helyi tanácsnál kellett megtenni.³¹⁶

Az Mtvr. 1975. évi módosítása a Ptk. 132. § (1) bekezdésének a régészeti, a muzeális értékű vagy műemlék jellegű leletekre vonatkozó rendelkezését hatályon kívül helyezte (2. §).

Az Mtvr. második módosítása: az 1981. évi 19. törvényerejű rendelet

Az Elnöki Tanács két alkalommal tárgyalta az Mtvr. újabb módosítását, mivel az első alkalommal az egyik rendelkezés kapcsán vita alakult ki, ezért az előterjesztést felülvizsgálatra, értelmezésre visszaküldték a minisztertanácsnak. Az Elnöki Tanács végül a második ülésen elfogadta *a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet módosításáról* szóló **1981. évi 19. törvényerejű rendeletet**.³¹⁷

Az előterjesztés indokolása rámutatott arra, hogy a muzeális emlékek védelmét szabályozó 1963-as tvr. jól szolgálta a magyar múzeumügyet, rendelkezéseinek nagy része ma is megfelelő. A hatálybalépés óta bekövetkezett változások azonban néhány kérdésben az Mtvr. módosítását, kiegészítését teszik szükségessé.³¹⁸

Az Mtvr. módosítása (1. §) **muzeális emlék**nek nyilvánította a természet és a társadalom olyan kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeit, amelyek a természet alakulásának és a társadalom fejlődésének pótolhatatlan, jellegzetes bizonyítékai. Ezen emlékeket törvényes védelem alá helyezte, mivel ezeket a nemzeti, illetőleg az egyetemes kultúra számára meg kell őrizni, tudományosan fel kell dolgozni és hozzáférhetővé kell tenni. E feladatok megvalósításáról a művelődési miniszter gondoskodott. Viszont nem tartozott az Mtvr. hatálya alá az a tárgyi, írásos és egyéb emlék, amelyet a levéltárakról, a műemlékvédelemről, valamint — a történeti (régészeti) jelentőségű terület kivételével — a természetvédelemről szóló jogszabályok alapján kellett védelemben részesíteni (módosított 1. §).

³¹⁶ KOREK 1988, 126–127., GYÖNGYÖSSY 2016, 50–51.

³¹⁷ A minisztertanács előterjesztését Lázár György, a minisztertanács elnöke 1981. június 24-én terjesztette fel az Elnöki Tanácshoz. Az előterjesztés iratai: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Az előterjesztést az Elnöki Tanács 1981. augusztus 28-án tartott ülésén tárgyalta először: MNL OL XVIII-2-b-1981. augusztus 28. (28. doboz), és szeptember 25-én tartott ülésén fogadta el: MNL OL XVIII-2-b-1981. szeptember 25. (28. doboz).

³¹⁸ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 1. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz).

Az előterjesztés indokolása szerint a korábbiaktól eltérően a lehető legszélesebben kívánták meghatározni a tvr. célját, hogy a magyar és az egyetemes kultúra számára minden muzeális emlék megmenthető, védhető és feldolgozható legyen. Mivel az Mtvr. megalkotása óta magas szintű jogszabályok rendezték a levéltárak, műemlékvédelem és természetvédelem ügyeit, ezért az előterjesztő javasolta — az esetleges átfedések elkerülése, az ismételt eljárások megelőzése érdekében — azoknak a tárgyi, írásos és egyéb emlékeknek az Mtvr. hatálya alóli kivételét, amelyek az említett jogszabályok alapján már védelemben részesültek.³¹⁹

Az Mtvr. módosításával kikerült a jogszabályból az országos múzeumok felsorolása (2. §). Ezt követően az Mtvr. csak az alapítás minisztertanácsi hatáskörbe utalását tartalmazta, valamint azt, hogy az országos múzeumok felsorolása külön jogszabályban található (módosított 5. §).

Az eredeti előterjesztés még tartalmazta az országos múzeumok felsorolását. Az indokolás szerint ugyanis az Mtvr. hatályba lépése óta több múzeum vált országos múzeummá, ezért a tervezet — a tényleges helyzetnek megfelelően — az összes országos múzeumot felsorolta.³²⁰ Az előterjesztés első alkalommal történt tárgyalása során (augusztus 28.) azonban vita alakult ki a rendelkezés kapcsán. Trautmann Rezső (1907–1995) tanácsstag ugyanis észrevételezte, hogy a tervezet felsorolja az országos múzeumokat, majd felhatalmazza a minisztertanácsot, hogy a jövőben országos múzeumot létesítsen. Szerinte ez azzal a jogi következménnyel járhat, hogy azonos jogi helyzetű intézményeket egyrészt törvényerejű rendelet, másrészt minisztertanácsi rendelet helyez ilyen státusba. Egyszerűsíthetné a helyzetet annak kimondása, hogy országos múzeumot a minisztertanács létesíthet, mert így egységes jogszabályi szinten történne az alapítás. Korcsog András államtitkár az észrevételt megfontolandónak tartotta, de jogszabályi hagyománya van annak, hogy az országos múzeumokat tvr. sorolja fel. Ugyanakkor új múzeum létesítésénél el szeretnék kerülni a „törvényszintű” jogi szabályozás kiegészítését, ezért a javasolt megoldás

³¹⁹ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 1. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Lásd még: KOREK 1988, 128.

³²⁰ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). **Pozsgay Imre (1933–2016):** Pályáját az MSZMP Bács-Kiskun megyei apparátusában kezdte, az agitációs és propagandaosztály vezetője, majd a megyei pártbizottság ideológiai titkára lett, a filozófiai tudományok kandidátusa, később az MSZMP KB apparátusába kerül. Kulturális miniszterhelyettes (1974–1976), kulturális miniszter (1976–1980), művelődési miniszter (1980–1982), a Hazafias Népfront főtitkára (1982–1988), 1987-ben részt vett a Lakitelki találkozón, 1988-ban az MSZMP Politikai Bizottságának tagjának választják, 1988-tól államminiszter. Tagja az első szabadon választott országgyűlésnek, az MSZP frakcióvezetője, majd kilépése után független képviselő. Működéséhez: T. KISS 1993, 525–526.

leegyszerűsítene a jogi rendezést. Markója Imre (1931–2008) igazságügyminiszter szerint a felvetett javaslat ésszerűnek tűnik, de a kérdésben konzultálni kell a szakemberekkel. Szijártó Károly (1927–2014) egyetértett a javaslattal, megvalósítása azonban azzal a következménnyel járhat, hogy a minisztertanácsnak jogszabályt kell kiadnia az országos múzeumok felsorolásáról. Losonczy Pál (1919–2005), az Elnöki Tanács elnöke végül azt javasolta, hogy a kérdést a minisztertanács vizsgálja meg, és az egyeztetett álláspont kerüljön ismét az Elnöki Tanács elé. A Tanács ennek megfelelően a tervezetet levette napirendjéről.³²¹

Az előterjesztők megvizsgálták a felvetést, majd elfogadták a javaslatot, és az előterjesztést — egy külön kiegészítésben — módosították, illetve csatolták a kiadni tervezett minisztertanácsi határozat tervezetét.³²²

Az Elnöki Tanács szeptember 25-én tartott ülésén újra napirendre került, az immár módosított előterjesztés. Pozsgay Imre elmondta, hogy a korábbi tanácsülésen felmerült javaslatot az előterjesztők megvizsgálták, és a tervezetet ennek megfelelően módosították. Az új javaslat szerint az országos múzeumokat minisztertanácsi határozat sorolja majd fel, és a törvényerejű rendelet csak az erről szóló felhatalmazást tartalmazza. Vida Miklós (1927–2005) tanácsstag észrevételezte, hogy az eredeti előterjesztésben, a tvr. 5. §-ában az országos múzeumok más sorrendben, más elnevezéssel sorolja fel az országos múzeumokat, mint a kiadni tervezett minisztertanácsi határozat; javasolta ezért a tvr. tervezetében szereplő felsorolás átemelését. Javaslátát elfogadhatónak tartotta Losonczy Pál is, de Pozsgay erre jelezte, hogy az előterjesztés elfogadása esetén a minisztertanácsi határozat dolga lesz pontosan és egzaktan meghatározni az országos múzeumok felsorolását és elnevezését.³²³

Az Mtvr. módosítása (3. §) szigorította a kiviteli szabályokat: ezt követően közgyűjteményben őrzött muzeális emléket kivinni az ország területéről ideiglenesen vagy véglegesen csak a művelődési miniszter engedélyével volt szabad (módosított 8. §).

³²¹ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1981. augusztus 28-án megtartott üléséről készült jegyzőkönyv, 1–2. oldal: MNL OL XVIII-2-b-1981. augusztus 28. (28. doboz.). **Korcsog András (1931–2012):** vegyészmérnök, egyetemi docens, rektorhelyettes a Veszprémi Vegyipari Egyetemen, majd az MSZMP KB tudományos, kulturális és közoktatási osztályvezető-helyettese (1974–1979), a Művelődésügyi Minisztérium államtitkára (1980–1983), később pedig a Minisztertanács Tudománypolitikai Bizottságánál dolgozott: <http://www.ekmk.hu/lexikon/talalatok3.php?beture=KORCSOG%20Andr%C3%A1s> (letöltés ideje: 2018. július 27.).

³²² A Kiegészítés (0038/26/1981. MM TÜK) megtalálható az előterjesztés iratai között: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz.).

³²³ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1981. szeptember 25-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyv, 2. oldal, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának üléséről 1981. szeptember 25-én készített beszédgyorsírói jegyzőkönyv, 1–2. oldal: MNL OL XVIII-2-b-1981. szeptember 25. (28. doboz.). Lásd még: KOREK 1988, 128.

Az előterjesztés indokolása szerint azért szükséges a kulturális értékű tárgyak kiviteli szabályainak kiegészítése azzal, hogy a muzeális közgyűjteményben őrzött muzeális emléket az ország területéről ideiglenesen vagy véglegesen kivinni csak a művelődési miniszter engedélyével szabad, mert az eddigi szabályozás nem volt kielégítő, ezt a rendelkezést ugyanis magasabb szintű jogszabály nem tartalmazta.³²⁴

Az Mtvr. módosítása (4. §) alapján a védetté nyilvánítás a muzeális emlék minősítését is jelentette, mert tulajdonosa jogot nyert mindazon állami kedvezmények igénybevételére, amelyeket a művelődési miniszter a védett muzeális emlék megőrzéséhez és fenntartásához biztosított (módosított 10. §).

Az előterjesztés indokolása szerint a muzeális emlékek védetté nyilvánítása a tulajdonos számára bizonyos korlátozásokat jelent. Ennek ellensúlyozására tartalmazza a tervezet, hogy a muzeális emlék tulajdonosa jogosult minden olyan állami kedvezmény igénybevételére, amelyet a művelődési miniszter a védett muzeális emlék megőrzéséhez és fenntartásához megad.³²⁵

Az Mtvr. módosítása (5. §) után védett muzeális emlék tulajdonjogát — öröklés kivételével — külföldi csak a miniszter engedélyével szerezhette meg (módosított 13. §).

Az előterjesztés indokolása felhívja arra a figyelmet, hogy a tervezett új szabályként tartalmazza, hogy a védett muzeális emlék külföldi részére való átruházásához — öröklés esetét kivéve — a művelődési miniszter engedélye szükséges.³²⁶

Az Mtvr. módosítása (6. §) után ha a védett muzeális emlék, illetve gyűjtemény épsége, megfelelő kezelése a tulajdonosnál nem volt biztosítva, az illetékes országos múzeum elrendelhetette annak közgyűjteményben történő elhelyezését (módosított 15. §).

Az előterjesztés indokolása a védett muzeális emlékekkel (gyűjteménnyel) kapcsolatos tulajdonjog közérdekből történő korlátozásának elrendelését azzal magyarázta, hogy erre akkor kerülhet sor, ha az emlék (gyűjtemény) védelme a tulajdonosnál nincs megfelelően biztosítva.³²⁷

³²⁴ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Lásd még: BUZINKAY 2010, 112.

³²⁵ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Lásd még: BUZINKAY 2010, 112.

³²⁶ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz).

³²⁷ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Lásd még: KOREK 1988, 128.

Az Mtvr. módosítása (7. §) az **ásatás** új definícióját adta meg, azzal, hogy ásatásnak minősített „*minden olyan tudományos szempontok szerint végzett kutatást, amelynek célja történeti (régészeti, éremtani), embertani, vagy más természet- és társadalomtudományi jelentőségű muzeális emlék feltárása*”. Ásatásnak minősült továbbá a barlangokban, a vizek medrében ilyen célból végzett kutatómunka is. Megváltozott az ásatási engedélyezési folyamat is. Az engedélyezésre ezentúl a művelődési miniszter, az építésügyi és városfejlesztési miniszter és az MTA elnöke által kinevezett Ásatási Bizottság lett jogosult, természetvédelmi területeken (barlangban) az illetékes természetvédelmi hatóság engedélye is szükséges volt. Új elemként bevezették „*a kiemelt nagyberuházást megelőző ásatás*” fogalmát, amelynek végzését a művelődési miniszter a beruházás vonatkozásában illetékes miniszter vagy országos hatáskörű szerv vezetőjének egyetértésével rendelte el. Ilyen esetben az ásatás költségei a beruházási előirányzatot terhelték (módosított 16. §).

Az előterjesztés indokolása az ásatás új definícióját, valamint az engedélyezés folyamatának decentralizálását gyakorlati tapasztalatokkal magyarázta. A megelőző ásatás a kiemelt nagyberuházásokhoz kapcsolódik, ezért a költség a beruházási előirányzatot terheli. Ezt az indokolja, hogy egyrészt a megelőző ásatás elvégzésére a múzeumoknak nincs anyagi fedezetük, másrészt a beruházás teljes költségéhez képest az említett összeg nem számottevő, és a beruházási költségek között megtervezhető.³²⁸

Az Mtvr. módosítása kimondta, hogy az ország történeti (régészeti) jelentőségű lelőhelyeit, területeit **védelemben** kell részesíteni (8. §). A védetté nyilvánítást — a Magyar Nemzeti Múzeum javaslata alapján — a miniszter rendelte el. Ha a védetté nyilvánítás belterületet érintett, az építésügyi és városfejlesztési miniszterrel, ha mezőgazdasági rendeltetésű földet vagy belterületnek mezőgazdasági célra hasznosított részét érintette, a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszterrel, illetőleg ha természetvédelem alatt álló területre (barlangra) vonatkozott, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnökével egyetértésben kellett eljárni.

Az előterjesztés a védetté nyilvánítás új rendszerét azzal indokolta, hogy az eddigiekkel ellentétben, amíg csak a mezőgazdasági rendeltetésű földek védetté nyilvánításához kívánták meg a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter egyetértését, ezentúl az építésügyi és városfejlesztési miniszternek, illetve az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal

³²⁸ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 2–3. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Lásd még: KOREK 1988, 128., GYÖNGYÖSSY 2016, 51–52.

elnökének az egyetértése is szükséges, ha belterületnek, illetve természetvédelmi területnek a védetté nyilvánításáról van szó.³²⁹

Az Mtvr. módosítása fogalmi pontosításokat is tartalmazott: a „közgyűjtemény” helyébe a „muzeális közgyűjtemény”, a „muzeális tárgy” fogalom helyébe a „muzeális emlék” elnevezés, a „régészeti jelentőségű védett földterületek” megjelölés helyébe pedig a „történeti (régészeti) emlékek és földterületek” megjelölés lépett (9. § (1) bekezdés). Másrészt a módosítás decentralizálta a hatásköröket, mert egyes esetekben a miniszter helyett a szükséges a döntést a közgyűjtemény vezetője hozhatta meg a közgyűjtemény gyűjteményébe tartozó tárgyak ideiglenes használatra történő átengedéséről, illetve a muzeális magángyűjteményekkel és egyedi muzeális emlékekkel kapcsolatos egyes felügyeleti jogokat a minisztertől az illetékes országos múzeumhoz telepített (9. § (2) bekezdés).

Az előterjesztés indokolása felhívta a figyelmet arra, hogy a korábbi szabályok szerint közgyűjteményben őrzött muzeális emlék más szerv részére, időleges használatra történő átadásához a miniszter engedélyt kellett kérni, ugyanakkor indokolt ezt a hatáskört a közgyűjtemény vezetőjére átruházni. Másrészt további decentralizáció megvalósítása érdekében kerülnek át egyes hatósági jellegű feladatok miniszteri hatáskorból országos múzeumokhoz.³³⁰

Az Mtvr. 1981-es módosítását a muzeológiai szakemberek fél sikerként értékelték. Egyrészt megerősítette a magyar múzeumi hálózat egységének gondolatát, a fenntartás és az irányítás rendjét, másrészt viszont nem hozta meg a kívánt, a korábbi évtizedek tapasztalataira épített változásokat (például elmaradt a tanácstörvény tárgyban módosítása).³³¹

1984-ben jelent meg a korábbi évtizedek múzeumpolitikáját, múzeumügyét elemző első, összefoglaló tanulmány. Bándi Gábor (1939–1988) Vas megyei múzeumigazgató adatolva vizsgálta a korszak muzeológiai folyamatait: leglényegesebb megállapítása, hogy a költségvetés, a gyűjteménygyarapodás, a látogatottság és a kutatói létszám alapján a megyei szervezetekbe sorolt múzeumok esetében mutatható ki a leggyorsabb és leglátványosabb fejlődés. Rögtön hozzátette, hogy a nagy hagyományú, „gazdagabb” múzeumi hálózattal

³²⁹ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 3. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Lásd még: KOREK 1988, 129., GYÖNGYÖSSY 2016, 52.

³³⁰ Az előterjesztés Pozsgay Imre művelődési miniszter és dr. Markója Imre igazságügyminiszter által jegyzett indokolása (0038/18/1981.), 3. oldal: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz). Lásd még: BUZINKAY 2010, 110–111.

³³¹ BÁNDI 1984, 12., KOREK 1988, 127.

rendelkező megyék tovább erősödtek, míg a szerényebb adottságúak esetében a növekedés már lassabb volt. Ráadásul a hálózatfejlesztés elsősorban a kisebb településeket érintette (helytörténeti múzeumok, muzeális emlékhelyek, kiállítóhelyek jöttek létre), míg a komplex, tudományos intézmények száma kevésbé növekedett. Az extenzív múzeumfejlesztés — részben az előbbiekből következően — ellentmondásokat eredményezett. A *helyi fenntartás* a látványos fejlesztéseket részesítette előnyben, ezek pedig rendszerint partikuláris érdekek mentén valósultak meg, miközben a gyorsan növvő szervezet fenntartásához csak a szükséges *minimális* forrásokat biztosították. Különösen is a szakmai tevékenységre fordítandó keret aránya esett vissza mindenütt, a tanácsi irányítás nem tudott felnőni a speciális tudományos irányítás követelményeihez, csak a közművelődési funkció érdemi irányítására vállalkozott. Az *ágazati irányítás* szempontjából az Mtvr.-ben meghatározott irányítási jogkörök nem érvényesültek megfelelően (például az igazgatói kinevezésekhez szükséges hozzájárulási jog mint a szakmai színvonal egyik biztosítéka), az intézményhálózat jogilag és szervezetenként szétaggolttá vált. A hálózatfejlesztést országos szinten nem sikerült koordinálni, a helyi elképzelések váltak meghatározóvá, nem valósult meg az egyes tudományterületek (például régészet, néprajz, művészettörténet) művelésének országos múzeumokkal, egyetemekkel, MTA-val egyeztetett, egységes szemléletű koncepciója. Miközben a KMI egyre kevesebb szolgáltatást nyújtott a vidéki múzeumok számára, a múzeumügyért felelős testületek, bizottságok működésükben (és ezáltal észrevételeik, ajánlásaik) formálissá váltak, mindezek következtében a „múzeumi egység” gondolata súlyos sérüléseket szenvedett.³³²

A tárca által kezdeményezett programok, intézkedések sem hozták meg a kívánt eredményt. 1979-ben a kutatóhelyi rang odaítélésével igyekeztek hét vidéki múzeumot „kiemelni”, ennek azonban a hatása éppen ellenkező lett: sértettség a kimaradtak esetében, a finanszírozás elégtelensége a bekerülteknél (ráadásul a kutatóhelyek közötti együttműködést a tanácsi pénzgazdálkodási szabályok is nehezítették). A tudományos helyzetfelmerések aggasztó eredményei: szétaggolttság, irányíthatatlanság, elmaradás ellenére sem sikerült a fenntartói és irányítási struktúra megváltoztatását elérni. A minisztérium a kialakult helyzetre — Bándi Gábor szerint — ismét rossz választ adott: ágazati-szakmai feladatainak

³³² BÁNDI 1984, 7–11., Bándi Gábor tanulmányát további értékes szempontokkal és adatokkal egészítette ki Ikvai Nándor: IKVAI 1988, 19–33. Bándi Gábor „jutalma” a tanulmány közzéléért megyei múzeumi igazgatói állásából történt menesztése volt (Vasi Múzeumi Arcképcsarnok, Bándi Gábor, http://muzeumbarat.hu/eletr.php?elod_id=32, letöltés ideje: 2018. június 21.).

jórészét hatáskör és pénz nélkül, a demokratizálás jegyében „áttolta” az országos múzeumoknak és a megyei tanácsoknak.³³³

Az MSZMP KB mellett működő Agitációs és Propaganda Bizottság 1986. novemberében megvitatta a Minisztérium által készített, „*A múzeumok távlati fejlesztési koncepciója*” című dokumentum tervezetét. A továbbfejlesztett koncepciót az országgyűlés kulturális bizottsága is megtárgyalta 1987. novemberében, azonban ez a tervezet — megkésettsége okán — már nem hozta, nem hozhatta el a kívánt változást: a hálózatfejlesztés célszerűbb és szakszerűbb irányítását, a megyei múzeumi hálózat munkájának megerősítését, a szakemberképzés és továbbképzés feltételeinek javítását.³³⁴

Összegzés

1.) Az Mtvr. nagy előnyének tartották, hogy egységes keretbe tudta foglalni a különböző — alap és kiegészítő — szakágakat, és mindezt összhangba hozta a kulturális terület, illetve a jogalkotás különböző területein kialakult szocialista jogelméletekkel és joggyakorlattal. Hibájának róhatjuk fel viszont, hogy gyakran a múzeumügy alapvető elvi kérdéseit sem tisztázta, így ezek rendezésére alacsonyabb szintű jogszabályokban került sor (például múzeumtipológia, a feltárási jogosultság meghatározása stb.).³³⁵

2.) Az Mtvr. szakított azzal a korábbi magyar közjogi hagyománnyal, amely országos múzeum alapításához parlamenti — azaz törvényi szintű — jóváhagyást írt elő, ezt a jogkört a kormány kapta meg.

3.) Az Mtvr. nem kezelte azt a hierarchikus helyzetet, amely 1929 után kialakult: számtalan múzeumtípus jött létre, amelyek típusonként igényeltek volna törvényi szintű és részletes szabályozást (definíciót és igazgatási szabályokat). Az Mtvr. azonban ennek a kívánalomnak nem, illetve csak részlegesen tett eleget.

³³³ BÁNDI 1984, 11–14.

³³⁴ FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ 1987., WOLLÁK – ZSIDI 2003, 241–242., ÉRI 2004, 7.

³³⁵ BÁNDI 1984, 5–7., IKVAI 1988, 17., KOREK 1988, 123. Az Mtvr.-t a rendszerváltozás után részletesen értékelte az 1997-es új szaktörvény általános indokolása: A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló T/4747. számú törvényjavaslat általános indokolása (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1994–1998, kihirdetett törvényjavaslatok és határozati javaslatok): <http://www.parlament.hu/iromany/04747ir.htm> (letöltés ideje: 2018. május 14.).

4.) Azt Mtvr. alapján megalkotott alacsonyabb szintű jogszabályok gyűjteményéből jött létre a múzeumi ügyrend, amelyet a tárca a múzeumi működést megkönnyítő vezérfonalnak szánt. A megannyi praktikus ismeretet tartalmazó kiadvány csak „múzeumi zöld könyv”-ként vonult be a múzeumi közbeszédbe.³³⁶

5.) Az Mtvr. által bevezetett, országos múzeumok által gyakorolt műtárgy-felügyeleti rendszer pozitív hozadéka volt — az egyes műtárgyak sorsának nyomon követése mellett — az országos múzeumok adattárainak kialakulása.³³⁷

6.) A megyei múzeumi szervezetek felállítása felkészületlenül érte a megyei tanácsokat, ugyanakkor a hálózat kialakításával a vidéki múzeumok előnyösebb helyzetbe kerültek, az új irányítási rendszerben magasabb szintű működésre nyílt lehetőségük: a szakma — a fenntartók segítségével — előnyt kovácsolt a döntésből. A megyei múzeumi szervezetek adták a múzeumlátogatók felét, az elkövetkező évtizedekben folyamatosan bővültek, és a magyar vidék tényleges kulturális-tudományos központjaivá váltak. Nem véletlen, hogy az MSZMP KB rendszeresen tárgyalt témája volt a megyei múzeumi szervezetek helyzete, hiszen költségvetésükkel együtt jelentőségük is egyre nőtt, az 1960-as évek végén tapasztalható megtorpanás után a vidéki múzeumfejlesztések újabb lendületet vettek. A háttérben rendszerint pártpolitikai döntések húzódtak (alapvetően *közművelődési* célkitűzésekkel: például munkásművelődés), és miközben már országos tudományos kutatási projektekbe is bekapcsolódhattak a megyei múzeumok (sok fontos szakmai műhely alakult meg), az ágazati minisztérium csak későn, az 1970-es években kezdte meg a szakmai feladatok országos szintű koordinálását — tegyük hozzá: kevés eredménnyel.³³⁸

³³⁶ ÜGYREND 1984. 1965-ben adták ki a Múzeumok Ügyrendi Szabályzatát, 1966-ban pedig a Múzeumok Nyilvántartási Szabályzatát: K. Végh 2003, 117. (58. jegyzet).

³³⁷ FEJŐS – KOREK 1971, 39., BUZINKAY 2010, 111–112., BASICS 2018, 175–176.

³³⁸ BÁNDI 1984, 5–7., 11–14., IKVAI 1988, 17–32., VÁSÁRHELYI 2009, 182., BASICS 2016b, 101–102., 106–108. A fejlesztésekkel kapcsolatos döntések továbbra sem a minisztériumban, hanem a pártközpontban születtek meg: GRÉCZI 2016, 184–185.

IX. Múzeumügy a rendszerváltozás után

A rendszerváltozással végbement politikai-társadalmi-gazdasági változások az élet minden területén új szabályozást igényeltek. Az önkormányzatok kulturális szerepvállalása, az állami tudománypolitika jelentőségének átértékelése, nemzetközi vállalásaink egyaránt indokolták a múzeumügy új szabályozását, hiszen az Mtvr. már módosításokkal sem volt alkalmas arra, hogy az ágazati törvénytől elvárt feladatokat teljesítse.

A rendszerváltozás után az évszázados magyar hagyományoknak megfelelően, az Európa Tanács helyi önkormányzatokról szóló chartájának ajánlásai figyelembe vételével, a megnövekedett feladatokhoz igazítottan újjászervezték a helyi önkormányzati rendszert. A három szempont együttes érvényesítése egyúttal azt is jelentette, hogy nem az 1949 előtti önkormányzati rendszer tért vissza, hanem demokratikus önkormányzatok alakulhattak. Az országgyűlés a jelen lévő képviselők kétharmadával alkotott a tárgykörben törvényt, így megszületett *a helyi önkormányzatokról* szóló **1990. évi LXV. törvény** (a továbbiakban: Ötv.). Bár az önkormányzatok ettől kezdve bármit megtehettek, amit jogszabály nem tiltott, vagy nem utalt más szerv hatáskörébe, a törvény nevesítetten meghatározott kötelező feladatokat, így a települési önkormányzatok megkapták a közművelődés, a tudományos és művészeti tevékenységek támogatásának, míg a megyei önkormányzatok a regionális közgyűjtemények fenntartásának feladatköreit. (Mivel a főváros és kerületei hatáskörei sok esetben átfedték egymást, az országgyűlés a kérdés rendezésére külön törvényt alkotott: *a fővárosi önkormányzatról és a fővárosi kerületi önkormányzatokról* szóló **1991. évi XXIV. törvény**; az Ötv. 1994-es módosítása viszont ezt a szabályozást „beolvasztotta”.) Ezeknek a feladatoknak ellátásához szükséges pénzeszközökről központilag kellett gondoskodni.³³⁹

Magyarország viszonylag hamar, már az 1920-as években létrehozta a modern állami tudománypolitika alapintézményeit — és ezek között ott voltak a közgyűjtemények is —, de az évszázad végére az intézmények állapota végzetesen leromlott. Ugyanakkor erősödött az az elvárás, hogy az állam a tudományos autonómiákat (MTA, egyetemek, Országos Műszaki

³³⁹ TAKÁCS 1997, 325–329., 332–333. A települési önkormányzatok kötelező kulturális feladatairól („közművelődési, tudományos, művészeti tevékenység ... támogatása”) az Ötv. 8. § (1) bekezdése (ALKOTMÁNYTAN 508.), míg a megyei önkormányzatok közgyűjteményi feladatairól („A megyei önkormányzat kötelező feladatként gondoskodik különösen ... a természet és a társadalom megyében levő muzeális emlékeinek, valamint a történelmi iratoknak a gyűjtéséről, őrzéséről, tudományos feldolgozásáról; továbbá a megyei könyvtári szolgáltatásokról”) a 70. § (1) bekezdés a) pontja (uott 530.) rendelkezett.

Fejlesztési Bizottság, Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok) bízta meg tudománypolitikai céljainak megvalósításával, de ehhez azok belső önállóságát növelni, illetve az országos (például MTA) és lokális autonómiák (egyetemek) viszony- és feladatrendszerét tisztázni kellett. Az erről zajlott gondolkodásban — eltérően az 1920-as évektől — az autonómiák szintjén nem jelentek meg a közgyűjtemények. Felbukkantak viszont az államilag finanszírozott tudományos kutatások műhelyeiként, negyedikként, az *egyetemi tanszékek*, az oktatástól független *kutatóintézetek* és az *akadémiai* (tanszéki) *kutatócsoportok* után. Glatz Ferenc korábbi vitákat összegző és újabbakat elindító, 1998-ban megjelent könyvében a közgyűjteményeket (könyvtárak, múzeumok, dokumentációs központok, levéltárak) „részben *információtároló*, részben a kutatást *kiszolgáló*” intézményekként határozta meg, „amelyek *kutatási funkciókat* is ellátnak”. Fölhívta a figyelmet arra is, hogy emellett kiállító-bemutató funkcióikkal sajátos szerepet játszanak a tudomány és a társadalom kapcsolatában. Külön kiemelte, hogy elengedhetetlen a gyűjteményspecifikus kutatói és gyűjteménykezelői tevékenység együttes gyakorlása. Úgy vélte, hogy a szervezeti kérdések tisztázásán túl az MTA és az oktatási minisztérium közös feladata lehetne a közgyűjtemények állapotának tudományos szempontú felülvizsgálata. Ezen elvek jegyében már 1996-ban megindult a tudománypolitikai reform.³⁴⁰

Mindeközben, az 1980-as éveket követően megváltozott a világban a múzeumok szerepéről vallott felfogás, de megváltoztak maguk az intézmények is. A múzeumok immár nem pusztán olyan szent helyek, „templomok” voltak, amelyekben az egyén a közösség kultúrájával, annak tárgyi emlékeivel találkozhatott, önmagukat nem pusztán az emberek nevelését-művelését szolgáló intézményekként definiálták, hanem mindezek mellett, mindezekén túl az élvezet, a szórakoztatás helyszíneiként is. A multimédia révén az önkifejezés és megértés új eszközrendszere a múzeumokat sem hagyta érintetlenül, megjelentek a nagy tömegeket megmozgató, rendkívülit, szokatlant ígérő múzeumi rendezvények, az ún. mega kiállítások, az immár a fogyasztókra épülő múzeumi shopok és kávézók. A múzeum egyre nagyobb hangsúlyt fektetett közvetítői funkciójára (gyakran a gyűjtés és a tudományos feldolgozás rovására), sokszor a turizmusból nyerhető bevételek miatt háttérbe szorult a helyi társadalomba történő beágyazottság, miközben újra és újra felmerült a múzeum társadalmi hasznosságának kérdése. Az új kihívások újfajta

³⁴⁰ GLATZ 1998, 10., 36., 53–60., GLATZ 2016 [1999], 203., 211–213. Az 1980-as évek végén ebben a vonatkozásban nem túl sok értékelő megjegyzést tartalmaz az általunk gyakran idézett muzeológiai összefoglalás, az ekkor már nyilván mutatkozó gondokról inkább hallgat (KOREK 1988, 233–235.), pedig a problémakataszter már 1984-ben ismert volt (BÁNDI 1984, 7–11., lásd még: IKVAI 1988, 19–33.).

megoldásokat követeltek, és elősegítették a múzeum szerepfelfogásának új megfogalmazását is: „*a múzeum szinte az egyetlen olyan intézmény, amely lehetővé teszi a tapasztalás révén teszi a történelem, a műalkotások és a hagyomány(ok) megismerését*” (Lakner Lajos). A múzeum így az iskola kiemelt szövetségese lett, az oktatással és a képzéssel történő együttműködése meghatározó jelentőségűvé vált.³⁴¹

Az 1990-es évek közepén mintegy 750 muzeális intézmény működött Magyarországon, ebből közel 130 „múzeum” besorolású volt.³⁴² A fenti, folyamatos változások indokolták, hogy a múzeumügy és terjedelmes intézményhálózata új ágazati szabályozást kapjon, de erre csak hosszas előkészítés után, a második szabadon választott országgyűlés működése idején került sor.

A kulturális törvény

A kivételes eljárásban elfogadott, *a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló **1997. évi CXL. törvény** valójában jóval nagyobb területet, több ágazatot fedett le. Tulajdonképpen négy ágazati törvényt rejtett magában: egyaránt szabályozta a kulturális javak és a régészeti örökségvédelem (1), a múzeumügy (2) és a könyvtárügy (3), valamint a közművelődés (4) kérdéseit, kitért továbbá az érintett területek foglalkoztatáspolitikai ügyeire, illetve központi költségvetési forrásaira. Nem lenne szerencsés a muzeológus szakmában csak „száznegyvenes”-ként emlegetett jogszabályt „salátatörvény”-nek nevezni, hiszen mégiscsak egymáshoz illeszkedő területek kaptak helyet benne, helyesebb lenne talán „kulturpolitikai kódex” elnevezéssel illetni; a továbbiakban viszont egyszerűen csak „kulturális törvény”-ként fogunk hivatkozni rá.³⁴³

³⁴¹ PUCZKÓ 2008., VÁSÁRHELYI 2009, 185–189., LAKNER 2010, 92–94., CSERI 2010a, 97–101., VÍGH 2010a, 110–111.

³⁴² BODÓ 1996, 38.

³⁴³ A benyújtott törvényjavaslat, a hozzá kapcsolódó irományok és események: A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló T/4747. számú törvényjavaslat teljes szövege, módosítók, szavazás, felszólalók (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1994–1998, kihirdetett törvényjavaslatok és határozati javaslatok): <http://www.parlament.hu/iromany/04747ir.htm> (letöltés ideje: 2018. május 14.), a továbbiakban: T/4747. számú törvényjavaslat. Lásd még: WOLLÁK – ZSIDI 2003, 241., HARASZTI 2002, 115., WOLLÁK 2007, 73., BUZINKAY 2010, 113–114. Külön említésre érdemes a kulturális törvény közgyűjtemény-fogalma: „*az állam, a helyi önkormányzat, valamint az országos kisebbségi önkormányzat, a köztisztület és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő, vagy általuk alapított könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, illetve kép- és hangarchívum*” (lásd: 1. sz. melléklet n) pont;

A törvényjavaslat kormány által kijelölt előadója Szabó Zoltán művelődési és közoktatási államtitkár volt. Az államtitkári exposé rámutatott, hogy a javaslat a nemzet kulturális állapota érdekében szükséges teendőket hivatott rendszerbe foglalni és törvényerőre emelni. Úgy vélte, hogy a kormányprogramhoz képest későn születik meg a kulturális szaktörvény, miközben a kulturális területen kedvezőtlen folyamatok figyelhetők meg (például csökken a területre fordított közpénzek és a kultúrában foglalkoztatottak aránya, intézmények kényszerülnek bezárásra stb.), bár vannak biztató tendenciák is (például erősödik a civil szektor, működik a Nemzeti Kulturális Alap, megkezdődött a nemzeti intézmények stabilizációja stb.). Ebben a helyzetben — figyelemmel Magyarország euroatlanti integrációjára — nagy szükség van egy összegző ágazati szaktörvény elfogadására. Az államtitkár szerint az elfogadandó törvény jelentősen eltérő területek szabályozására lesz hivatott, ezért eszmék és érdekek nagy távolságát kell áthidalnia. A múzeumügy és a régészet kapcsán például megemlítette, hogy a szakmai tekintélyek jelentős része egy nagyobb erőt összpontosító, központi múzeumi felügyelő szervet látna szívesen, míg a régészek inkább elkülönülő régészeti főfelügyelő szervet tartanak szükségesnek. Mások óvnak a központosítástól, az új hivatalok szaporításától. Ugyanakkor a feladatok (például a kulturális javak összehangolt védelme, az egységes kiviteli engedélyezés, országos nyilvántartás kiépítése, a régészeti engedélyezés hatósági feladatai stb.) sokrétűsége és mennyisége indokolja egy, a minisztériumnak alárendelt szerv megalapítását. Az államtitkár ígérete szerint a létrehozni tervezett Kulturális Örökség Igazgatóságának több pénze lesz a régészeti kisajátításokra, védelemre, feltárásokra és műkincsek beszerzésére.³⁴⁴

Érdemi kritikát fogalmazott meg a törvényjavaslattal szemben Zsigmond Attila (1941) képviselő (MDNP). Kifogásolta, hogy a javaslatban valójában négy szaktörvény található, a benyújtott tervezet kapkodás eredménye, elvi tisztázatlanságokat mutat, igazi pozitívumként csak a kulturális terület új törvényi szabályozásának megszületése említhető. A képviselő rész kérdésekbe is belement: álláspontja szerint a kulturális intézményekben foglalkoztatottak

ez a meghatározás a Kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat).

³⁴⁴ T/4747. számú törvényjavaslat vitája. **Szabó Zoltán (1955):** okleveles matematikus, egyetemi doktor, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium politikai államtitkára (1995–1998), a Magyar Szocialista Párt országgyűlési képviselője (1994–2010): Országgyűlés, képviselők ciklusonkénti adatai, <http://www.parlament.hu/kepviselo/elet/s314.htm> és http://www.parlament.hu/kepviselok-elozo-ciklusbeli-adatai?p_auth=9T23AnxO&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_life_cycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpql%2Fogy_kpv_adat%3Fp_azon%3Ds314%26p_ckl%3D38%26p_osszefuz%3D, letöltés ideje: 2018. június 21.

számára nem elegendő pusztán a közalkalmazotti törvény alkalmazása, számukra speciális törvényhely lenne szükséges. Példaként említette, hogy a régészeknek ugyanolyan hatósági védettséget kellene biztosítani, mint amelyet a pedagógusok élveznek: az előterjesztő mégsem támogatta az erre irányuló javaslatot, pedig „*nem nehéz elképzelni azt, hogy egy nagy értékű leletet feltáró régész milyen inzultusok tárgya lehet*”. A műtárgyvédelem kapcsán viszont arra utalt, hogy a szakma többek között azért ellenezte a Kulturális Örökség Igazgatósága létrehozását, mert az nem lesz több mint egy „pecsételő hivatal”, a szakmai értékelés továbbra is a szakmúzeumok feladata lesz. Ez a helyzet ugyanis az egész kulturális örökségi igazgatás létjogosultságát kérdőjelezi meg, mert bár más európai országokban is van ilyen hivatal, de ott a minősítést is a hivatal munkatársai végzik. A képviselő üdvözölte azt, hogy a javaslat részletesen felsorolja a védett műtárgyak tulajdonosainak kötelezettségeit, de kárhóztatta, hogy a kedvezményekről majd külön miniszteri rendelet fog intézkedni (és nem törvényi szintű szabályozás). Végezetül hozzátette, pártja (Magyar Demokrata Néppárt) megszavazza a javaslatot, mert „*e kulturális területek törvényt igényelnek. Az igazi pozitívum sajnos ebben az esetben: egyáltalán a törvény megszületése*”.

345

A törvény II. részében található a **kulturális javak védelme** és a **muzeális intézményekkel** kapcsolatos szabályozás. A jogalkotó azt az utat választotta, hogy a klasszikus örökségvédelmi triászból kettőt (kulturális javak és régészeti örökségvédelem) együtt szabályozza a múzeumüggyel. A korábbiakban láthattuk, hogy ez nem példa nélküli, sőt megfelel a magyar hagyományoknak, viszont hiányzik a műemlékügy, illetve nem beszélhetünk egységes közgyűjteményi törvényről sem, hiszen a múzeumok mellett csak a könyvtárügy került a kulturális törvénybe, a levéltárügy már 1995-ben önálló törvényt kapott.³⁴⁶

Az általános indokolás részletesen felsorolta a javaslat törvényi előzményeit, és röviden értékelte is azokat. Így felemlítette, hogy az 1881-es műemléki törvény hatálya nem terjedt ki a történeti, művészeti és tudományos értékű ingó javakra. Mindezekre vonatkozóan az első szabályozást az 1929-es törvény tartalmazta, amely egyúttal az 1922-ben létrehozott Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsát ruházta fel az ásatások engedélyezése és

³⁴⁵ T/4747. számú törvényjavaslat vitája.

³⁴⁶ A törvény által bevezetett muzeális intézmény fogalma viszonylag egyszerűre sikeredett, mert pusztán három típust sorolt ide: a múzeumot, a közérdekű muzeális gyűjteményt és a közérdekű muzeális kiállítóhelyet (lásd: 1. sz. melléklet sz) pont), de ezen túlmenően muzeológiai megalapozottságú definíciót nem adott meg. A levéltárügy új szabályozásához, a *köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről* szóló **1995. évi LXVI. törvény**hez: KÜNSTLER 2009.

ellenőrzése, a kincsleletek közgyűjteményben történő elhelyezése, az ingó műemlékek védetté nyilvánítása, a kulturális javak külföldre történő kivitelének engedélyezése és az elővásárlási jog gyakorlása hatásköreivel. Az előterjesztő szerint ez a törvényalkotási folyamat alapozta meg azt a sajátos magyar gyakorlatot, hogy az ingó és az ingatlan kulturális örökség védelme különálló törvények hatálya alá került, másrészt az ingó kulturális javak védelme szorosan kapcsolódott a múzeumügyhöz. Ezt a rendszert az 1949-es törvényerejű rendelet számolta fel, de az ezt követő jogszabályok alapján a műemlékügy és a múzeumügy megint elvált (utóbbi „vitte magával” az ingó műemlékeket is), így a területet két szaktárca felügyelte, a védelemmel kapcsolatos szabályozást külön törvényi szintű jogszabályok tartalmazták. Az előterjesztő rámutatott, hogy az 1963-as tvr. és végrehajtási rendelete, valamint a hozzájuk kapcsolódó alacsonyabb szintű jogszabályok egységes elvek szerint, egységes keretbe foglaltan kezelték a magyar múzeumügyet. Az általános indokolás külön is méltatta az Mtvr. erényeit: a szervezeti és finanszírozási decentralizációt, a szakigazgatás és az államigazgatás egymás mellé rendelését, az önálló megyei múzeumi szervezetek létrehozását, miközben a főbb szakmai kérdésekben megmaradt a miniszter döntési jogköre (például közgyűjtemények alapításában, elnevezésében, átszervezésében, a gyűjtőkörök és gyűjtőterületek kijelölésében, a muzeális intézmények nyilvántartási rendszerének szabályozásában, védetté nyilvánításokban stb.). Az előterjesztő szerint az időközben lezajlott társadalmi, gazdasági és politikai változások a muzeális emlékek védelmének és a múzeumok működésének újragondolását, a kulturális örökség újraszabályozását követelik meg. Az Mtvr. például lényegében nem tért ki a tulajdoni kérdésekre, hiszen a kulturális javakat állami, illetve társadalmi tulajdonként értelmezte. Az előterjesztő rámutatott arra is, hogy az Mtvr. rendelkezései nincsenek összhangban az 1990 után meghozott törvényekkel, például az Ötv.-vel, de az Alkotmány és a Ptk. módosításaival sem.³⁴⁷

Az általános indokolás az Mtvr. hátrányának róttá fel, hogy nem határozta meg a védettség egységes kritériumrendszerét, a műtárgyak védetté nyilvánítása egymástól függetlenül, a szakáganként kijelölt országos múzeumokban történt. A társadalmi-gazdasági változások következtében megnőtt a régészeti lelőhelyek és leletek veszélyeztetettsége, illegális ásatásokra került sor, fellendült az illegális műkincs-kereskedelem. A földterületek magántulajdonba kerülése és az önkormányzati rendszer kiépülése a régészeti tevékenység újraszabályozását kívánja meg, ahogy a tevékenység finanszírozási módja is új szabályozást

³⁴⁷ T/4747. számú törvényjavaslat általános indokolása.

igényel. Az előterjesztő a törvényjavaslat keretei között fontosnak tartotta megőrizni a magyar múzeumi rendszer értékeit: a védendő értékeket egységesen kezelő átfogó szemléletet (függetlenül attól, hogy azok múzeumokban vagy azokon kívül vannak); a szakterület egységes, szakminiszter általi felügyeletét; a múzeumi hálózatnak, mint a védelem kiemelt intézményrendszerének kiemelt szabályozását. Új alapelvként jelent meg a nemzetközi szerződések következtében a más államokkal történő nagyobb együttműködés, valamint az Európai Unió vonatkozó jogszabályaival történő jogharmonizáció.³⁴⁸

Az új törvény által a korábbi „muzeális emlékek” helyett bevezetett új fogalom precíz meghatározást kapott; e szerint a **kulturális javak** körébe sorolta „*az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet és Magyarország népei történelmének minden kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, írásos és egyéb (hangdokumentum vagy régészeti jelenség) bizonyítéka, valamint a művészeti alkotások*”-at. (1. számú melléklet, s) pont). A kulturális javakkal kapcsolatos általános rendelkezéseket, egyes alapelveket és az ágazati irányítás rendszerét az I. fejezetben foglalták össze (7. §).

A kulturális törvény a kulturális javakat a nemzet egészének közös szellemi értékeinek nyilvánította. Ezen alapelvből következik (bár a törvény szövegezése nem ezt a gondolati hierarchiát követte), hogy ezeket a javakat mindenkinek kötelessége megóvni, és tilos veszélyeztetésük, megrongálásuk, megsemmisítésük, meghamisításuk, hamisításuk. Továbbá az ilyen javakat tudományos módszerekkel kell felkutatni, számba venni és értékelni, valamint az eredményeket — és magukat a javakat — nyilvánosságra kell hozni, a nyilvánosság számára hozzáférhetővé kell tenni. A közgyűjteményben őrzött kulturális javak felhasználásának és a közgyűjteményben őrzött, illetve védetté nyilvánított ilyen javak bármilyen technikával történő sokszorosításának, valamint adatrögzítésének és adatfelhasználásának jogát három évet meghaladóan, kizárólagos felhasználásra nem lehetett átruházni. A kulturális javak megfelelő védelemben részesítése, fennmaradása, megőrzése, tudományos feldolgozása, valamint oktatási és közművelődési célú bemutatása és közreadása érdekében a jogszabály együttműködési kötelezettséget írt elő az állami és önkormányzati szervek, az egyházak, a társadalmi és gazdasági szervezetek, valamint az állampolgárok számára. Ezen túlmenően az állam pedig a kulturális javak védelme

³⁴⁸ T/4747. számú törvényjavaslat általános indokolása. Az említett nemzetközi egyezmények közül hármat tvr. is kihirdetett Magyarországon, tehát alkalmazásuk egyébként is kötelező volt: az 1954. évi Hágai, az 1970. évi és 1972. évi Párizsi Egyezmények. Az előterjesztés készítői már figyelembe vették az 1995. évi UNIDROIT egyezményt, továbbá az Európa Tanács, Magyarország által is aláírt (de ekkor még Magyarországon ki nem hirdetett) Máltai Konvencióját (a régészeti örökség védelméről). Lásd még: WOLLÁK – ZSIDI 2003, 243., BUZINKAY 2010, 129–130., FÜLÖP 2010, 74–75., NAGY 2010, 31., GYÖNGYÖSSY 2016, 206–207.

érdekében együttműködött más államokkal és nemzetközi szervezetekkel is, különös tekintettel a *restitúciós* (a törvénytelen módon elszármazott javak jogos tulajdonosukhoz visszajuttatására vonatkozó) ügyekre. A kulturális javak védelmével kapcsolatos ágazati ügyeket a miniszter irányította, aki e feladatának ellátására létesítette a Kulturális Örökség Igazgatóságát (a továbbiakban: KÖI), továbbá szakfelügyelői és más szakmai testületeket működtetett.³⁴⁹

A törvényjavaslat részletes indokolása úgy értékelte, hogy a normaszöveg a muzeológia és a régészettudomány eredményeit felhasználva korszerű, átfogó és pontos meghatározást adott a védelem elsődleges alanyairól: a kulturális javakról („*múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásairól*”). Megfogalmazta továbbá az államnak, az önkormányzatoknak, az egyházaknak, gazdasági és társadalmi szervezeteknek, az állampolgároknak ezekkel az értékekkel szembeni kötelezettségeit és a velük összefüggő jogait. Mivel kulturális javaink történelmi okokból több ország területén találhatóak, az indokolás szerint szükséges a magyar állam — más államokkal, nemzetközi szervezetekkel való — együttműködési kötelezettségének rögzítése is. Fontos továbbá annak az alapelvnek a megfogalmazása is, hogy miközben a magyar állam figyelembe veszi mások jogos érdekeit, arra törekszik, hogy a területéről elszármazott javak visszakérüljenek jogos tulajdonosukhoz.³⁵⁰

Takács Péter (1941) képviselő (MDF) külön módosító indítványt nyújtott be annak érdekében, hogy a KÖI lássa el a múzeumok feletti szakfelügyeletet, ez a bürokratizáló javaslat azonban nem kapta meg a szükséges támogatást.³⁵¹

A II. fejezet tartalmazta a **védetté nyilvánítással** kapcsolatos és a **kulturális javakra** vonatkozó szabályozást. A KÖI lehetőséget kapott a nem közgyűjteményben, illetve muzeális intézményben őrzött, pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű javaknak, gyűjteményeknek, azok megőrzése érdekében történő védetté nyilvánítására (8. §). Nem lehetett védetté nyilvánítani viszont azokat a kulturális javakat, amelyek alkotójuk tulajdonában voltak, valamint azokat, amelyeket visszaviteli kötelezettséggel (kiállítás, tudományos vizsgálat stb. céljából) hoztak be az országba.

³⁴⁹ Lásd még: WOLLÁK – ZSIDI 2003, 244., BUZINKAY 2010, 113–114.

³⁵⁰ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd (1964) képviselő (FIDESZ) úgy ítélte meg, hogy nincs szükség a KÖI felállítására, mivel az említett „*feladatok ellátása részben az MKM-ben, részben más szakmai testületekben a jelenleg működő rendszerben is lehetséges*”, de ilyen értelmű javaslata (T/4747/172. számú módosító indítvány) nem kapta meg a szükséges támogatást. Az elszármazott javak kapcsán a normaszövegben eredetileg „eredeti” tulajdonos szerepelt, de ez Rózsa Edit (1961) és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslatára „jogos” tulajdonosra változott: T/4747/234. számú módosító indítvány. Lásd még: BUZINKAY 2010, 113.

³⁵¹ T/4747/17. számú módosító javaslat: lásd T/4747. számú törvényjavaslat.

A részletes indokolás a tárgyak védetté nyilvánításának jogi lehetőségét azzal magyarázta, hogy ilyen módon lehet a kulturális örökség pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű elemeinek megőrzését és a köz számára hozzáférhetőségét biztosítani. Az indokolás külön kiemelte, hogy a védetté nyilvánítás olyan kulturális javakra vonatkozik, amelyeket nem a szakmai szabályok betartására kötelezett intézményekben (azaz múzeumokban) őriznek. Korábban a kulturális javakat az arra kijelölt országos közgyűjtemények nyilvánították védetté, ennek következtében nem nyilvános és széttagolt nyilvántartások jöttek létre, a védetté nyilvánítás nem az országban található értékek összességéhez viszonyítva, hanem esetileg, az illetékes múzeum gyűjtőköre és a muzeológus látóköre alapján történt, így tág teret kaptak a kevésbé fontos, szubjektív kiválasztási szempontok (egyéni kutatási, intézményi, kiállítási, szerzeményezési célok). A javaslat alapján a védetté nyilvánítási eljárást egy központi hatóság végezte, amely **központi nyilvántartást** épített ki, és az általa felkért szakmai testületek biztosították az egységes elvek alapján történő, tárgyilagos döntéshozatalt.³⁵²

A **védetté nyilvánítási eljárás** (9. §) hivatalból indult, arra javaslatot bárki tehetett. Az eljárás alá vont tárgyak esetében az elidegenítés és az őrzési hely megváltoztatása kapcsán a védett tárgyakra vonatkozó előírásokat kellett alkalmazni. Ha az eljárás alá vont kulturális javak épségét veszély fenyegette, vagy tartani lehetett azok országból történő jogellenes kivitelétől, akkor azokat a KÖI azonnal végrehajtható határozattal — az eljárás lezárásáig — ideiglenesen védetté nyilvánította. A KÖI a védetté nyilvánításról szakértői vélemény és az érintett szakhatóságok állásfoglalása alapján döntött, határozatában előírta a tárgy őrzésével és kezelésével kapcsolatos feltételeket is. Ha az eljárás során a tulajdonosnak kára származott, kártalanítási kérelmet nyújthatott be a KÖI-hez, mivel a felmerült kárt az állam a kártalanítás polgári jogi szabályai szerint köteles volt megtéríteni.

A részletes indokolás külön kiemelte, hogy a muzeális tárgyak korábbi bejelentési kötelezettségét az elfogadandó törvény megszünteti. A védetté nyilvánításra bárki javaslatot tehetett, de szakértői véleményre az eljárásban azért volt szükség, hogy az adott tárgy jelentőségét helyesen lehessen megítélni. Hogy csak valóban indokolt esetben induljon eljárás, az előterjesztő azt javasolta, hogy annak megindítása csak hivatalból történhessen.

³⁵² T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) javasolta, hogy a KÖI védetté nyilvánításával kapcsolatban a törvény ne megengedő (*védetté nyilváníthatja*), hanem kijelentő módban (*védetté nyilvánítja*) fogalmazzon: T/4747/18. számú módosító indítvány. Hasonló értelmű javaslatot tett Schiffer János (1948) vezetésével MSZP-s képviselők egy csoportja: T/4747/175. számú módosító indítvány. A védetté nyilvánítást kizáró tárgyak körét a törvény a Kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint tartalmazza: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Lásd még: BUZINKAY 2010, 113–115., 117.

Mivel a jogerőre emelkedésig hosszabb idő telhetett el, indokolt volt az eljárás idejére az eljárásba bevont tárgy országhatárokon belül történő tartása, épségének megóvása.³⁵³

A KÖI a kulturális javak védettségét megszüntette, ha a védetté nyilvánítás indokai nem álltak fenn, vagy a védett gyűjteményből, illetve tárgyegyüttesből kikerült tárgy esetében akkor, ha annak egyedi jelentősége a védettség fenntartását nem indokolta, továbbá ha a tárgy megsemmisült (10. §).

Az eljárás időtartama legfeljebb kilencven nap volt, egyebekben az államigazgatási eljárás általános szabályait kellett alkalmazni (11. §). A védetté nyilvánítás részletes szabályait a miniszter rendeletben állapította meg.

A korábbi gyakorlatban előfordult, hogy muzeális tárgyat feltételezés és nem alapos szakértői kutatómunka lapján nyilvánították védetté, ezért az előterjesztő a részletes indokolás szerint azt javasolta, hogy a jogalkotó az államigazgatási eljárás szabályaitól eltérően a védetté nyilvánítási eljárás időtartamát kilencven napban állapítsa meg.³⁵⁴

Különösen fontos volt a **védetté nyilvánított javak nyilvántartásával** kapcsolatos szabályozás (12. §): a nyilvántartásból bárki kaphatott felvilágosítást arról, hogy az adott tárgy szerepelt-e a nyilvántartásban; természetesen a személyes adatok védelmére vonatkozó jogszabályi előírások betartásával.

A korábbi szabályozás nem írta elő a védetté nyilvánított muzeális javak közhiteles nyilvántartását és annak hozzáférhetőségét. Erre a kulturális javak esetében az előterjesztő szerint azért volt szükség, mert mindazoknak, akiknek a kulturális javak védelmével kapcsolatban kötelezettségeik vannak, tudniuk kell arról, hogy az a műtárgy, amellyel kapcsolatba kerültek, védetté nyilvánított-e vagy sem.³⁵⁵

Különleges előírások (13. §) vonatkoztak a védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonjogának átruházására: ez csak írásos szerződés alapján történhetett, az ellenérték

³⁵³ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) javasolta, hogy védetté nyilvánításra javaslatot tevők sorrendje: „*a javak tulajdonosa és bárki más*” legyen, mivel indokolt a védetté nyilvánítás kezdeményezésének lehetőségét elsősorban a tulajdonosnak biztosítani. Javaslatára az elfogadott törvény szövege módosult: T/4747/19. számú módosító indítvány. Másik indítványa az ideiglenes védetté nyilvánítás kapcsán a megengedő mód kijelentő módra cserélésére vonatkozott: T/4747/20. számú módosító indítvány. Harmadik indítványának köszönhetően került a törvénybe, hogy a KÖI az ideiglenes védetté nyilvánítással együtt döntött a tárgy őrzésével és kapcsolatos feltételekről is: T/4747/21. számú módosító indítvány; ezt támogatta a Kulturális és sajtóbizottság javaslata is: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javasolták — szövegpontosítás mellett — az állam nevesítését a kártérítésben, javaslatuk azonban csak részleges sikert ért el: T/4747/235. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a Kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Lásd még: BUZINKAY 2010, 114–115., 117.

³⁵⁴ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: BUZINKAY 2010, 114–115.

³⁵⁵ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A személyiségi jogokra történő hivatkozás, azok figyelembe vétele Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslata nyomán került be a törvény elfogadott szövegébe: T/4747/236. számú módosító indítvány. Lásd még: BUZINKAY 2010, 114.

mellett történő **tulajdonátruházás** esetén az államot elővásárlási jog illette meg, amelyet a KÖI gyakorolt. Védett gyűjteményhez tartozó tárgyat, vagy védett tárgyeegyüttes bármely darabját csak a KÖI előzetes hozzájárulásával lehetett elidegeníteni. A védett kulturális javak tulajdonjogát érintő bármely körülményről a KÖI-t értesíteni kellett.

A kulturális törvény részletesen szabályozta a védett kulturális javak tulajdonosa (birtokosa) kötelezettségeit (14. §): köteles volt a javakat épségben fenntartani, őrzéséről, szakszerű kezeléséről és megóvásáról gondoskodni, továbbá megóvási (konzerválási), restaurálási vagy átalakítási munkálatokat csak a KÖI engedélyével végezhetett, illetőleg végeztethetett. A KÖI jogosult volt ellenőrizni a kulturális javakat, illetve a védési határozatban foglaltak betartását. Ha a védetté nyilvánító határozatban foglalt adatok tekintetében változás állt be, a tulajdonos köteles volt azt haladéktalanul, de legkésőbb a tudomásszerzést követő nyolc napon belül a KÖI-nek bejelenteni. A védett kulturális javakat hozzáférhetővé kellett tenni a nyilvánosság és a kutatás számára. Ennek feltételeiről a KÖI a tulajdonossal a védetté nyilvánításkor megállapodást kötött, és ösztönözte is arra, hogy a védett javakat vagy gyűjteményt kiállítás vagy tudományos kutatás céljára bocsássa rendelkezésre. A tulajdonost kötelezettségeire tekintettel külön jogszabályban meghatározott támogatások és kedvezmények illették meg (16. §).

A törvényjavaslat részletes indokolása külön is aláhúzta, hogy a törvényi szintű szabályozás azért szükséges, mert a védett tárggyal kapcsolatos kötelezettségek előírása egyúttal a tulajdonjog korlátozását jelenti. Az ezzel kapcsolatos kedvezményeket az előterjesztő szándéka szerint pénzbeli és természetbeni juttatásokban, illetve — az európai gyakorlatnak megfelelően — elsősorban adó- illetve illetékkedvezmények terén célszerű megállapítani, de nem ebben a törvényben, hanem külön jogszabályban.³⁵⁶

³⁵⁶ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A javaslat szerint eredetileg a KÖI kötelezhető volna a tulajdonost a védetté nyilvánított műtárgy nyilvánosság és kutatás számára hozzáférhetővé tételére. Ehelyett Takács Péter képviselő (MDF) módosító indítványára — a tulajdonjog korlátlan megkötése helyett — a rendelkezés úgy módosult, hogy a védetté nyilvánításkor a KÖI megállapodást köt erről: T/4747/22. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a Kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Meg kell jegyezni, hogy Schiffer János vezetésével MSZP-s és SZDSZ-es képviselők egy csoportja egyenesen a kötelezéssel kapcsolatos szövegrész teljes elhagyását kezdeményezte, de indítványuk nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/177. számú módosító indítvány. Ugyanakkor ezen képviselői kör egy része azt is kezdeményezte, hogy a kedvezmények jellegét már a kulturális törvény is sorolja fel, nehogy a tulajdonosok a védetté nyilvánítást ellenérték nélküli korlátozásként éljék meg, de ezen javaslatuk sem kapta a szükséges támogatást: T/4747/179. számú módosító indítvány; ezzel szemben a végleges szöveg a Kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Az előterjesztés eredeti szövege szerint ellenőrzési hatáskörében eljárva, a KÖI elrendelhetné volna a műtárgy rendelkezésre bocsátását, azonban ez az igen tág jogosultság a törvény elfogadott szövegéből Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslatára kimaradt: T/4747/237. számú módosító indítvány. Lásd még: BUZINKAY 2010, 114., 117.

Ha a védett kulturális javak állagának megőrzése a tulajdonosnál, birtokosnál nem volt biztosított, vagy ha a védett javakat lefoglalták, a KÖI határozatával rendelte el azok közgyűjteményben történő ideiglenes elhelyezését (15. §).

Az előterjesztő kiemelte, hogy a rendelkezés nem „államosítás”-t jelent, mert a tulajdonjogot nem érinti, pusztán a veszélyeztetett tárgy biztonságáról történő gondoskodást.³⁵⁷

A III. fejezetben olvasható a **kulturális javak kivitelével** kapcsolatos szabályozás. A kulturális törvény kimondta, hogy kulturális javakat csak a törvényben meghatározottak szerint lehet az ország területéről kivinni (17. §). Engedély nélkül lehetett kivinni azokat a kulturális javakat (18. §), amelyeket visszaviteli kötelezettséggel (kiállítás, tudományos vizsgálat stb. céljából) hoztak be az országba (a); élő alkotók műveit, kivéve a muzeális intézmény gyűjteményében nyilvántartásba vett, illetőleg védetté nyilvánított alkotásokat (b); az ötven évnél nem régebbi kulturális javakat, kivéve azokat, amelyeket a miniszter az engedélyköteles tárgyak közé sorolt (c).

A rendelkezés elsősorban a műtárgyakkal folytatott illegális műkincskereskedelmet kívánta megakadályozni, de ehhez más államokkal együttműködésre volt szükség, amelyet számtalan nemzetközi egyezmény (például UNIDROIT) segített elő.³⁵⁸

Az előbbieken túl, kulturális javakat véglegesen vagy ideiglenesen csak a KÖI engedélyével lehetett az ország területéről kivinni (19. §).

Az előterjesztő hangsúlyozta, hogy az egységes elvek és a központi adatlap alkalmazása révén az engedélyezési eljárással a KÖI, mint központi engedélyező szerv biztosítani tudja az EU jogszabályaival összhangban történő jogalkalmazást.³⁵⁹

A kiviteli engedély iránti kérelmet a tulajdonosnak vagy annak hozzájárulásával a tárgy jogos birtokosának a kijelölt közgyűjteménynél kellett benyújtania, amely a kérelmet szakvéleményével együtt megküldte a KÖI-nek (20. §). A kérelemmel egyidejűleg a kivinni

³⁵⁷ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) ebben az esetben is javasolta a megengedő mód kijelentőre történő lecserélését, valamint hogy a közgyűjteményben történő ideiglenes elhelyezés helyett lehetőség legyen a foglalóval megállapodást kötni a kulturális javak kezeléséről. Javaslatát csak részlegesen került be a törvény szövegébe: T/4747/23. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a Kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Hozzá kell tenni, hogy Schiffer János vezetésével MSZP-s és SZDSZ-es képviselők egy csoportja a rendelkezés egyszerűsítését, illetve több bekezdésre bontását javasolta, de indítványuk nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/178. számú módosító indítvány. Lásd még: BUZINKAY 2010, 114.

³⁵⁸ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: WOLLÁK – ZSIDI 2003, 243., BUZINKAY 2010, 114., 129–130., NAGY 2010, 31.

³⁵⁹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: BUZINKAY 2010, 113–114.

szándékozott tárgyat be kellett mutatni. A kiviteli engedély közokiratnak minősült, és egy évre szólt. A kiviteli engedélynek két fajtája volt: végleges (21. §) és ideiglenes (23. §).

Korábban a kiviteli engedélyeztetés a szakág szerint illetékes országos múzeumnál történt, ez viszont széttagoltsághoz vezetett. A jövőre nézve az előterjesztő szerint viszont indokoltabb a szakértői és a hatósági munka szétválasztása.³⁶⁰

Végleges kiviteli engedélyt (21. §) akkor lehetett kiadni, ha az adott tárgy külföldi cseréje a nemzeti kulturális érdeket, illetőleg muzeális intézmények, közgyűjtemények, egyházak gyűjteményi érdekét szolgálta. Nem lehetett végleges kiviteli engedélyt kiadni a közgyűjtemények, muzeális intézmények leltárában szereplő tárgyakra (a); a törvény alapján védetté nyilvánított tárgyakra (b); a miniszter által kiviteli tilalom alá sorolt tárgyakra (c); régészeti leletekre (d); műemlék részét alkotó, a műemlékek jegyzékében szereplő berendezési, felszerelési tárgyakra, tartozékokra, egyéb ingó javakra, védett műemlékhez tartozó töredékekre (e); a kulturális javak töredékeire, ha azok eredete nem igazolható (f); a hamisítványokra, valamint a megtevesztésre lehetőséget adó másolatokra, vagy más módon megváltoztatott javakra (g); és a kiemelkedő múzeumi értéket képviselő ásványtani és őslénytani leletekre (h). A végleges kivitelre vonatkozó eljárást fel kellett függeszteni, ha a kiviteli engedélyezésben szereplő tárgy védetté nyilvánítását kezdeményezték (22. §).

A részletes indokolás a kiviteli engedélyezés során a védetté nyilvánítás lehetőségének biztosítását azzal magyarázta, hogy a kiviteli engedélyezési eljárást a nemzeti örökség általános és konkrét védelmének eszközeként kell kezelni, így az engedély kiadását megelőző eljárás során a szakértői vizsgálat javaslatot tehetett a védetté nyilvánításra.³⁶¹

A meghatározott időre szóló, **ideiglenes kiviteli engedélyt** (23. §) akkor lehetett kiadni, ha a tárgy kivitele nem veszélyeztette a kulturális érdekeket és a tárgy biztonságát, sőt a KÖI a tárgy visszahozatalának biztosítása érdekében az engedélyest biztosíték adására is kötelezhette. Műemlék részét alkotó, a műemlékek jegyzékében szereplő berendezési, felszerelési tárgyak, tartozékok, egyéb ingó javak, védett műemlékhez tartozó töredékek esetében a műemlékvédelmi szakhatóság előzetes hozzájárulását kellett kérni.

³⁶⁰ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Az eljárás indításával kapcsolatos rendelkezés végleges szövegezését Molnár Péter (1964) képviselő (SZDSZ) javaslata nyomán nyerte el, így már az eljárás kezdetén meg lehetett akadályozni a kétes tulajdoni helyzetű tárgyak kivitelét: T/4747/132. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a Kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Lásd még: BUZINKAY 2010, 114–115.

³⁶¹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) javasolta, hogy a kiviteli engedélyezési eljárást a KÖI — a védetté nyilvánítás megkezdésére tekintettel — nem *felfüggesztheti*, hanem *felfüggeszti*: T/4747/26. számú módosító indítvány. A 21. § a Kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Lásd még: BUZINKAY 2010, 114.

A megengedő fogalmazás annak ellenére megmaradt, hogy Takács Péter képviselő (MDF) kezdeményezte annak kijelentő módra cserélését, a visszaélések elkerülése érdekében. Ez viszont minden kivétel esetében biztosíték adását jelentette volna.³⁶²

Az engedélyezési eljárás részletszabályait a miniszter rendeletben állapította meg (24.§).

Az előterjesztés eredeti szövege még kilencven napos eljárási határidőt tartalmazott, de ezt támadások érték, így egyszerűbbnek tűnt a részletszabályok alacsonyabb szintű jogszabályban — és az államigazgatási eljárás szabályaival összhangban — történő megállapítása.³⁶³

A **kulturális javak behozatalának** szabályai (25. §) között a kulturális törvény rögzítette, hogy nem hozhatók be az országba azok a kulturális javak, amelyek kivételét az az ország, ahonnan származik, vagy ahonnan azt Magyarországra behoznák, megtiltotta (a); a származási ország engedélye nélkül azok a kulturális javak, amelyek kivételét a származási ország engedélyhez köti (b); azok a hamisítványok, amelyek behozatala a nemzeti kulturális érdeket sérti (c); továbbá a lopott kulturális javak (d). A behozatali tilalom ellenére az országba került kulturális javakkal kapcsolatban a KÖI járt el.

A rendelkezés bevezetését, különösen a központi hatóság kijelölését, a részletes indokolás nemzetközi egyezményekkel magyarázta.³⁶⁴

Volt olyan javaslat, amely az egységes jogorvoslati rend biztosítása érdekében külön szakaszban mondta volna ki, hogy a KÖI határozatai ellen a miniszterhez lehet fellebbezni, míg az általa hozott másodfokú határozatot pedig a bíróság változtathatta volna meg, ez azonban nem kapta meg a szükséges támogatást.³⁶⁵

A IV. fejezet tekinthető a **régészeti örökségvédelem** ágazati törvényének. Az alapkiindulás természetesen a **régészeti leletek tulajdonjogával** kapcsolatos szabályozás (26. §) volt. A törvény kötelező erővel mondta ki, hogy „*a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő, illetőleg onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon*”. A

³⁶² T/4747/27. számú módosító indítvány. A 23. § végleges szövege a Kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat.

³⁶³ Részben ilyen értelmű javaslatot tettek Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők: T/4747/238. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a Kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Lásd még: BUZINKAY 2010, 114–115.

³⁶⁴ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A származási országgal kapcsolatos pontatlanságot (nem biztos hogy abból az országból hozzák be a műtárgyat, ahonnan az egyébként származik) Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslata oldotta fel: T/4747/239. számú módosító indítvány. A c) pont kapcsán vita folyt, Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők azt javasolták ugyanis, hogy „*a nemzeti kulturális örökség érdekét sérti*” szövegrész szerepeljen; javaslatuk azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/240. számú módosító indítvány. Lásd még: BUZINKAY 2010, 113., NAGY 2010, 31.

³⁶⁵ Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javaslata: T/4747/241. számú módosító indítvány.

jogszabály ugyanakkor lehetőséget biztosított arra, hogy az állam a régészeti leletek tulajdonjogáról lemondjon a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami fenntartású múzeumok tulajdonosai javára.

A részletes indokolás arra hivatkozott, hogy a rendelkezés összhangban a korábbi törvények (1929. évi XI. törvénycikk, 1949. évi 13. tvr., 1963. évi 9. tvr.) és a Ptk. előírásaival mondja ki a régészeti leletek állami tulajdonját. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy az önkormányzati fenntartásba került múzeum műtárgyállománya is a fenntartó önkormányzat tulajdonába került, így a gyűjtemények egységes tulajdonjogi helyzete érdekében szükséges megteremteni annak lehetőségét, hogy az állam lemondása esetén ezek a múzeumfenntartók megszerezhessék a régészeti leletek tulajdonját. Az előterjesztő úgy vélte, hogy célszerű és ösztönző hatású lesz, ha a régészeti örökség védelmével kapcsolatos kötelezettségek együtt járnak a tulajdonszerzés lehetőségével.³⁶⁶

A **régészeti örökség** elemeivel kapcsolatban a törvény úgy rendelkezett, hogy azokat lehetőség szerint eredeti helyükön és eredeti állapotokban kell megőrizni, illetve összefüggéseikből csak **régészeti feltárás** keretében lehet elmozdítani (27. §). Aki a régészeti örökség elemeit régészeti feltáráson kívül felfedezte, megtalálta, köteles volt azokat haladéktalanul bejelenteni, illetőleg átadni a területileg illetékes jegyzőnek, aki azt továbbította a területileg illetékes múzeumnak. A régészeti feltárások költségeit annak kellett fedeznie, akinek az érdeke megkívánta, hogy a régészeti örökség elemeit eredeti helyükről és összefüggéseikből elmozdítsák.³⁶⁷

³⁶⁶ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Az előterjesztés eredeti szövege még a régészeti leletek tulajdonjogáról múzeumok javára történő lemondás lehetőségét tartalmazta, ez Takács Péter képviselő (MDF) javaslata nyomán módosult a tulajdonosok javára történő lemondásra: T/4747/28. számú módosító indítvány. Sasvári Szilárd képviselő (FIDESZ) szövegpontosítást javasolt: a tulajdonjogról lemondás „a feltárást végző régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami fenntartású múzeumok tulajdonosainak javára” történjen (T/4747/171. számú módosító indítvány), de javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást. Schiffer János vezetésével MSZP-s és SZDSZ-es képviselők egy csoportja pedig javasolta, hogy a törvényszöveg világosan rendelkezzen arról, hogy ki jogosult lemondani az állam nevében a régészeti leletek tulajdonjogáról. Javaslatauk szerint a normaszöveg nevesítette volna a művelődési és közoktatási minisztert, de indítványuk nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/181. számú módosító indítvány. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 62–63.

³⁶⁷ A régészeti alapfogalmak definíciói a törvény 1. sz. mellékletébe kerültek. **Régészeti örökség elemei:** az emberi lét bármely, elmúlt korokból fennmaradt nyomai, amelyek száz évnél régebbiek, és amelyek segíthetnek rekonstruálni az emberiség történetét és kapcsolatát környezetével. A régészeti örökség magában foglal minden lelőhelyet, építményt, szerkezetet, tárgyat vagy más emléket, jelenséget, érzékelhető összefüggést a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt, barlangokban (zs) pont; a meghatározás a Kulturális és Sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. **Régészeti feltárás:** minden olyan tevékenység, melynek célja a régészeti örökség elemeinek felkutatása. Régészeti feltárásnak minősül a terepbejárás, az ásás (hitelesítő és próbaásás), a megelőző feltárás, a leletmentés, a falkutatás, a műszeres lelet- és lelőhely felderítés (x) pont). **Régészeti lelet:** a régészeti örökség felszínre került, felfedezett tárgyi vagy jelenségszintű eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították, vagy sem (y) pont). **Régészeti lelőhely:** az a

A régészeti örökség által hordozott információk minél teljesebb megőrzése és összegyűjtése érdekében a részletes indokolás szerint szükséges előírni, hogy a régészeti örökség egyes elemeinek eltávolítása csak szakszerű régészeti feltárás keretében történhet.³⁶⁸

Az ismertté vált, de nem védett lelőhelyeket egységes **nyilvántartásba** kellett venni (28. §). Ezt a nyilvántartást illetékességi területükön a megyei múzeumok vezették, de adataikat kötelesek voltak a KÖI rendelkezésére bocsátani.

Az előterjesztő szerint a régészeti örökség védelmének legfontosabb eszköze a bejelentési kötelezettség előírása és az egységes nyilvántartás megteremtése.³⁶⁹

A kiemelt jelentőségű és veszélyeztetett régészeti lelőhelyeket a törvény szerint védelemben kellett részesíteni: a **védtetté nyilvánításról** a KÖI javaslatára a miniszter rendeletben döntött (29. §). A védett régészeti területekről a KÖI nyilvántartást vezetett.

Az előterjesztő a régészeti örökség védelmének további fontos eszközeként határozta meg a védtetté nyilvánítást. Úgy vélte, hogy a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség jelentős károsodásával vagy pusztulásával fenyegető károk megelőzése érdekében hozott korlátozó vagy tilalmi intézkedések jogszerűek, kártalanítási igényt nem keletkeztetnek.³⁷⁰

A kulturális törvény a régészeti feltárás három esetét különböztette meg: a hagyományos értelemben vett **régészeti feltárást** („tervásatás”), a **megelőző feltárást** és a **leletmentést**. A törvény kimondta: régészeti feltárást csak a KÖI által — az Ásatási Bizottság javaslatára — kiadott ásatási engedély alapján lehetett végezni (33. §). Az Ásatási Bizottság hét tagú szakmai tanácsadó testület volt, amelynek elnökét, titkárát és egy tagját a miniszter, két tagját a környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter, két tagját pedig az MTA elnöke bízta meg. A törvény világosan szabályozta a feltárási jogosultságot is: régészeti feltárást *elsősorban* a területileg illetékes régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeumok, valamint a régészeti tanszékekkel rendelkező egyetemek, az MTA Régészeti Intézete és az Országos Műemlékvédelmi Hivatal végezhettek. Az ország területén található régészeti lelőhely tudományos terv szerinti komplex feltáráására a Magyar Nemzeti Múzeumnak elsőbbsége volt. Régészeti feltárás vezetője csak olyan felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező régész lehetett, aki a feltárással feljogosított intézménnyel munkaviszonyban,

földrajzilag egyértelműen meghatározható terület, melyen a régészeti örökség elemei elsődleges összefüggéseikben találhatóak (z pont).

³⁶⁸ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A költségviseléssel kapcsolatos rendelkezés a Kulturális és sajtóbizottság javaslatára került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 63.

³⁶⁹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

³⁷⁰ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

közalkalmazotti, közszolgálati vagy megbízási jogviszonyban állt. A feltérési engedélyezési eljárást, valamint a feltérások részletes szabályait a miniszter rendeletben határozta meg.³⁷¹

Az előterjesztő rámutatott, hogy a javasolt szabályozással régészeti tevékenységet csak a tudományosság biztosításával, engedély alapján lehet majd végezni. A korábbiakkal ellentétben az elsőfokú hatóság nem az Ásatási Bizottság, hanem a KÖI lett. A részletes indokolás azt is kiemelte, hogy az ország teljes területét lefedi a rendszer, hiszen ásatási jogosultsága mindenütt elsősorban a megyei múzeumnak van. A fentebb ismertetett szabályozás alapján pedig az állam ilyen esetben lemondhatott a leletanyag tulajdonjogáról az ásató intézmény javára. Ugyanakkor szükséges volt szabályozni az országos gyűjtőkörű és állami tulajdonú régészeti leletek őrző Magyar Nemzeti Múzeum ásatási jogosultságát, ezért kapott a törvényjavaslatban elsőbbséget, azaz a KÖI mérlegelése alapján tudományos terveken, gyűjteményezési elképzeléseken alapuló lelőhely-kiválasztási jogot, komplex feltérési kötelezettséggel. Ez azonban nem jelentett „leletkiválasztást”, tehát nem volt módja a más feltérő intézmény ásatásán előkerült leletekből „szemezgetni”.³⁷²

A régészeti feltérás különös esetének minősült a **megelőző feltérás** (35. §). Erre földmunkával járó fejlesztések, beruházások esetében került sor. Ha a lelőhely elkerülése ugyanis a fejlesztés, beruházás költségeit aránytalanul megnövelte volna, vagy a beruházás másutt nem volt megvalósítható, illetve más, kivételesen indokolt esetben, a beruházással veszélyeztetett régészeti lelőhelyeket előzetesen fel kellett tární. A megelőző feltérás, a

³⁷¹ 1999-ben született meg a törvény végrehajtására kiadott önálló feltérési rendelet (*a régészeti feltérásokról és az engedélyezési eljárásról* szóló **9/1999. (VII.16.) NKÖM rendelet**). Mivel a kulturális törvény nem definiálta az ásatás fogalmát („csak” a régészeti feltérást, a definíciókból viszont egyértelmű, hogy a kettő nem — teljesen — azonos), ezt a rendelet tette meg: „*minden földmunkával egybekötött feltérás, kutatás, amely a régészeti örökség elemeit tárja fel. Az ásatás során a régészeti örökség elemei eredeti összefüggéseikből, állapotukból elmozdulhatnak. Ásatásnak minősül a víz alatt és a barlangokban végzett régészeti célú kutatás is*” (1. § a) pont). Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 64–67.

³⁷² T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Az Ásatási Bizottság összetétele kapcsán Takács Péter képviselő (MDF) azt javasolta, hogy — a szakmaiság erősítése és a Magyar Nemzeti Múzeum beleszólása érdekében — a bizottság titkárát és egy tagját ne a miniszter, hanem a Nemzeti Múzeum főigazgatója bizza meg: T/4747/30. számú módosító indítvány. A feltérési jog kapcsán a képviselő azt javasolta, hogy régészeti feltérást a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeumok, az egyetemek régészeti tanszékei a Magyar Nemzeti Múzeummal egyeztetve, és a miniszter által meghatározott más intézmények végezhesenek. Álláspontja szerint azért kellene biztosítani az egyetemi tanszéknek ezt a jogot, mert a jövőben támogatást kaphatnának ezen tevékenységükhöz a gazdaság szereplőitől: T/4747/31. számú módosító indítvány. Módosító indítványai nem kapták meg a szükséges támogatást, de az egyetemi tanszék ásatási joga bekerült az elfogadott törvénybe. Schiffer János vezetésével MSZP-s és képviselők egy csoportja kezdeményezte a területileg illetékes múzeumok ásatási elsőbbségének kimondását, a végleges normaszöveg ennek megfelelően módosult is: T/4747/182. számú módosító indítvány. Az ásatási jog szabályozása végül a Kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe, így a miniszter elveszítette azt a tervezett jogkörét, hogy meghatározhassa a feltérési jogú intézményeket: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Molnár Péter képviselőnek (SZDSZ) a feltérásvezető foglalkoztatási viszonyait pontosító módosító indítványa is eredményes volt, mivel az általa benyújtott szövegezés került a törvény elfogadott szövegébe: T/4747/133. számú módosító indítvány; a végleges szöveg a Kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Lásd még: WOLLÁK – ZSIDI 2003, 244.

dokumentálás, az elsődleges leletkonzerválás teljes, és a leletelhelyezés rendkívüli költségeit a beruházás költségvetéséből kellett fedezni; erre a célra a teljes költségvetés 9 ezrelékét kellett betervezni. A tényleges költségekről a múzeum köteles volt elszámolni.

A részletes indokolás külön kiemelte, hogy a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a megelőző feltárás költségeit annak kell fizetnie, akinek az érdeke ezt megkívánja.³⁷³

A régészeti feltárás harmadik formája a **leletmentés** (36. §) volt, a törvény definíciója szerint „*a régészeti lelőhely vagy lelet váratlan előkerülésekor végzett, a lelőhely és a leletek mentését, illetőleg a terület felszabadítását célzó azonnali régészeti feltárás*”. A leletmentés megkezdésével egyidejűleg feltárási engedélyt kellett kérni. Ha régészeti feltárás esetén kívüli munka (építkezés, földmunka, bányászati tevékenység, vízi munka stb.) során vagy egyéb ok következtében régészeti lelőhely, illetőleg lelet került elő, a felfedező (a munka felelős vezetője) köteles volt a lelőhelyen folyó munkát azonnal abbahagyni, és a lelőhely és a lelet(ek) őrzéséről — a felelős őrzés szabályai szerint — a jegyző vagy a területileg illetékes múzeum intézkedéséig gondoskodni. A lelőhelyet vagy leletet a lelőhely szerint illetékes önkormányzat jegyzőjének haladéktalanul be kellett jelenteni, e kötelezettség az ingatlan tulajdonosát, az építtetőt és a kivitelezőt, felfedezőt egyetemlegesen terhelte. A jegyző a bejelentés alapján köteles volt a területileg illetékes múzeumot és a tevékenység jellege szerint illetékes építési hatóságot haladéktalanul értesíteni. A múzeum köteles volt a lelőhelyet, illetőleg a leleteket haladéktalanul megvizsgálni és a munka folytatásának feltételeiről — a hozzá érkezett bejelentéstől számított — 24 órán belül írásban nyilatkozni. A múzeum köteles volt továbbá a leletmentést haladéktalanul megkezdeni, és folyamatosan — az elvárható ütemben — végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen gyűjteményébe venni, és szükség szerint kezdeményezni a KÖI-nél a lelőhely védetté nyilvánítását. A régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti leletet, illetve lelőhelyet a területileg illetékes múzeum köteles volt a KÖI-nek 72 órán belül bejelenteni. Fontos alapelvet rögzített a jogalkotó azzal, hogy kimondta: a leletmentést végző múzeum indokolatlan késedelmével okozott kárt a múzeum köteles megtéríteni.

A véletlenül előkerült régészeti leleteket az általános állami tulajdonlás folytán elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeumban kellett elhelyezni, amennyiben a Nemzeti

³⁷³ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Az autópálya-építésekre tekintettel a 9 ezrelék 11-re történő emelését javasolta Takács Péter képviselő (MDF), de javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/33. számú módosító indítvány. Sasvári Szilárd képviselő (FIDESZ) azt javasolta, hogy normaszöveget „*a szakmailag szükséges*” és „*a tervezés során a teljes bekerülési költség*” szövegrészekkel pontosítsák: T/4747/103. számú módosító indítvány. A pontosítás bekerült az elfogadott szövegbe. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 65.

Múzeum igényt tartott rájuk. Ilyen esetekben a leletmentés költségeit meg kellett téríteni a leletmentést végző múzeumnak. Ha a Nemzeti Múzeum nem tartott igényt a leletekre, tulajdonjogukat a mentést végző múzeumot fenntartó megyei önkormányzat kapta meg.³⁷⁴

A törvény feljogosította a leletmentést végző múzeum fenntartóját a leletmentésre fordított költségeinek megtérítésére, amennyiben az állam nem mondott le javára a régészeti leletek tulajdonjogáról (37. §).

A leletmentés kapcsán is alapvető volt a költségviselés kérdése: amennyiben a megyei múzeum a megyei önkormányzatok kulturális javak védelmével kapcsolatos kötelező feladatából adódóan elvégezte a leletmentést, és a leletre az általános állami tulajdonlás folytán az állam igényt tartott, a leletmentésre fordított összeget a megyei múzeum részére meg kellett téríteni.³⁷⁵

Az V. fejezet tartalmazza a múzeumokkal kapcsolatos szabályozást, tulajdonképpen ez tekinthető „múzeumi törvénynek”. A **muzeális intézmények** kapcsán a jogalkotó fontos alapelvek deklarálását tartotta szükségesnek (38. §), így kinyilvánította, hogy azokat a kulturális javak védelmével összefüggő, törvényben meghatározott célok megvalósításának legfontosabb letéteményeseinek tartja, a feladatellátás veszélyeztetésével nem vonhatók össze más intézménnyel, továbbá a bennük elhelyezett kulturális javak törvény erejénél fogva védelem alatt állnak. Hasonlóképpen fontos törvényi alapelv, hogy a muzeális intézmények leltárában szereplő kulturális javak korlátozottan forgalomképesek; elidegenítésükhöz a miniszter engedélye volt szükséges.

Volt olyan javaslat (Takács Péter képviselő, MDF), amely az elidegenítés lehetőségét a KÖI egybehangzó ajánlásához kötötte, így szerinte nem szükséges kimondani a miniszter egy személyi felelősségét; ez azonban nem kapta meg a szükséges támogatást.³⁷⁶

A törvény kimondta azt is, hogy muzeális intézményt — a törvényben meghatározott kivétellel — bármely jogi és természetes személy alapíthat (39. §). Az alapításhoz, már létező intézmény muzeális intézménnyé nyilvánításához a miniszter engedélye volt szükséges (a továbbiakban: működési engedély). Ha a muzeális intézményhez műemlék tartozott, úgy az alapításhoz a környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter engedélyét is meg kellett kérni. A jogszabály meghatározta a működési engedély kötelező adattartalmát is:

³⁷⁴ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 66–67.

³⁷⁵ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) javasolta, hogy az állam kötelezően adjon anyagi támogatást a megelőző feltárások végzéséhez, javaslata azonban nem kapta meg a szükséges támogatást, így maradt a feltételes mód: T/4747/34. számú módosító indítvány. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 67.

³⁷⁶ T/4747/35. számú módosító indítvány.

így abban fel kellett tüntetni az intézmény elnevezését, tulajdonosát, fenntartóját, szakmai besorolását, gyűjtőkörét és gyűjtőterületét, valamint elhelyezését. Az engedélyben foglaltak megváltoztatása csak a működési engedély módosításával volt lehetséges. Működési engedélyt csak akkor lehetett kiadni, ha a muzeális intézmény tulajdonosa (fenntartója) biztosítani tudta — a miniszter által kiadott szakmai normatíváknak megfelelő — folyamatos és rendeltetésszerű működéshez szükséges feltételeket. A miniszter a működési engedély kiadását — a muzeális intézmény szakmai besorolásától, minősítésétől függően — pénzügyi biztosíték adásához köthette. A működési engedélyeket a KÖI tartotta nyilván. A működési engedélyeket, illetve azok változásait a Művelődési és Közoktatási Minisztérium hivatalos lapjában közzé kellett tenni. A működési engedélyben foglaltak betartását a KÖI, illetőleg a miniszter által megbízott szakfelügyelő ellenőrizte. Állami költségvetési támogatás a KÖI nyilvántartásában szereplő muzeális intézmény számára volt adható. A muzeális intézmény működési engedélyét a miniszter visszavonhatta, ha az intézmény eltért a működési engedélyben meghatározottaktól, illetve a rá vonatkozó szakmai előírásoktól; visszavonta, ha az intézmény megszűnt (40. §).

A törvényjavaslat részletes indokolása rámutatott, hogy muzeális intézményt bárki (az állam, önkormányzat, köztestület, (köz)alapítvány, egyesület, párt, egyház, gazdasági szervezet vagy intézmény, vagy akár más jogi, illetve természetes személy) alapíthat; egyetlen kivétel az országos múzeum, amelyet törvény hoz létre, illetve nyilvánít annak, tehát alapítása országgyűlési úton történik. Az alapításra vagy muzeális intézménnyé nyilvánításra — és ezzel a kulturális örökség kiemelt értékű javainak törvényes módon való (gyűjtésen túlmutató) felhasználására, bemutatására — ugyanakkor csak akkor kerülhetett sor, ha a szükséges szakmai (anyagi-technikai és személyi) feltételek adóttak, és ezzel az összegyűjtött műtárgyanyag hosszú távú, folyamatos megőrzése, valamint hozzáférhetősége biztosítottak voltak. Ezért volt szükséges a kötelezően előírt működési engedély, amelynek kiadásakor a miniszternek ezen szempontok érvényesülését kellett megvizsgálnia, betartását pedig a KÖI és a szakfelügyelet útján folyamatosan ellenőriznie. A működési engedély — amely a muzeális intézmény alapadatait (például gyűjtőkör, gyűjtőterület) tartalmazta — célja az volt, hogy a szakmai tevékenységet az egyes intézmények között elhatárolja, illetve összehangolja. A törvény az engedélyben foglaltak be nem tartása esetére végső esetben az engedélyokmány visszavonását írta elő, ez a muzeális intézmény megszűnését jelentette.³⁷⁷

³⁷⁷ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (FIDESZ) kezdeményezte, hogy megszűnés esetére írják elő a fenntartó kötelezettségeként a szakszerű kezeléssel történő gondoskodást is, ez a javaslat azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/105. számú módosító indítvány. Az a

A szabályozás jelentőségét az indokolta, hogy a működési engedélyek kiadásának rendszere korántsem volt koherens. Bár az engedély kiadásához szükséges adatlap sokféle helyzetjelentésre, felmérésre alkalmas adatot megkívánt, az engedély kiadásához általánosságban elegendő volt egy főállású, szakirányú felsőfokú végzettségű munkatárs, a gyűjtemény nagysága már nem számított. Az engedélyben foglaltak be nem tartása esetére pedig nem volt érdemi szankció, nem állítottak feltételeket, hiányzott az érvényesség időtartama.³⁷⁸

Csak korszakunk végére született meg a muzeális intézmények működési engedélyek kiadása kapcsán követendő eljárási szabályokat meghatározó *a muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet**. A jogszabály rendelkezése alapján működési engedélyt csak abban az esetben lehetett kiadni, ha a fenntartó biztosítani tudta a muzeális intézmény folyamatos és rendeltetésszerű működéséhez szükséges feltételeket: a kérelem alapjául szolgáló javak a kulturális javak körébe tartoztak és a fenntartó teljesítette a muzeális intézmény szakmai besorolásának megfelelő — azaz a befogadó épület helyiségeivel; elektronikus, mechanikus, illetve élőerővel ellátott védelmével, a kulturális javak kiállításon való folyamatos bemutatásával, valamint a közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokkal, továbbá a kulturális javakhoz való kutatói hozzáféréssel, ezen kívül a szakmai munkakörök létesítésével és betöltésével kapcsolatos, végezetül a kulturális javak nyilvántartásba vételére vonatkozó — előírásokat. A rendelet az egyes intézménytípusok esetében külön teljesítendő feltételeket is meghatározott. Az eljárás kérelemre indult, az engedélyt a miniszter adta ki. A muzeális intézmény alapadatait tartalmazó működési engedély érvényessége határozatlan időre szól, kivéve, ha a kérelmező a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat határozott idejű szerződés alapján kezelte: ebben az esetben a működési engedély csak a szerződés lejártáig tartó határozott időre szólhatott.³⁷⁹

A szakfelügyelet megszervezése *a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről* szóló **20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendelet** alapján történt meg. A múzeumok kérésére az eredetileg tervezetthez képest a rendelet több szakterületet nevesített, illetve nem

rendelkezés, hogy csak regisztrált muzeális intézmény kaphasson állami támogatást, Molnár Péter képviselő (SZDSZ) módosító indítványára került a törvény elfogadott szövegébe: T/4747/134. számú módosító indítvány. A szakasz végleges szövege a Kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. A muzeális intézmények alapításához és megszűnéséhez lásd még: HOLPORT 2004., NAGY 2010, 26.

³⁷⁸ BALÁZS 2003, 24–26. Azokban az országokban, ahol nincs múzeumi törvény, működési engedély helyett szakmai szervezetek által kidolgozott regisztrációs eljárást alkalmaznak: uott 26–31., GALAMBOS 2007, 19–34.

³⁷⁹ NAGY 2010, 29.

határozott meg alacsony létszámot az egyes szakági csoportok esetében. 2000. decemberében tizenhárom szakmai csoport alakult meg, mindösszesen hatvan taggal. Minden szakfelügyelő esetében elvárás volt a szakirányú egyetemi végzettség, valamint a legalább ötéves szakmai gyakorlat. A korábbi szakfelügyeleti rendszerhez képest a szakfelügyelők nem egy-egy országos múzeum képviselőjeként (munkahelyük képviselőjeként), hanem egyéni szakmai múltjuk alapján a minisztertől nyert megbízással látták el tevékenységüket. Így lehetővé vált az országos múzeumok szakfelügyeleti ellenőrzése is. Mivel az egyes szakfelügyelők jogi és szakmai ismeretei eltérőnek bizonyultak, a tárca szakmai napokat szervezett a szükséges ismeretanyag átadására. Az első időszakban az önkormányzatokkal sikerült jó kapcsolatot kiépíteni, egyes megyei önkormányzatok kifejezetten „várták” is a szakfelügyeletet, mert annak vizsgálati eredményei szakmai alapot teremthettek új igazgató megbízásához. A szakfelügyelet fontos szerepet játszott a működési engedélyek felülvizsgálatában is. Az első időszakban az egyes szakági csoportok működése jó volt, teljesítették a tárca által megfogalmazott szakmai elvárásokat. Egyedüli kivételként a régészeti szakfelügyelet említhető meg: „*a magyar múzeumok legproblematisabb szakmai kérdései ezt a szakágat érintik*” (Vígh Annamária). Ugyanakkor a minisztériumban is érzékelték, hogy a régészeti kérdéseket csak a magyar múzeumügy *egészén* belül lehet megoldani. Általánosságban elmondható, hogy a vizsgálatot követő intézkedési tervet a legtöbb intézményben szervezési, szemléleti és pénzügyi okokból kifolyólag csak nehezen tudták végrehajtani.³⁸⁰

Muzeális intézmény megszüntetéséhez a miniszter engedélyét kellett kérni (41. §). Ha az intézmény egyben műemlék is volt, a megszüntetéshez a környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter engedélye is szükséges volt. A megszüntetéssel egyidejűleg a tulajdonos (fenntartó) köteles volt gondoskodni az ott őrzött, kulturális örökséghez tartozó értékek biztonságos elhelyezéséről. Ha nem így járt el, az értékek elhelyezéséről — a pénzügyi biztosíték felhasználásával, annak hiányában a tulajdonos költségére — a KÖI gondoskodott. Az alapításnál és a megszüntetésnél az ezekre az intézményekre vonatkozó egyéb jogszabályok előírásait is alkalmazni kellett.

A részletes indokolás kiemeli, hogy megszűnés esetén gondoskodni kell a megszűnő intézményben őrzött műtárgyak biztonságos elhelyezéséről, további sorsáról. Ha a megszüntetést nem a miniszter, hanem a tulajdonos (fenntartó) kezdeményezte, akkor arra

³⁸⁰ NAGY 2002b., VÍGH 2003. A múzeumi szakfelügyelet ügyrendje csak 2005-ben jelent meg: Múzeumi Közlemények 2005. (2005:1. sz.) 26–38.

csak a miniszter egyetértésével, hozzájárulásával kerülhetett sor, szükség esetén az alapításkor megkövetelt biztosíték felhasználásával.³⁸¹

A törvény világosan meghatározta a **múzeum** fogalmát (42. §): „*kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeiből álló muzeális intézmény*”, „*feladata a kulturális javak meghatározott anyagának folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése és restaurálása, tudományos feldolgozása és publikálása, valamint kiállításokon és más módon történő bemutatása*”. A múzeumnak feladatai ellátásához rendelkeznie kellett a szakmai normatívák szerint szükséges tárgyi és anyagi feltételekkel, megfelelő épülettel, szakirányú felsőfokú végzettségű alkalmazottakkal. A múzeum megnevezést csak működési engedéllyel rendelkező múzeumok használhatták.

A részletes indokolás külön kitért arra, hogy a törvényjavaslat — az ellátott feladatok gyakorlásának szintje és teljes körűsége alapján — szakmai rangsort állított fel a muzeális intézmények között. Ennek keretében meghatározta a múzeum fogalmát, amelynek legfontosabb kritériuma a három múzeumi alapfeladat: a **gyűjteményi** (gyűjtés, nyilvántartás, megőrzés, restaurálás), a **tudományos** (feldolgozó és publikációs), valamint a **bemutató-közművelődési** tevékenység együttes ellátása, illetve az ezekhez szükséges **anyagi** (beleértve a tárgyi, a pénzügyi, az infrastrukturális), **személyi** (szakirányú felsőfokú végzettségű szakemberek) és **jogi** (például: működési engedély) feltételek együttes megléte.³⁸²

Meghatározó jelentőséggel bírt néhány év múlva a *muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról* szóló **20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet** kiadása, amely tulajdonképpen a múzeumi működés alapidokumentuma, vezérfonala lett. A rendelet meghatározta a hagyományos **nyilvántartási** formákat, illetve eszközöket (3. §): az alapleltárakat (például tízféle szakleltárkönyvet), a leírókartonokat, a mutatórendszereket, valamint a külön nyilvántartásokat (például letéti napló, kölcsönvett tárgyak naplója, bírálati napló, restaurálásra átvett tárgyak naplója stb.). Az alapleltárak kategóriájába sorolta a gyarapodási naplót, a szak- és egyéb leltárkönyveket, a szekrénykataszttert és a duplumnaplót. A jogszabály legnagyobb jelentőségű — inkább törvényi szintű szabályozást érdemlő —

³⁸¹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd: NAGY 2010, 26.

³⁸² T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) javasolta a múzeumok jogi személyiséggel történő felruházását, ez azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/36. számú módosító indítvány. Sasvári Szilárd képviselő (FIDESZ) pedig azt javasolta, hogy a múzeum definíciójából töröljék a „*tudományos kutatómunka útján létrejött*” szövegrészt, mivel egy-egy múzeum sok esetben nagyobb leletek, leletegyüttesek, esetleg vegyes gyűjtemények ajándékozásával jött létre, a tudományos rendszerezés csak ezt követte: T/4747/106. számú módosító indítvány. A javaslat nyomán a normaszöveg részlegesen módosult. Lásd még: NAGY 2010, 26.

rendelkezése szerint a muzeális intézmény — akár hagyományos, akár számítógépes, illetve abból előállított — leltárkönyveiben, valamint duplumnaplóiban szereplő kulturális javakat csak a miniszter által engedélyezett elidegenítés, illetve selejtezés alapján lehetett törölni a nyilvántartásból (21. §). Nyilvántartásból való törlést egyéb okokból szintén kizárólag a miniszter engedélyezhetett.³⁸³

Hasonlóan fontos kérdés a múzeumok által őrzött anyag **kutathatósága**. A törvény felhatalmazása alapján megalkotott, *a muzeális intézményekben folytatható kutatásról* szóló **47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet** kimondta, hogy a muzeális intézmények gyűjteményeiben nyilvántartott és őrzött kulturális javak, illetve az e javakra vonatkozó — a gyarapodási naplóban, (szak)leltárkönyvben, tudományos leírókartonon, illetve egyéb múzeumi dokumentációban található — szakmai alapadatok, információk a rendeletben rögzített feltételek szerint kutathatók és feldolgozhatók (1. §). A kutatómunka elősegítése érdekében a kulturális törvényben meghatározott múzeumoknak kutatószolgálatot kellett biztosítani, továbbá katalógusokat, segédleteket adtak ki, valamint számítógépes adatbázist működtettek stb. A kutatás technikai feltételeit — az intézmény szervezeti és működési szabályzata mellékletként kiadott — külön kutatási szabályzat tartalmazta. A kormányrendelet még egy fontos alapelvet rögzített: a kulturális javaknak a muzeális intézményben történt nyilvántartásba vételétől számított öt éven belüli kutatására és feldolgozására, valamint a rájuk vonatkozó dokumentáció tudományos és közművelődési célú hasznosítására elsősorban az a múzeumi szakember jogosult, aki e javakat gyűjtötte (feltárta), illetve aki elsődleges meghatározásukat (és nyilvántartásba vételüket) elvégezte (3. § (2) bekezdés). Külsős kutatónak az intézmény vezetőjétől írásban kellett kutatási engedélyt kérnie, a vezető pedig tizenöt napon belül döntött az engedély megadásáról vagy megtagadásáról (4. §). Az engedély megtagadását írásban indokolni kellett, ez ellen azonban a kérelmező bírósághoz fordulhatott jogorvoslatért.³⁸⁴

A törvény nem érintette, de a múzeumi dolgozókra elvben szigorú **etikai szabályok** vonatkoz(ná)nak. Az 1984-es Ügyrend egyik fejezetében még részletes szabályozást találhatunk, a rendszerváltozás óta ilyen, jogszabályi szintre emelt etikai előírások nincsenek. Közismertségnek örvend, és közhasználatban van az ICOM Etikai Kódexe, amely magyarul is megjelent. Példaként szokták még említeni az angol múzeumi etikai kódexet,

³⁸³ NAGY 2010, 30–31., KEMECSI 2010, 123.

³⁸⁴ NAGY 2010, 31–32.

amely tíz pontban sorolja fel az egyes részkérdéseket, fogalmaz meg kérdéseket és ad rá válaszokat.³⁸⁵

A törvény öt múzeumi kategóriát alakított ki. A hierarchia csúcsán az **országos múzeumok** álltak (43. §), amelyek átfogó, egy vagy több alaptudományra támaszkodó, szakterületükön kiemelkedő jelentőségű, művelődéstörténeti, tudományos teljességre törekvő gyűjteményt gondoztak; gyűjtőterületük — a Budapesti Történeti Múzeum kivételével — az egész országra kiterjedt. A törvény 2. számú melléklete tételesen is felsorolta az országos múzeumokat és felügyeleti szerveiket. Az országos múzeum ellátta a miniszter által jogszabályban ráruházott szakmai feladatokat. Vezetőjét (főigazgatóját) a felügyeleti szerv pályázat útján a miniszter véleményének kikérésével nevezte ki, illetve mentette fel.³⁸⁶

A múzeumokat a törvényjavaslat tehát öt kategóriába sorolta, a kategorizálás alapja az egyes intézményeknél kimutatható tudományos és gyűjteményi bázis lett; ez a szempont a korábbi jogszabályokhoz képest nagyobb hangsúlyt kapott. A piramis csúcsán elhelyezkedő

³⁸⁵ BALÁZS 2008.

³⁸⁶ A magyar közjogi hagyományoknak megfelelően a törvény tételesen is felsorolta az országos múzeumokat, a 2. számú mellékletében (*Az országos múzeumok és felügyeleti szerveik felsorolása*), az alábbiak szerint: **Budapesti Történeti Múzeum** (Budapest Főváros Önkormányzata), **Hadtörténeti Múzeum** (Honvédelmi Minisztérium), **Iparművészeti Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Közlekedési Múzeum** (Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium), **Magyar Nemzeti Galéria** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Magyar Irodalom Háza, Magyar Irodalmi Múzeum, Kortárs Irodalmi Központ** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Magyar Nemzeti Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Magyar Természettudományi Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Mezőgazdasági Múzeum** (Földművelésügyi Minisztérium), **Néprajzi Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Országos Műszaki Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár** (Népjóléti Minisztérium), **Szabadtéri Néprajzi Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium), **Szépítőművészeti Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium). Itt kell azt megjegyezni, hogy Takács Péter képviselő (MDF) sikertelen kísérletet tett az **Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum** (Művelődési és Közoktatási Minisztérium) országos múzeummá történő minősítésére (T/4747/102. számú módosító indítvány), de javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást. *A muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet** az **országos múzeumok** számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (10. §):

a) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállító helyiségek, gyűjteményi raktárak, előkészítő raktár, felszerelt restaurátor műhelyek, vegyszerraktár, fotóműhely, szakkönyvtár, adattár, múzeumpedagógiai foglalkoztató tér és a közönség fogadását szolgáló helyiségek, valamint az épület elektronikus és mechanikus, továbbá megfelelő élőerős védelem,

b) a múzeum állandó és időszaki kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább hat napon át naponta nyolcórás nyitva tartás és a d) pontban meghatározott munkakört betöltő, felsőfokú végzettséggel rendelkező alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódóan rendszeres közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,

c) a múzeum hetente legalább két napon négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett,

d) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakáganként több muzeológus, több restaurátor — természettudományi gyűjtemény esetén —, preparátor, továbbá több múzeumi közművelődési szakember, múzeumi könyvtáros, múzeumi adattáros, múzeumi fotós, múzeumi informatikus, és több múzeumi gyűjtemény- és raktárkezelő munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,

e) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat alapleltárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

országos múzeumok átfogó, „alaptudományi” jellegű bázisra (például magyar vagy egyetemes képzőművészet, iparművészet, néprajz, történelem, műszaki tudományok, természettudományok stb.) épülő gyűjteményekkel rendelkeztek. Alapítójuk az országgyűlés, mivel felsorolásukat törvény tartalmazta, illetve e felsorolást módosíthatta. Ezzel visszatért az a reformkorig visszavezethető közjogi hagyomány, hogy országos múzeum alapítása országgyűlési hatáskörbe tartozik. A részletes indokolás fontosnak tartotta kiemelni, hogy az országos múzeumok a szakfelügyeletben, továbbá kiviteli és védetté nyilvánítási ügyekben tevékenységükkel teremtik meg a KÖI döntéseinek szakmai hátterét.³⁸⁷

Az **országos gyűjtőkörű szakmúzeum** (44. §) szakterületén tudományos teljességre törekvő, jelentős gyűjteményt gondozott; gyűjtőterülete az egész országra kiterjedt, szintén ellátta a miniszter által jogszabályban ráruházott szakmai feladatokat. Vezetőjét (igazgatóját) a tulajdonos (fenntartó) — állami múzeum esetében a felügyeleti jogokat gyakorló miniszter — a miniszter véleményének kikérésével, pályázat útján nevezte ki, illetve mentette fel.³⁸⁸

A részletes indokolás ezt a múzeumtípust egy-egy szűkebb szakág (például bányászattörténet, kereskedelem és vendéglátás története, kortárs képzőművészet, egyházi művészet stb.) területén tudományos teljességű gyűjteményt kialakító-gondozó muzeális intézményként határozta meg.³⁸⁹

³⁸⁷ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd: HOLPORT 2004, 9–11., NAGY 2010, 26–27.

³⁸⁸ *A muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet** a később már csak **országos szakmúzeumnak** nevezett (a változás 2001-ben történt, az örökségvédelmi törvény elfogadásakor, lásd ott) intézmények számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (9. §):

a) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállító helyiségek, gyűjteményi raktár, előkészítő raktár, felszerelt restaurátor műhely, vegyszerraktár, szakkönyvtár, adattár, múzeumpedagógiai foglalkoztató tér és a közönség fogadását szolgáló helyiségek, valamint az épületet elektronikus és mechanikus, továbbá megfelelő élőerős védelme,

b) a múzeum gyűjtőkörének megfelelő állandó és időszaki kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább hat napon át naponta nyolcórás nyitva tartás és a d) pontban meghatározott munkakört betöltő, felsőfokú végzettséggel rendelkező alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódó közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,

c) a múzeum hetente legalább két napon négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett,

d) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakágban több muzeológus, restaurátor vagy — természettudományi gyűjtemény esetén — preparátor, továbbá múzeumi közművelődési szakember, valamint múzeumi könyvtáros-adattáros, múzeumi gyűjtemény- és raktárkezelő munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,

e) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alapleltárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

³⁸⁹ T/4747. számú törvényjavaslat indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (FIDESZ) kezdeményezte, hogy a szakmúzeum esetében ne kelljen igazgatói pályázatot kiírni, és ne kelljen a miniszter engedélyezése sem, mivel értelmezése szerint a szakmúzeum vezetője nem minősül magasabb vezetőnek. Meg kell azonban jegyezni, hogy miközben a képviselő „*szakmúzeum*”-ról ír, javaslata a törvényjavaslat megyei múzeumokkal kapcsolatos szöveghelyére hivatkozik. Javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/107. számú módosító indítvány. A szakmúzeumokhoz lásd még: NAGY 2010, 27.

A 2000-es évek elején az országos gyűjtőkörű szakmúzeumok körében átfogó vizsgálat zajlott le. Ennek során először a műszaki és ipartörténeti muzeális intézmények helyzetét mérték fel. Ez az intézményi kör eredetileg vállalati múzeumként jött létre, nagyrészt azonban a 1990-es évekre fenntartó nélkül maradt, így az államnak kellett beavatkoznia, anyagi segítséget nyújtania (1993-ban ez meg is történt). A szakmúzeumok egy része minisztériumi fenntartású volt, zömük fenntartására azonban valamilyen alapítvány vállalkozott. A vizsgálat rámutatott arra is, hogy ezek a múzeumok szakemberhiánnyal küzdenek, és ez a muzeológiai szakmai munka rovására ment (például elmaradások mutatkoztak az alapnyilvántartások vezetésében). Költségvetési szempontból említésre érdemes, hogy költségeik közel felét pályázatok révén tudták fedezni. Gyűjteményfejlesztésük az előbbiekből következően esetleges, raktári helyzetük rossz volt (mútárgyaiknak az országos átlagnál jelentősebb hányadát egyébként az állandó kiállításokban helyezték el), mindezek ellenére tudományos tevékenységük az átlagosnál jobbnak minősült.³⁹⁰

A megyei önkormányzatok a kulturális javak gyűjtéséről, őrzéséről, tudományos feldolgozásáról és bemutatásáról, a régészeti örökség védelméről megyéenként múzeumi szervezet fenntartásával gondoskodtak (45. §). Minden **megyei múzeumi szervezet** rendelkezett irányító intézménnyel, besorolása szerint **megyei múzeummal**. A megyei múzeum gyűjteményi anyagában több muzeológiai szakág volt magas színvonalon képviselve, gyűjtőterülete az adott megye és a megyében található megyei jogú város egész közigazgatási területére kiterjedt. A megyei múzeum négy feladatkört látott el: elősegítette a megyei múzeumi szervezet, illetve a gyűjtőterületén működő más muzeális intézmények szakmai együttműködését, munkájuk összehangolását, valamint az egyéb kulturális javak védelmét (a); ellátta a régészeti lelőhelyek nyilvántartását, mentését (b); rendszeresen ellenőrizte a régészeti jelentőségű földterületeket, azokkal kapcsolatban szakhatósági intézkedésre volt jogosult (c); segítette a KÖI területi feladatainak ellátását (d). Megyei múzeumot a megyei önkormányzat közgyűlése alapíthatott, illetve jelölhetett ki a fenntartásában levő múzeumok közül. Vezetőjét (igazgatóját) a miniszter véleményének kikérésével az önkormányzat pályázat útján nevezte ki, illetve mentette fel. Az önkormányzatnak lehetősége volt arra is, hogy az általa fenntartott múzeumi szervezetet ne

³⁹⁰ BENCZE 2003. A vállalati múzeum mai fogalmához: BERÉNYI – SCHNEIDER 2018, 100–102.

egy megyei múzeum irányításával működtesse, ilyenkor a feladatot területileg megoszthatta az általa fenntartott regionális múzeumok között.³⁹¹

A részletes indokolás szerint a megyei múzeum egy adott megye (és az adott megyében található megyei jogú város) területének múzeumi feladatait látja el, ezen területi korlátokon belül viszont komplex gyűjteményt kezel, mivel gyűjteménye valamennyi fontos szakágat (és így tudományágat) felöleli (történeti muzeológia, régészet, képző- és iparművészet, néprajz, természettudományok stb.). Fontos szerepe volt az illetékességi területén működő más múzeumok és muzeális intézmények, azaz a megyei múzeumi hálózat (szervezet) munkájának irányításában, összehangolásában (utóbbi feladata kiterjedt a szervezethez nem tartozó intézményekre is). A kulturális javak védelmében szakhatósági feladatai voltak, régészeti leletmentési kötelezettség terhelte. A megyei múzeum fenntartója az adott megyei önkormányzat volt. Az indokolás nem véletlenül hívta fel a figyelmet arra, hogy a feladat kötelező ellátását a megyei önkormányzat számára *a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről* szóló **1991. évi XX. törvény** írta elő (108. § (2)–(3) bekezdés): „*a főváros, a megye önkormányzata köteles biztosítani ... a természet és a társadalom — így az önkormányzat területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek — muzeális emlékeinek gyűjtését, őrzését, tudományos feldolgozását és bemutatását*”, ezen „*feladatok ellátására ... múzeumi szervezetet ... működtet.*” Ezzel ugyanis a megyei múzeumi szervezetek további sorsa — fennmaradása — már az első szabadon választott országgyűlés jogalkotása során eldőlt, így a másodiknak nem maradt más feladata, mint a fennálló helyzet részletszabályainak

³⁹¹ *A muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet a megyei múzeumok** számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (8. §):

- a) a múzeum gyűjtőkörében legalább öt szakágnak — ezen belül kötelezően régészet, történeti muzeológia, képzőművészet, néprajz — megfelelő tevékenységet folytatott,
- b) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállító helyiségek, gyűjteményi raktárak, előkészítő raktár, felszerelt restaurátor műhelyek, vegyszerraktár, szakkönyvtár, adattár, múzeumpedagógiai foglalkoztató tér és a közönség fogadását szolgáló helyiségek, valamint az épületet elektronikus és mechanikus, továbbá megfelelő élőerős védelme,
- c) a múzeum állandó és időszaki kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább hat napon át naponta nyolcórás nyitva tartás és az e) pontban meghatározott munkakört betöltő, felsőfokú végzettséggel rendelkező alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódóan rendszeres közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,
- d) a múzeum hetente legalább két napon négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett,
- e) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakáganként egy vagy több, de összesen legalább tíz muzeológus, valamint több restaurátor — természettudományi gyűjtemény esetén preparátor —, továbbá több múzeumi közművelődési szakember, valamint múzeumi könyvtáros-adattáros, múzeumi informatikus, és több múzeumi gyűjtemény- és raktárkezelő munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,
- f) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat alapleltárba, illetve külön nyilvántartásba vette,
- g) a megyei múzeumi szervezethez több muzeális intézmény tartozott.

finomítása. Ugyanakkor az új ágazati törvény lehetőséget kívánt adni arra, hogy a megyei önkormányzat — önálló döntése alapján — ezt a feladatot ne egy megyei múzeum irányításával, hanem területileg megosztva, több egyenrangú, szakmai besorolását tekintve alacsonyabb fokozatú múzeummal lássa el. A megyei önkormányzati fenntartás azonban meglehetősen kétarcúnak bizonyult. Egyes megyei önkormányzatok némely múzeumi egységet igyekeztek települési fenntartásba átadni, míg a megyei közgyűlések által megállapított finanszírozások — egységes szakmai normatíva (elvárások, kötelezettségek, finanszírozási elvek) hiányában — meglehetősen eltérőek voltak.³⁹²

A **regionális múzeum** (46. §) több múzeumi szakágat felölelő gyűjtőkörrel, egy (városi, települési múzeum), esetleg több (tájmúzeum) önkormányzat területére kiterjedő gyűjtőterülettel rendelkezett, működhetett megyei múzeumi szervezet részeként, vagy önálló jogi személyként. Vezetőjét (igazgatóját) a miniszter véleményének kikérésével önálló jogi személyként működő regionális múzeum esetében a fenntartó (tulajdonos), megyei múzeumi szervezet részeként működő regionális múzeum esetében a megyei múzeum igazgatója nevezte ki, illetve mentette fel. Ha a regionális múzeum átvette a megyei múzeum területileg megosztott feladatait, működésére a megyei múzeumra vonatkozó rendelkezéseket kellett értelemszerűen alkalmazni.³⁹³

³⁹² T/4747. számú törvényjavaslat indokolása. Lásd: BALÁZS 2003, 22., NAGY 2010, 27. A múzeumátadások legerősebb példája a Békés megyei volt: a megyei közgyűlés 2001 folyamán a megyei szervezet kilenc múzeuma közül hetet adott át a településeknek, miközben a városi önkormányzatok nem voltak felkészülve erre, az „önként vállalt” feladatra: BALÁZS 2003, 22–23. A szakmai normatíva kérdésköréhez még: ÉRI 2004, 7–8.

³⁹³ A későbbiekben „**területi múzeum**”-nak nevezett (a változás 2001-ben történt, az örökségvédelmi törvény elfogadásakor, lásd ott) múzeumtípus esetében a *muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló **2/2010. (I. 14.) OKM rendelet** további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (7. §):

- a) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállító helyiségek, gyűjteményi raktár, előkészítő raktár, felszerelt restaurátor műhely, szakkönyvtár, adattár, valamint elkülönítetten vagy a kiállító térben múzeumpedagógiai foglalkoztató tér, és a közönség fogadását szolgáló helyiség, továbbá az épületet elektronikus és mechanikus védelme,
- b) a múzeum a gyűjtőkörének megfelelő állandó és időszaki kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább öt napon át — beleértve a hétvége egyik napját — naponta hatórás nyitva tartás és a d) pontban meghatározott valamely munkakört betöltő alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódó közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,
- c) a múzeum hetente legalább egyszer négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett,
- d) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakáganként muzeológus, továbbá restaurátor, múzeumi közművelődési szakember, múzeumi könyvtáros-adattáros munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,
- e) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alapleltárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

A részletes indokolás szerint a regionális múzeum gyűjteményei egy-egy település vagy tájegység történetének, néprajzának, képzőművészetének stb. kulturális javait ölelik fel. Az előbbiek értelmében gyűjtőterületén akár megyei múzeumi feladatokat is kaphatott.³⁹⁴

A **tematikus múzeum** (47. §) egy tudományos témát (muzeológiai szakágat) felölelő gyűjtőkörrel, korlátozott gyűjtőterülettel rendelkezett. Vezetőjét (igazgatóját) a miniszter véleményének kikérésével a fenntartó (tulajdonos) nevezte ki, illetve mentette fel.³⁹⁵

A részletes indokolás értelmezésében a múzeumi kategória legalsóbb szintje a tematikus múzeum, mivel még mindhárom múzeumi alapfeladatot egyaránt ellátja; működhet önálló jogi személyként, vagy egy megyei múzeumi szervezet keretében, esetleg más, jogi személyiségű szervezet részeként.³⁹⁶

A muzeális intézmények hierarchiáján belül a legalsó szintre két, a múzeumi besorolást már el nem érő intézménytípus került: a **közérdekű muzeális gyűjtemény** és a **közérdekű muzeális kiállítóhely** (48. §). A közérdekű muzeális gyűjtemény a törvény meghatározásában a kulturális javak meghatározott értékeinek egységes gyűjtési szempontok szerint létrejött, egységesen kezelt és őrzött, szabályozott módon nyilvántartott és dokumentált együttese (úgy mint helytörténeti, intézménytörténeti, személyhez kötődő gyűjtemény, tematikus szakgyűjtemény, vallási és egyháztörténeti gyűjtemény) volt, amely ugyan a múzeumi követelményeknek nem felelt meg, de tudományos, illetve művészi értéke

³⁹⁴ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (FIDESZ) kezdeményezte, hogy a regionális múzeum esetében se kelljen a miniszter véleményét kikérni az igazgatói kinevezéshez. Javaslatát nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/108. számú módosító indítvány. Lásd: NAGY 2010, 27–28.

³⁹⁵ A muzeális intézmények működési engedélyéről szóló 2/2010. (I. 14.) OKM rendelet a tematikus múzeumok számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (6. §):

- a) a múzeumot befogadó épületben állandó és időszakos kiállítás bemutatására alkalmas kiállító helyiségek, gyűjteményi raktár, előkészítő raktár, felszerelt restaurátor műhely, szakkönyvtár, adattár, valamint elkülönítetten vagy a kiállító térben múzeumpedagógiai foglalkoztató tér, és a közönség fogadását szolgáló helyiség, továbbá az épületet elektronikus és mechanikus védelem,
- b) a múzeum a gyűjtőkörének megfelelő állandó és időszaki kiállítást mutatott be, amelyek hetente legalább öt napon át — beleértve a hétvége egyik napját — naponta hatórás nyitva tartás és a d) pontban meghatározott valamely munkakört betöltő alkalmazott jelenléte mellett voltak látogathatók, valamint a kiállításokhoz kapcsolódó közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,
- c) a muzeális intézmény hetente legalább egyszer négyórás időtartamban kutatószolgálatot működtetett,
- d) a múzeumban a gyűjtőkörébe tartozó szakáganként muzeológus, továbbá restaurátor, múzeumi közművelődési szakember, múzeumi könyvtáros-adattáros munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képzéssel rendelkező szakember töltött be,
- e) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alapleltárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

³⁹⁶ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (FIDESZ) kezdeményezte, hogy a tematikus múzeum esetében se kelljen a miniszter véleményét kikérni az igazgatói kinevezéshez, „bízunk a kinevezést a fenntartó tulajdonosra”. Javaslatát nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/109. számú módosító indítvány. Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők azt javasolták, hogy a miniszter helyett az illetékes megyei múzeumi szervezet vezetőjének véleményét kérje ki a fenntartó (tulajdonos) az igazgató kinevezésekor; javaslatuk azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/242. számú módosító indítvány. A tematikus múzeumokhoz lásd még: NAGY 2010, 28.

alapján a miniszter közérdekű muzeális gyűjteménynek minősítette. Közérdekű muzeális kiállítóhely volt az a jelentősebb önálló gyűjteménnyel nem rendelkező intézmény (például személyhez, eseményhez, szervezethez vagy földrajzi ponthoz kötődő emlékház, emlékpark, kastély, tájház, galéria stb.), amely a miniszter engedélyével jogosult volt a kulturális javak, illetőleg épületek vagy épületegyüttesek tartozékaikkal és berendezéseikkel együtt történő bemutatására. A közérdekű muzeális gyűjteményekre és kiállítóhelyekre egyebekben a múzeumokra vonatkozó rendelkezéseket kellett alkalmazni, de az adott muzeális intézmény vezetőjét a **tulajdonos** nevezte ki.³⁹⁷

A részletes indokolás rámutatott, hogy a szakmai besorolás múzeumokat követő szintjén a közérdekű muzeális gyűjtemények és a közérdekű muzeális kiállítóhelyek állnak, személyi vagy anyagi-tárgyi feltételek hiányában nem viszont már nem képesek a három múzeumi alapfunkció egységes és együttes ellátására; vagy a tudományos feldolgozó-publikációs, vagy a bemutató-közművelődési funkció marad el; esetenként a gyűjteményi tevékenység nem teljes (például restaurálás hiánya). Az ezekben a muzeális intézményekben őrzött műtárgyállomány olyan tudományos vagy művészi (forrás)értéket képviselt, hogy a társadalom érdeklődésére méltán számot tarthatott; ezért tartalmazta a javaslat, hogy a miniszter — megfelelő rendezettség, nyilvántartási állapot, biztonsági feltételek és anyagi források megléte esetén — működési engedélyt adhasson számukra. A részletes indokolás

³⁹⁷ *A muzeális intézmények működési engedélyéről* szóló 2/2010. (I. 14.) **OKM rendelet a közérdekű muzeális gyűjtemények** számára további teljesítendő feltételeket is megfogalmazott (5. §):

- a) a muzeális intézményt befogadó épületben állandó kiállítás bemutatására alkalmas kiállító helyiség és gyűjteményi raktár, valamint az épületet mechanikus, illetve elektronikus védelme,
- b) a muzeális intézmény hetente legalább egyszer négyórás időtartamban biztosította a kutatás feltételeit,
- c) a muzeális intézmény a gyűjtőkörének megfelelő állandó kiállítást mutatott be, amely — a november 1-jétől március 31-ig terjedő időszak kivételével — hetente legalább három napon át — beleértve a hétvége egyik napját — naponta négyórás nyitva tartás és a d) pontban meghatározott munkakört betöltő alkalmazott jelenléte mellett volt látogatható, valamint a kiállításhoz kapcsolódó közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,
- d) a muzeális intézményben a gyűjtőkörébe tartozó szakágnak megfelelő muzeológus munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,
- e) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alapleltárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

A rendelet a **közérdekű muzeális kiállítóhely** számára az alábbi feltételeket határozta meg (4. §):

- a) a muzeális intézményt befogadó épületben állandó kiállítás bemutatására alkalmas kiállító helyiség, és az épületet mechanikus, illetve elektronikus védelme,
- b) a muzeális intézmény a szakágának megfelelő állandó kiállítást mutat be, amely — a november 1-jétől március 31-ig terjedő időszak kivételével — hetente legalább három napon át — beleértve a hétvége egyik napját — naponta négyórás nyitva tartás és a c) pontban meghatározott munkakört betöltő alkalmazott jelenléte mellett volt látogatható, valamint a kiállításhoz kapcsolódó közművelődési és múzeumpedagógiai szolgáltatásokat nyújtott,
- c) a muzeális intézményben múzeumi közművelődési szakember munkakört létesítettek, amelyet külön jogszabályban meghatározott képesítéssel rendelkező szakember töltött be,
- d) az arra jogosult a kérelem alapjául szolgáló kulturális javakat hitelesítés nélküli alapleltárba, illetve külön nyilvántartásba vette.

külön kiemelte, hogy ez a muzeális intézményi kategória az ilyen intézményeket megkülönböztethetővé teszi a többi, „magánérdekű” gyűjteménytől, kereskedelmi célú galériától stb., sőt teszi lehetővé számukra, hogy pályázatok útján vagy más formában elnyerhető költségvetési támogatásban részesüljenek.³⁹⁸

Hazánkban 1999-ben 788 muzeális intézményt tartottak nyilván, zömmel a korábbi jogszabályi besorolásokkal, mivel a működési engedélyek teljes körű felülvizsgálatára még nem került sor. A jelentősebb intézménytípusok esetében a legtöbb a kiállítóhely besorolású intézmény volt (39%), ezt a kategóriát követték a tájmúzeumok és a helytörténeti gyűjtemények azonos részesedéssel (12–12%), majd a szakgyűjtemények (10%), szakmúzeumok (6%), muzeális emlékhelyek (5%), egyházi gyűjtemények (4%), végül a 19 megyei múzeum zárta a sort (3%).³⁹⁹

A törvény részletesen szabályozta a **múzeumi letét** jogintézményét (49. §). Bármely múzeum határozott időre szóló, írásbeli szerződés alapján, megőrzésre átvehetett ugyanis a gyűjtőkörébe tartozó, más tulajdonában levő kulturális javakat. Az adott múzeum a letétért a szerződésben meghatározott mértékű, de *legalább* a felmerülő költségeket magában foglaló díjat köthetett ki. Az őrzési idő letelte előtt — a szerződésben kikötött külön feltétel hiányában — a letevő a letét visszavételét csak akkor követelhetette, ha az nem sértette a múzeum közművelődési, illetve tudományos tevékenységét. Az ezzel kapcsolatos vitás kérdésekben a KÖI állásfoglalása volt az irányadó. A múzeum az őrzés ideje alatt a rábízott kulturális javakat tudományos szempontból feldolgozhatta, kiállíthatta és publikálhatta.

A részletes indokolás külön kiemelte, hogy a polgári jogból ismert letét fogalmához képest a múzeumi letét mind a felhasználás (tudományos feldolgozás, publikálás, kiállítás), mint pedig a felmondás körülményeit tekintve különös sajátosságokkal rendelkezik, amelyeket indokolt az ágazati törvényben rögzíteni. A korábbi szabályozáshoz képest újdonságként jelent meg a díjfizetés hangsúlyos szerepe, amelyet a letéttel a múzeumra háruló őrzési, nyilvántartási, állagmegóvási, esetleg restaurálási költségek indokoltak.⁴⁰⁰

A VI. fejezet rendelkezett a **KÖI** működéséről. A miniszter felügyelete alatt működő KÖI (50. §) elsőfokú közigazgatási hatóságként — szakértők és szakmai testületek

³⁹⁸ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd: HOLPORT 2004, 11., NAGY 2010, 28.

³⁹⁹ BALÁZS 2003, 20–21.

⁴⁰⁰ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A korábbi jogszabályi rendelkezések — Mtvr. 14. §, Vhr. 29. § (ÜGYREND 9., 33–34.) — egyáltalán nem tesznek említést díjfizetésről. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata (37. § (6) bekezdés) viszont előírta, hogy a konzerválási és a restaurálási munkák költségeit a letevő köteles megtéríteni: ÜGYREND 86–87. A fenti szabályozás tehát valóban új, hiszen ezután a múzeum *minden* felmerülő költségének (például: a konzerváláson és a restauráláson túl szállítás, őrzés stb.) megtérítésére igényt formálhatott.

véleménye alapján — döntött (51. §): a kulturális javak védetté nyilvánításáról, illetőleg védettségének megszüntetéséről (a); a kulturális javak kiviteli engedélyezésével kapcsolatos ügyekben (b); a védett kulturális javak és a megszűnő muzeális intézmények anyagának közgyűjteményben történő elhelyezéséről (c); a kiemelt jelentőségű régészeti terület ideiglenes védetté nyilvánításáról (d); a régészeti feltárási engedélyezési ügyekben (e); vita esetén arról, hogy valamely tárgy vagy jelenség a kulturális javak körébe tartozik-e (f); a megelőző régészeti feltárásokkal kapcsolatban felmerült vitás szakmai kérdésekben (g); a védetté nyilvánítással kapcsolatos kártalanítási ügyekben (h). A KÖI az államigazgatási eljárás szabályai szerint járt el, közigazgatási határozatait bíróság megváltoztathatta. A KÖI több fontos nyilvántartást is vezetett, így: a védetté nyilvánított kulturális javakról (a); a régészeti jelentőségű védett földterületekről, valamint a nem védett, de ismert régészeti lelőhelyekről (b); a jogtalanul eltulajdonított, eltűnt kulturális javakról (c); a kiviteli engedélyekről (d) és a muzeális intézmények működési engedélyeiről (e). A KÖI kezdeményezte a Kincstári Vagyoni Igazgatóságnál az állam elővásárlási jogának gyakorlását és az állami tulajdonról történő lemondást. Fontos szerepe volt továbbá a régészeti lelőhelyekkel kapcsolatban, a leletmentések állami finanszírozásában, az Ásatási Bizottság működtetésében, de témánk szempontjából a leginkább fontos, hogy ötévenként felülvizsgálta a muzeális intézmények besorolását, valamint gyűjtötte, nyilvántartotta, feldolgozta és közzétette a magyarországi muzeális intézmények működésével kapcsolatos adatokat, dokumentációkat.

A részletes indokolás kifejtette, hogy 1963 óta a kulturális javak gondozásával kapcsolatos hatósági feladatokat a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (illetve jogelődje) látta el, azonban ezen szerepkör betöltéséhez már régóta nem rendelkezett elegendő személyzettel. Ezért egyes feladatokat még 1965-ben átruházott az országos múzeumokra, illetve létrehozta (az 1990-ben megszüntetett) Központi Múzeumi Igazgatóságot. Idővel újabb feladatok is jelentkeztek (például kulturális javak védetté nyilvánításának, kiviteli engedélyezésének egységes szempontok szerinti szabályozása, központi nyilvántartás létrehozása a védetté nyilvánított kulturális javakról, régészeti jelentőségű védett földterületekről, a Magyarországról háborús események során, illetve más módon jogtalanul kivitt kulturális javak visszakövetelése stb.), amelyek — és ezekkel kapcsolatos nemzetközi egyezmények — indokolták egy új szervezet felállítását. A kulturális javak védetté nyilvánítása a kijelölt országos múzeumokban szakáganként, egymástól függetlenül folyt, az egységesítés mellett mindenképpen indokoltnak tűnt a

szakmai-tudományos munka és az államigazgatási teendők elválasztása. Előbbi a kijelölt múzeumoknál maradt, utóbbit az új szervezet kapta meg. A kulturális javak védelmének egyik fontos eszköze lett a központi nyilvántartás, de a tulajdonosok adatai titkosak maradtak. A védett kulturális javak nyilvánossága az előterjesztő szerint ugyanis nemcsak a védelem egyik fontos eszköze, hanem egyúttal tudományos forrásanyag is. Ezeken túlmenően a KÖI nyilvántartása képezte az alapját a lopás vagy más bűncselekmények útján az országból jogtalanul kikerült kulturális javak visszakövetelésének is. A kulturális örökség védelmének is fontos eszköze volt a nyilvántartás. A régészetileg védett területeket korábban a Magyar Nemzeti Múzeum és a Budapesti Történeti Múzeum regisztrálta. A törvény elfogadása után ezeket az adatokat a KÖI központilag tartotta nyilván az ismertté vált, de védetté nem nyilvánított régészeti lelőhelyekkel együtt. Az előterjesztő kiemelt szerepet szánt a KÖI-nek az illegális műkincs-kereskedelem megakadályozásában, és az ellene folytatott küzdelemben is.⁴⁰¹

A VII. fejezet tartalmazta a kulturális javak védelmének pénzügyi alapjaival kapcsolatos rendelkezéseket (52. §). A kulturális javak védelméből, valamint a muzeális intézmények fenntartásából és működéséből adódó feladatok ellátásához a központi költségvetés az alábbiak szerint járult hozzá: az állami tulajdonú muzeális intézményeket fenntartó minisztérium költségvetési fejezetében (a); a helyi önkormányzatok esetében — közművelődési és közgyűjteményi normatív hozzájárulás keretében — a Belügyminisztérium költségvetési fejezetében (b); a Művelődési és Közoktatási Minisztérium költségvetési fejezetében biztosította a KÖI működéséhez és további feladatok támogatásához szükséges pénzeszközöket (c): így a kulturális javak védelmével összefüggő hatósági és szakmai teendők ellátását (védett műtárgyak és régészeti területek nyilvántartása, régészeti leletmentés, állami elővásárlás, kártalanítás stb.), az egyházi muzeális intézmények támogatását, valamint alapítványi, magán és egyéb tulajdonú muzeális intézmények pályázati úton történő támogatását. A törvény alapján a kormánynak a kulturális örökség védelmének támogatására közalapítványt kellett létrehoznia (d). A KÖI felhatalmazást kapott a működéséből származó bevételek ezen közalapítványba történő befizetésére.

⁴⁰¹ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Sasvári Szilárd képviselő (FIDESZ) egyenesen az egész fejezet törlését javasolta, mivel úgy ítélte meg, hogy a KÖI egyes feladatait az Ásatási Bizottsághoz hasonló testületek is el tudják látni (T/4747/169. számú módosító indítvány), de indítványa nem kapta meg a szükséges támogatást. A KÖI eljárásainak az államigazgatási eljárások körébe utalása, valamint közigazgatási határozatainak bírósági felülvizsgálata a Kulturális és Sajtóbizottság javaslata alapján került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. Lásd még: BUZINKAY 2010, 117.

A részletes indokolás fontosnak tartotta kiemelni, hogy a törvényjavaslat rögzíti a kulturális javak védelméhez, a muzeális intézmények fenntartásához és működéséhez szükséges központi költségvetési támogatás formáit is, bár ezek kapcsán még a kormánykoalíció soraiban is felmerültek ellenvetések.⁴⁰²

Az V. részbe kerültek a szakmai működés költségvetési jellegű garanciái, a költségvetési forrásokkal kapcsolatos szabályozás (92. §). A törvény kimondta, hogy a közművelődési és közgyűjteményi szakterületek feladatellátásához az állami, önkormányzati felelősségvállalás közérdekű jellegéből fakadóan központi költségvetési hozzájárulás szükséges, amelyet a Belügyminisztérium fejezetében megjelent normatív hozzájárulás, központosított előirányzat, valamint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium fejezetében megjelent előirányzatok tartalmaztak. A helyi önkormányzatok a közművelődéssel, a könyvtári ellátással, a kulturális javak védelmével, a múzeumi és a levéltári tevékenységgel kapcsolatos feladataik ellátásához a költségvetési törvény szerint közművelődési és közgyűjteményi normatív költségvetési hozzájárulásban részesültek, amelynek jogcímeit és összegét az éves költségvetési törvény határozta meg. A helyi önkormányzatoknak biztosított normatív hozzájárulás országosan összevont összege nem lehetett kevesebb, mint az adott költségvetési évet két évvel megelőző esztendőben a helyi önkormányzatok által országosan a fenti tevékenységekre fordított teljes működési kiadások intézményi működési bevételekkel csökkentett összegének 60%-a, és legalább el kellett érnie a helyi önkormányzatok közművelődési és közgyűjteményi normatívájának az adott költségvetési évet megelőző évre előirányzott összegét. A központi támogatást a helyi önkormányzatok a mindenkori költségvetési törvényben a Belügyminisztérium költségvetési fejezetén belül a *Helyi önkormányzatok támogatásai, hozzájárulásai* címen, a *Normatív hozzájárulások* alcímen elkülönítve kapták meg: a települési közművelődési és közgyűjteményi feladatokhoz jogcímen a települési önkormányzatok összesen a normatív hozzájárulás összegének kétharmadát kapták, amelyet állandó népességszámuk alapján kellett felosztani (a); a megyei (fővárosi) közművelődési és közgyűjteményi feladatokhoz jogcímen a megyei (fővárosi) önkormányzatok összesen a normatív hozzájárulás összegének egyharmadát kapták — a támogatás 33%-át egyenlő arányban, 67%-át pedig állandó népességszám

⁴⁰² T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők azt javasolták, hogy az egyházi muzeális intézmények is pályázati úton jussanak állami támogatáshoz; javaslatuk azonban nem kapta meg a szükséges támogatást: T/4747/243. számú módosító indítvány. Rózsa Edit és más SZDSZ-es és MSZP-s képviselők javasolták eredetileg, hogy a KÖI működéséből származó bevételeket az alapokra vonatkozó gazdálkodási rend szerint kezeljék, ám javaslatuk csak részlegesen érte el célját: T/4747/244. számú módosító indítvány. A közalapítvány létrehozatalával kapcsolatos rendelkezés a Kulturális és sajtóbizottság javaslata alapján került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat.

alapján (b). Az országgyűlés, a minisztériumok, az országos hatáskörű szervek és az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott közművelődési és közgyűjteményi intézmények költségvetési előirányzatait az éves költségvetési törvénynek a fenntartó szerinti fejezetében kellett meghatározni. Az egyházak a tulajdonukban lévő kulturális örökség értékeinek megőrzéséhez, felújításához, gyarapításához, továbbá levéltáraik, könyvtáraik, múzeumaik és közművelődési intézményeik működéséhez az éves költségvetési törvényben meghatározott összegű támogatásban részesültek.

A részletes indokolás a szabályozás szükségességét azzal magyarázta, hogy az Ötv. 1. § (5) bekezdésében meghatározott, kötelezően ellátandó önkormányzati feladat- és hatáskörökhöz biztosítani kell szükséges anyagi feltételeket, dönteni szükséges a költségvetési hozzájárulás mértékéről és módjáról. E rendelkezések között nemcsak az önkormányzatokat illető normatív támogatásokat kellett meghatározni, hanem azoknak a közművelődési és közgyűjteményi intézményeknek a költségvetési előirányzatait is, amelyek az országgyűlés, a minisztériumok, illetve az országos hatáskörű szervek fenntartásában működtek.⁴⁰³

A kulturális törvény VI. része szabályozta a muzeális intézményekben, a nyilvános könyvtárakban, a közművelődési intézményekben és a levéltárakban alkalmazottak foglalkoztatásának egyes kérdéseit. A törvény alapelveként rögzítette, hogy az állami és önkormányzati fenntartású közgyűjteményi és közművelődési intézményekben a foglalkoztatottak létszámának meghatározásánál a fenntartónak figyelembe kellett vennie az intézmények jogszabályban előírt alapfeladataiból, az ezek teljesítéséhez szükséges feltételekből, valamint szervezeti és működési rendjéből adódó foglalkoztatási követelményeket (93. §).

⁴⁰³ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A törvényjavaslatban szereplő 60%-os mérték 70%-ra növelését (amelynek „legalább el kell érnie a helyi önkormányzatok közművelődési és közgyűjteményi normatívájának az adott költségvetési évet megelőző évre előirányzott, a mindenkori infláció mértékével korrigált összegét”) kezdeményezte Takács Péter képviselő (MDF), de javaslata (T/4747/99. számú módosító indítvány) nem kapta meg a szükséges támogatást. Sasvári Szilárd képviselő (FIDESZ) pedig azt kezdeményezte, hogy a Főváros esetében a települési és a megyei önkormányzatokat illető normatívákat egyesítsék, és a keret 2/3-át a jelentős ellátási kötelezettséggel rendelkező Főváros Önkormányzata kapja meg, 1/3-át pedig a kerületi önkormányzatok között lakosságárányosan osszák szét (T/4747/123. számú módosító indítvány). Javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást. Jauernik István (1951) képviselő (MSZP) úgy ítélte meg, hogy a törvényjavaslat által meghatározott finanszírozási rendszerben az alacsonyabb állandó népességszámú megyék indokolatlanul kevesebb támogatást kapnának, mint a nagy népességszámúak, ezért javaslata (T/4747/272. számú módosító indítvány) szerint a megyei (fővárosi) önkormányzatok összesen a törvényjavaslat szerint az összeg egyharmadát kapnák, de a támogatás 40 %-át egyenlő arányban, a másik 60 %-át pedig állandó népességszám alapján kellene felosztani. Javaslata nem kapta meg a szükséges támogatást. A 92. § a Kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. A költségvetési gazdálkodáshoz általában: ARADI 2008.

A részletes indokolás a rendelkezés szükségességét azzal magyarázta, hogy a létszám meghatározásánál nem a költségvetési szerv fenntartójának gazdasági helyzetét, hanem az alapfeladatok ellátását kell figyelembe venni.⁴⁰⁴

Az állami és önkormányzati fenntartású muzeális intézményekben, nyilvános könyvtárakban, közlelvtárakban és közművelődési intézményekben alkalmazotként csak büntetlen előéletű és a munkakör betöltéséhez jogszabályban meghatározott végzettséggel és szakképesítéssel rendelkező személyt lehetett alkalmazni (94. §); ezekben az intézményekben ugyanis a szakfeladatok ellátása szakképesítéshez volt kötve, de ezen előírás alól jogszabályban meghatározott módon felmentést lehetett adni. A teljes munkaidőben foglalkoztatott szakemberek hét évente szervezett képzésben vettek részt: a képzési formák körét, a képzés alóli mentesítések lehetőségét a művelődési és közoktatási miniszternek rendeletben kellett szabályoznia. A teljes munkaidőben, szakmai munkakörben foglalkoztatott munkavállalót megillette az a jog, hogy évenként, az év első munkanapján érvényes legkisebb munkabér (minimálbér) ötven százaléka közterhekkkel csökkentett összegének megfelelő hozzájárulást vegyen igénybe (nyomtatott, hangzó, elektronikus) dokumentum vásárlására, illetve könyvtári szolgáltatások térítésére. A szakmai munkakörökben foglalkoztatott, felsőfokú végzettségű munkavállalót továbbá kötelező bérpótlék (a pótlékalap 50%-a) illette meg, ha tudományos, illetve kutatói munkakörben foglalkoztatták, illetve ha tudományos fokozattal rendelkezett. A törvény hatálya alá tartozó intézményekben foglalkoztatott munkavállaló a munkakörében végzett tevékenységével kapcsolatban a büntetőjogi védelem szempontjából közfeladatot ellátó személynek minősülhetett.

A részletes indokolás a rendelkezés célját abban jelölte meg, hogy a közpénzekből fenntartott intézményekben alkalmazott munkavállalók morálisan és szakmailag megfelelő színvonalon képviseljék a kultúrát. Bizonyos esetekben a feladat ellátása szempontjából viszont nem a szakképesítés a meghatározó, ezért indokolt a felmentés lehetőségének biztosítása.⁴⁰⁵ A törvény elfogadását követően sorra születtek meg a szükséges alacsonyabb szintű jogszabályok, illetve módosítások.

⁴⁰⁴ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. A 93. § végeleges szövege a Kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat.

⁴⁰⁵ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Takács Péter képviselő (MDF) azt javasolta, hogy a szakképesítés alóli felmentést a miniszter hatáskörébe utalják (T/4747/100. számú módosító indítvány), de ez az indítvány nem kapta meg a szükséges támogatást. Lendvai Ildikó (1946) és további MSZP-s képviselők sikeresen kezdeményezték a szervezett képzéssel, a bérpótlékkal és a dokumentumvásárlással kapcsolatos rendelkezések törvénytövegbe illesztését (T/4747/195. számú módosító indítvány). Pál Béla (1953) (MSZP) és Rózsa Edit (SZDSZ) képviselők kezdeményezték a foglalkoztatottakra vonatkozó szabályok olyan értelmű

1992 óta a kulturális szférában — az állami és önkormányzati intézményekben — foglalkoztatottak („*az állami és a helyi önkormányzati kulturális költségvetési intézmények közalkalmazottai*”) munkavégzésre irányuló jogviszonyát (közalkalmazotti jogviszony) a *közalkalmazottak jogállásáról* szóló **1992. évi XXXIII. törvény** (a továbbiakban: Kjt.), valamint a *közalkalmazottak jogállásáról* szóló **1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére** kiadott **150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet** szabályozta: a kormányrendelet állapította meg a múzeumi ágazatban foglalkoztatottak vonatkozásában a részletszabályokat.⁴⁰⁶

A múzeumi területen foglalkoztatott közalkalmazottak képesítési feltételeit, továbbá az egyes munkakörök betöltéséhez kapcsolódó többletkövetelményeket egy másik, szintén a kulturális törvényt megelőzően kiadott miniszteri rendelet — *az egyes kulturális közalkalmazotti munkakörök betöltéséhez szükséges képesítési és egyéb feltételekről* szóló **2/1993. (I. 30.) MKM rendelet** — melléklete állapította meg. A mellékletben tizennégy szakalkalmazotti múzeumi munkakör szerepelt. 2002-ben új rendeletet adott ki a miniszter: *a muzeális intézményekben foglalkoztatottak szakmai munkaköreinek betöltéséhez szükséges képesítési feltételekről* szóló **11/2002. (IV. 13.) NKÖM rendeletet**, amelynek mellékletében már huszonegy munkakör felsorolását találhatjuk. A két jogszabály egy lehetséges **életpálya-modell** alapjait rakta le, azonban ennek jogszabályi továbbfejlesztése korszakunkban nem történt meg. Elméleti síkon viszont a szükséges előkészítés megtörtént, a szempontokat (például szakmai képzés; előmenetel; nyelvismeret; szakmai fejlődés; publicitás mutatói) kimunkálták.⁴⁰⁷

A minősítés és a képzettség biztosítása érdekében a kulturális törvény felhatalmazása alapján megalkotott, *a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről*,

megalkotását, hogy egyenlő jogokat biztosítsanak a szakterületek alkalmazottainak például a közoktatásban, egészségügyben, más közszolgálatokban foglalkoztatott szakalkalmazottakhoz képest (T/4747/216. számú módosító indítvány), de javaslatuk nem kapta meg a szükséges támogatást. A 94. § végeleges szövege a Kulturális és sajtóbizottság javaslata szerint került a törvény szövegébe: T/4747/293. számú bizottsági módosító javaslat. A múzeumi dolgozóktól elvárt kompetenciák nemzetközi kitekintésű megfogalmazásához (ICOM ajánlásokhoz): LAKNER 2010, 95–96., BERECSKI – KÁLDY – SÁGHI – VÍGH 2010.

⁴⁰⁶ RADNAY 1997, 217–219., NAGY 2010, 30.

⁴⁰⁷ VÁSÁRHELYI 2008., NAGY 2010, 30. Az 1993-as felsorolásban említett munkakörök: *főmuzeológus, muzeológus, főrestaurátor, restaurátor, múzeumi raktár- és gyűjteménykezelő, múzeumi könyvtáros, múzeumi népművelő, múzeumi fotós, múzeumi tárlatvezető, múzeumi technikus, múzeumi kiállításrendező, preparátor, múzeumpedagógus, múzeumi adattáros*. A 2002-es felsorolásban említett munkakörök: *segédmuzeológus, muzeológus, főmuzeológus, segédrestaurátor, restaurátor, főrestaurátor, múzeumi könyvtáros asszisztens, múzeumi könyvtáros, múzeumi közművelődési szakember, népművelő, múzeumpedagógus, múzeumi tárlatvezető, múzeumi gyűjtemény- és raktárkezelő, múzeumi fotós, régésztechnikus, múzeumi kiállításrendező, preparátor, múzeumi adattáros, múzeumi adatrögzítő, múzeumi rendszerszervező, múzeumi informatikus*.

követelményeiről és a képzés finanszírozásáról szóló **1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet** kialakította a törvényben előíranyzott, előbb ismertetett új képzési rendszert.⁴⁰⁸

A muzeális intézményekben közalkalmazotti jogviszonyban álló, teljes munkaidőben és szakmai munkakörben foglalkoztatott alkalmazottak számára valóban fontos béren kívüli juttatás lett az ún. szakkönyvvásárlási keret, amelynek igénybevételét a kulturális törvény felhatalmazása alapján megalkotott, *a dokumentumvásárlásról* szóló **157/2000. (IX. 13.) Korm. rendelet** szabályozta.⁴⁰⁹

A kulturális törvény egyértelműen rögzítette, hogy állami és önkormányzati fenntartású muzeális intézményekben, nyilvános könyvtárakban, közlevéltárakban és közművelődési intézményekben magasabb vezető beosztás ellátásával csak szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkező munkavállalót lehetett megbízni (95. §).

A részletes indokolásban az előterjesztő azzal magyarázta a rendelkezést, hogy a közalkalmazotti törvénnyel összhangban, célszerű deklarálni a költségvetési intézmények vezetői beosztású dolgozói esetében a felsőfokú végzettség kívánalmát.⁴¹⁰ A **150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet** már eleve tartalmazta ezt a rendelkezést, hogy *„múzeumi intézményben magasabb vezető beosztás ellátásával csak szakirányú egyetemi végzettséggel rendelkező, legalább ötéves szakmai gyakorlatot szerzett és kiemelkedő tudományos tevékenységet folytató közalkalmazott bízható meg”* (6. § (9) bekezdés), ez a szabály vonatkozott értelemszerűen az intézményvezetőre is, másrészt ténykérdés, hogy a Kjt. alapul szolgáló szövege (23. § (4) bekezdés) nem tartalmazta a kulturális törvény által megkívánt szabályozást.⁴¹¹

⁴⁰⁸ NAGY 2010, 30.

⁴⁰⁹ NAGY 2010, 30. A jogszabály nemcsak könyvek, hanem más szakanyagok (nyomtatott, hangzó, elektronikus dokumentumok) beszerzését is lehetővé tette.

⁴¹⁰ T/4747. számú törvényjavaslat részletes indokolása. További, részletesebb szabályozást kezdeményeztek Pál Béla (MSZP) és Rózsa Edit (SZDSZ) képviselők, de javaslatuk (T/4747/217. számú módosító indítvány) nem kapta meg a szükséges támogatást. Javaslatuk szerint öt éves vezetői megbízást az alábbi feltételek meglétekor lehetett volna adni:

„a) nemzeti, országos, illetve felsőoktatási közművelődési, közgyűjteményi intézmény esetén szakirányú egyetemi végzettség és legalább tíz éves szakmai gyakorlat,

b) egyéb intézmény esetén az intézmény e törvényben és alapító okiratában meghatározott feladatai szerinti szakirányú felsőfokú szakirányú végzettség, valamint legalább öt éves szakmai gyakorlat,

c) nyilvános pályázat kiírása és annak — az adott szakma országos szakértői jegyzékén szereplőkből és az érintett reprezentatív érdekképviselők egy-egy képviselőjéből álló szakértői bizottság által történő kedvező elbírálása utáni — elnyerése.”

⁴¹¹ RADNAY 1997, 217., NAGY 2010, 30. Az intézményvezetői kompetenciákhoz: BERECZKI – KÁLDY – SÁGHI – VÍGH 2010, 124.

Az örökségvédelmi törvény

A kulturális törvény régészeti örökségvédelemmel és kulturális javakkal kapcsolatos rendelkezései csak rövid ideig maradtak hatályban. A műemléki, régészeti és tárgyi kulturális örökség védelmének területén tapasztalt elmaradások felszámolása érdekében a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában új törvénytervezet készült, amelynek elsődleges célja az örökségvédelmi intézményrendszer átalakítása, hatékonyabbá tétele volt. A törvényjavaslatot Rockenbauer Zoltán, a nemzeti kulturális örökség minisztere, a kormány nevében, 2001. márciusában terjesztette elő.⁴¹²

A tárca vezetése javaslatot tett az ingó és ingatlan kulturális örökség védelmével kapcsolatos feladatok egy közös, igazgatásilag egységes örökségvédelmi hivatalba (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, a továbbiakban: KÖH) szervezésére. A törvényjavaslat a kulturális törvény és *a műemlékvédelemről* szóló **1997. évi LIV. törvény** módosított szövegén alapult, de kiegészült a régészeti örökség hatékony, korszerű védelmét célzó rendelkezésekkel is. Régészeti szempontból a két korábbi jogszabály mellett meghatározó szerepet játszott a Magyar Köztársaság Kormánya által Máltán 1992. január 16-án aláírt, 1995. május 25-én hatályba lépett, **a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény** is.⁴¹³

Az elfogadott törvény (**a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény**, a továbbiakban: Kötv.), amelynek II. részében található a klasszikus örökségvédelmi triász (régészet, műemlékvédelem, kulturális javak) alapvető szabályozását, egyértelműen kimondta, hogy a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő, vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon. Továbbá a régészeti leletek tulajdonjogáról az állam nevében a nemzeti kulturális örökség minisztere mondhat le a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami fenntartású múzeumok tulajdonosai javára (8.

⁴¹² A kulturális örökség védelméről szóló T/4027. számú törvényjavaslat indokolással (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1998–2002): <http://www.parlament.hu/irom36/4027/4027.htm> (letöltés ideje: 2018. július 4.; a továbbiakban: T/4027. számú törvényjavaslat). Lásd még: WOLLÁK 2007, 73–75., BUZINKAY 2010, 115., 123., GYÖNGYÖSSY 2016, 71–72. **Rockenbauer Zoltán (1960)**: etnológus, művészettörténész, a nemzeti kulturális örökség minisztere (2000–2002), országgyűlési képviselő (1990–2006): http://www.parlament.hu/kepviselok-elozo-ciklusbeli-adatai?p_auth=GP5UkO2I&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_life_cycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpql%2Fogy.kpv.kepv.adat%3Fp_azon%3Dr309%26p_ckl%3D37%26p_osszefuz%3D (letöltés ideje: 2018. július 22.).

⁴¹³ WOLLÁK – ZSIDI 2003, 245–246., FEKETE 2005, 107–108., 111., 113–114., WOLLÁK 2007, 74–75., FÜLÖP 2010, 74–75., 84., NAGY 2010, 26., VISKOLCZ 2016, 132–133., GYÖNGYÖSSY 2016, 72. A KÖH létrehozásáról: *a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal létrehozásáról* szóló **190/2001. (X.18.) Korm. rendelet**.

§). A törvénytervezet (és a Kötv.) a kulturális törvényhez képest szűkebbre vonta a régészeti örökség körébe tartozó emlékek időhatárát, amennyiben a korábban hatályos törvényszöveg száz évnél régebbi meghatározása helyett az 1711 előtti, alapvetően régészeti módszerekkel kutatható ingó és ingatlan elemeket sorolta ide (7. § 18. pont).⁴¹⁴

A **régészeti leletek tulajdonjoga** kapcsán a Kötv. világos álláspontot képviselt, elvileg egyértelmű is volt, hogy a régészeti lelet állami tulajdon, amelyről azonban a kultúráért felelős miniszter lemondhatott a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, nem állami (azaz megyei önkormányzati) fenntartású múzeumok tulajdonosai (megyei önkormányzat) javára. Ezen jog gyakorlásának azonban sem részletes szabályai, sem gyakorlata nem volt, a leletek egyszerűen csak „bekerültek” a múzeumi raktárakba külön formális, tulajdonjog-átruházó aktus nélkül.⁴¹⁵

A nagymértékű környezet-átalakítással járó építkezések, az illegális ásások és leletgyűjtések, valamint a korábban többnyire állami tulajdonban lévő földterületek magánkézbe kerülése következtében jelentősen megnőtt a régészeti lelőhelyek és leletek veszélyeztetettsége. A Kötv. ezért rögzítette: **régészeti lelőhelyek** a törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak (11. §), de a védetté nyilvánítás után a lelőhelyen minden olyan korábbi tevékenység folytatható, ami a lelőhelyet nem veszélyezteti (12. §). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket a KÖH a gyűjtőterület szerinti megyei múzeum, a fővárosban a Budapesti Történeti Múzeum („illetékes múzeum”) közreműködésével rendszeresen ellenőrzi (16. §).⁴¹⁶

A tervezet alapgondolata szerint minden lelőhely védett lett (Kötv. 11. §). A védelem a KÖH által vezetett hatósági nyilvántartással jött létre, amely a védett lelőhelyek jegyzékén túl állandóan bővülő, korszerű, digitális régészeti topográfia alapjainak megteremtését is jelentette. Lehetővé vált, hogy a beruházók már a tervezés megkezdése előtt információkat

⁴¹⁴ WOLLÁK 2007, 74–75., FÜLÖP 2010, 76., VISY 2010a, 41., VISY 2010b., NAGY 2010, 29., GYÖNGYÖSSY 2016, 72–73.

⁴¹⁵ VISY 2010a, 41. VISY 2010b., GYÖNGYÖSSY 2016, 73. A 2007-ben elfogadott, *az állami vagyronról* szóló **2007. évi CVI. törvény** azonban ezen rendelkezéssel részben ellentétes volt, illetve nem koherens szabályozást tartalmazott, ugyanis az állami vagyon tulajdonjoga ingyenesen átruházható a „*helyi önkormányzat javára törvényben vagy törvény felhatalmazása alapján kiadott jogszabályban foglalt feladatai elősegítése, vagy szociális földprogram megvalósítása érdekében*” (36. § (2) bekezdés c) pont), de ezt a döntést a Nemzeti Vagyongazdálkodási Tanács jogosult meghozni (36. § (3) bekezdés). Ugyanakkor a törvény azt is kimondta, hogy „*az állami tulajdonban lévő védett természeti területek és értékek, erdők, műemlékingatlanok, múkincsek, valamint történeti (régészeti) emlékek és földterületek tulajdonjogának bármely jogcímen történő átruházására csak e védett vagyronra vonatkozó külön törvényben meghatározott esetekben és módon kerülhet sor*” (37. § (1) bekezdés). A kérdéskör pontosabb, végrehajtható szabályozást igényelt volna: GYÖNGYÖSSY 2010, 7. (14. jegyzet).

⁴¹⁶ WOLLÁK – ZSIDI 2003, 246–247., WOLLÁK 2007, 75., FÜLÖP 2010, 77–78., GYÖNGYÖSSY 2016, 73–74.

kapjanak a területen található régészeti lelőhelyekről, így a tervezők és a kulturális örökség védelméért felelős szakemberek közösen dolgozhatnak ki olyan kármegelőző-kárcsökkentő stratégiákat, amelyek az örökségvédelem céljait egyeztetik a fejlesztési célokkal. Ez egyértelműen kedvező hatást gyakorolhat a korszerű területrendezésre és területfejlesztésre.⁴¹⁷

A lelőhelyek teljes körű, átfogó védelme mellett szükségesnek látszott a **fokozott és kiemelt védelmi kategóriák** bevezetése. A fokozott és kiemelt védelem a nemzetközi gyakorlat szerint a teljes állománynak mintegy 4%-ára terjed ki. 2001-ben 700 körüli volt azon lelőhelyek száma, amelyek kiemelt védelemben részesültek. A két kategória az elfogadott törvényszövegbe is bekerült (13. § (3) bekezdés).⁴¹⁸

A törvénytervezet fontos alkotóeleme volt a régészeti védettség megszüntetésére vonatkozó rendelkezés (lásd: Kötv. 18. §). A védelem feloldásának lehetősége a korábbi törvényből kimaradt, ez pedig a gyakorlati eljárásokban kiküszöbölhetetlen akadályt jelentett. További változást jelentett az is, hogy a törvényjavaslat foglalkozott a lelőhelyek feltárását követő védelmével is (27. §).⁴¹⁹

A törvény meghatározta a **régészeti feltárások szabályait**, így rögzítette többek között, hogy régészeti feltárás végzésére a külön jogszabályban megjelölt intézmények és szakemberek jogosultak (20. § (2) bekezdés). A jogalkotói szándék az volt, hogy a korábban hatályos törvényi rendelkezéshez (kulturális törvény 33. § (4)–(5) bekezdés) képest a feltárással jogosult intézmények körét kiterjessze a hadtörténeti, továbbá műemléki kutatással és helyreállítással foglalkozó intézményekre is. A feltárási joggal rendelkező intézmények és személyek felsorolására, illetve megnevezésére — helytelenül — csak alacsonyabb szintű jogszabályban került sor (*a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályairól* szóló **18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet**, a továbbiakban: régi feltárási rendelet).⁴²⁰

A törvényjavaslat (és a Kötv.) komoly előrelépést hozott abból a szempontból is, hogy meghatározta a **régészeti feltárások egyes formáira** (próbafeltárás, megelőző feltárás, mentő feltárás) vonatkozó különleges előírásokat is (21–26. §). Az újonnan bevezetett

⁴¹⁷ WOLLÁK – ZSIDI 2003, 246–247., WOLLÁK 2007, 76–78., FÜLÖP 2010, 77–78., 92–93., GYÖNGYÖSSY 2016, 74.

⁴¹⁸ WOLLÁK – ZSIDI 2003, 246–247., FÜLÖP 2010, 77., GYÖNGYÖSSY 2016, 74.

⁴¹⁹ FÜLÖP 2010, 78., 83., GYÖNGYÖSSY 2016, 74.

⁴²⁰ FÜLÖP 2010, 78–79., GYÖNGYÖSSY 2010, 7., GYÖNGYÖSSY 2016, 74–75. Az akkor hatályos jogalkotási törvény szerint végrehajtási rendelet megalkotása esetében a szabályozás tárgykörébe tartozó alapvető jogok és kötelességek szabályozására nem lehet felhatalmazást adni (*a jogalkotásról* szóló **1987. évi XI. törvény** 15.§ (2) bekezdés). Álláspontunk szerint a feltárási jog ilyen, törvényi szintű szabályozást igénylő, alapvető jog és kötelesség körébe tartozó jogosultság.

próbafeltárás során ezután értékelni kellett a tervezett tevékenységek megvalósításának és a gazdálkodásnak a lelőhely állapotára kiható várható hatásait, továbbá a régészeti örökség értékeinek megóvására, elkerülhetetlen károsodásuk csökkentésére vonatkozó intézkedéseket is. A próbafeltárás vitathatatlan gazdasági előnye, hogy az adott beruházás kapcsán elvégzendő megelőző feltárások idő- és költségkihatásait nagymértékben pontosíthatja és tervezhetőbbé teszi (21. §). A Kötv. kimondta: a megelőző feltárás végzésére jogosult és a beruházó a feltárásra vonatkozóan írásbeli szerződést köt; a szerződésnek tartalmaznia kell a feltárás időtartamát és annak teljes költségét; a szerződés érvényességéhez a KÖH jóváhagyása szükséges; a szerződés jóváhagyása során a feltárási engedélyezés szabályait kell megfelelően alkalmazni; a KÖH a jóváhagyásról szóló határozatában a szerződésben előírtakon túl egyéb feltételeket is kiköthet; a szerződés jóváhagyása a feltárás engedélyezését is jelenti; végezetül: a szerződésre egyebekben a polgári jog szabályai az irányadóak (22. § (3) bekezdés). A KÖH ellenőrző-jóváhagyó szerepe a szerződésben foglalt kötelezettségvállalás és ellenérték realizálásának megítélését, illetve az országban folyó megelőző feltárások költségeinek összehangolását segítette elő. A törvény a régészeti feladatok költségkeretét is meghatározta: a fejlesztések, beruházások tervezése során a megelőző feltárás teljes költségét, de legalább a teljes bekerülési költség 9 ezrelékét kellett költségelőirányzatként biztosítani a feltárás fedezetére, így különösen a régészeti hatástanulmány, próbafeltárás, dokumentálás, elsődleges leletkonzerválás, valamint az elsődleges leletfeldolgozás teljes és a leletelhelyezés rendkívüli költségeit; a feltárást végző intézmény köteles lett a tényleges felhasználásról elszámolni (23. § (1) bekezdés).⁴²¹ A Kötv. tehát kötelezően előírta írásbeli szerződés megkötését a megelőző feltárás végzésére jogosult és a beruházó között, nevesítetten meghatározva a szerződés legfontosabb elemeit. A feltárási szerződés a tevőleges szolgáltatási kötelezettséget jelentő (*facere*) szerződések körébe sorolható, egyfajta vállalkozási szerződés lett, amely eredmény létrehozására irányul, és amelyben a kötelezett (feltáró intézmény) tényleges szolgáltatást nyújt. A szerződésnek a Kötv. által kötelezően előírtakon túl — figyelemmel a régi feltárási rendelet 14. § (3) bekezdésére — ezért tartalmaznia kellett: a szolgáltatás tárgyának meghatározását mennyiség és minőség szerint (a feltárás tárgyát és módszereit; feltárás vezetőjének nevét, beosztását, a szakmai munkatársak nevét és szakterületét); a vállalkozási díj megállapítását (a becsült költségek folyósításának módját és ütemezését; részteljesítés is lehetséges volt); a teljesítés határidejét (a feltárás befejezésének időpontját); alvállalkozó igénybevételeinek

⁴²¹ FÜLÖP 2010, 79–81., GYÖNGYÖSSY 2010, 7., GYÖNGYÖSSY 2016, 75–76.

lehetőségét részmunka, részfeladat ellátására, a tevékenység végzési helyének meghatározását (a feltárás pontos helyét az azonosításra alkalmas adataival és térképi megjelölésével); egyes felelősségi kérdéseket, elállási jogot, valamint a teljesítés ellátását biztosító mellékkötelezettségek (pl. kötbér) meghatározását.⁴²²

A Kötv. a **kincstalálás, régészeti lelet, lelőhely váratlan előkerülése** esetén követendő szabályokat is előírta (24–26. §). Ha régészeti feltárás esetén kívül régészeti emlék, illetőleg lelet került elő, a felfedező (a munka felelős vezetője) köteles volt a tevékenységet azonnal abbahagyni, és az illetékes múzeum (azaz a megyei múzeum, a fővárosban: a Budapesti Történelmi Múzeum) nyilatkozatának kézhezvételéig szüneteltetni, illetve a helyszín és a lelet őrzéséről — a felelős őrzés szabályai szerint — a települési önkormányzat jegyzője vagy az illetékes múzeum, vagy a KÖH intézkedéséig gondoskodni. Az emléket vagy leletet az illetékes települési önkormányzat jegyzőjének haladéktalanul be kellett jelenteni. E kötelezettség a felfedezőt, az ingatlan tulajdonosát, az építtetőt és a kivitelezőt egyaránt terhelte. A jegyző a bejelentés alapján köteles volt az illetékes múzeumot és a tevékenység jellege szerint illetékes hatóságot haladéktalanul értesíteni. Az illetékes múzeum köteles volt a helyszínt, illetőleg a leleteket haladéktalanul megvizsgálni és a tevékenység folytatásának feltételeiről — a hozzá érkezett bejelentéstől számított — 24 órán belül írásban nyilatkozni, és a nyilatkozatot egyidejűleg a KÖH-nek is megküldeni.⁴²³

A Kötv. rögzítette azt is, hogy korábban ismeretlen, régészeti nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhely, illetve lelet feltáráson kívüli felfedezőjét vagy bejelentőjét **anyagi elismerésben** kell részesíteni (26. §).⁴²⁴

A kulturális törvény hatályba lépése óta eltelt időben világossá vált, hogy a szakhatósági funkció múzeumokhoz telepítése nem volt szerencsés: számos eset bizonyította, hogy az önkormányzatok által fenntartott múzeumok szakhatósági tevékenységükben nem tudták magukat függetleníteni a fenntartótól, ami a régészeti örökség sérelmére a gazdasági szféra fejlesztési, beruházási, építési tevékenységének előnyét jelentette. Különösen komoly érdekütközés és összeférhetlenség mutatkozott azokban az ügyekben, amikor a fenntartó mint beruházó lényegében saját magának állíttatott ki szakhatósági engedélyt. A törvénytervezet ezért mind a hatósági, mind a szakhatósági funkciót a KÖH-höz kívánta rendelni, egyúttal az állampolgárok számára is átláthatóbbá téve a régészettel kapcsolatos

⁴²² BÍRÓ – CSÁKÓ – CSÉCSY – FAZEKAS – HARSÁNYI – LESZKOVEN – MISKOLCZI BODNÁR – UJVÁRI 2000, 123–147. A vonatkozó fejezet Csécsy György munkája, szerzőtársa Ujvári Andorné volt.

⁴²³ FÜLÖP 2010, 82., GYÖNGYÖSSY 2016, 76–77.

⁴²⁴ FÜLÖP 2010, 82., VISY 2010a, 41., VISY 2010b., GYÖNGYÖSSY 2016, 77.

hatósági–szakhatósági munka menetét. A törvénytervezet indokolása ugyanakkor rámutatott, hogy múzeumokra a hatósági ügyintézésben — különös tekintettel szakmai tapasztalataikra — továbbra is nagy szükség van, hiszen a feltárásokat, feldolgozásokat továbbra is nagyrészt a múzeumok végzik, a publikációkat ők jelentetik meg (lásd: Kötv. 62–85. §).⁴²⁵

A régészeti feltárások részletszabályait a régi feltárási rendelet foglalta össze. Amint említettük már, a **feltárási jogosultságról** is ez a jogszabály rendelkezett, mivel kimondta: „*Régészeti feltárást ... az illetékes, valamint a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeumok, illetőleg a régészeti tanszékkel rendelkező magyarországi egyetemek, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete, illetve a nemzeti kulturális örökség minisztere által felügyelt örökségvédelmi intézmények végezhetnek*” (2. § (1) bekezdés). A rendelet — a tervásatások vonatkozásában — a Magyar Nemzeti Múzeumnak elsőbbséget biztosított (2. § (2) bekezdés).⁴²⁶ Régészeti **feltárás vezetője** csak olyan felsőfokú szakképesítéssel rendelkező régész lehetett, aki a feltárási jogú intézménnyel („engedélyes”) munkavégzésére irányuló jogviszonyban állt (3. §). A feltárási engedély iránti **kérelmet** az intézmény vezetője, legalább harminc nappal a munkálatok megkezdése előtt nyújtotta be, a rendelet szerinti adattartalommal és mellékletekkel (4.§). A KÖH a kérelem elbírálására és a beruházó és a feltárást végző közötti szerződés jóváhagyására összehívta az **Ásatási Bizottságot**, amelynek véleményét a feltárási engedély kiadásakor figyelembe kellett venni. Az érdemi hatáskörökkel rendelkező Ásatási Bizottság véleményezte a régészeti feltárások indokoltságát, meghatározta a munkák szakmai követelményeit, és közreműködött azok ellenőrzésében (6., 9. §). A KÖH a **feltárási engedélyt** a kérelemben feltüntetett adattartalommal adta ki, és a területi illetékesség elvének megfelelően minden esetben megküldte a területileg illetékes önkormányzatnak és az illetékes, illetőleg a leletanyag elhelyezésére kijelölt múzeumnak (értelemszerűen megkapta az engedélyes, a beruházó, az érintett ingatlan tulajdonosa, használója stb.) (7. §). A jogszabály tételesen meghatározta az **engedélyes** és a **feltárásvetető** jogait és kötelességeit, valamint kitért a feltárással kapcsolatos **dokumentációra** is (10–11. §). Rendelkezett a **leletanyag** ideiglenes és végleges **elhelyezésének** szabályairól is (12. §).⁴²⁷

⁴²⁵ Vesd össze: WOLLÁK – ZSIDI 2003, 244–247., 249.

⁴²⁶ WOLLÁK – ZSIDI 2003, 246., WOLLÁK 2007, 75., GYÖNGYÖSSY 2010, 7., GYÖNGYÖSSY 2016, 78. **Örökségvédelmi intézmények:** Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási Központ (ÁMRK), KÖH, Műemlékek Állami Gondnoksága (MÁG; később Műemlékek Nemzeti Gondnoksága: MNG).

⁴²⁷ WOLLÁK 2007, 75., FÜLÖP 2010, 86–88., GYÖNGYÖSSY 2016, 78–79. Az Ásatási Bizottság a KÖH szakmai tanácsadó testületeként működött, kilenc tagja közül kettőt az MTA, kettőt a régészeti tanszékkel rendelkező egyetemek, négyet az országos és megyei (fővárosi) múzeumok, egyet pedig a környezetvédelemért felelős tárca jelölése alapján két évre a KÖH elnöke kérte fel.

A jogszabály a **megelőző feltárásokra** vonatkozóan eltérő szabályokat állapított meg: legfontosabb rendelkezés a feltárási jogosult meghatározása volt: „*a megelőző feltárás elvégzésére a beruházó vagy kivitelező ... a szerződést az illetékes múzeummal köti meg*”(14.§). A rendelet a **mentőfeltárások** részletszabályai esetében a feladatért felelős intézményt — ismét a **területi illetékesség** elvének megfelelően — jelölte ki, mivel azt az illetékes múzeum kötelességévé tette, mivel annak éves költségvetésében erre a feladatra pénzügyi keretet kell biztosítani, de a költségekhez a KÖH-től támogatást lehetett igényelni (15.§).⁴²⁸

A rendelet szabályozta a régészeti jellegű **kincstalálás** esetén követendő szabályokat is. A megtalálót a lelőhely, illetve a lelet tudományos jelentőségével arányos pénzjutalom és elismerő oklevél vagy tárgyi ajándék illette meg. Ha a találó bejelentési kötelezettségének nem tett eleget, a jutalom a bejelentőt illette. A nemesfém- vagy drágakövet tartalmazó lelet után kifizetendő pénzjutalom mértékét a lelet nemesfém-, illetve drágakő-tartalma napi piaci értékének figyelembevételével kellett megállapítani. A jutalom összegét a KÖH állapította meg, és döntött a lelet elhelyezéséről is (16. §).⁴²⁹

A törvényjavaslat általános indokolása kifejti, hogy a **kulturális javakra vonatkozó szabályozás** a kulturális törvény normaszövegén alapul, de jelentősen módosult a kiviteli eljárás szabályozása, mert a kérelmet ezentúl a KÖH-nél kell benyújtani, a külön jogszabályban megjelölt közgyűjteményektől előzetesen beszerzett szakvéleménnyel együtt. Kimaradtak viszont az új törvénytervezetből a kulturális javak behozataláról szóló rendelkezések, mivel azok az előterjesztő szerint szükségtelenek, illetve végrehajthatatlanok. Ugyanakkor bekerült a törvénytervezet szövegébe a védetté nyilvánításról szóló határozat tartalmára vonatkozó új rendelkezés, ami azért fontos, mert a határozatban rögzített adatok változása bejelentési kötelezettséggel jár.⁴³⁰

A Kötv. a muzeális intézményekben és a levéltárakban, — valamint a könyvtárakban muzeális dokumentumként — őrzött kulturális javakat **véde**ttnek minősítette (46. §),

⁴²⁸ WOLLÁK 2007, 75., FÜLÖP 2010, 80–82., GYÖNGYÖSSY 2016, 79.

⁴²⁹ FÜLÖP 2010, 82., VISY 2010a, 41., VISY 2010b., GYÖNGYÖSSY 2016, 80.

⁴³⁰ T/4027. számú törvényjavaslat általános indokolása. A kiviteli engedélyezés részletszabályait miniszteri rendelet állapította meg: *a kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályairól* szóló **17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet**. Lásd még: BUZINKAY 2010, 140–141. Itt kell azt megjegyezni, hogy az örökségvédelmi törvény átvette és megismételte a kulturális törvény „közgyűjtemény” fogalmát (7. § 3. pont) is: „*az állam, a helyi önkormányzat, valamint az országos kisebbségi önkormányzat, a köztisztviselő és a közalapítvány tulajdonában (fenntartásában) működő vagy általuk alapított könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, kép- és hangarchívum. Egyházi kérelemre ezekkel azonos elbírálás alá kerülhetnek az egyházi fenntartásban működő, állami nyilvántartásba vett gyűjtemények (könyvtár, levéltár, muzeális intézmény, kép- és hangarchívum).*” Változás csupán annyi, hogy időközben a kisebbségi önkormányzatok közül, csak az országosak tarthattak fenn közgyűjteményt.

valamint kimondta, hogy az előbbi rendelkezés alá nem tartozó pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű javakat, gyűjteményeket, azok megőrzése érdekében a KÖH **védetté nyilvánítja** (47. §). Nem lehetett védetté nyilvánítani az alkotójuk tulajdonában lévő, valamint az országba visszavételi kötelezettséggel behozott, illetve a levéltári törvény egyes rendelkezései (33. § (2) bekezdés) alá eső javakat.

A részletes indokolás hangsúlyozta, hogy a közgyűjtemények (és muzeális intézmények) eleve azzal a céllal jöttek létre, hogy az általuk őrzött kulturális javakat megóvják, de a javaslat szerint az örökségvédelmi törvény is kimondta, hogy az ilyen intézményekben őrzött kulturális javak védettnek minősülnek. A könyvtárakban viszont nem az összes dokumentum minősült védettnek, mert nem minden pótolhatatlan és maradandó értékű, a muzeális dokumentumokat azonban védettnek kellett tekinteni, mert azok valóban a kulturális örökség részei. A muzeális gyűjteményekben őrzött kulturális javak védelmét tehát az ezekre az intézményekre vonatkozó előírások biztosították, a védetté nyilvánítás ezért csak olyan kulturális javakra vonatkozott, amelyeket nem szakmai szabályok betartására kötelezett intézményekben őriztek. Az alkotójuk tulajdonában lévő kulturális javakat viszont a szerzői jogi törvény szabályozására tekintettel nem lehetett védetté nyilvánítani.⁴³¹

A kulturális javak **védetté nyilvánítására irányuló eljárást** a KÖH indította (48. §). Az eljárás alá vont kulturális javakra a védetté nyilvánított kulturális javakra vonatkozó előírásokat kellett alkalmazni. A Köt. meghatározta a védetté nyilvánító határozat adattartalmát is (49. §).

A részletes indokolás rámutatott, hogy a védetté nyilvánítás a KÖH által meghozott államigazgatási határozat alapján történik, melyeket a KÖH központilag nyilvántart. A védett kulturális javak jegyzéke ezért nyilvános lett. Az eljárás azért indult hivatalból, hogy csak a valóban indokolt esetben folytassák le. Az eljárásba bevont kulturális tárgyra ugyanis a védetté nyilvánított kulturális javakra vonatkozó előírásokat kellett alkalmazni. Erre pedig azért volt szükség, mert a védetté nyilvánítás jogerőre emelkedése hosszabb időt vehetett igénybe, de az érintett tárgyat addig is az országban kellett tartani, illetve épségét megővni. A kulturális törvény még nem határozta meg részletesen a védetté nyilvánító határozat adattartalmát. Erre azonban mégis azért volt szükség, mert az ezekben az adatokban bekövetkezett változásokra vonatkozóan a tulajdonosnak bejelentési kötelezettsége volt, amelynek elmulasztása szankciókat vont maga után.⁴³²

⁴³¹ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: BUZINKAY 2010, 125–128.

⁴³² T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: BUZINKAY 2010, 119–120., 132–133., 143.

A kulturális javak védettségét meg kellett szüntetni (50. §), ha a védetté nyilvánítás indokai már nem álltak fenn (a); a védett gyűjteményből vagy tárgyegyüttesből kikerült tárgy esetében akkor, ha annak egyedi jelentősége a védettség fenntartását nem indokolta (b); illetve a tárgy megsemmisült (c).

A védettség megszüntetése *szakértői vélemény* alapján történhetett. Fontos hozzátenni, hogy védetté nyilvánított gyűjtemény esetében a védettség a gyűjtemény minden egyes darabjára kiterjedt.⁴³³

Védett kulturális javak köré sorolt tárgy elidegenítése csak írásbeli szerződés alapján történhetett, és ez a védett gyűjtemény minden egyes darabja esetére is vonatkozott. Az elidegenítéshez a KÖH-nek *előzetesen* kellett hozzájárulnia (51. §). Bírósági vagy államigazgatási eljárás során történt zár alá vételről (foglalás, bűnügyi zárlat stb.), valamint a tárgy tulajdonjogát érintő egyéb körülményekről (zálogszerződés, öröklési szerződés stb.) a KÖH-öt értesíteni kellett.

A részletes indokolás kiemelte, hogy a KÖH szakértői vélemény alapján dönt az elidegenítés engedélyezéséről. Gyűjtemények esetében például joga volt a kérelmet elutasítani, ha az elidegenítés a védett gyűjteményt jelentősen csorbította, illetve a védelem indoka jelentősen csökkent vagy megszűnt volna. A KÖH döntött arról is, ha az elidegeníthető tárgy védettsége megszűnjön, vagy a tárgy egyedileg védett maradjon.⁴³⁴

A Kötv. részletesen meghatározta a tulajdonos (birtokos) védett kulturális javak köré sorolt tárggyal kapcsolatos kötelezettségeit, valamint a KÖH ellenőrzési jogosultságát, illetve előírta adatokban bekövetkezett változások haladéktalanul, de legkésőbb a tudomásra jutástól számított nyolc napon belüli bejelentési kötelezettségét (52. §).

A részletes indokolás rámutatott, hogy a védetté nyilvánított tárgy tulajdonosának kötelezettségeit azért kell a törvényben rögzíteni, mivel ez egyben a tulajdonjog gyakorlásának korlátozását is jelenti. A hatósági ellenőrzés módját, a tulajdonos érdekeinek figyelembe vételével, a miniszter rendeletben szabályozta.⁴³⁵

A védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonosait kötelezettségeikre tekintettel a külön jogszabályban meghatározott támogatások és kedvezmények illették meg (53. §)

A részletes indokolás szerint a külön kimunkálendő kedvezmények lehetnek természetbeni vagy pénzbeli juttatások, melyeket a kulturális tárca költségvetésében lehet

⁴³³ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: BUZINKAY 2010, 133–134.

⁴³⁴ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: BUZINKAY 2010, 136.

⁴³⁵ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: BUZINKAY 2010, 134–136.

tervezni: például restaurálásnak, kiállítás rendezésének, katalógus kiadásának támogatása stb.⁴³⁶

A Kötv. a **kivitel** vonatkozásában részletes szabályozást (56–58. §) állapított meg: meghatározta az **engedély nélküli** kivitel eseteit (55. §), rendezte a **végleges** (59–60. §) és az **ideiglenes** (61. §) kivitel esetére vonatkozó eljárást. Végleges kiviteli engedélyt nem lehetett adni például a muzeális intézményekben őrzött javakra; a miniszter által kiviteli tilalom alá sorolt tárgyakra; a Magyarország területéről származó régészeti leletekre stb. Ideiglenes kiviteli engedélyt akkor lehetett kiadni, ha a tárgy kivitele nem veszélyeztette a kulturális érdekeket és a tárgy biztonságát. A kiviteli engedély iránti kérelmet a KÖH határozatban bírálta el, az engedélyezési eljárás részletes szabályait külön jogszabály határozta meg.⁴³⁷

A részletes indokolás felhívta arra a figyelmet, hogy a Kötv.-ben az engedély nélkül kivihető kulturális javak kategóriáinak meghatározása a nemzetközi gyakorlatnak felel meg. Másrészt a KÖH a nemzetközi egyezményekkel és az EU jogszabályokkal összhangban egységes elvek alapján döntött, egységes nyilvántartást vezetett, egységes biztonsági engedélyezési űrlapot használt. Így központi hatóságként végezte és végrehajtotta az EU jogszabályok által előírt kötelezettségeket. A kulturális törvény előírásai alapján a kiviteli engedélyezési eljárás a kérelemnek az illetékes közgyűjteménynél történő benyújtásával kezdődött, a Kötv. szerint viszont — az államigazgatási eljárás szabályainak megfelelően — a KÖH-ben. Ezért a szakértői véleményt a kérelmezőnek a külön jogszabályban megjelölt közgyűjteményektől már az engedély iránti kérelem benyújtása előtt meg kellett szereznie. Fontos alapelv, hogy az engedéllyel kivitt, de a megadott határidőre vissza nem hozott kulturális tárgy esetében a kivitel *jogellenesnek* minősült.⁴³⁸

A Kötv. III. részében találjuk a KÖH működésével kapcsolatos alapvető szabályozást. Az újonnan szervezett hivatal országos illetékességgel látta el a kulturális örökség védelmének hatósági feladatait, az örökségvédelmi törvényben és más jogszabályokban meghatározott hatósági és szakhatósági feladatokat (62. §).

A **kulturális örökség integrált védelme** a hatósági, engedélyezési eljárások átfedéseinek megszüntetését igényelte. Ennek megfelelően szabályozták a hatósági és egyéb engedélyezési eljárások rendjét. A törvényjavaslat a feladatok korszerű ellátása céljából új intézményi struktúrát alakított ki. Az integrált örökségvédelem tervezését és megvalósítását

⁴³⁶ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

⁴³⁷ A kiviteli engedélyezés részletszabályait miniszteri rendelet állapította meg: *a kulturális javak kiviteli engedélyezésének részletes szabályairól* szóló **17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet**.

⁴³⁸ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: BUZINKAY 2010, 119–120., 129–132., 137–140., 143.

az államigazgatás korszerűsítésének folyamatával párhuzamosan kellett végezni, azaz végre kellett hajtani a szükséges decentralizációs, dekoncentrációs és deregulációs intézkedéseket. A KÖH regionális kirendeltségei látták el az I. fokot, országos vezetője a II. fokot. A hivatal felállítása az 1100/1996. (X.2.) és 1052/1999. (V.21.) sz. kormányhatározatok szellemében történt meg. A KÖH a kulturális örökség védelmének hatósági feladatait ellátó két intézmény hatósági részlegeinek (Országos Műemlékvédelmi Hivatal Műemlékfelügyeleti Igazgatósága, KÖI) összevonásával jött létre, és az ingó és ingatlan kulturális örökség egészére kiterjedő hatósági-szakhatósági jogkört kapott. Az integrált örökségvédelmi hivatal felállítása összhangban állt a kormányprogram által szorgalmazott ún. „egyablakos ügyintézésel”, a modern informatikai rendszer megteremtésével, az integrált közigazgatási informatikai rendszeren alapuló információs szolgáltatással.⁴³⁹

A részletes indokolás rámutatott arra, hogy a korábban a minisztériumnak alárendelt elsőfokú hatóságok központi hivattal történő átszervezése során a más szervhez nem telepíthető, tömegesen előforduló egyedi hatósági és szakhatósági ügyeket az ügyintézés egyszerűsítése és meggyorsítása érdekében a KÖH fogja ellátni. Ez a rendelkezés tehermentesítette a múzeumokat a profiljukba nem illő szakhatósági feladatok ellátása alól, és lehetővé tette számukra a feltárási, gyűjteményi és tudományos feladatok hatékonyabb elvégzését.⁴⁴⁰

A KÖH hatósági nyilvántartást vezetett a régészeti lelőhelyekről (a); a régészeti feltárási engedélyekről (b); a műemlékekről, ennek keretén belül a listára felvett műemléki értékekről (c); a védetté nyilvánított kulturális javakról (d); a kiviteli engedélyekről (e); a muzeális intézmények működési engedélyeiről (f) stb. (71. §).

A KÖH által vezetett hatósági nyilvántartás nyilvános volt, és hitelesen tanúsította a benne szereplő kulturális örökséghez tartozó tárgy védettségét (72. §). A kulturális örökség védelme érdekében a KÖH a nyilvántartás egyes adataihoz való hozzáférést külön jogszabály alapján korlátozhatta. A nyilvántartásnak mindazokat az adatokat és tényeket tartalmaznia kellett, amelyek a kulturális örökséghez tartozó javak azonosításához szükségesek voltak. A védetté nyilvánított kulturális javak esetében például a tárgy részletes leírását, valamint az azonosítását lehetővé tevő egyéb adatokat (a); a tárgy tulajdonosának (birtokosának) nevét, anyja nevét, születési helyét és idejét, valamint lakcímét (b); a

⁴³⁹ T/4027. számú törvényjavaslat általános indokolása. Lásd még: WOLLÁK – ZSIDI 2003, 244–245., FÜLÖP 2010, 84–86., BUZINKAY 2010, 117–118., 130–131., GYÖNGYÖSSY 2016, 78.

⁴⁴⁰ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

tulajdonszerzés idejét és módját (c); a tárgy — állandó, illetve ideiglenes — őrzési helyét (d) stb. (73. §).

A részletes indokolás a nyilvántartások kérdését alapvető jelentőségűnek minősítette, mivel az előterjesztő szerint a nyilvántartás a hatósági ügyintézés alapja és elengedhetetlen része. Az ingatlan örökség naprakész nyilvántartása például segíti a tervezés, beruházás folyamatát, naprakész adatokat szolgáltatva a társhatóságoknak, a területi- és településrendezési terveknek, a rövid- és hosszú távú tervezésnek. A nyilvántartások részletes szabályozására a Kötv. a miniszternek adott felhatalmazást.⁴⁴¹

Az örökségvédelmi törvény több ponton módosította a kulturális törvény *múzeumokra vonatkozó rendelkezéseit* is. Így az egyes muzeális intézménytípusok esetében rögzítette (94. § (4)–(6), (8)–(10) bekezdések), hogy azok vezetőit a fenntartó nem kinevezi, hanem megbízza.

A szóhasználat módosulását — a kinevezés helyett a (magasabb vezetői) megbízás kifejezés használatát — a részletes indokolás azzal magyarázta, hogy más jogszabályok (például a Kjt.) is így használják, ezért a módosítás az egysége szóhasználat érdekében történt.⁴⁴²

Az örökségvédelmi törvény pontosította a **megyei múzeumi szervezettel** kapcsolatos korábbi rendelkezéseket (94. § (6) bekezdés). Olyan, a törvényben meghatározott feladatok egységes ellátásának intézményrendszereként definiálta, amelyen belül különböző szakmai besorolású, önálló működési engedéllyel rendelkező muzeális intézmények működnek. A megyei múzeumi szervezet irányító intézménye a megyei múzeum volt; igazgatója egy személyben pedig a megyei múzeumi szervezet vezetője. Az új helyzetben a megyei múzeum elveszítette szakhatósági jogkörét, de szakmai nyilvántartásai alapján továbbra is szolgáltatott adatokat a régészeti lelőhelyekről, részt vett a gyűjtőterületén lévő régészeti emlékek és a műemlékek vissza nem építhető, illetőleg a helyszínen meg nem őrizhető töredékei és tartozékai muzeális közgyűjteményben történő elhelyezésében, valamint szakértőként részt vett a régészetileg védett területek ellenőrzésében.

A részletes indokolás rámutatott, hogy a kulturális törvény életbe lépése után több megyei önkormányzat, illetve múzeum jelezte, hogy a korábbi rendelkezés félreérthető. Volt ahol a pontatlan fogalmazást — a törvényalkotó szándékaival ellentétesen — egy megyében több megyei múzeum létrehozásának indokául kívánták felhasználni. Másutt éppen

⁴⁴¹ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása. Lásd még: FÜLÖP 2010, 92–93., BUZINKAY 2010, 119–120., 143.

⁴⁴² T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

ellenkezőleg, az egyetlen megyei múzeumot is meg akarták szüntetni. Mindkét (félre)értelmezés az irányítás szétaprózódásához vezetett volna, ez viszont nem csak a törvény általános szabályától tért volna el, de ellentétes a jellemző európai integrációs tendenciákkal és a kormányzati szándékkal is, ezért volt szükséges az egyértelműbb fogalmazás.⁴⁴³

Az örökségvédelmi törvény módosította a regionális múzeum elnevezését is: a törvényi rendelkezés hatályba lépését követően ezen múzeumtípus elnevezése **területi múzeum** lett (94. § (7) bekezdés).

A **közérdekű muzeális gyűjtemények és kiállítóhelyek** esetében a kinevezési jogkört (pontosabban a vezető megbízásának jogát) a tulajdonos gyakorolhatta, ezt az örökségvédelmi törvény módosította: a vezetőt megyei szervezet vagy más múzeum részeként működő muzeális intézmény esetében annak (fő)igazgatója bízta meg, illetve vonta vissza megbízatását (94. § (10) bekezdés).

Az 1997. évi CXL. tv. 46. § (3) bekezdés megfogalmazása nem volt egyértelmű, melynek következtében visszas helyzet állt elő: egy (megyei múzeumi szervezetbe tartozó) táj- vagy városi múzeum igazgatóját a megyei igazgató bízta meg, míg a nála alacsonyabb besorolású, kisebb múzeum vagy gyűjtemény vezetőjét — szervezeten belül — pedig a megyei közgyűlés elnöke, azon kívül pedig a polgármester. Ezt az indokolatlan és logikátlan, egyeseket sértő megkülönböztetést küszöbölte ki az egységes szemléletet helyreállító módosítás.⁴⁴⁴

Az örökségvédelmi törvény változtatott a **tematikus múzeumok** gyűjtőkörén (94. § (9) bekezdés) is: esetükben lehetővé tette, hogy a kulturális javak egy meghatározott csoportját, illetve egy témát érintő gyűjtőkörrel, országos vagy korlátozott gyűjtőterülettel, vagy egy muzeológiai szakterületet (szakágat) felölelő gyűjtőkörrel, korlátozott gyűjtőterülettel rendelkezzenek.

Az alakuló új, tematikus múzeumok közül sokan csak egy-egy tárgytípust kívántak gyűjteni (hiszen éppen erre jött létre ez a múzeumtípus), azt azonban országszerte, országos gyűjtőterülettel (például „Csipkeház”), a részletes indokolás ezen igény kielégítésével magyarázta a módosítás szükségességét.⁴⁴⁵

Az örökségvédelmi törvény módosított a **közérdekű muzeális gyűjtemények** tipológiáján (94. § (10) bekezdés), de csak egyes típusokat sorolt fel, a teljesség igénye

⁴⁴³ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

⁴⁴⁴ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

⁴⁴⁵ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

nélkül (helytörténeti, intézménytörténeti, személyhez kötődő gyűjtemények, tematikus szakgyűjtemények, vallási és egyháztörténeti gyűjtemények).

Az eredeti jogszabály tervezetében a felsorolás nem törekedett teljességre, csak példákat sorolt fel, azonban adminisztratív hiba folytán másként jelent meg. A részletes indokolás szerint a módosítás ezt a hibát javítja ki, vagyis a helyes, eredeti állapotot állítja vissza.⁴⁴⁶

Időközben az NKÖM 2004-ben átfogó múzeumi fejlesztési programot indított, Alfa program elnevezéssel. A cél a múzeum új definíciójának megvalósítása volt: „*A múzeum elsődleges feladata ma az, hogy gyűjteménye a lehető legteljesebben és a lehető legszélesebb körben hasznosuljon. Közvetve befolyásolja életünk mind több területét, szerepet vállaljon a kultúrateremtésben és a kultúraközvetítésben egyaránt. A modern múzeum legyen kulturális központ az adott közösség, város, térség, régió számára*”. A program konszenzust kívánt teremteni a sokszínű fenntartói és tulajdonosi szándékok között, de elsősorban a leromlott infrastruktúra megújítására koncentrált, bár kritikusai szerint csak a felszínnel foglalkozott: nem mert hozzányúlni a meghatározó strukturális és finanszírozási kérdésekhez. A program keretében — jelentős részben vidéki — múzeumok állandó kiállításai és infrastruktúrái újulhattak meg.⁴⁴⁷

Néhány év tapasztalatainak ismeretében, a korábbi koncepció fenntartása mellett Bozóki András, a nemzeti kulturális örökség minisztere, a kormány nevében a Kötv. átfogó módosítását kezdeményezte.⁴⁴⁸

A változtatások fő mozgatórugója a beruházások, fejlesztések megelőző években tapasztalt ugrásszerű növekedése volt, különös tekintettel az autópálya-építésekre. Új megoldásokra volt tehát szükség, amelyek nem akadályozzák a fejlesztéseket, de biztosítják a kulturális örökség megfelelő védelmét is. A tervezet szerint a régészeti örökség védelme elsőrendű közérdek, és ez olyan jogi szabályozást kíván, amely hosszú távra biztosítja az értékvédelem szempontjait, de megfelel az újonnan jelentkező feladatoknak is. A törvénymódosítás az örökségvédelmi hatóság feladatait az integrált örökségvédelemmel jobban szinkronizáló módon határozta meg, azaz a hatósági munka mellett nagyobb hangsúlyt helyezett a KÖH hatósági feladatait megalapozó tudományos munkájára, illetve

⁴⁴⁶ T/4027. számú törvényjavaslat részletes indokolása.

⁴⁴⁷ VÍGH 2006., VÍGH 2010a, 112–113.

⁴⁴⁸ A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról szóló T/15888. számú törvényjavaslat indokolással (<http://www.parlament.hu/irom37/15888/15888.pdf>, letöltés ideje: 2017. július 23.). Az elfogadott törvénytövege: *a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról* szóló **2005. évi LXXXIX. törvény. Bozóki András (1959):** szociológus, egyetemi tanár, a nemzeti kulturális örökség minisztere (2005–2006): <https://people.ceu.edu/sites/people.ceu.edu/files/profile/attachment/1719/bozokicvpublicationslongoct2016.pdf> (letöltés ideje: 2018. július 21.).

arra a tevékenységére, amelynek keretében a pro-aktív megoldásokkal segítheti a kulturális örökség védelmét.⁴⁴⁹

A **régészeti lelőhelyek megóvása** további feladatokat jelentett az erre a célra létrehozott múzeumi intézményrendszer által ellátott lelőhely-feltárás, leletgondozás és bemutatás, tudományos közzététel *mellett*, ezért a törvénymódosítás szerint szükséges a régészeti örökségvédelem célját teljes körűen, törvényi szinten megfogalmazni. Az új tevékenységi kör egy jelentős részét a feltáró intézményektől elkülönült hatóság (KÖH) végzi a törvénytervezetben részletezett feladatok ellátásával, beleértve a feltárt, műemlékké nem váló régészeti emlékek megóvásának módozatait is, jelentős figyelmet fordítva a régészeti örökség megjelenítésének a fejlesztések tervezési fázisaiban is.⁴⁵⁰

A javaslat pontosította és megerősítette, hogy **a régészeti örökség eredeti állapotában való megőrzése kívánatos**, ezért indokolt, hogy a beruházások, fejlesztések a régészeti lelőhelyeket elkerüljék. Ha ez mégsem lehetséges, a feltárás költségei változatlanul a beruházót terhelik. A törvényjavaslat az előterjesztő szándékai szerint az érintettek számára megnyugtató módon teremtené összhangot a kulturális örökségvédelmi és a nemzetgazdasági szempontok között.⁴⁵¹

A javaslat összefoglalta a **próbafeltárás** lehetséges céljait, és a korábbi szabályozást kiegészítette azzal a kívánalommal, hogy a próbafeltárás egyik alapfeladata a megelőző feltárás mértékének meghatározása legyen. A törvényjavaslat ezért a próbafeltárást kötelezően a megelőző feltárás előtt elvégzendő munkafázissá nyilvánította, így a teljes beruházás mind időben, mind anyagiakban tervezhetőbbé, kiszámíthatóbbá vált. Ha korábbi feltárás, illetve más írásos, képi, térképi, műszeres dokumentáció alapján teljesen ismert a feltárandó lelőhely régészeti fedettsége, a KÖH döntése nyomán már nincs szükség próbafeltárásra, rögtön elvégezhető lehet a megelőző feltárás.⁴⁵²

A tervezetben lényeges változás a korábbiakhoz képest a **régészeti megfigyelés** intézményének bevezetése. A régészeti megfigyelés már a régészeti érintettség mértékének meghatározását követő lehetőség (szintén a megelőző feltárás keretei között), amelyet a KÖH jogszabályban meghatározott esetekben írhat elő. Jellemzően ilyen intézkedésre akkor kerülhet sor, ha a rendelkezésre álló adatok alapján feltételezhető, hogy az adott régészeti

⁴⁴⁹ T/15888. számú törvényjavaslat. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 81–82.

⁴⁵⁰ T/15888. számú törvényjavaslat. A törvénymódosítás elfogadása után sor került a KÖH eljárásaival kapcsolatos új szabályozás kiadására is: *a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalról* szóló **308/2006. (XII.23.) Korm. rendelet**. Lásd még: BUZINKAY 2010, 115., GYÖNGYÖSSY 2016, 81.

⁴⁵¹ T/15888. számú törvényjavaslat. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 82–83.

⁴⁵² T/15888. számú törvényjavaslat. Lásd még: FÜLÖP 2010, 79–80., GYÖNGYÖSSY 2016, 83.

lelőhelyen a régészeti örökség elemei különböző okok miatt részlegesen, kevéssé vagy egyáltalán nem fordulnak elő. Ilyenkor a régész a terepen figyelemmel kíséri a munkálatokat, és elvégzi a szükséges régészeti szakfeladatokat, az esetlegesen észlelhető régészeti jelenségek dokumentálását, ezáltal a beruházás régészeti tevékenységre fordítandó összege, illetve a régészeti beavatkozás ideje szintén számottevően csökkenthető.⁴⁵³

Szintén a tervezetben megfogalmazott új elem lett a feltárások **önkéntes finanszírozásának** módja, ami a régészeti lelőhelyen kívüli földmunka esetén a megelőző feltáráshoz kapcsolódó szerződéskötés szerinti önkéntesen vállalt lehetőség. A változtatásnak az a célja, hogy kiküszöbölhesse az esetleges mentő feltárás okozta késedelmeket. Ez a rendelkezés az előterjesztő szerint különösen az infrastrukturális beruházások (pl. autópálya-beruházások) esetén jelentene előnyt, mivel itt valószínűsíthető leginkább a mentő feltárások olyan nagyarányú mértéke, ami a beruházás elhúzódtását eredményezheti.⁴⁵⁴

A **régészeti örökség emlékei** közül bizonyos elemeket a régészeti ásatás során feltárnak, és a feltárás után megőrzendő nyomuk nem marad. Más esetekben maradandó anyagból épített emlékeket tárnak fel. Ezek esetében mindig szakmailag megalapozott döntést kell hozni a feltárt emlékek **további sorsáról** (például a visszatemetés, elfedés, kiemelés módja, a ráépíthetőség, konzerválás, bemutatás lehetősége, illetve végső esetben elbontás). A fő törekvés továbbra is az maradt, hogy a beruházások után se szegényedjen a nemzeti kulturális örökség, annak minél nagyobb részét láthassa a nagyközönség (biztosítva legyen a régészeti feltáró munka társadalmi hasznosulása).⁴⁵⁵

A javaslat az örökségvédelmi hatóság engedélyéhez kötötte a **tereprendezési munkákat**, tekintettel arra, hogy ez a tevékenység kontroll nélkül komolyan veszélyezteti a régészeti lelőhelyeket.⁴⁵⁶

Fontos újítás volt a törvényjavaslatban a szakhatósági jogkört kiterjesztése a **régészeti védőövezetekre** is, hiszen ezeken a területeken fokozottan lehet számítani a régészeti örökség előkerülésére.⁴⁵⁷

⁴⁵³ T/15888. számú törvényjavaslat. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 83.

⁴⁵⁴ T/15888. számú törvényjavaslat. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 83–84.

⁴⁵⁵ T/15888. számú törvényjavaslat. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 84.

⁴⁵⁶ T/15888. számú törvényjavaslat. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 84.

⁴⁵⁷ T/15888. számú törvényjavaslat. Lásd még: GYÖNGYÖSSY 2016, 84.

2. táblázat: Feltárási jogosultak: 2001–2007

(Kulturális törvény 45.§ (4) bek. b) pont, Régi feltárási rendelet 2., 14–15.§)

Tervásatás	Próba- és megelőző feltárás	Mentő feltárás
1./ Magyar Nemzeti Múzeum 2./ illetékes (megyei) múzeum 3./ régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum 4./ régészeti tanszékkal rendelkező egyetem 5./ MTA Régészeti Intézete 6./ örökségvédelmi intézmények (ÁMRK, KÖH, MÁG)	illetékes (megyei) múzeum	illetékes (megyei) múzeum

Kisiklás a magyar múzeumügyben: a 21/2007. (III. 26.) OKM rendelet

2005-ben még úgy tűnt, hogy a magyar régészeti örökségvédelem múzeumi keretek között kiegyensúlyozottan és példaértékűen működhet. A beruházói oldal azonban nyilvánvalóan nem nyugodott bele ebbe a *status quo*-ba, csak a megfelelő alkalmat várta arra, hogy a régészeti örökségvédelem és a múzeumok érdekérvényesítő erejét megtörje, szempontjait háttérbe szorítsa. Az ellentámadásra kedvező alkalmat a 2006-os év önkormányzati választási eredménye szolgáltatta, hiszen a kormányzó Magyar Szocialista Párt csúnyán visszaszorult a helyhatóságokban, miközben az akkor ellenzéki FIDESZ a legtöbb helyen többséget tudott szerezni. A régészeti örökségvédelem feltáró intézményeinek többségét — a megyei múzeumokat — a megyei önkormányzatok tartották fenn és működtették. A kulturális kormányzat számára ez pedig azt jelentette, hogy a régészet pénzügyi forrásait felhasználó intézményrendszer véglegesen kicsúszott a kezéből, és az ellentétes politikai oldal ellenőrzése alá került. A válaszlépés nem késett soráig: 2007. márciusában Hiller István oktatási és kulturális miniszter módosította a régészeti feltárások rendjét szabályozó miniszteri rendeletet, és megkezdte a megyei múzeumok beruházás előtti régészeti feltárásokból történő kiszorítását, gyakorlatilag rendeleti úton felszámolta a gyűjtőterületi elvet. Új, központi feltáró intézményt hozott létre, a régészeti szakszolgálatként elhíresült Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálatot (a továbbiakban: KÖSZ). A miniszter a változtatást a beruházások felgyorsulásával, nemzetközi példákkal és néhány (de általánosnak nem tekinthető), valóban negatív megítélésű feltárási esettel indokolta meg. Az egyeztetésre kiküldött előterjesztés tényként állapította meg: „A régészet

*a gazdasági fejlődés következtében az elmúlt évtizedben tudományból nagyrészt szolgáltatóiparrá vált. Egy komplex átstrukturálási folyamat megindítása elkerülhetetlen, melynek célja kettős: a szolgáltatói jelleg szervezeti struktúrájának kialakítása mellett — részben ennek tudatos leválasztásával — a szakmaiságot, a régészet tudományos szerepét kell megerősíteni.*⁴⁵⁸

A miniszteri rendelet módosítása az egyes fogalmak pontosításán, illetve új fogalmak bevezetésén túl a **nagyberuházások** feltárási jogát szabályozta újra: egyfelől létrehozta a régészeti szakszolgálatot (**KÖSZ**) országos illetékességgel és a nagyberuházásokra kiterjedő hatáskörrel, másrészt az örökségvédelmi jogba bevezette a **nagyberuházás fogalmát**, amely alatt a NIF Zrt. által és Vásárhelyi-terv keretében megvalósuló 100 millió Ft értékhatár feletti, illetve az 1,5 Mrd Ft-ot meghaladó beruházást (később: 500 millió Ft) kellett érteni.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ L. SIMON 2007c, 83–87., L. SIMON 2007b, 67–70., L. SIMON 2010b, 37–38., L. SIMON 2010c, 82–84., GYÖNGYÖSSY 2010, 8., VÖLGYESI 2013, 6–8. Az előterjesztés: „*Előterjesztés a régészeti lelőhelyek feltárási jogának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet módosításáról*”, oktatási és kulturális miniszter, 2007. február. 21., a véleményezési határidő: 2007. február 26. (http://www.nefmi.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/regesz_tervezet_070221.pdf, letöltés ideje: 2016. július 16.) Az előterjesztésben olvasható érvelést ismételte meg egy évvel később is a KÖSZ megbízott főigazgatója, Virágos Gábor: VIRÁGOS 2008. Ellentétes véleményt képviselt a Magyar Régész Szövetség elnöke, Jankovich-Bésán Dénes: JANKOVICH-BÉSÁN 2008. **Hiller István (1964)**: történész, egyetemi docens, a Oktatási Minisztérium politikai államtitkára (2002–2003), nemzeti kulturális örökség minisztere (2003–2005), oktatási és kulturális miniszter (2006–2010), országgyűlési képviselő (2002–) Lásd: http://www.parlament.hu/aktiv-kepviseloi-nevsor?p_auth=R4929iDy&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_life_cycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpplsqli%2Fogy_kpv.kepv_adat%3Fp_azon%3Dh026%26p_stilus%3D%26p_head%3D, (letöltés ideje: 2018. július 21.)

⁴⁵⁹ L. SIMON 2007b, 68–69., L. SIMON 2007c, 84–85., FÖLÖP 2010, 90–91., GYÖNGYÖSSY 2010, 8., VÖLGYESI 2013, 6.

3. táblázat: Feltárási jogosultak: 2007–2010

(Kulturális törvény 45.§ (4) bek. b) pont, Régi, módosított feltárási rendelet 2., 14., 14/B., 15.§)

Tervásatás	Próba- és megelőző feltárás	Mentő feltárás
1./ Magyar Nemzeti Múzeum 2./ illetékes (megyei) múzeum 3./ régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum 4./ régészeti tanszékkal rendelkező egyetem 5./ MTA Régészeti Intézete 6./ örökségvédelmi intézmények (MNG, KÖH, KÖSZ)	1./ illetékes (megyei) múzeum: beruházás esetén 2./ KÖSZ: nagyberuházás esetén	illetékes (megyei) múzeum

Az előterjesztés ugyanakkor helyesen és mindmáig érvényesen mutatott rá arra, hogy: *„Jelenleg nincs központilag meghatározott egységes nemzeti régészeti stratégia, hiányzik az egységes szemlélet, nincsenek egységes, vagy legalább egymással kompatibilis dokumentációs, nyilvántartási és feldolgozási rendszerek. Az inkompatibilis rendszerekből következően az országos közhiteles nyilvántartás sem lehet hatékonyan működőképes, ami a preventív beavatkozások elégtelenségét okozza. A nagyberuházásokból származó hatalmas tömegű leletanyag és dokumentáció egységes nemzeti örökségként való kezelését tehát meg kell oldani. Ugyancsak megoldásra vár a jogi szabályozás miatt különböző státusú régészeti objektumok, tehát a régészeti örökség valamennyi elemének egységes kezelése. A nagyberuházások — a jellegükből adódóan — sokszor több közigazgatási egység területét érintik, ami a jelen szabályozás miatt több muzeális intézmény illetékességét jelenti, ez pedig sokszor eltérő feltárási módszereket és színvonalat eredményez a régészeti munkában. Ilyen helyzetben a hatékony szakmai és pénzügyi felügyelet gyakorlatilag megoldhatatlan. Ezért szükséges egy egységes szakmai koncepció nyugvó, egységes normarendszer szerinti, központilag szervezett és országosan koordinált eljárásrend és irányítás megalkotása.”*

Abban talán a régészeti szakma többsége is egyetértett, hogy központi koordinációra nagy szükség lenne, azonban Hiller István ehelyett a teljes korábbi rendszert számolta fel, és állította helyébe a politikai kinevezettjei által szervilisen irányított szervezetet. 2010-ig a KÖSZ napi szinten állította elő az újabb és újabb botrányokat, így tálcán kínálta fel a parlamenti ellenzéknek az interpellációs témákat. Miközben a minisztérium szakmai vezetése is felismerte, hogy a helyzet tarthatatlan, és azt mielőbb konszolidálni kellene, a

változtatásra irányuló törekvések rendre zátonyra futottak a miniszter kabinetjének merev, politikai szembenállásán.⁴⁶⁰

A sajtóban megjelent híradások, a parlamenti interpellációk és írásbeli kérdések, a parlament Kulturális és sajtóbizottsága Ellenőrző albizottságának ülésén elhangzottak, valamint a KÖH munkatársai által folytatott helyszíni szemlék jegyzőkönyvei, illetve a KÖSZ által közzétett díjszabási táblázat alapján úgy tűnt, hogy a létrehozáskor megígért, kívánt célt a szervezet nem tudta elérni, azaz nem lett sem szakszerűbb, sem hatékonyabb, sem olcsóbb, sem gyorsabb, mint a feladatot korábban ellátó megyei múzeumok.⁴⁶¹

A fenti rendeletmódosítás — sokak álláspontja szerint — sértette az Ötv. és a kulturális törvény már idézett rendelkezéseit, mert a régészeti feltárások, a dokumentálás és a feldolgozás jogának jelentős részét a fenti törvényekben nevesített jogosultak helyett a törvényekben nem szereplő új intézménynek adta át, ez pedig nem tekinthető másnak, mint a végrehajtási jogszabály alkotására vonatkozó törvényi felhatalmazás, valamint a jogalkotási törvény megsértésének. Magyarán: a rendeletmódosítás a régészeti szakszolgálat felállításával és hatáskörének meghatározásával, a régészeti tevékenységgel kapcsolatosan törvényben biztosított hatásköröket vont el a megyei múzeumoktól. Fontos továbbá megjegyezni, hogy a Kötv. a megelőző feltárással kapcsolatban nem tett különbséget a beruházás nagyságrendje alapján abban a tekintetben, hogy a feltárást ki végezze, illetve a feltárással kapcsolatosan a törvény által kötelezővé tett szerződést ki kösse a beruházóval. Minden esetben a feltárást az végezhetette, aki a szerződés megkötésére jogosult, és egyben köteles is volt.⁴⁶²

⁴⁶⁰ Lásd például Szűcs Lajos (1964) (FIDESZ) írásbeli kérdését, amelyet „*Hogyan pusztulhatott el nemzeti örökségünk Dabason?*” címmel Hiller Istvánhoz intézett 2008. szeptember 24-én (<http://www.parlament.hu/irom38/06358/06358.pdf>, letöltés ideje: 2016. július 16.). A lehetséges modellekről a KÖSZ vezetői viszonylag későn, 2008-ban tettek közzé tanulmányt: BELÉNYESY – VIRÁGOS 2008. A régi feltárási rendelet újabb módosítása többek között azért is került napirendre, mert a Gazdasági Versenyhivatal komoly aggályokat fogalmazott meg a 2007-es módosításra vonatkozóan: VÖLGYESI 2013, 7. 2010. márciusában egy szakmai konferencián a KÖSZ további sorsának három forgatókönyvét vázoltuk fel: központosítás (I.), franchise (II.) restauráció (III.) („*Konferencia a régészeti örökségvédelemről és a múzeumok szerepvállalásáról.*” *Pesti Vármegyeháza, 2010. március 1.*). Az egyes forgatókönyvekről: GYÖNGYÖSSY 2010, 9–10.

⁴⁶¹ GYÖNGYÖSSY 2010, 8., VÖLGYESI 2013, 7. A parlamenti írásbeli kérdések, további sajtóadatokkal korábban olvashatók voltak az alábbi linken, pár éve — ismeretlen okból — „eltűntek”: <http://www.zmmi.hu/gm/MMISZ.htm>. Az első írásbeli kérdést Szűcs Lajos (FIDESZ) nyújtotta be Hiller Istvánhoz „*Örökségvédelem: együttműködés vagy Felhőkakukkvár?*” címmel, 2007. március 12-én (<http://www.parlament.hu/irom38/02493/02493.pdf>, letöltés ideje: 2016. július 16.). A Kulturális és sajtóbizottság Ellenőrző albizottságának ülésére 2009. május 12-én került sor (jegyzőkönyv: A/284-1/2009). A KÖSZ vezetése — érzékelve a jogos és megalapozott kritikát — évente beszámolót tett közzé, az utolsót 2010-ben: KÖSZ 2008., KÖSZ 2009.

⁴⁶² VÖLGYESI 2013, 6. Ezeket az elveket részletesen kifejtik az Alkotmánybírósághoz különböző megyei önkormányzatok által benyújtott indítványok: Pest Megye Önkormányzatának Közgyűlése (807/B/2007), Fejér Megye Önkormányzatának Közgyűlése (833/B/2007), Tolna Megye Önkormányzatának Közgyűlése

Az Alkotmánybíróság 2008. szeptember 1-jén — egy másik indítvány kapcsán — a feltárási jog szempontjából négy fontos kérdésben is releváns döntést hozott. *Egyrészt* kimondta, hogy az törvényi rendelkezés, amely kizárja régészeti leleten magánszemély tulajdonszerzését, nem alkotmányellenes, azaz megerősítette a **régészeti leletek állami tulajdonjogát**. *Másrészt* leszögezte, hogy a feltárási költség **nem közteher** (azaz nem adó), nem az állami költségvetés bevétele, hanem a feltárást végző intézményt illető bevétel. *Harmadrészt* a fentiekből azt vezette le, hogy a feltárási költségnek **nem** kell **arányosnak** lennie a beruházó jövedelmi és vagyoni viszonyaival: neki a tevékenység költségeit kell megtérítenie. *Negyedrészt* megállapította, hogy a feltárási szerződés nem közjogi jellegű, hanem **polgári jogi jogviszony**, amelynek **érvényességéhez hatósági jóváhagyás** szükséges.⁴⁶³

2010 elejére világossá vált, hogy bármilyen politikai döntés is születik a régészeti örökségvédelem kapcsán, három dolog nem kerülhető meg. *Egyrészt* szükséges lesz a **nagyberuházás** pontos, egzakt, lehetőleg nem beruházási összértékhez kapcsolódó meghatározása. *Másrészt* törvényi szinten újra kell szabályozni a **feltárási jogosultságot**. *Harmadrészt* nagyon kívánatos a **leletek tulajdonjogával** kapcsolatos szabályozást pontosítani, a szükséges tulajdonátruházási gyakorlatot mielőbb kialakítani.⁴⁶⁴

Exkurzus

A 2009-es év jogalkotásának új eredménye volt — az ellátott közszolgáltatás keresletorientált és versenyképes jellege, valamint a költségvetési szerv szakmai autonómiája alapján — a **közintézet** besorolás megteremtése (*a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetését megalapozó egyes törvények módosításáról* szóló **2009. évi CIX. törvény**), és ezen besorolás múzeumokra történő alkalmazása: közintézetként kellett besorolni az országos múzeumokat (kivéve a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot, Könyvtárat és Levéltárat, valamint a Hadtörténeti Múzeumot), továbbá közintézetként lehetett besorolni a megyei múzeumot (ha annak szervezetéhez több, a megye közigazgatási területén működő múzeum tartozott), illetve a főváros, illetve megyei jogú városok által fenntartott múzeumot

(1225/B/2007), Bács-Kiskun Megye Önkormányzatának Közgyűlése (1276/B/2007), lásd: GYÖNGYÖSSY 2010, 8.

⁴⁶³ 427/B/2006. AB határozat, lásd még: GYÖNGYÖSSY 2010, 8.

⁴⁶⁴ GYÖNGYÖSSY 2010, 10.

stb. (23. §). A közintézet közgyűjtemény számára az irányító szerv éves bevételi követelményt állapított meg, központi költségvetési szerv esetén az államháztartásért felelős miniszterrel egyetértésben. Amennyiben a közintézet közgyűjtemény a bevételi követelményt egymást követő három éven keresztül nem teljesítette, az azt követő évtől a közintézmények gazdálkodására és vezetésére vonatkozó szabályokat köteles alkalmazni. A rövidesen hatályon kívül helyezett szabályozás már semmiféle érdemi hatást nem tudott kiváltani...

Összegzés

1.) A rendszerváltozással együtt járó átalakulás — az önkormányzati rendszer létrejötte, a tudománypolitika céljainak újrafogalmazása, a múzeumok szerepének változása — új ágazati törvény megalkotását indokolta, de erre csak hosszas előkészítés után, a második szabadon választott országgyűlés működése idején került sor.⁴⁶⁵

2.) A kivételes eljárásban elfogadott kulturális szaktörvény, *a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló **1997. évi CXL. törvény** valójában jóval nagyobb területet, több ágazatot fedett le. Tulajdonképpen négy ágazati törvényt rejtett magában: egyaránt szabályozta a kulturális javak és a régészeti örökségvédelem (1), a múzeumügy (2) és a könyvtárügy (3), valamint a közművelődés (4) kérdéseit, ezért indokolt lehet egyenesen „kulturpolitikai kódex”-nek nevezni. A kulturális törvény a klasszikus örökségvédelmi triászból kettőt (kulturális javak és régészeti örökségvédelem) együtt szabályozott a múzeumüggyel. Ez nem példa nélküli, sőt megfelel a magyar hagyományoknak, viszont hiányzik a műemlékügy, illetve nem beszélhetünk egységes közgyűjteményi törvényről sem, hiszen a múzeumügy mellett csak a könyvtárügy került a kulturális törvénybe, a levéltárügy már 1995-ben önálló törvényt kapott. A kulturális törvény ugyanakkor világos múzeumtipológiát tartalmazott, és visszaállította azt a közjogi hagyományt, hogy az országos múzeumok alapítása országgyűlési hatáskörbe tartozik.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ WOLLÁK – ZSIDI 2003, 241–245., BUZINKAY 2010, 113–114., NAGY 2010, 26.

⁴⁶⁶ WOLLÁK – ZSIDI 2003, 241–242., BUZINKAY 2010, 113–114., NAGY 2010, 26–30.

3.) Az ágazati irányítás kiteljesedése érdekében a kulturális törvény elfogadása után folyamatosan jelentek meg annak múzeumokat érintő végrehajtási rendeletei. Ezek közül a legfontosabbak *a régészeti feltárásokról és az engedélyezési eljárásról* szóló **9/1999. (VII.16.) NKÖM rendelet**, *a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről* szóló **20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendelet**, *a muzeális intézményekben folytatható kutatásról* szóló **47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet** és *a muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról* szóló **20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet**. Ugyanakkor a szakma elvárásai ellenére, mindmáig nem készült el az új múzeumi ügyrend, ahogyan nagyon hiányzik egy Múzeumi Etikai Kódex is.⁴⁶⁷

4.) *A kulturális örökség védelméről* szóló **2001. évi LXIV. törvény** elfogadása (2001) óta az örökségvédelem (műemlékvédelem, régészet, kulturális javak) hazánkban önálló kódexszel rendelkezik, ezzel lezárultnak tekinthető a másfél évszázados vita és bizonytalanság, elvált egymástól a közgyűjteményügy és az örökségvédelem ágazati szabályozása. Az örökségvédelmi törvény megteremtette az integrált örökségvédelem rendszerét: megszüntette a különböző hatósági, engedélyezési eljárások átfedéseit, mert egységes keretbe foglalta azokat.⁴⁶⁸

5.) 2007-ben egy pártpolitikai okokból kiadott miniszteri rendelet (21/2007. (III. 26.) OKM rendelet) súlyosan megsértette a kulturális és az örökségvédelmi törvény, valamint az önkormányzati törvény alkotmányos alapelveken nyugvó egységes rendszerét. Ez a kisiklás a tárgyalt korszak utolsó négy évét beárnyékolta, és súlyos válságot idézett elő a magyar múzeumügyben.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ BALÁZS 2008., NAGY 2010, 29–33.

⁴⁶⁸ WOLLÁK – ZSIDI 2003, 244–247., BUZINKAY 2010, 114–115., NAGY 2010, 28–30.

⁴⁶⁹ GYÖNGYÖSSY 2010, 8.

X. A fejlődés további lehetséges irányai: ajánlások a múzeumi jogalkotás számára

Értekezésemben több mint kétszáz év magyar múzeumi törvényalkotását tekintetem át. Arra törekedtem, hogy ennek az évszázados — és a beavatkozási kísérletek ellenére — mégiscsak szervesen kifejlődött rendszernek minden erényét és hibáját bemutassam. Munkám során alapforrásnak végig a törvényeket tekintetem, következtetéseimet szövegük elemzésével és értékelésével fogalmaztam meg. A nemes hagyományok köteleznek, különösen akkor, ha azok eredményesek voltak: Európa egyik jól szabályozott, a vizsgált időszak nagy részében hatékonyan működő múzeumi rendszerét eredményezték. Az alábbiakban az ezen hagyományok alapján megfogalmazott néhány javaslatomat szeretném ismertetni.

Jogalkotási javaslatok

1.) Más szakterületekhez hasonlóan a múzeumügy esetében is felmerül(t) az igény, hogy az alapvető szabályokat *önálló múzeumi törvénybe* foglalják össze. Az elmúlt több évszázad során erre még ténylegesen nem került sor, de 1995-ben a közgyűjteményügy egysége ismét megszűnt: a levéltárügy külön, miközben a könyvtár- és múzeumügy viszont közös törvényt kapott. A még mindig hatályos 1997-es törvény megérett a hatályon kívül helyezésre, az ebben az esetben következő jogalkotás során indokolt lehet külön könyvtári és külön múzeumi törvény elfogadása.

2.) A múzeumi terület *jogszabályi hierarchiája* — amint láttuk — 2007-ben megtört. Ennek elkerülése érdekében célszerű lenne újragondolni, hogy mely kérdéseket milyen szintű jogszabályban kell rendezni. Az alapelvek és az alapvető jogosultságok, valamint kötelezettségek **törvényi** szintű szabályozást igényelnek, míg a részletszabályozások, a végrehajtás kérdései a törvény felhatalmazása alapján kiadott **kormányrendeletbe**, az eljárási szabályok pedig **miniszteri rendeletbe** kerülhetnek. Például a múzeumi kutatáshoz való alapvető jogot a törvény, a jog gyakorlásának részletszabályait kormányrendelet, a kutatási engedély kiadása kapcsán követendő eljárási szabályokat miniszteri rendelet állapíthatná meg. Másik esetben a múzeumtipológiát, valamint az alapítás és megszüntetés

alapkérdéseit a törvény határoz(hat)ná meg, az egyes múzeumtípusokra vonatkozó előírásokat, az alapítás-megszüntetés folyamatát a törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendelet, míg a múzeumi működési engedély kiadásával kapcsolatos eljárásjogi szabályokat miniszteri rendelet írhatná elő stb.

3.) Több mint kétszáz éves magyar közjogi hagyomány, hogy az *országos múzeumok alapítása* (illetve alapításának jóváhagyása) országgyűlési hatáskör. A 19. században kialakult gyakorlat a 20. században új formát öltött: a nemzeti nagy közgyűjteményeket külön törvényben sorolták fel. Ez a gyakorlat 1949 után megváltozott: bár eleinte fontosnak érezték az ágazatot szabályozó legmagasabb szintű jogszabályban az országos múzeumok tételes felsorolását, később elegendőnek tartották a felsorolás minisztertanácsi határozattal történő közzétételét. 1997-ben az új ágazati törvény visszatért a régi gyakorlathoz, és egyik mellékletében ismét felsorolta az országos múzeumokat, ezáltal az országos múzeum alapítása törvényi felhatalmazással, illetve jóváhagyással történhetett. Időközben ezt a mellékletet törölték. Az előbbieket, valamint az országos múzeumok jelentősége alapján indokoltnak tartjuk a hagyományoknak megfelelően az **országgyűlési jóváhagyás** gyakorlatának újbóli visszaállítását, valamint annak meghatározását, hogy országos múzeumot mely szervek (például minisztériumok) tarthatnak fenn. A térségünkben tapasztalható nemzetközi tendenciák is indokolják ezt a felvetést: a szomszédos Ausztriában a nagy állami (szövetségi) közgyűjtemények helyzetét külön törvény rendezi, ez a jogszabály nevesítve fel is sorolja az egyes intézményeket.⁴⁷⁰ Mindezt továbbgondolva, a szükséges kontroll érdekében megfontolandó, hogy az *országos szakmúzeum* alapítását/átszervezését/megszüntetését a **kormány**, a *megyei múzeum* és nem hálózat részeként működő *területi múzeum* alapítását/átszervezését/megszüntetését az **önkormányzatokért felelős miniszter**, nem hálózat részeként működő *tematikus múzeum* alapítását/átszervezését/megszüntetését a gyűjtőkörbe tartozó tárgytypus kapcsán **illetékességgel rendelkező szakminiszter** előzetesen jóváhagyja. A formális működési engedély kiadása továbbra is a **kultúráért felelős miniszter** hatáskörében maradhatna.

4.) Mivel álláspontunk szerint feltárási jog törvényi szintű szabályozást igénylő, alapvető jog és köteleesség körébe tartozó jogosultság, ezért indokolt a **feltárási jogosultság** törvényi

⁴⁷⁰ NAGY 2010, 27. Korábban deklaratív szerepelt az ágazati jogszabályban, hogy országos múzeum fenntartója csak minisztérium, illetve a fővárosi helyhatóság lehet. Az osztrák szabályozás: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001728>, letöltés ideje: 2018. június 30.

szintű rögzítése, és meghatározása, akár eltérően az egyes múzeumtípusok kapcsán, de törvényben, és nem alacsonyabb szintű jogszabályban!⁴⁷¹

5.) A biztos működés szempontjából kifejezetten szükséges lenne a muzeológusi **életpálya-modell** jogszabályi továbbfejlesztése. Elméleti síkon ugyanis a tárgyalt korszak végén a szükséges előkészítés megtörtént, a szempontokat (például szakmai képzés; előmenetel; nyelvismeret; szakmai fejlődés; publicitás mutatói) kimunkálták, mindennek egységes jogszabályi rögzítése (továbbfejlesztése) azonban nem történt meg.

6.) Jogos az az igény, hogy a múzeumi terület *jogszabályban nem rendezhető etikai jellegű kérdéseit* külön **etikai kódex**ben munkáljuk ki. A tulajdonképpen ajánlások („helyes eljárások”) gyűjteményeként is felfogható dokumentum akár a szakma által évtizedek óta várt múzeumi ügyrendet is kiválthatná. Megfogalmazása a szaktárca koordinálása mellett a múzeumszakmai szervezetek kompetenciája lehetne.⁴⁷²

7.) Az ország múzeumi rendszerében ösztönözni kellene a **hálózatossodást**: egyrészt az országos közgyűjtemények esetében célravezető lenne egy az országos gyűjteményegyetemhez hasonló szervezetösszesség megalakítása, másrészt a megyei szintű feladatellátás során célszerű lenne hálózatokat kialakítani egy-egy regionális gyűjtőmúzeum vezetésével. A szervezetfejlesztés elméleti szakemberei már régen kimunkálták, hogy az erőforrásokkal való észszerű gazdálkodás, a szinergikus kapcsolatok nagyobb rendszerek létrejöttét kívánják. Esetünkben ez jelentheti a gyűjteményezés és a műtárgyvédelem, a nyilvántartások és a kiállításrendezés, a kinevezési rendszer és minősítés gyakorlatának stb. egységesítését.⁴⁷³

8.) Bár nem elsősorban jogalkotási kérdés, a világos és működőképes **múzeumtipológia** kialakítása érdekében újra kellene gondolni, hogy az állam mely múzeumtípusokat finanszíroz (javaslat: országos múzeum és országos szakmúzeum), melyeket támogat, azaz működésükhöz anyagi hozzájárulást biztosít (javaslat: megyei szint, illetve megyei hálózat) és melyeket tolerál, azaz működésüket engedélyezi, de *rendszeres* anyagi támogatást nem nyújt (javaslat: nem hálózat részeként működő tematikus múzeum). Magyarország múzeumi rendszere az Osztrák-Magyar Monarchiában született meg a 19. század első felében a provincializmus jegyében (értsd: *tartományi* múzeumokat alapítottak), azonban a fejlődés ezzel nem állt meg, következett egy municipális korszak (vármegyék és városok alapítottak múzeumokat), de ez a múzeumalapítási láz — amint arra Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint

⁴⁷¹ GYÖNGYÖSSY 2016, 88., 143–154.

⁴⁷² BALÁZS 2008.

⁴⁷³ CSERI 2010b, 98.

rámutatott — hamar kitermelte a kívánatos „*regionális gyűjtőmúzeum*” helyett a nem kívánatos „*zugmúzeum*”-ot. Megannyi elaprózott, kis múzeumocská vajmi kevéssé hordozza magában a fejlődés lehetőségét.⁴⁷⁴

9.) A magyar múzeumügy története során többször hoztak létre **középirányító szervet**, mivel az ágazati minisztérium a közvetlen irányítói feladatokat nem tudta *hatékonyan* ellátni. Egyes esetekben a középirányító szerv a fenntartás jogköreit is átvette. A hatáskörök tekintetében komoly eltérések mutatkoztak, de az alapelv: a hatékony hálózati irányítás érdekében a minisztérium és a múzeumok közé egy köztes szervezetet beiktatni: újra és újra felmerül. Legutóbb 2011-ben a megyei közgyűjtemények fenntartóváltása kapcsán a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa fogalmazott meg három javaslatot ezen közgyűjtemények új fenntartói struktúrájának kialakítása kapcsán. Az *első javaslat* arra irányult, hogy az ágazati minisztérium saját közvetlen felügyelete alatt hozzon létre egy új középirányító szervet. A *másik változat* szerint az egyes vidéki közgyűjteményeket ágazatonként (múzeum, levéltár, könyvtár) kellene betagozni az országos közgyűjtemények alá (a megyei levéltárak később a Magyar Országos Levéltárból átalakított Magyar Nemzeti Levéltárba tagozódtak be). A *harmadik esetben* pedig egy meglévő középirányító szervezet átalakítását javasolták a megyei közgyűjtemények fenntartói és közvetlen irányítói feladatainak ellátására. Az első és a harmadik esetben a középirányító szervet javasolták *Nemzeti Közgyűjteményi Igazgatóságnak* elnevezni. A javaslat szerint a szakfelügyeleti feladatok ellátásáról is a középirányító szerv gondoskodott volna.⁴⁷⁵ Továbbra is megfontolandó lehetőség, hogy a múzeumügy irányítása középirányító szerv közbeiktatásával valósuljon meg.

10.) A kultúráért felelős miniszter döntéseinek megalapozását nagyban segíthetné egy múzeumi szakemberekből álló **konzultatív testület**. A magyar múzeumügy történetét végigkísérik a különböző testületek. Ez a színes flotta jórészt érdemi hatáskör nélküli bizottságokból állt, de volt köztük néhány, amely valós kompetenciákkal, érdemi hatáskörökkel rendelkezett: közülük is kiemelkedő szerepet játszott a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (majd Magyar

⁴⁷⁴ Az Osztrák-Magyar Monarchia meghatározó tartományában, Csehországban korántsem mutatható ki a 19. században olyan múzeumalapítási láz, mint hazánkban. Ennek következtében nem is alakult ki a magyarországihoz hasonló múzeumi rendszer: bár vannak jelentős regionális múzeumok (Brno, Hradec Králové, Chrudim stb.), a vidékre manapság elsősorban a kastélymúzeumok a jellemzőek, és a főváros múzeumaival egyetlen vidéki múzeum sem veheti fel a versenyt. A cseh múzeumi rendszerről legutóbb magyarul: BASICS 2015, 21–27.

⁴⁷⁵ A Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa által Hammerstein Judit helyettes államtitkárhoz (Nemzeti Erőforrás Minisztérium) írott levél (2011. november 28.): <http://mol.gov.hu/docstore/1406> (letöltés ideje: 2018. július 19.).

Nemzeti Múzeum) Tanácsa. Konzultatív jellege ellenére a problémák felvetésének fontos terepe volt az Országos Múzeumi Tanács is.

11.) 2010 előtt — bár többször megfogalmazódott ennek igénye — nem született a múzeumokba jogszabálysértő módon bekerült műtárgyak jogos tulajdonosainak, illetve örököseiknek történő visszaszolgáltatás rendjét szabályozó, **átfogó restitúciós törvény**. 2010 után született egy részleges törvény (az ágazati törvény módosítása)⁴⁷⁶, ez azonban nem váltja ki a teljes körű szabályozás megalkotását.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ „Az állami vagy helyi önkormányzati fenntartású közgyűjteményben őrzött olyan kulturális javakat, amelyek állami tulajdonjogának fennállása minden kétséget kizáró módon nem igazolható, az e törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeletben meghatározott eljárás eredményeként térítésmentesen ki kell adni annak a személynek, aki az adott, kulturális javak körébe tartozó tárgyra vonatkozó tulajdonjogát megfelelően valószínűsíti.” Lásd: *Egyes törvényeknek a közgyűjteményekben őrzött, vitatott tulajdonú kulturális javak visszaadásával összefüggő módosításáról* szóló **2013. évi CXCV. törvény** 2. § (1) bekezdés. A szabályozás csak azért részleges, mert nagyon sok műtárgy korabeli jogszabályi rendelkezések alapján került közgyűjteménybe, tehát végső soron az adott múzeum jogosan tekinthette magát az adott, immár állami tulajdonú műtárgy vagyongazdálkodójának. Olyan eset is ismeretes, ahol „szabályos” adásvételi szerződés volt. Az ilyen esetekben nyilvánvalóan nehéz a „jogos” és az „eredeti” tulajdonos megállapítása.

⁴⁷⁷ BUZINKAY 2010, 113., 141–142. A témának szerteágazó művészettörténeti-történeti irodalma van, legutóbb: MOLNOS 2017., KOVÁCS 2018a. A műkincsraablások nemzetközi irodalmához: HOUPPT 2006.

XI. Összefoglalás

Az értekezés módszertani szempontból az elfogadott, törvényi szintű jogszabályokból indul ki, ezt az elsődleges forrásbázisnak tekintett anyagot mutatja be elemző-értékelő módon: figyelemmel a jogalkotói szándékokra és a jogszabályok hatására; ezért más (részben több, részben kevesebb) mint a hagyományos muzeológiai-múzeumtörténeti összefoglalások, de nagyban épít azok eredményeire. Értekezésem éppen ezért nem tekinthető a magyar múzeumügy történetének, sokkal inkább a honi múzeumi törvényalkotás históriájának. Munkámban természetesen a téma hazai és fontosabb külföldi szakirodalmára támaszkodtam: az értekezés megírásához a klasszikus muzeológiai összefoglalások mellett hangsúlyosan használtam fel a kulturális igazgatási kézikönyvek múzeumokra vonatkozó fejezeteit. Kutatási eredményeimet az alábbiak szerint lehet összefoglalni:

1.) A magyar múzeumi terület joganyaga — más kulturális jogterületekkel együtt — a közigazgatási jog különös részébe, a humán közszolgáltatások jogába, azon belül pedig a kulturális igazgatás tárgykörébe tartozik. A múzeumügy jogi normáinak többségét gyakran változó ágazat-, illetve feladatspecifikus törvények és rendeletek tartalmazzák: ágazati jogszabályok jelölik ki az alkalmazandó anyagi, eljárási és szervezeti normákat. Magyarország múzeumügyének gondozása alapján az 1949–1990 közötti időszakot leszámítva a múzeumirányítás európai csoportjába sorolható, 1929 óta pedig, ezen belül is a magasabb fokon, központilag és egységesen szabályozott múzeumi hálózattal rendelkező országok közé.

2.) A múzeumügy hagyományosan a közgyűjtemények igazgatása körében — tehát a könyvtár- és levéltárüggyel közösen — vizsgálható terület. Mégis, azt látjuk, hogy hazánkban ez a három ágazat csak egyszer kapott egységes és közös ágazati törvényt (1929-ben), az egyes szereplők vélt vagy valós érdekérvényesítő erejüknek megfelelően inkább önálló kódex (ágazati törvény) kiharcolására törekedtek, ágazatonként és koronként eltérő sikerrel. A múzeumügy gyakrabban nyert el közös szabályozást az örökségvédelmmel, persze koronként változott, hogy a klasszikus örökségvédelmi triász (műemlékvédelem, régészet, kulturális javak) mely elemeivel együtt. 2001 óta az örökségvédelem hazánkban önálló kódexszel rendelkezik, ezzel lezárultnak tekinthető a másfél évszázados vita és bizonytalanság.

3.) Az európai múzeum típusokat gyűjtőköri és/vagy gyűjtőterületi alapon különíthetjük el. A mindmáig egyetlen, teljes körűnek tekinthető, máig egyetemi tankönyvként használt (!) muzeológiai összefoglalás szerzője, Korek József, négy múzeum típust különített el: művészeti múzeumokat (A), történeti múzeumokat (B), néprajzi múzeumokat (C), valamint természettudományi és műszaki múzeumokat (D). Ez az alapvetően szakágakra, gyűjtőkörre épülő osztályozás meglehetősen sematikusnak tűnhet, azonban az egyes alaptípusok főbb jellemzői alapján mégis jól használható. Ha a gyűjtőkör helyett a gyűjtőterületet vesszük figyelembe, akkor megkülönböztethetünk *univerzális* (az egész világra kiterjedően gyűjtési tevékenységet folytató), *nemzeti* vagy *országos* (tulajdonképpen egy ország határai által meghatározott területről gyűjteményező), valamint *regionális* (tartományi, megyei, járási) és *települési* (városi) múzeumokat.

4.) A 19. század első felében a Habsburg-birodalomban újfajta múzeumeszmény jelent meg: a nemzeti/tartományi múzeum a nemzet szükségleteit és képzését szolgálja, dicsőségét hirdeti, gyűjteményei a nemzet tulajdonában állnak, együttműködik az oktatási intézményekkel, és általában a szülőföld, a nyelv, az irodalom és a történelem megismertetését, valamint az irodalmi örökség terjesztését szolgálja. A birodalomban először Magyarországon jött létre ilyen múzeum.

5.) Mária Terézia oktatási rendelete, a **Ratio Educationis** (1777) azt a joghézagot használta ki, miszerint a köznevelés, a művelődés ügyének szabályozása és irányítása (*cura educationis reique literariae*) királyi felségjog, így nem tartozik a rendi törvényalkotás tárgykörébe, ahogy a jogszabály fogalmaz „*a nevelés- és oktatásügy felső szintű felügyelete és irányítása — hazai törvényeink szerint — maguknak a királyoknak fenntartott felségjogok közé számítson*”. Fontos megjegyezni, hogy az állami irányítás elvét a Ratio nem az állam fogalmából, hanem a magyar király jogköréből vezette le, ez egyfajta gesztus volt a magyar rendi-nemesi felfogás felé, hiszen így — formailag — nem sérültek a magyar alkotmányos jogok. Valójában persze nem történt más, mint a királyi hatalom magához vont egy olyan feladatot, amelyet a középkori rendi jog még nem ismert, ezért arra a merev jogi szemlélettel bíró rendi oldal (pontosabban az alsótáblán helyet foglaló nemesség) nehezen formálhatott volna jogot. Mindez természetesen kihatással volt az oktatásüggyel szoros kapcsolatban álló tudománypolitikára és művelődésügyre is.

6.) Másrészt az sem mellékes, hogy a Ratio — eltérően az osztrák mintától — jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított a történelem oktatásának, és azon belül különösen Magyarország múltja megismertetésének. Ez a korábbi magyar oktatáshoz képest is újszerű

volt! Bécsben többen helytelenítették ezt a szemléletmódot, bár a honismeret hasznosságát nyilvánvalóan nem vonhatták kétségbe. Az sem véletlen, hogy a nagyszombati egyetem történelem tanszékét csak az egyetem állami irányítás alá rendelése után, 1770-ben szervezték meg. Néhány év múlva a Ratio további tanszékek létesítését irányozta elő, történeti segédtudományi profillal. Ezek közül az egyik az Érem- és Régiségtani Tanszék (*Cathedra Archaeologico-Numismatica*, a mai ELTE BTK Régészettudományi Intézet jogelődje) volt. Ennek a tanszéknek és a magyar föld numizmatikai emlékei gyűjtésére hivatott éremgyűjteménynek (*Numophylacium*) vezetésére az egyetemi könyvtár egyik őrét, Schönwisner Istvánt (1738–1818) kérték fel. A Schönwisner által újrendezett kollekció a 19. század második feléig az ország legjelentősebb éremgyűjteménye maradt, de tanulmányi — oktatási célokat szolgáló — jellege miatt nem vál(hatot)t a nagyközönség számára hozzáférhető múzeummá.

7.) A Magyar Nemzeti Múzeumot létrehozó-elismerő törvénycikkek (*a magyar országos Széchényi-könyvtárról* szóló **1807. évi XXIV. törvénycikk**, *a Nemzeti Múzeum felállításáról, és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről* szóló **1808. évi VIII. törvénycikk**) rendszertelenek voltak és hiányosak: elmulasztották az intézmény jogállását rendezni, mert *expressis verbis* nem mondták ki, hogy nem királyi, hanem rendi oltalom és irányítás alatt álló kulturális intézetről van szó. Másrészt József nádor nem érezte szükségét annak, hogy újabb királyi megerősítő oklevelet kérjen. Ezáltal némileg homályban maradt a Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár viszonya, pontosabban utóbbi az előbbi tagintézménye (és nem pusztán szervezeti egysége) lett, amely jogállását tekintve nem volt azonos a többi tárral. Erre utalt a korabeli iratokban megjelenő „*Bibliotheca Széchényiano-Regnicolaris penes Museum Nationale Hungaricum existens*” formula. Mindazonáltal az alapító Széchényi gróf kinevezésekkel kapcsolatos jogait már 1810-ben sem vették figyelembe. Az alapító tiltakozását követően Miller Jakab Ferdinánd igazgató 1812-ben egyenesen azt a jogi álláspontját fejtette ki, hogy a gróf 1802-ben megszerzett alapítói jogai az új intézmény országgyűlési elismerésével-létrehozásával elenyésztek, így a kinevezési jogkör egyedüli gyakorlója a múzeum elnöke, József nádor lett. Maga a nádor ezt a nézetet nem képviselte ilyen sarkosan, de a gróf beavatkozását a múzeum ügyeibe ő sem tartotta kívánatosnak. A későbbiekben — legalábbis a könyvtár vonatkozásában — a kinevezések tekintetében mégis sikerült az alapítói jogokat érvényesíteni: 1840-es években egy hivatalsegédi kinevezés kapcsán a jelentkezők közül a Széchényi-család szeniora, gróf Széchényi Lajos jelölhette kinevezésre az általa

megfelelőnek tartott (és a számára Kubinyi Ágoston igazgató által ajánlott) pályázót. A nádor a jelölés alapján nevezte ki az új könyvtári hivatalsegédet.

8.) A korszakban hozott múzeumi törvények jelentős részben a Nemzeti Múzeum számára adományt tevők nevének megörökítéséről szólnak (a már említett 1807-as, illetve *a magyar nemzeti muzeum javára tett ajánlatok becikkelyeztetnek* című **1827. évi XXXV. törvénycikk**, *a nemzeti Muzeumra folytatva tett ajánlásokról* szóló **1836. évi XXXVIII. törvénycikk**). Az udvar kizárólag az összbirodalmi érdekeket szolgáló intézményeket volt hajlandó a királyi kincstárból finanszírozni (például a Selmeci Bányászati Akadémiát), így a Nemzeti Múzeum esetében hiányzott az állam által garantált éves intézményi költségvetés. Ez korántsem csak a múzeumra volt jellemző, hiszen a korszakban a nemzeti kulturális intézmények (Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Színház) alapítása és fenntartása zömmel adományokból történt; az adományozás tényét ezért is volt szükséges rögzíteni (és ezáltal az adományozó személyeket megbecsülni). Az egyéni, önkéntes felajánlás (*oblatio*) két formáját ismerjük: első esetben egy személy saját gyűjteményét az országnak ajándékozta vagy egy nemzeti intézmény alapítására, fenntartására, fejlesztésére alapítványt tett. A második esetben országgyűlési határozattal vagy egyéni (esetleg megyei) kezdeményezéssel országos gyűjtést indítottak, ilyenkor a hozzájárulás lehetett pénzzuttatás vagy tőke (utóbbi esetben a kamatok évről-évre), esetleg ingatlan (építési telek, épület). A finanszírozás rendszerét mutatja *a nemzeti Muzeumról* szóló **1836. évi XXXVII. törvénycikk** is: ebben az esetben, egyszeri alkalommal készpénz országgyűlési felajánlása történt meg (múzeumépítésre és a gyűjtemény gyarapítására), nem véletlen, hogy az ezt követő törvénycikk már rögzest az egyéni adományozókról emlékezett meg. A korszak végére ez a *subsidiális* finanszírozási rendszer, amelyet a kortársak kiszámíthatatlannak és elavultnak, pazarlónak és gazdaságtalannak tartottak (nagy tőke összegyűjtése azért, hogy a kamatokból finanszírozzák az intézmény működését, céljait), meghaladottá vált, ezért is bukhatott el az országgyűlésen 1844. októberében a múzeumépület bővítésére kérendő újabb felajánlás ügye.

9.) Fontos jogintézmény volt az országgyűlés elé terjesztendő múzeumelnöki beszámoló: amint láttuk, József nádor minden országgyűlésen beszámolt az intézmény eseménytörténetéről, pénzügyi helyzetéről, a szervezeti rendről, a gyűjtemények gyarapodásáról és az adományokról, felajánlásokról. A jelentéstételi kötelezettség abból vezethető le, hogy a Nemzeti Múzeum pénzügyi alapját és jövedelmeit az Országos Pénztár

kezelte a nádor irányítása és közvetlen felügyelete alatt. A jelentéssel rendszerint sikerült megalapozni az országgyűlés további kedvező törvényalkotói döntéseit.

10.) A Nemzeti Múzeum szervezeti rendje és gyűjteményi gyakorlata a későbbiekben egyfajta etalonként szolgált az újabb múzeumok számára. Ezeket a kérdéseket szervezeti és működési szabályzatokban kívánták rendezni, azonban az intézmény minden ellenkező szándéka ellenére korszakunkban nem sikerült végleges szabályzat kiadását elérni. A tervezetekben megfogalmazott elveket ennek ellenére alkalmazták a gyakorlatban, végül 1859-ben Albrecht főherceg adta ki a várva-várt szabályozást (ezt követően évtizedekig ezt alkalmazták). A nagy nemzeti gyűjtemény, az összefoglaló gyűjtőmúzeum eszméje még sokáig hatott, ahogyan az intézmény gyakorlatban alkalmazott gyűjteményezési elvei is. Nem véletlen, hogy ezt vette át az 1859-ben Kolozsváron megalapított Erdélyi Nemzeti Múzeum is.

11.) Nekünk, magyaroknak talán kicsit nehéz megérteni, hogy miért jelentősebbek, mitől más jellegűek a bécsi császári gyűjtemények, múzeumok, mint a hazaiak. A különbség az alapítás óta meglévő univerzalizmusban (mai szóval: egyetemes gyűjtőkörben és gyűjtőterületben) keresendő: míg az említett magyar gyűjtemények összbirodalmi szempontból tartományi (értsd: „nemzeti”) jelentőségűek, gyűjtőkörűek és gyűjtőterületűek voltak (tehát Bécsből nézve a „*Provinzialpatriotismus*” szemléletének megfelelően elsősorban a „tartománnyal”, annak múltjával kapcsolatos műtárgyanyagot gyűjtötték), addig a bécsi, központi gyűjtemények a teljességre törekedtek. Ezzel magyarázható, hogy a bécsi udvar eltűrte (de különösebben nem támogatta) a magyarországi közgyűjteményeket, amelyek az általunk vizsgált első két korszakban még nem tudtak kinőni provinciális kereteik közül. Erre csak a dualizmus idején került sor. A Nemzeti Múzeum megalapítása után viszont birodalomszerte sorra alakultak a tartományi múzeumok, először a német nyelvű területeken: *Joanneum* (Graz, 1811) és *Ferdinandeum* (Innsbruck, 1823); majd a szláv területeken: *Národní Muzeum* (Prága, 1818), *Francisceum* (Brno, 1818), *Kranjski Stanovski Muzej* (Ljubljana, 1821) és *Národní Muzei* (Zágráb, 1846).

12.) A szaktudományok kialakulása igényelte tudományos háttérmúzeumok létrejöttét. Ez az igény hívta életre az országos szakági múzeumokat, amelyek valódi háttérbázist jelentettek a régészet, művészettörténet és a néprajz területén. A korábbi egységes gyűjtőmúzeum eszméje helyébe így a szakági múzeum koncepciója lépett: „*a magyarországi kulturális elit ... már a nemzeti (a nemzet birtokában lévő) kincsek megőrzésének differenciált intézményi struktúrájában gondolkodott*” (Tóth Ferenc). Az

alapítás egyes esetekben magánkezdeményezéssel történt, az intézményesítés viszont a költségvetési törvényben történt meg (Iparművészeti Múzeum, Technológiai Múzeum; a Szépművészeti Múzeum alapítását szintén egy költségvetési jellegű jogszabály, a „millenniumi” törvény — *a honalapítás ezredik évfordulójának megörökítésére alkotandó művekről* szóló **1896. évi VIII. törvénycikk** — rendezte). Más esetekben az állam vásárolt meg magángyűjteményeket, és ezekből külön törvénnyel hozott létre új intézményt (Országos Képtár: *a herceg Eszterházy-féle képtár, kézrajz- és rézmetszet-gyűjtemény megvétele tárgyában* megalkotott **1871. évi XI. törvénycikk**, Országos Ráth György Múzeum: *az „Országos Ráth György Muzeum” létesítéséről* szóló **1907. évi XIII. törvénycikk**), de az is előfordult, hogy egy hagyaték megvásárlásakor megvolt ugyan a szándék önálló múzeum megalapítására, de az mégsem valósult meg (Lotz-hagyaték: *Lotz Károly művészi hagyatékának az állam részére való megszerzéséről* szóló **1907. évi XII. törvénycikk**). Egy esetben gyűjteményi anyag átcsoportosításával hoztak létre újabb múzeumot, amely aztán költségvetési intézményként működhetett (Magyar Történelmi Képcsarnok).

13.) A vidéken egyre erősebb múzeumalapítási láz elősegítette a hálózatos múzeumi rendszer kiépülését. A társadalmi igény által létrehívott, eleinte egyesületi múzeumok előbb-utóbb vármegyei vagy városi fenntartásba kerültek, sőt később már a törvényhatóságok maguk is alapítottak muzeális intézményeket.

14.) A regionális múzeumok — saját gyűjtőterületükön — a Nemzeti Múzeum korábbi elképzelését tükrözve, egyfajta „mini” nemzeti múzeumként továbbra is megvalósították az egységes gyűjtőmúzeum eszméjét, hiszen gyűjtőkörük a lehető legtöbb szakágra kiterjedt. Erre a legjobb példa az 1887-től szervezett Fővárosi Múzeum volt.

15.) A gyűjtőköri és gyűjtőterületi kérdések országos rendezetlenségének oka abban keresendő, hogy hiányzott az egységes kultúrpolitikai irányítás. A dualizmus idején létrehozott bizottságok és tanácsok működésére elsősorban a reprezentáció volt jellemző, munkájuk során éles határvonalat húztak a Nemzeti Múzeum és a vidéki múzeumok között, a többi országos múzeum működését egyáltalán nem vették figyelembe. A kérdéskör törvényi szintű rendezésére csak az első világháború után került sor.

16.) A dualizmus idején jött létre először a múzeumok felügyeletére és támogatására központi szakigazgatási szerv, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége (a továbbiakban: MKOF), amely önálló, a költségvetési törvényben biztosított költségvetéssel rendelkezett. A rendszeren belüli önkormányzati jelleget a Múzeumok és Könyvtárak

Országos Tanácsa biztosította. A felügyeleti rendszerhez való csatlakozás azonban nem volt kötelező, így sok múzeum ki is maradt, mivel fenntartóik túlzott beavatkozásnak tartották az MKOF működését. Az évenként célhoz kötötten kiutalt államsegély (amely be- és elszámolási kötelezettséggel járt) és a folyamatos szakmai felügyelet összességében kedvező hatást gyakorolt a magyar múzeumügyre; bizonyítva, hogy ilyen központi irányító szervre szükség van. Az MKOF megjelenésével a magyar múzeumok három részre oszlottak szét: az állami költségvetés által fenntartott múzeumok (1), az MKOF által felügyelt („regisztrált”) múzeumok (2), valamint a nem állami fenntartású, illetve nem az MKOF égisze alatt működő muzeális intézmények (3) csoportjaira. Az MKOF teljes elbürokratizálódása, működésének nem megfelelő volta ugyanakkor nagyban hozzájárult a vidéki intézmények egyszerű közművelődési intézménnyé alakulásához, mivel azokat nem tudta bekapcsolni a magyar tudomány szervezetébe. Mindezeknek „köszönhető”, hogy 1922-ben a szervezet áldozatul esett a költségvetési okokból véghezvitt intézménymegszüntetésnek.

17.) Az első igazán átfogó múzeumi törvények a két világháború közti időszakban születtek meg. Az 1922-es (*nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről* szóló **1922. évi XIX. törvénycikk**) és az 1934-es (*a Magyar Nemzeti Múzeumról* szóló **1934. évi VIII. törvénycikk**) jogszabályok az országos gyűjtőterületű (ahogy akkor mondták nagy nemzeti) közgyűjteményeink sorsát rendezték, míg az 1929-es (*A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről* szóló **1929. évi XI. törvénycikk**) már nem egy konkrét intézmény(típus)t szabályozott, hanem valódi ágazati törvénynek tekinthető, ebben a minőségében Magyarország történetében az első ilyen múzeumi törvényünk.

18.) Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejöttével egyrészt sikerült megmenteni a nagy magyar közgyűjteményeket, átmenteni a dualizmus idejéből megörökölt intézményhálózatot, másrészt az intézményösszeség („tudományos nagyüzem”) működését az országgyűlés a szakszerűség és az önkormányzatiság alapjára helyezte, összefogta őket egy nagy országos tudományos autonómiába: létrehozva ezzel a közgyűjteményi ágazat — mai szóval — középirányító szervét. Az önműködő funkcionális egység hatáskör-átruházás eredménye volt: a kultusztárca átengedte a közvetlen igazgatási feladatokat a kompetensebb gyűjteményegyetemi tanácsnak. A tekintélyessé vált szervezet finanszírozásához azonban hiányoztak az anyagi eszközök, ezért 1934-ben sor került „degradálására” (részleges lefokozására): a „kemény jobboldal” szükségtelen és költséges tehernek tartotta a „tudósok önkormányzat”-át, bár megkezdődött a szükséges bürokrácia kiépítése (Gazdasági Hivatal),

a Magyar Nemzeti Múzeumra átnevezett szervezet autonómiája csökkent. A Gyűjteményegyetem későbbi értékelései eltérőek, szerepe vitatott, a rendszerváltozás előtt kifejezetten negatív volt: „*A Gyűjteményi Egyletem (sic!) eszméje nem valósította meg a múzeumok nemzeti értékeinek összefogását, zsákutcába futott, s az egyre jobban gomolygó viharfelhők, a háború újabb megpróbáltatásai, a múzeumügy súlyos veszteségeivel lezárta a polgári fejlődés korszakát.*” (Korek József)

19.) Az 1929-es ágazati törvény számos eljárásjogi szabályt meghatározott, világos fogalomhasználatával komoly előrelépést jelentett, de hiányzott belőle a múzeumtipológia (ezt a jogalkalmazó valójában a törvényt megalapozó előtanulmányokban találhatta meg). Ugyanakkor a törvény azzal, hogy a teljes vidéki múzeumügyet a tudományos autonómia hatásköre alá helyezte, újabb jelentős előrelépést tett a Magyary Zoltán által megfogalmazott tudományos autonómia tényleges megvalósítása irányába. Magyary rendszerében a múzeumok közintézet besorolással, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek alárendelt szervekként szerepeltek, függetlenül attól, hogy állami, felekezeti, községi (városi) vagy egyéb fenntartásban működtek.

20.) A jogszabályokból kirajzolódó új rendszer komoly hozadéka, hogy a múzeumi állások betöltése kapcsán világosan megfogalmazta az előfeltételeket, és a magyar múzeumügyben először kiérlelt minősítési, valamint teljesítményértékelési rendszert határozott meg.

21.) 1945 után a múzeumügy szabályozását nem az országgyűlés által elfogadott törvény, hanem a kollektív államfői testület, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által megalkotott törvényerejű rendelet tartalmazta (*a múzeumokról és műemlékekről* szóló **1949. évi 13. törvényerejű rendelet**, a továbbiakban MMTvr.). Ezzel megszakadt az 1807 óta élő magyar közjogi hagyomány, miszerint a múzeumok ügye országgyűlési tárgyalást igényel. A változás nyilvánvalóan az új mechanizmus eredménye volt: az MDP Központi Vezetősége által megtárgyalt javaslatot vitatta meg a minisztertanács, majd az onnan ritkább esetben az országgyűlés, vagy gyakrabban az Elnöki Tanács elé került. „*Az országgyűlés gyakorlatilag elvesztette jogalkotó funkcióját, miközben fontos rendelkezések törvényerejű rendeletekben, alacsonyabb szintű jogszabályokban jelentek meg, amelyek mind párthatározatokon alapultak.*” (Benyák Adrienn) Mivel az országgyűlés alig ülésezett, az Elnöki Tanács gyakorlatilag átvette törvényalkotási jogkörét; nyilvánvaló, hogy a múzeumügy sem képezhetett kivételt: nem érdemesítették arra, hogy ágazati szabályozását a parlament elé terjesszék.

22.) Az MMtvr. leválasztotta a könyvtár- és levéltárügyet a múzeumügyről, viszont új elemként beemelte a műemlékvédelmet; ezért a jogszabályt múzeumi és örökségvédelmi törvénynek tekinthetjük. Alá kell azonban húzni, hogy ezt a kortársak számára furcsa megoldást nem szakmai érvekkel indokolták, ráadásul a műemlékes szakma jelentős részének ellenállását váltotta ki.

23.) Az MMtvr. vitathatatlan érdeme a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja létrejötte, hiszen az önkormányzatiság felszámolása ellenére maradt a múzeumügy élén egy középírányító szerv, így a terület elvben megőrizhette szakmai autonómiáját. Megszüntetése éppen ezért volt katasztrofális hatással a magyar múzeumügyre.

24.) A középírányítói feladatköröket a tárca múzeumi főosztálya vette át, amely azonban ezeknek a feladatoknak nyilvánvalóan nem tudott megfelelni. A rendszer szétaprózódott lett, hiányzott az egységes *szakmai* irányítás.

25.) Az új múzeumi „törvény”, a *muzeális emlékek védelméről* szóló **1963. évi 9. törvényerejű rendelet** (a továbbiakban: Mtvr.) nagy előnyének tartották, hogy egységes keretbe tudta foglalni a különböző — alap és kiegészítő — szakágakat, és mindezt összhangba hozta a kulturális terület, illetve a jogalkotás különböző területein kialakult szocialista jogelméletekkel és joggyakorlattal. Hibájának róhatjuk fel viszont, hogy gyakran a múzeumügy alapvető elvi kérdéseit sem tisztázta, így ezek rendezésére alacsonyabb szintű jogszabályokban került sor (például múzeumtipológia, a feltárási jogosultság meghatározása stb.).

26.) Az Mtvr. szakított azzal a korábbi magyar közjogi hagyománnyal, amely országos múzeum alapításához parlamenti — azaz törvényi szintű — jóváhagyást írt elő, ezt a jogkört a kormány kapta meg.

27.) Az Mtvr. nem kezelte azt a hierarchikus helyzetet, amely 1929 után kialakult: számtalan múzeumtípus jött létre, amelyek típusonként igényeltek volna törvényi szintű és részletes szabályozást (definíciót és igazgatási szabályokat). Az Mtvr. azonban ennek a kívánalomnak nem, illetve csak részlegesen tett eleget.

28.) Azt Mtvr. alapján megalkotott alacsonyabb szintű jogszabályok gyűjteményéből jött létre a múzeumi ügyrend, amelyet a tárca a múzeumi működést megkönnyítő vezérfonalnak szánt. A megannyi praktikus ismeretet tartalmazó kiadvány csak „múzeumi zöld könyv”-ként vonult be a múzeumi közbeszédbe.

29.) Az Mtv. által bevezetett, országos múzeumok által gyakorolt műtárgy-felügyeleti rendszer pozitív hozadéka volt — az egyes műtárgyak sorsának nyomon követése mellett — az országos múzeumok adattárainak kialakulása.

30.) A megyei múzeumi szervezetek felállítása felkészületlenül érte a megyei tanácsokat, ugyanakkor a hálózat kialakításával a vidéki múzeumok előnyösebb helyzetbe kerültek, az új irányítási rendszerben magasabb szintű működésre nyílt lehetőségük: a szakma — a fenntartók segítségével — előnyt kovácsolt a döntésből. A megyei múzeumi szervezetek adták a múzeumlátogatók felét, az elkövetkező évtizedekben folyamatosan bővültek, és a magyar vidék tényleges kulturális-tudományos központjaivá váltak. Nem véletlen, hogy az MSZMP KB rendszeresen tárgyalt témája volt a megyei múzeumi szervezetek helyzete, hiszen költségvetésükkel együtt jelentőségük is egyre nőtt, az 1960-as évek végén tapasztalható megtorpanás után a vidéki múzeumfejlesztések újabb lendületet vettek. A háttérben rendszerint pártpolitikai döntések húzódtak (alapvetően *közművelődési* célkitűzésekkel: például munkásművelődés), és miközben már országos tudományos kutatási projektekbe is bekapcsolódhattak a megyei múzeumok (sok fontos szakmai műhely alakult meg), az ágazati minisztérium csak későn, az 1970-es években kezdte meg a szakmai feladatok országos szintű koordinálását — tegyük hozzá: kevés eredménnyel.

31.) A rendszerváltozással együtt járó átalakulás — az önkormányzati rendszer létrejötte, a tudománypolitika céljainak újrafogalmazása, a múzeumok szerepének változása — új ágazati törvény megalkotását indokolta, de erre csak hosszas előkészítés után, a második szabadon választott országgyűlés működése idején került sor.

32.) A kivételes eljárásban elfogadott kulturális szaktörvény, *a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló **1997. évi CXL. törvény** (a továbbiakban: kulturális törvény) valójában jóval nagyobb területet, több ágazatot fedett le. Tulajdonképpen négy ágazati törvényt rejtett magában: egyaránt szabályozta a kulturális javak és a régészeti örökségvédelem (1), a múzeumügy (2) és a könyvtárügy (3), valamint a közművelődés (4) kérdéseit, ezért indokolt lehet egyenesen „kultúrpolitikai kódex”-nek nevezni. A kulturális törvény a klasszikus örökségvédelmi triászból kettőt (kulturális javak és régészeti örökségvédelem) együtt szabályozott a múzeumüggyel. Ez nem példa nélküli, sőt megfelel a magyar hagyományoknak, viszont hiányzik a műemlékügy, illetve nem beszélhetünk egységes közgyűjteményi törvényről sem, hiszen a múzeumügy mellé csak a könyvtárügy került a kulturális törvénybe, a levéltárügy már 1995-ben önálló törvényt kapott. A kulturális

törvény ugyanakkor világos múzeumtipológiát tartalmazott, és visszaállította azt a közjogi hagyományt, hogy az országos múzeumok alapítása országgyűlési hatáskörbe tartozik.

33.) Az ágazati irányítás kiteljesedése érdekében a kulturális törvény elfogadása után folyamatosan jelentek meg annak múzeumokat érintő végrehajtási rendeletei. Ezek közül a legfontosabbak *a régészeti feltárásokról és az engedélyezési eljárásról* szóló **9/1999. (VII.16.) NKÖM rendelet**, *a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről* szóló **20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendelet**, *a muzeális intézményekben folytatható kutatásról* szóló **47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet** és *a muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról* szóló **20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet**. Ugyanakkor a szakma elvárásai ellenére, mindmáig nem készült el az új múzeumi ügyrend, ahogyan nagyon hiányzik egy Múzeumi Etikai Kódex is.

34.) *A kulturális örökség védelméről* szóló **2001. évi LXIV. törvény** elfogadása óta az örökségvédelem (műemlékvédelem, régészet, kulturális javak) hazánkban önálló kódexszel rendelkezik, ezzel lezárultnak tekinthető a másfél évszázados vita és bizonytalanság, elvált egymástól a közgyűjteményügy és az örökségvédelem ágazati szabályozása. Az örökségvédelmi törvény megteremtette az integrált örökségvédelem rendszerét: megszüntette a különböző hatósági, engedélyezési eljárások átfedéseit, mert egységes keretbe foglalta azokat.

35.) 2007-ben egy pártpolitikai okokból kiadott miniszteri rendelet (21/2007. (III. 26.) OKM rendelet) súlyosan megsértette a kulturális és az örökségvédelmi törvény, valamint az önkormányzati törvény alkotmányos alapelveken nyugvó egységes rendszerét. Ez a kisiklás a tárgyalt korszak utolsó négy évét beárnyékolta, és súlyos válságot idézett elő a magyar múzeumügyben.

XII. Zárszó

2000. szeptember 1. óta vagyok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának oktatója; az eltelt időszak felében fő-, másik felében félállásban. Fő kutatási területem a középkori és kora újkori pénztörténet, azonban egy hosszúra sikerült kitérőnek köszönhetően nyolc esztendőn keresztül részt vettem a múzeumi jogalkotásban: megyei múzeumigazgatóként (Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága: 2007–2010, 2011–2012), múzeumigazgatóként (Ferenczy Múzeum, Szentendre: 2013–2015), kultúrpolitikaért felelős helyettes államtitkárként (Nemzeti Erőforrás Minisztérium: 2010–2011), a Megyei Múzeumok Igazgatóságainak Szövetsége, majd a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége elnökeként (2011–2015). Tagja voltam az Oktatási és Kulturális Minisztérium Kulturális Ágazati Szakmapolitikai Tanácsának (2009–2010) és a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjteményi Kollégiumának (2012–2015).

Megbízásaim ellátása során nagy hangsúlyt fektettem arra, hogy a joganyag folyamatos alakulásának figyelemmel kísérése mellett megismerjem annak történeti gyökereit is. A megszerzett ismeretanyagnak köszönhetően 2016-ban kismonográfiát tettem közzé a régészeti örökségvédelemre vonatkozó történeti és hatályos joganyagról.⁴⁷⁸ Munkám eleddig az egyetlen ilyen témájú összefoglalás, de abban bízom, hogy az általam felvetett gondolatokat más kutatók továbbgondolják, eredményeimet továbbfejlesztik. A monográfia megjelenését több tudományos közleményem előzte meg és követte; tárgyban eredményeimről rendszeresen beszámoltam konferenciákon is.

Tevékenységem a kulturális örökségvédelem három pillére — műemlékvédelem, régészeti örökségvédelem, kulturális javak védelme — közül elsősorban a másodikra (régészet) és a múzeumügyre fókuszált. Hazánkban a három örökségvédelmi terület és a múzeumügy olykor közös, olykor külön jogszabályokban nyerte el a megfelelő szabályozást, de a hatályos magyar jog (*a kulturális örökség védelméről* szóló **2001. évi LXIV. törvény**) a teljes kulturális örökségvédelmet — úgy tűnik, végleg — leválasztotta a múzeumügyről.

⁴⁷⁸ GYÖNGYÖSSY 2016.

A tudományos közleményeimben vizsgált témák közül szeretném kiemelni az akkor komoly aktualitással bíró megelőző feltárások ügyét, amelyet — távolságot tartva az aktuálpolitikai felhangoktól, elsősorban jogi szempontból — külön szakkikkben vizsgáltam meg, egyúttal több javaslatot is megfogalmaztam a lehetséges megoldás érdekében.⁴⁷⁹ Az általam kidolgozott három modell kapcsán tanulmányomat a későbbi jogalkotás is hasznosítani tudta. *(Bár az értekezésben a tudományos etika szabályainak megfelelően távolságot tartottam a politikától, nem kívánom elhallgatni, hogy 2007–2010 között több ellenzéki képviselő számára végeztem szakértői munkát tárgybani parlamenti felszólalások, interpellációk és kérdések előkészítése kapcsán. A FIDESZ kulturális kabinetje tagjaként közreműködtem a múzeumokra vonatkozó program elkészítésében, amely megjelent az alábbi füzetben: Minőség a kultúrában. Magyarország kulturális stratégiájának alapjai. (Stratégiai Füzetek 2.) FIDESZ – Magyar Polgári Szövetség, Budapest, 2009.)* Még 2007-ben Pest Megye Önkormányzatának felkérésére részt vettem a megyei múzeumok feltárási jogát elvonó miniszteri rendelet kapcsán beadott alkotmánybírósági beadvány (807/B/2007) elkészítésében. *A régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 18/2001. (X.18.) NKÖM rendelet módosításáról szóló 21/2007. (III.26.) OKM rendelet* ugyanis sértette *a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény* vonatkozó rendelkezéseit, mert a régészeti feltárások, a dokumentálás és a feldolgozás jogának jelentős részét a fenti törvényekben nevesített jogosultak helyett a törvényekben nem szereplő új intézménynek adta át, ez pedig nem tekinthető másnak, mint a végrehajtási jogszabály alkotására vonatkozó törvényi felhatalmazás, valamint a jogalkotási törvény megsértésének. A szabályozás 2010-ben ennek megfelelően egyébként módosult, így az alkotmánybírósági beadvány okafogyottá vált.

A régészeti örökségvédelem jogszabályi változásait igyekeztem nyomon követni, elképzeléseimről és kutatási eredményeimről konferenciákon számoltam be („Konferencia a régészeti örökségvédelemről és a múzeumok szerepvállalásáról.” Pesti Vármegyeháza, 2010. március 1.: Állami szerepvállalás és a megelőző feltárások; „Konferencia a régészeti örökségvédelemről és a múzeumok szerepvállalásáról 2.” Pesti Vármegyeháza, 2011.

⁴⁷⁹ GYÖNGYÖSSY 2010.

március 1.: Jogszabályi változások a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feltárások területén; Közös múlt — közös feladat. Szakmai konferencia a régészeti örökségvédelem intézményi helyzetéről. Szentés, Megyeháza Konferencia Központ, Díszerem, 2014. május 15.: Intézménytípusok az örökség védelmében). Elemzéseimben a helyzetfelmérésen, az intézmények erősségeinek és gyengeségeinek bemutatásán túl arra törekedtem, hogy egyúttal a további jogalkotás számára javaslatokat fogalmazzak meg: szentesi előadásomban például felvettem a régészeti akkreditáció rendszerének bevezetését — erre rövidesen rendeletalkotással sor is került. A vita arról, hogy a múzeumok milyen szerepet játszhatnak a régészeti örökségvédelemről, vezetett oda, hogy a múzeumügy honi jogi alapjait feltárjam, értékeljem.

Múzeumi és örökségvédelmi jogalkotás, kulturális igazgatás

Hasonlóan fontosnak tartottam, hogy a múzeumügy jogszabályi változásait értékeljem, konferenciákon ismertessem („Rendszerváltás a magyar múzeumi életben?” Pesti Vármegyeháza, 2013. március 1.: A Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége, a vidéki múzeumok megújult szervezete; Múzeum, mint tantárgy — megújuló múzeumok és az iskolarendszer, Paksi Képtár, 2013. október 11.: Vidéki múzeumok elképzelései, javaslatai a múzeumi intézményi rendszer átalakulásának és a MOKK koncepciójának tükrében), valamint a szükséges átalakításokról folytatott vitákban is részt vettem⁴⁸⁰, legutóbb a Múzeumcafé „Hiány” című körkérdésére készítettem írásos hozzászólást.⁴⁸¹ Tudományos tevékenységem mellett — a tárca felkérésére — 2012-ben részt vettem a vidéki múzeumi hálózat átalakítását megelőző egyeztetési folyamatban.

A régészeti örökségvédelem utolsó tizenöt évének intézményi változásait háttérelmzésben foglaltam össze, a jogszabályi változásokat részletesen értékeltem.⁴⁸² Készítettem továbbá egy rövid összefoglalást a régészet számára kiemelt jelentőséggel bíró kincstalálás hatályos szabályozásáról.⁴⁸³ Nyomon követtem az örökségvédelmi jogalkotást,

⁴⁸⁰ LIMBACHERNÉ – SZENTKUTI – KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY – HORVÁTH 2011.

⁴⁸¹ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2018b.

⁴⁸² KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2016a.

⁴⁸³ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2016b.

így bemutattam a régészeti akkreditáció rendszerét⁴⁸⁴, ahogyan értékeltem a 2017-es év előremutató örökségvédelmi jogalkotását is.⁴⁸⁵

2015-ben felkérést kaptam a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Deák Ferenc Továbbképző Intézetétől a *jogi szakokleveles kultúraszervező menedzser* képzés keretén belül a „Kulturális igazgatás és projektmenedzsment” című tantárgy kidolgozására és oktatására.⁴⁸⁶ A képzés a kultúra és a művészet közvetítésével foglalkozó intézmények, nonprofit szervezetek, vállalkozások, NGO-k, stb. vezetői számára biztosítja a vezetői, valamint más szervező-menedzseri feladataihoz kapcsolódó alapvető jogi és gazdasági, szervezési ismeretek megszerzését, így az általam oktatott tárgy jelenti a hidat a hagyományos jogi ismeretek és a kulturális szféra között. A képzésen belül több hallgató szakdolgozati témavezetője voltam, illetve záróvizsga-bizottsági tagként is közreműködtem.

Nem elfeledve, hogy kutatásaim főiránya a középkori és kora újkori Magyarország pénztörténete, szerettem volna egy második kutatási ágazatot (múzeumügy / régészeti örökségvédelem jogi szabályozásának története, illetve a hatályos szabályozás) is felépíteni: bízom abban, hogy ezt a törekvésemet sikeresen megvalósítottam. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán főállású egyetemi docensként oktatok (Történeti Intézet, Történelem Segédtudományai Tanszék); az Emberi Erőforrások Minisztériuma által numizmatika, régészet, történeti muzeológia szakágakban bejegyzett kulturális szakértő, valamint a Miniszterelnökség által régészet szakterületen nyilvántartott örökségvédelmi szakértő vagyok. Érdeklődésem a régészet, a numizmatika és a történeti muzeológia mellett kiterjed a teljes múzeumi területet érintő jogalkotási folyamatokra. Tudományos munkásságom naprakészen megtalálható a Magyar Tudományos Művek Tárában (www.mtmt.hu). Okleveles jogász végzettségem „továbbfejlesztéseként” vállalkoztam *egyéni felkészülőként* (újabb) doktori tanulmányokra, ezúttal a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskolája keretében. Bízom abban, hogy az elvégzett munka eredményeként elkészült doktori értekezés olyan kézikönyvvé válhat, amelyet egyaránt hasznosíthat a jogalkotó és a jogalkalmazó az újabb döntéshozatali folyamatokban.

⁴⁸⁴ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2016c.

⁴⁸⁵ KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2018a.

⁴⁸⁶ Vesd össze: (<http://jak.ppke.hu/deak-ferenc-intezet/erdeklokoknek/kepzesek-nem-jogaszoknak/jogi-szakokleveles-kulturaszervezo-menedzser>, letöltés ideje: 2018. június 9.

A témában megjelent publikációk jegyzéke

Könyv:

GYÖNGYÖSSY Márton: A kincstalálástól az ásatásig. A régészeti feltárási jog története és hatályos szabályozása Magyarországon. Bp.: Martin Opitz, 2016. 223 o., 9 táblázat ISBN 978-963-9987-18-0

Tudományos folyóiratok cikkei:

GYÖNGYÖSSY Márton: Das Archäologische Institut der Budapester Universität um 1900. Kurze Bemerkungen zum Thema einer Konferenz. Archaeologiai Értesítő 128. (2003) 257–259.

GYÖNGYÖSSY Márton: A megelőző feltárások jogi és intézményi keretei. Az állami szerepvállalás változásai és dilemmái. Múzeumi közlemények 2010. 1. sz. 6–11.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: Felvetések a régészeti akkreditációról: a régészeti gyűjtőkörű múzeumok minősítésének új rendszere. Múzeumcafé 55–56. (2016: 5–6. sz.) 59–62.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: Újabb változások a régészeti örökségvédelem hazai rendszerében. Múzeumcafé 63–64. (2018: 1. sz.) 55–60.

Interneten elérhető publikációk:

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: Az elmúlt tizenöt év a magyar régészeti örökségvédelemben. Háttérelmzés a jogszabályi változásokhoz. epiteszforum.hu, 2016. augusztus 9. (<http://epiteszforum.hu/az-elmult-tizenot-ev-a-magyar-regeszeti-oroksegevedelemben>, letöltés ideje: 2017. június 5.)

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: A kincstalálás hatályos szabályozásáról. Magyar Múzeumok, 2016. augusztus 11. (http://magyarmuzeumok.hu/tema/3478_a_kincstalalas_hatalyos_szabalyozasarol, letöltés ideje: 2017. június 5.)

Recenzió:

GYÖNGYÖSSY Márton: (Rec. Magyar régészet az ezredfordulón. Főszerkesztő: Visy Zsolt. Budapest, 2003.) Numizmatikai Közlöny 102–103. (2003–2004) 163–164.

Viták, körkérdések:

LIMBACHERNÉ LENGYEL Ágnes – SZENTKUTI Károly – KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton – HORVÁTH László: Működőképesek-e a jelenlegi megyei múzeumi szervezetek, vagy inkább érdemes lenne átszervezni azokat, és ha igen, hogyan? Múzeumcafé 5. (2011: 25. sz.) 26–30.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY Márton: Mit érez HIÁNY-nak a maga területén vagy a hazai múzeumi rendszerben, milyen HIÁNY-osságot tart a legégetőbbnek? A Múzeumcafé körkérdése. Múzeumcafé 63–64. (2018: 1. sz.) 70–71.

Előadások:

„Konferencia a régészeti örökségvédelemről és a múzeumok szerepvállalásáról.” Pesti Vármegyeháza

2010. március 1.: Állami szerepvállalás és a megelőző feltárások

„Konferencia a régészeti örökségvédelemről és a múzeumok szerepvállalásáról 2.” Pesti Vármegyeháza

2011. március 1.: Jogsabályi változások a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feltárások területén

„Rendszerváltás a magyar múzeumi életben?” Pesti Vármegyeháza

2013. március 1.: A Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége, a vidéki múzeumok megújult szervezete

Múzeum, mint tantárgy — megújuló múzeumok és az iskolarendszer, Paksi Képtár

2013. október 11.: Vidéki múzeumok elképzelései, javaslatai a múzeumi intézményi rendszer átalakulásának és a MOKK koncepciójának tükrében.

Közös múlt — közös feladat. Szakmai konferencia a régészeti örökségvédelem intézményi helyzetéről. Szentés, Megyeháza Konferencia Központ, Díszterem

2014. május 15.: Intézménytípusok az örökség védelmében

XIII. Felhasznált források és irodalom

Levéltári kutatás során feltárt források (előterjesztések és jegyzőkönyvek)

A Minisztertanács felterjesztése a múzeumokról és műemlékekről szóló törvényerejű rendelet tervezetének felterjesztése törvényerejű rendeletként való megalkotása végett: MNL OL XVIII-2-a-132/11/1949. (4. doboz)

A Minisztertanács elnökének felterjesztése a múzeumok és műemlékekről szóló 1949. évi 13. sz. tvr. módosítása tárgyában: MNL OL XVIII-2-a-101/39/1952. (9. doboz)

A Minisztertanács elnökhelyettesének felterjesztése a műszaki emlékek védelméről szóló törvényerejű rendelet megalkotására vonatkozóan: MNL OL XVIII-2-a-0010/3–6/1954 (12. doboz)

A Minisztertanács elnökhelyettesének felterjesztése a múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. sz. tvr. kiegészítésére és módosítására vonatkozóan: MNL OL XVIII-2-a-0010/15, 16, 17/1954. (12. doboz)

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány előterjesztése a muzeális emlékek védelméről szóló törvényerejű rendelet megalkotására: MNL OL XVIII-2-a-9. tvr./1963. (46. doboz)

A muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. számú tvr. módosítása: MNL OL XVIII-2-a-1975. évi 6. sz. tvr. (111. doboz)

A muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet módosításáról és kiegészítéséről: MNL OL XVIII-2-a-1981. évi 19. sz. tvr. (143. doboz)

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. november hó 14-én megtartott 6. számú ülésének gyorsírói jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1949. november 14. ülés (1. doboz)

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. december hó 27-én, reggel 9-kor megtartott 18. ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1952. december 27. ülés (4. doboz)

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1954. február hó 23-án, d.e. 9-kor megtartott 3. ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1954. február 23. ülés (5. doboz)

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1954. május hó 11-én, d.e. 9-kor megtartott 5. ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1954. május 11. ülés (5. doboz)

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1963. május hó 10-én délelőtt 10 órakor megtartott ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1963. május 10. ülés (7. doboz)

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1975. február 28-án tartott ülésének jegyzőkönyve: MNL OL XVIII-2-b-1975. február 28. (15. doboz.)

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1981. augusztus 28-án megtartott üléséről készült jegyzőkönyv: MNL OL XVIII-2-b-1981. augusztus 28. (28. doboz.)

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1981. szeptember 25-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyv: MNL OL XVIII-2-b-1981. szeptember 25. (28. doboz.)

Interneten közzétett források

A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló T/4747. számú törvényjavaslat teljes szövege, módosítók, szavazás, felszólalók (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1994–1998, kihirdetett törvényjavaslatok és határozati javaslatok): <http://www.parlament.hu/iromany/04747ir.htm> (letöltés ideje: 2018. május 14.)

A kulturális örökség védelméről szóló T/4027. számú törvényjavaslat indokolással (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 1998–2002): <http://www.parlament.hu/irom36/4027/4027.htm> (letöltés ideje: 2018. július 4.)

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról szóló T/15888. számú törvényjavaslat indokolással (Magyar Köztársaság Országgyűlése, 2002–2006): (<http://www.parlament.hu/irom37/15888/15888.pdf>, letöltés ideje: 2018. július 23.)

„Előterjesztés a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójára anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet módosításáról”, oktatási és kulturális miniszter, 2007. február. 21., a véleményezési határidő: 2007. február 26.

(http://www.nefmi.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/regesz_tervezet_070221.pdf,

letöltés ideje: 2016. július 16.)

Kiadott források

ALKOTMÁNYJOG = Alkotmányjog. Jogszabálygyűjtemény. Szerk. Kukorelli István. (Osiris Tankönyvek) Osiris Kiadó, Budapest, 1996. (második, átdolgozott kiadás)

ALSÓTÁBLA 1843/44 = Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. VI. kötet. Szerkesztette és saját költségén kiadta Kovács Ferenc. Franklin Társulat, Budapest, 1894.

CJH 5 = Magyar törvénytár. 1740–1835. évi törvéncikkek. Fordította Csiky Kálmán, magyarázatokkal és utalásokkal kíséri Márkus Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 5.) Franklin Társulat, Budapest, 1901.

CJH 6 = Magyar törvénytár. 1836–1868. évi törvéncikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 6.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

CJH 7 = Magyar törvénytár. 1869–1871. évi törvéncikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 7.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

CJH 8 = Magyar törvénytár. 1872–1874. évi törvénycikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 8.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

CJH 9 = Magyar törvénytár. 1875–1876. évi törvénycikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 9.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

CJH 10 = Magyar törvénytár. 1877–1878. évi törvénycikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 10.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

CJH 12 = Magyar törvénytár. 1881. évi törvénycikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 12.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

CJH 13 = Magyar törvénytár. 1882–1883. évi törvénycikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 13.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

CJH 14 = Magyar törvénytár. 1884–1886. évi törvénycikkek. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 14.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

CJH 19 = Magyar törvénytár. 1896. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Márkus Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 19.) Franklin Társulat, Budapest, 1897.

CJH 23 = Magyar törvénytár. 1900. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Márkus Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. 23.) Franklin Társulat, Budapest, 1901.

CJH 28 = Magyar törvénytár. 1906. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Márkus Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 28.) Franklin Társulat, Budapest, 1907.

CJH 29 = Magyar törvénytár. 1907. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Márkus Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 29.) Franklin Társulat, Budapest, 1908.

CJH 33 = Magyar törvénytár. 1911. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Márkus Dezső. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 33.) Franklin Társulat, Budapest, 1912.

CJH 44 = Magyar törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Térfy Gyula. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 44.) Franklin Társulat, Budapest, 1923.

CJH 45 = Magyar törvénytár. 1923. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Térfy Gyula. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 45.) Franklin Társulat, Budapest, 1924.

CJH 48 = Magyar törvények. 1926. évi törvénycikkek. (Az összes élő törvények tárgymutatójával). Jegyzetekkel ellátta Térfy Gyula. (Codex Hungaricus. Magyar Törvények. Az alkalmazásban levő magyar törvények gyűjteménye. 44.) Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, é. n.

CJH 51 = Magyar törvények. 1929. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Térfy Gyula. (Codex Hungaricus. Magyar Törvények. Az alkalmazásban levő magyar törvények gyűjteménye.) Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, [1930.]

CJH 56 = Magyar törvénytár. 1934. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátták Degré Miklós és Várady-Brenner Alajos. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 56.) Franklin Társulat, Budapest, 1935.

CJH 66 = Magyar törvénytar. 1947. évi törvenycikkek. Jegyzetekkel ellátták Vincenti Gusztáv és Gál László. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. Millenniumi emlékkiadás. 66.) Franklin Társulat, Budapest, é. n.

DEBRECZENI-DROPPÁN 2006 = Debreczeni-Droppán Béla: A Magyar Nemzeti Múzeum első magyar nyelvű szolgálati utasítása és házirendje (1845–1846). Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények 2006. 149–169.

DOKUMENTUMOK 1977 = Dokumentumok a 175 éves Magyar Nemzeti Múzeum történetéből. Összeállította Korek József. Múzeumi Közlemények 1977. (1977: 1–3. sz.) 14–37.

FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ 1987 = A múzeumok távlati fejlesztési koncepciója. Múzeumi Közlemények 1987–1988. (1987–1988) 3–10.

FI 1869/4 = Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának irományai. IV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Főrendi Ház. Irományok. IV.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársulat, Pest, 1871.

FI 1927/7 = Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Felsőházának irományai. VII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Felsőház. Irományok. VII.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1929.

FN 1869/2 = Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának naplója. II. kötet. Hiteles kiadás. Szerk. Maszák Húgó. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Főrendi Ház. Napló. II.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársulat, Pest, 1872.

FN 1906/1 = Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának naplója. I. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés

nyomtatványai. Főrendiház. Napló. I.) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1907.

FN 1927/3 = Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának naplója. III. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Felsőház. Napló. III.) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1929.

HÓMAN = Hóman Bálint: Művelődéspolitikai. (Hóman Bálint Munkái) Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1938.

JNI 3 = József nádor iratai. Harmadik kötet. 1807–1809. Kiadta és magyarázatokkal kísérte Domanovszky Sándor. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabbkori történetének forrásai. József nádor élete és iratai. 4.) Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1935.

KAZINCZY LEVELEZÉSE 5 = Kazinczy Ferencz levelezése. A Magyar Tudományos Akadémia irodalomtörténeti bizottsága megbízásából közzéteszi Váczy János. Ötödik kötet. 1807. május 1. – 1808. június 30. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1894.

KÉZIKÖNYV = A kulturális igazgatás kézikönyve. Szerk. Blahó Pál – Dörnyei István – Szende István. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977. (második kiadás)

KI 1869/2 = Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. II. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. II.) Deutsch-féle Kiadó és Részvénytársaság, Pest, 1870.

KI 1869/3 = Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. III. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. III.) Deutsch-féle Kiadó és Részvénytársaság, Pest, 1870.

KI 1869/4 = Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. IV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IV.) Deutsch-féle Kiadó és Részvénytársaság, Pest, 1870.

KI 1869/13 = Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. XIII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XIII.) Pest-Bécsi Irodalmi és Művészeti Intézet, Deutsch testvérek, Pest, 1872.

KI 1878/24 = Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. XXIV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XXIV.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, [Budapest,] 1881.

KI 1896/4 = Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. IV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IV.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, [Budapest,] 1897.

KI 1896/27 = Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. XXVII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XXVII.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, [Budapest,] 1900.

KI 1906/10 = Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. X. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. X.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1907.

KI 1927/2 = Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. II. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés

nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. II.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1927.

KI 1927/7 = Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. VII. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. VII.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1928.

KI 1927/9 = Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. IX. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IX.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1928.

KI 1927/15 = Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. XV. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. XV.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1929.

KI 1931/9 = Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai. IX. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok. IX.) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1934.

KLEBELSBERG = Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932). Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.

KN 1869/5 = Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Ötödik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. Greguss Ágost. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. V.) Légrády Testvérek, Pest, 1870.

KN 1869/6 = Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Hatodik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. Greguss Ágost, Nagy Iván. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. VI.) Légrády Testvérek, Pest, 1870.

KN 1869/14 = Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizennegyedik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. Nagy Iván. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XIV.) Légrády Testvérek, Pest, 1871.

KN 1872/5 = Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Ötödik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. Nagy Iván. (Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. V.) Magyar Királyi Államnyomda, Buda, 1873.

KN 1875/17 = Az 1875. évi augusztus 28-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizenhetedik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. Nagy Iván. (Az 1875. évi augusztus 28-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XVII.) Magyar Királyi Államnyomda, Buda, 1875.

KN 1881/3 = Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Harmadik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. P. Szathmáry Károly. (Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. III.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, [Budapest,] 1882.

KN 1881/8 = Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Nyolczadik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. P. Szathmáry Károly. (Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. VIII.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, [Budapest,] 1883.

KN 1887/15 = Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Tizenötödik kötet. Hiteles kiadás. Szerk. P. Szathmáry Károly. (Az 1887. évi

szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XV.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, [Budapest,] 1890.

KN 1892/29 = Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Huszonkilencedik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XXIX.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1896.

KN 1896/1 = Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Első kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. I.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1897.

KN 1896/4 = Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Negyedik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. IV.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1897.

KN 1906/5 = Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. V. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. V.) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1907.

KN 1927/9 = Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Kilencedik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. IX.) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1928.

KN 1931/20 = Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. Huszadik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló. XX.) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1934.

KOVÁCS 1971 = A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve. Szerk. Kovács István. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1971.

KÖM 1 = Kossuth Lajos országgyűlési tudósítások. I. 1832. december 17 – 1833. augusztus 4. Sajtó alá rendezte a Keleuturópai Tudományos Intézet Történettudományi Intézetének munkaközössége. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabtkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái I.) Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1948.

KÖM 4 = Kossuth Lajos országgyűlési tudósítások. IV. 1834. december 1 – 1835. augusztus 26. Sajtó alá rendezte Barta István. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabtkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái IV.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.

KÖM 5 = Kossuth Lajos országgyűlési tudósítások. V. 1835. augusztus 27 – 1836. május 2. Sajtó alá rendezte Barta István. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabtkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái V.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

KÖM 11 = Kossuth Lajos 1848/49-ben. I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Barta István. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabtkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái XI.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951.

KÖM 13 = Kossuth Lajos 1848/49-ben. III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész. 1848 szeptember – december. Sajtó alá rendezte Barta István. (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris / Magyarország újabtkori történetének forrásai. Kossuth Lajos összes munkái XIII.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.

NI 1922/2 = Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés irományai. II. kötet. Hiteles kiadás. (Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. Nemzetgyűlés. Irományok. II.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1923.

NN 1922/3 = Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. Harmadik kötet. Hiteles kiadás. (Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló. III.) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1922.

ORSZÁGGYŰLÉS 1807 = Magyar Ország gyűlésének jegyző-könyve / Diarium Comitiorum Regni Hungariae. Landerer Mihály, Pest, 1807.

ORSZÁGGYŰLÉS 1808 = Magyar Ország gyűlésének jegyző-könyve / Diarium Comitiorum Regni Hungariae. Belnay György, Pozsony, 1808.

RE = Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

SZABÁLYZAT 1859 = Albrecht főherceg cs. kir. volt főkormányzónak 1859. jan. 6-án kelt s a budai Helytartótanács osztálya által kibocsátott múzeumi utasításai. Fordította Soós István. In: TÓTH 2017, 385–394.

SZOLGÁLATI SZABÁLYZAT 1889 = A Magyar Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata. A nyomtatvány OSZK-ban található, 217.235.sz. példányának szövegmásolatát Debreczeni-Droppán Béla készítette. A forrásul szolgáló nyomtatvány első lapjára egykorú kézírással rájegyezve: „jövőhagyva 1889. évi III. 8.-án 9970. sz. a.” In: TÓTH 2017, 401–414.

ÜGYREND 1984 = A múzeumi törvény és végrehajtási utasítása. A muzeális közgyűjtemények ügyrendi szabályzata. 1984. Szerk. Hámori János. Központi Múzeumi Igazgatóság, Budapest, 1984.

Feldolgozások

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM = A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. Alapításának századik évfordulója alkalmából írták a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői. Hornyánszky Viktor Császári és Királyi Udvari Könyvnyomdája, Budapest, 1902.

ALMÁSSY – ISTVÁNOVITS 2002 = Almássy Katalin – Istvánovits Eszter: Jósa András Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 157–160.

ANDRÁSSY 1990 = Andrássy Mária: Magyary Zoltán kultúrpolitikai munkássága. In: Magyary Zoltán munkássága. Az 1988. május 28-án, Tatán rendezett tudományos ülés előadói anyaga. Tudományos füzetek. Komárom–Esztergom Megyei Múzeumi Szervezet 5. (1990) 34–40.

ARADI 2008 = Aradi Zsolt: A költségvetési gazdálkodás. In: MVI, 70–77.

B. HORVÁTH 2002 = B. Horváth Csilla: Janus Pannonius Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 166–169.

B. VARGA 2010 = B. Varga Judit: A múzeumpedagógia mint a múzeumi tudás optimális kommunikációja. A londoni Science Museum és egy skóciai science center jó példája. In: Tudás és gyakorlat. Múzeumpedagógiai módszerek — európai példák és hazai alkalmazások. Módszertani fejlesztés. Szerk. Bereczki Ibolya, Sági Iona. (Múzeumi iránytű 5.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2010. 126–134.

BALÁZS 2003 = Balázs György: Múzeumok regisztrációja. Múzeumi Közlemények 2003. (2003: 2. sz.) 20–31.

BALÁZS 2008 = Balázs György: A múzeumi tevékenység etikai szabályozása. In: MVI, 31–32.

BARTAL 1901 = Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae. Jussu et auxiliis Academiae Litterarum Hungaricae condidit Antonius Bartal socius ascriptus Academiae Litterarum Hungaricae. B. G. Teubner – Franklin Társulat, Lipcse – Budapest, 1901. (*reprint*: Budapest, 1983.)

BASICS 2002 = Basics Beatrix: A Magyar Történelmi Képcsarnok. In: PINTÉR 2002, 277–301.

BASICS 2014 = Basics Beatrix: Mitől köz a közgyűjtemény? — A nemzet, az állam, az önkormányzatok vagy a közösség a kulturális emlékek valódi tulajdonosa? Múzeumcafé 40. (2014: 2. sz.) 18–25.

BASICS 2015 = Basics Beatrix: „Amit természet és emberi szorgalom a haza területén létrehozott” — a cseh múzeumok rendszerének kialakulása és mai helyzete. Múzeumcafé 50. (2015: 6. sz.) 18–27.

BASICS 2016a = Basics Beatrix: Képtár és Történelmi Képcsarnok. Múzeumcafé 52. (2016: 2. sz.) 88–101.

BASICS 2016b = Basics Beatrix: Egységben volt az erő. Múzeumcafé 54. (2016: 4. sz.) 99–109.

BASICS 2018 = Basics Beatrix: Példák magyar képzőművészeti adattárakra. Múzeumcafé 65. (2018: 2. sz.) 175–183.

BÁNDI 1984 = Bándi Gábor: A magyar múzeumi hálózat fenntartási és irányítási problémái, 1960–1982. Múzeumi Közlemények 1984. (1984: 1. sz.) 3–15.

BELÉNYESY – VIRÁGOS 2008 = Belényesy Károly – Virágos Gábor: A régészet az ezredforduló után: a régészet helye és szerepe a 21. századi fejlett piacgazdaságban és a tudásalapú társadalomban. Alternatív lehetőségek a régészeti feladatellátásban: egy európai körút tapasztalatai. Archaeologiai Értesítő 133. (2008) 273–289.

BENCZE 2003 = Bencze Géza: Vizsgálat az országos gyűjtőkörű szakmúzeumok körében. Múzeumi Közlemények 2003. (2003: 2. sz.) 6–19.

BENYÁK 2006 = Benyák Adrienn: Az Elnöki Tanács és az Országgyűlés helye és szerepe az államszervezetben 1949–1953 között. Jogtörténeti Szemle (2006: 3. sz.) 35–41.

BERECZKI – KÁLDY – SÁGHI – VÍGH 2010 = Berezcki Ibolya – Káldy Mária – Sági Ilona – Vígh Annamária: Múzeumi szakemberek kompetenciái. In: Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés. Szerk. Berezcki Ibolya, Sági Ilona. (Múzeumi iránytű 4.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2010. 121–130.

BERÉNYI 2006 = Berényi Sándor: A kulturális közigazgatás általános kérdései. A közművelődés és a közgyűjtemények igazgatása. In: Közigazgatási jog. Különös rész. Szerk. Ficzer Lajos – Forgács Imre. (Osiris Tankönyvek) Osiris Kiadó, Budapest, 2006. (Negyedik, átdolgozott kiadás.) 307–335.

BERÉNYI – SCHNEIDER 2018 = Berényi Mariann – Schneider József: Múzeum-e az autómúzeum? Múzeumcafé 66. (2018: 3. sz.) 99–149.

BERLÁSZ 1981 = Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1802–1867. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1981.

BERLÁSZ 1985 = Berlász Jenő: Jankovich Miklós pályaképe és könyvtári gyűjteményei. In: JANKOVICH 23–78.

BÉNYEI 1985 = Béneyi Miklós: A művelődés feladatainak, formáinak és intézményrendszerének átalakulása a polgárosodás időszakában. In: JANKOVICH 11–22.

BÍRÓ – CSÁKÓ – CSÉCSY – FAZEKAS – HARSÁNYI – LESZKOVEN – MISKOLCZI BODNÁR – UJVÁRI 2000 = Bíró György – Csákó Györgyi – Csécsy György – Fazekas Judit – Harsányi Gyöngyi – Leszkoven László – Miskolczi Bodnár Péter – Ujvári Andorné:

Szerződési alaptípusok. Szerk. Bíró György. Novotni Kiadó, Miskolc, 2000. (3., átdolgozott kiadás)

BODÓ 1996 = Bodó Sándor: Múzeumok, muzeális emlékek. In: A kulturális igazgatás. Közigazgatási szakvizsga. Szerk. Kiss Zoltán. BM Kiadó, [Budapest, 1996?.] 31–39.⁴⁸⁷

BODÓ 2016 = Bodó Sándor: A múzeumok története Magyarországon a dualizmus korában. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2016. (http://real-d.mtak.hu/1012/7/dc_1362_16_doktori_mu.pdf, letöltés ideje: 2018. április 25.)

BUDAPEST LEXIKON I = Budapest lexikon. I. kötet. A–K. Főszerk. Berza László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. (második, bővített kiadás)

BUDZSÁKLIÁ 1984a = Budzsákliá Mátyás: A kulturális igazgatás fogalma. In: BUDZSÁKLIÁ – LŐRINCZ 1984, 1–5.

BUDZSÁKLIÁ 1984b = Budzsákliá Mátyás: Közművelődés- és művészetügyi igazgatás. In: BUDZSÁKLIÁ – LŐRINCZ 1984, 6–30.

BUDZSÁKLIÁ – LŐRINCZ 1984 = Budzsákliá Mátyás – Lőrincz Lajos: Kulturális igazgatás. Jegyzet. (Szakigazgatás III.) Államigazgatási Főiskola, Budapest, 1984. (harmadik, javított, átdolgozott kiadás)

BUZA 2002 = Buza János: Utószó. In: Hóman Bálint: A történelem útja. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Buza János. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok.) Osiris, Budapest, 2002. 523–530.

BUZINKAY 2010 = Buzinkay Péter: Az ingó kulturális javak védelme. In: VÖLGYESI 2010, 99–149.

⁴⁸⁷ Az Országos Széchényi Könyvtár nyilvántartása szerint 1999-ben jelent meg a kiadvány, azonban az előszót Török András (1954–) helyettes államtitkár (1994–1995) írta, a szöveg tartalma szerint az 1996-os állapotot tükrözi, mert még nem szerepel benne az 1997-es törvény. Ennek alapján az 1996-os megjelenést valószínűsíthetjük.

CSERI 2010a = Cseri Miklós: Szemléletváltás a múzeumokban. In: Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés. Szerk. Bereczki Ibolya, Sági Ilona. (Múzeumi iránytű 4.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2010. 97–103.

CSERI 2010b = Cseri Miklós: A tudományos stratégia mint a változások generátora. Vezetői feladatok a tudományos stratégia kialakításában és megvalósításában. In: MÚZEUMVEZETÉSI ISMERETEK 1, 94–102.

CSERI – FÜZES 2002 = Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendre. Szerk. Cseri Miklós – Füzés Endre. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2002.

CSUTAK 1929 = Csutak Vilmos: A Székely Nemzeti Múzeum alapítása és gyűjteményeinek ötvenéves fejlődése. In: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Szerk. Csutak Vilmos. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 1929. (*reprint*: Budapest, [1989.]) 5–25.

DEBRECZENI-DROPPÁN 2008 = Debreczeni-Droppán Béla: Első „múzeumi törvény” — 200 évvel ezelőtt iktatták törvénybe a Magyar Nemzeti Múzeumot. Magyar Múzeumok 14. (2008) 36–38.

DEBRECZENI-DROPPÁN 2011a = Debreczeni Droppán Béla: „A látogatókkal szemben készséges barátságot tanusítsanak”. Múzeumcafé 5. (2010: 25. sz.) 41–42.

DEBRECZENI-DROPPÁN 2011b = Debreczeni-Droppán Béla: Hóman Bálint a Magyar Nemzeti Múzeum élén (1923–1932). In: Történeti ártértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus. Szerk. Ujváry Gábor. Ráció Kiadó, Budapest, 2011. 82–93.

ESTÓK 2014 = Estók János: Milyenek kell lennie ma egy, a 21. századi elvárásoknak megfelelő, egyszerre tudományos és népszerű mezőgazdasági múzeumnak? Múzeumcafé 44. (2014: 6. sz.) 25.

ÉRI 2004 = Éri István: Kollégák a regisztrációról és a normatíváról. Múzeumi Közlemények 2004. (2004: 1. sz.) 6–10.

ÉRI 2007 = Éri István: Egy törvény születésének előzményeiről. Magyar Múzeumok 13. (2007: 4. sz.) 54–55.

FABÓ – KAKASY 2008 = Fabó Edit – Kakasy Judit: Az Egyetemi Könyvtár a századfordulótól a második világháborúig (1899–1945). Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2008. 91–128.

FÁBIÁN 2014 = Fábián Adrián: A közigazgatási jogi különös rész fogalma és jelentősége. In: Közigazgatási jog. Különös rész. I. Szerk. Bencsik András. (Institutiones Juris — Dialóg Campus Tankönyvek). Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, [2014.] 13–16.

FÁRI – NAGY 2002 = Fári Irén – Nagy Ádám: Móra Ferenc Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 181–185.

FÁRI – NAGY 2008 = Fári Irén – Nagy Ádám: A Móra Ferenc Múzeum rövid története. In: A Móra Ferenc Múzeum 125 éve. Szerk. Zombori István. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2008. 9–23.

FEITL 2008 = A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei. 1873–1950. Szerk. Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.

FEITL 2013 = Feitl Írisz: A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának megszűntetése és a múzeumok irányításának új keretei 1952-ben. Történeti Muzeológiai Szemle 12. (2013) 63–80.

FEJŐS 1964 = Fejős Imre: A Magyar Nemzeti Múzeum története. 1802–1847. Folia Archaeologica 16. (1964) 267–281.

FEJŐS 1965 = Fejős Imre: A Magyar Nemzeti Múzeum története. 1848–1944. Folia Archaeologica 17. (1965) 285–301.

FEJŐS – KOREK 1971 = Fejős Imre – Korek József: A Magyar Nemzeti Múzeum története. Budapest, [1971.]

FEKETE 2005 = Fekete Ilona: Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: intézménytörténet, perspektívák, vélemények. Világosság 46. (2005: 6. sz.) 101–116.

FODOR 1962 = Fodor Mihály: A Szolnok megyei múzeumok tanácsi kezelésbe vétele. Múzeumi Közlemények 1962. (1962: 2. sz.) 32–34.

FORRÓ 2002 = Forró Katain: Tragor Ignác Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 209–214.

FÜLÖP 2002 = Fülöp Gyula: Szent István Király Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 194–197.

FÜLÖP 2010 = Fülöp Endre Norbert: A régészeti örökség védelme. In: VÖLGYESI 2010, 55–98.

FÜVESSY 2002 = Füvessy Anikó: Kiss Pál Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 203–208.

GAÁL 2002 = Gaál Zsuzsanna: Wosinszky Mór Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 186–189.

GALAMB 1886 = Galamb István: A régiségleletek ügyének állami kezelése s az erre vonatkozó törvények és rendeletek. Az Országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve 1879–1885. Budapest, 1886. 193–230.

GALAMBOS 2007 = Galambos Henrietta: Múzeumdefiníciók. A brit és a francia múzeumi akkreditációs modell. Múzeumi Közlemények 2007. (2007: 1. sz.) 19–37.

GÁL 2016 = Gál Vilmos: A múzeum bőséges 20. százada. A millenniumtól a millicentenáriumig. Múzeumcafé 52. (2016: 2. sz.) 102–121.

GEDAI 2011 = Gedai István: Hóman Bálint a közgyűjtemények élén. In: Történeti átértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus. Szerk. Ujváry Gábor. Ráció Kiadó, Budapest, 2011. 71–76.

GERELYES 1967 = Gerelyes Ede: A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában. 1918–1919. Tanulmány és dokumentumkötet. Budapest, 1967.

GERGELY 2005 = Autonómiák Magyarországon. 1848–2000. I–III. Szerk. Gergely Jenő. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola – L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2005.

GLATZ 1998 = Glatz Ferenc: Tudománypolitika az ezredforduló Magyarországn. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1998.

GLATZ 2016 [1969] = Glatz Ferenc: Klebelsberg és a magyar történettudomány, 1917–1931. A Történelmi Társulat, a közéleti fórum (1969.) In: Glatz Ferenc: Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. 25–73.

GLATZ 2016 [1990] = Glatz Ferenc: Hóman Bálint és Szekfű Gyula. Párhuzamos életrajzok (1990). In: Glatz Ferenc: Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. 641–679.

GLATZ 2016 [1999] = Glatz Ferenc: Klebelsberg tudománypolitikai programjának európai helye. Minőség, autonómia, állami szerepvállalás (1999). In: Glatz Ferenc: Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. 197–213.

GRÉCZI 2016 = Grécsi Emőke: „Az élet nem zajlott máshogy”. Kötetlen beszélgetés Villangó Istvánnal a rendszerváltás előtti évtizedek múzeumirányításáról. Múzeumcafé 54. (2016: 4. sz.) 179–191.

GYÖNGYÖSSY 2003 = Gyöngyössy, Márton: Das Archäologische Institut der Budapester Universität um 1900. Kurze Bemerkungen zum Thema einer Konferenz. *Archaeologiai Értesítő* 128. (2003) 257–259.

GYÖNGYÖSSY 2010 = Gyöngyössy Márton: A megelőző feltárások jogi és intézményi keretei. Az állami szerepvállalás változásai és dilemmái. *Múzeumi közlemények* 2010. (2010: 1. sz.) 6–11.

GYÖNGYÖSSY 2016 = Gyöngyössy Márton: A kincstalálástól az ásatásig. A régészeti feltárási jog története és hatályos szabályozása Magyarországon. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2016.

GYÖNGYÖSSY – MÉSZÁROS – TÓTH 2010 = Gyöngyössy Márton – Mészáros Orsolya – Tóth Csaba: Az Intézet és az Éremgyűjtemény története / The History of the Institute and the Numismatic Collection. In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének Éremgyűjteménye. Numismatic Collection of the Eötvös Loránd University Faculty of Humanities Institute of Archaeological Sciences. Szerk. Gyöngyössy Márton – Mészáros Orsolya. ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest, 2010. 9–29.

H. BATHÓ 2002 = H. Bathó Edit: Jász Múzeum. In: *MÚZSÁK KERTJE* 125–129.

H. SZILASI 2002 = H. Szilasi Ágota: Dobó István Vármúzeum. In: *MÚZSÁK KERTJE* 98–102.

HAÁSZ 2002 = Haász Gabriella: Darnay Múzeum. In: *MÚZSÁK KERTJE* 174–180.

HARASZTI 2002 = Haraszi Pálné: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. In: *Könyvtárosok kézikönyve*. 4. kötet. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor – Papp István. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 87–121.

HASSMANN – WINTER 2016 = Hassmann, Elisabeth – Winter, Heinz: Numophylacium Imperatoris. Das Wiener Münzkabinett im 18. Jahrhundert. (Schriften des Kunsthistorischen

Museums Band 14.) Kunsthistorisches Museum – Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2016.

HOLPORT 2004 = Holport Ágnes: Működési engedélyek és felülvizsgálatuk, avagy „így csináljuk mi”. Múzeumi Közlemények 2004. (2004: 2. sz.) 9–13.

HORVÁTH 2006 = Horváth Hilda: Az Iparművészeti Múzeum műgyűjteményének története — vázlat. In: Az idő sodrában. Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek története. Az Iparművészeti Múzeum Gyűjtők és kincsek című kiállításához. Szerk. Pataki Judit. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2006. 21–94.

HORVÁTH – LÁZÁR 2002 = Horváth István – Lázár Sarolta: Balassa Bálint Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 108–111.

HOUPPT 2006 = Houpt, Simon: Eltűnk műkincsek múzeuma. A műkincsrablások történetéből. Scholar – Madison Press Books, [Budapest,] 2006.

HÓMAN 1938 [1927] = Hóman Bálint: Múzeumok és könyvtárak. In: Hóman Bálint: Művelődéspolitikai. (Hóman Bálint Munkái) Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1938. 353–411. (*először megjelent: MAGYARY 1927a, 295–331.*)

IKVAI 1988 = Ikvai Nándor: A megyei múzeumok negyedszázada (1962–1987). A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve 25–26. (1986–87) Tanulmányok Szabadfalvi József tiszteletére. Szerk. Dobrossy István – Viga Gyula. Miskolc, 1988. 11–39.

JAKÓ 2016 [1942] = Jakó Zsigmond: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának múltja és feladatai. In: Jakó Zsigmond: Írás, levéltár, társadalom. Tanulmányok és források Erdély történelméhez. Szerk. Dáné Veronika – Fejér Tamás – Jakó Klára. (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes / Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, Budapest, 2016. 121–145. (*eredetileg megjelent: Erdélyi Tudományos Füzetek 133. Kolozsvár, 1942.*)

JANKOVICH = Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok. Szerk. Belitska-Scholtz Hedvig. (Művészettörténeti füzetek / Cahiers d'histoire de l'art 17.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

JANKOVICH-BÉSÁN 2008 = Jankovich-Bésán Dénes: Elősegíti-e a régészeti munkát a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ) megalakulása? — Nem. Múzeumcafé 2. (2008: 1. sz.) 17.

K. VÉGH 2003 = K. Végh Katalin: A Budapesti Történeti Múzeum az alapítástól az ezredfordulóig. (Monumenta Historica Budapestinensia XI.) BTM, Budapest, 2003.

KAPROS 2002 = Kapros Márta: Palóc Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 56–59.

KARDOS 2002 = Kardos Eszter: A Szépművészeti Múzeum épülete és építője. In: MÚZSÁK KERTJE 41.

KATONA 1962 = Katona Imre: Múzeumok szerepe a népművelésben. Múzeumi Közlemények 1962. (1962: 1. sz.) 38–42.

KATSÁNYI 2004 = Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története. I. kötet 1945-ig. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 2004.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2016a = Kálnoki-Gyöngyössy Márton: Az elmúlt tizenöt év a magyar régészeti örökségvédelemben. Háttérelmzés a jogszabályi változásokhoz. epiteszforum.hu, 2016. augusztus 9., <http://epiteszforum.hu/az-elmult-tizenot-ev-a-magyar-regeszeti-oroksegvedelemben>, letöltés ideje: 2017. június 5.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2016b = Kálnoki-Gyöngyössy Márton: A kincstalálás hatályos szabályozásáról. Magyar Múzeumok Online, 2016. augusztus 11., http://magyarmuzeumok.hu/tema/3478_a_kincstalalas_hatalyos_szabalyozasarol, letöltés ideje: 2017. június 5.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2016c = Kálnoki-Gyöngyössy Márton: Felvetések a régészeti akkreditációról: a régészeti gyűjtőkörű múzeumok minősítésének új rendszere. Múzeumcafé 55–56. (2016: 5–6. sz.) 59–62.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2018a = Kálnoki-Gyöngyössy Márton: Újabb változások a régészeti örökségvédelem hazai rendszerében. Múzeumcafé 63–64. (2018: 1. sz.) 55–60.

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY 2018b = Kálnoki-Gyöngyössy Márton: Mit érez HIÁNY-nak a maga területén vagy a hazai múzeumi rendszerben, milyen HIÁNY-osságot tart a legégetőbbnek? A Múzeumcafé körkérdése. Múzeumcafé 63–64. (2018: 1. sz.) 70–71.

KELEMEN 2006 [1909] = Kelemen Lajos: Törekvések egy erdélyi múzeum alapítására. In: Kelemen Lajos: Művelődéstörténeti tanulmányok. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, a bevezető tanulmányokat és a jegyzeteket írta Sas Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, [2006.] 60–77. (*eredetileg megjelent:* Erdélyi Múzeum 26. (1909) 353–375.)

KEMECSI 2010 = Kemecsi Lajos: Gyűjteményi nyilvántartások. In: MÚZEUMVEZETÉSI ISMERETEK 1, 122–128.

KEMÉNYFI 2016 = Keményfi Róbert: Kádár kis világa. A „helytörténeti mozgalom”. Múzeumcafé 54. (2016: 4. sz.) 75–97.

KENDE 2016 = Kende Tamás: Kádár Szentendréje — Magyarország vitrinje. Hogyan tanította meg Kovács Margit az országot múzeumba járni? Múzeumcafé 54. (2016: 4. sz.) 127–139.

KERESZTES 2017 = Keresztes Csaba: A bencés rend írott és tárgyi műkincseinek sorsa 1949–1952 között. In: Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején. I. A Pannonhalmi Főapátságban 2016. február 18–19-én rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata. Szerk. Dénesi Tamás és Boros Zoltán. (Studia ex Archivo Sancti Martini edita I.) Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2017. 35–59.

KISS 1965a = Kiss Lajos: A Szabolcs vármegyei Múzeum története I. (Múzeumtörténeti sorozat 2.) Budapest, 1965.

KISS 1965b = Kiss László: Adatok a muzeumok 1964 évi munkájáról. Múzeumi Közlemények 1965. (1965: 2. sz.) 69–94.

KISS 2002 = Kiss Gábor: Savaria Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 198–202.

KIVITEL 1966 = [n. n.] Kiviteli bizonylatok kiállíthatóságáról, a műtárgy keletkezési idejének figyelembe vétele az érdemi határozatnál és a kérelem esetleges elutasításának indokolásáról. Múzeumi Közlemények 1966. (1966: 1–2. sz.) 89–90.

KOCSOR 2002 = Kocsor János: Munkácsy Mihály Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 60–64.

KOCSIS 2016 = Kocsis Miklós: A kulturális alapjogi jogalkotás hatása a kulturális igazgatás szervezetrendszerére. Műhelytanulmány. Kézirat. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest, 2016.

KOLLÁNYI 1905 = Kollányi Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára. 1802–1902. I. kötet. A könyvtár megalapításától gróf Széchényi Ferenc haláláig. M. N. Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, Budapest, 1905.

KOREK 1968 = Korek József: A szakfelügyeleti rendszer alakulása a múzeumi szakterületen. Múzeumi Közlemények 1968. (1968: 2. sz.) 80–86.

KOREK 1988 = Korek József: A muzeológia alapjai. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1988.

KOREK – KOCZTUR 1965 = Korek József – Kocztur Éva: A régészeti feltárások és anyaguk helyzete. Múzeumi Közlemények 1965. (1965: 1. sz.) 6–13.

KOROMPAI 2002 = Korompai Balázs: Déri Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 92–97.

KOSÁRY 1996 = Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996. (harmadik, kiegészített kiadás)

KOVÁCS 2018a = Kovács Ágnes: A hajlított kalap. Elhurcolt magyar műkincsek. Noran Libro, Budapest, 2018.

KOVÁCS 2018b = Kovács Dániel: Múzeum a repülőgép alatt. Deutsches Technikmuseum Berlin. Múzeumcafé 66. (2018: 3. sz.) 151–161.

KOZMA 2002 = Kozma Gyula: Technológiai Iparmúzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 70–72.

KÓNYA 1998 = Kónya Sándor: A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949). (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 35. (110.) új sorozat). Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1998.

KÖSZ 2008 = Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2008. Tájékoztató a K.Ö.SZ. 2008. évi tevékenységéről. Szerk. Csornay Boldizsár – Siklódi Csilla. Budapest, 2009.

KÖSZ 2009 = Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2009. Tájékoztató a K.Ö.SZ. 2009. évi tevékenységéről. Szerk. Csornay Boldizsár – Siklódi Csilla. Budapest, 2010.

KUBINYI 1848 = Kubinyi Ágoston: A' Magyar Nemzeti Museum. Pest, 1848.

KUBINYI 1861 = Kubinyi Ágoston: A Magyar Nemzeti Muzeum. Pest, 1861.

KÜNSTLER 2009 = Künstler Ferenc: Az 1995. évi levéltári törvény és egyéb fontos jogszabályok. In: LEVÉLTÁRI KÉZIKÖNYV 330–342.

L. SIMON 2007a = L. Simon László: Versenyhátrány. A (kultur)politika fogságában. Kortárs Kiadó, [Budapest, 2007.]

L. SIMON 2007b = L. Simon László: Ki figyel a magyar kultúrára? A második Gyurcsány-kormány első évének kulturális igazgatási, kultúrafinanszírozási tevékenységéről. In: L. SIMON 2007a, 49–73.

L. SIMON 2007c = L. Simon László: Múzeum, könyvtár, levéltár, művelődési központ. A kulturális emlékezet düledező megyei bástyáiról. In: L. SIMON 2007a, 74–104.

L. SIMON 2010a = L. Simon László: A római szekér. Kulturális politika — politikai kultúra. Ráció Kiadó, Budapest, 2010.

L. SIMON 2010b = L. Simon László: A botrányok éve. A második Gyurcsány-kormány második évének kulturális politikájáról. In: L. SIMON 2010a, 15–46.

L. SIMON 2010c = L. Simon László: Elvesztegetett évek. A Gyurcsány–Bajnai-kormány négy évének kulturális politikájáról. In: L. SIMON 2010a, 68–90.

LAKATOS 1968 = Lakatos László: Az Országos Múzeumi Tanács működéséről és terveiről. Múzeumi Közlemények 1968. (1968: 2. sz.) 71–74.

LAKNER 2010 = Lakner Lajos: A muzeológia mint hivatás. In: Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés. Szerk. Bereczki Ibolya, Sági Ilona. (Múzeumi irántű 4.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2010. 92–96.

LAKOS 2009 = Lakos János: A magyar levéltárak kialakulása és fejlődése az 1940-es évek végéig. In: LEVÉLTÁRI KÉZIKÖNYV 279–300.

LAPSÁNSZKY – PATYI – TAKÁCS 2017 = Lapsánszky András – Patyi András – Takács Albert: A közigazgatás szervezete és szervezeti joga. (Institutiones Administrationis. A magyar közigazgatás és közigazgatási jog általános tanai. III. kötet.) Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.

LECHNER 2011 = Lechner, Georg: Die Anfänge der kaiserlichen Galerie im Belvedere 1776–1805. Joseph Rosa d. Ä. als Generaldirektor und das Intermezzo Christian von Mechels. In: Das Belvedere. Genese eines Museums. Herausgegeben von Agnes Husslein-Arco und Katharina Schoeller. Belvedere, Wien, 2011. 69–91.

LENGYEL 2008 = Lengyel László: Egy gyűjtemény formálói. In: Az Egri Képtár. Dobó István Vármúzeum. Szerk. Lengyel László. Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, [2008.] 7–14.

LEVÉLTÁRI KÉZIKÖNYV = Levéltári kézikönyv. Szerk. Körmendi Lajos. (Osiris Kézikönyvek) Osiris Kiadó – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2009.

LIMBACHERNÉ – SZENTKUTI – KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY – HORVÁTH 2011 = Limbacherné Lengyel Ágnes – Szentkuti Károly – Kálnoki-Gyöngyössy Márton – Horváth László: Működőképese-e a jelenlegi megyei múzeumi szervezetek, vagy inkább érdemes lenne átszervezni azokat, és ha igen, hogyan? Múzeumcafé 25. (2011: 5. sz.) 26–30.

MAGYARY 1922a [2015] = Magyary Zoltán: A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás 1867 előtti történetének vázlata. In: Magyary 2015, 83–94. (*eredetileg megjelent: Néptanítók Lapja* 55. (1922: 16–17. sz.) 2–4., (1922: 40–41. sz.) 21–22.)

MAGYARY 1922b [2015] = Magyary Zoltán: Művelődési politika és közoktatásügyi igazgatás. In: Magyary 2015, 95–112. (*eredetileg megjelent: Társadalomtudomány* 2. (1922: 1–2. sz.) 63–74.)

MAGYARY 1927a = A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. Magyary Zoltán. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927.

MAGYARY 1927b = Magyary Zoltán: A magyar tudományos élet közigazgatása és kormányzása. In: MAGYARY 1927a, 605–615.

MAGYARY 1927c = Magyary Zoltán: A magyar tudománypolitika jövő feladatai. In: MAGYARY 1927a, 615–618.

MAGYARY 1998 [1942] = Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942. (*reprint*: [Budapest, 1998.]

MAGYARY 2015 = Magyary Zoltán összes munkái (1919–1922). Kritikai kiadás. A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Koi Gyula. (Magyary Zoltán összes munkái) Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2015.

MAROSI 2016 = Marosi Ernő: Magyar Nemzeti Múzeum, nemzeti múzeumok. Múzeumcafé 52. (2016: 2. sz.) 72–87.

MARTON 2010 = Marton Erzsébet: „Gyűjtemény- és feladatorientált finanszírozásra gondolok” — Kálnoki-Gyöngyössy Márton helyettes államtitkár. Múzeumcafé 19. (2010: 4. sz.) 85–87.

MARTYIN 2010 = Martyin Emília: A gyulai Erkel Ferenc Múzeum. In: A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve. 2010. Sorozatszerkesztő: Szatmári Imre. Szerkesztette: Ando György. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba–Gyula, 2010. 132–173.

MÉSZÁROS 1980 = Mészáros Balázs: Technikatörténeti múzeumi hálózatunk kialakulása és fejlődésének tendenciái. Múzeumi Közlemények 1980. (1980: 2. sz.) 11–20.

MIKÓ 2009 = Mikó Zsuzsanna: A levéltári jog fejlődése 1995-ig. In: LEVÉLTÁRI KÉZIKÖNYV 323–330

MOLNÁR 2002 = Molnár Erzsébet: Közlekedési Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 85–88.

MOLNOS 2017= Molnos Péter: Elveszett örökség. Magyar műgyűjtők a 20. században. Kieselbach, Budapest, 2017.

MUNKÁCSY 2002 = Munkácsy Gyula: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 65–69.

MÚZEUMVEZETÉSI ISMERETEK 1 = Múzeumvezetési ismeretek 1. Szerk. Bereczki Ibolya, Ságghi Ilona. (Múzeumi iránytű 8.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2010.

MÚZSÁK KERTJE = Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése. Szerk. Holló Szilvia Andrea, Gali Ágnes. Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület, Budapest, 2002.

MVI = Múzeumi vezetési ismeretek. A tanfolyam jegyzete, 2007–2008. Szerk. Vásárhelyi Tamás – Káldy Mária – Frenzl Kata – Ságghi Ilona. Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2008.

NAGY 2002a = Nagy Vera: Tornyai János Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 121–124.

NAGY 2002b = Nagy László G.: A szakfelügyelet eredményei és kapcsolata a múzeumi kommunikációval. Múzeumi Közlemények 2002. (2002: 1. sz.) 28–32.

NAGY 2003 = Nagy Mihály: A régészeti örökség védelme Magyarországon. In: Magyar régészet az ezredfordulón. Szerk. Visy Zsolt – Nagy Mihály – B. Kiss Zsuzsa. Budapest, 2003. 30–35.

NAGY 2009 = Nagy Zoltán: Barangolás a százesztendős Savaria Múzeum tár- és tudománytörténeti írásaiban. In: A 100 éves Savaria Múzeum története. Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 32. (2009: 2. sz.) 7–13.

NAGY 2010 = Nagy László Gábor: Múzeumi rendszer, múzeumi jogszabályok. In: MÚZEUMVEZETÉSI ISMERETEK 1, 25–33.

NEMES 2002 = Nemes András: Soproni Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 170–173.

NÉMETH 2002 = Németh Csaba: Erkel Ferenc Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 117–120.

NÉMETHY 1962 = Némethy Endre: A Központi Muzeológiai Technológiai Csoportról. Múzeumi Közlemények 1962. (1962: 1. sz.) 24–26.

OROSZI 2002 = Oroszi Sándor: Magyar Mezőgazdasági Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 82–84.

P. SZABÓ 2010–2011 = P. Szabó Ernő: A drezdai Albertinum: a művészet bárkája. Múzeumcafé 20. (2010/2011: 4. sz.) 60–67.

PAPHÁZI 2016 = Papházi János: A Habsburgok „Kunst- und Wunderkammere”. Múzeumcafé 52. (2016: 2. sz.) 172–187.

PATAKI 2002 = Pataki Judit: Iparművészeti Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 34–40.

PETŐFI KÖR = A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján III. Történészvita. Szerkesztette, a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta Hegedűs B. András és Rainer M. János. Kelenföld–ELTE, Budapest, 1990.

PERGER 2002 = Perger Gyula: Xántus János Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 112–116.

PINTÉR 2002 = A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Szerk. Pintér János. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2002.

POGÁNY 1968 = Pogány Ö. Gábor: A múzeumok feladatai a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában. Múzeumi Közlemények 1968. (1968: 1. sz.) 3–8.

POMOGYI 2008 = Pomogyi László: Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár. Mérték Kiadó, [Budapest, 2008.]

PRANTNER 1965 = Prantner Zoltán: Büntető eljárás, polgári bírósági határozat, valamint közjegyzői intézkedés folytán állami tulajdonba került muzeális tárgyak, illetve gyűjtemények múzeumi elhelyezéséről. Múzeumi Közlemények 1965. (1965: 2. sz.) 146–148.

PUCZKÓ 2008 = Puczko László: Kultúra, piac, fogyasztás. In: MVI, 36–40.

PÜSKI 2015 = Püski Levente: A Horthy-korszak parlamentje. (A Magyar Országgyűlések Története) Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2015.

RADNAY 1997 = Radnay József: Munkajog. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 2.) Szent István Társulat, Budapest, 1997.

RAFFLER 2007 = Raffler, Marlies: Museum — Spiegel der Nation. Zugänge zur Historischen Museologie am Beispiel der Genese von Landes- und Nationalmuseen in der Habsburgermonarchie. Böhlau, Wien–Köln–Weimar, 2007.

REGENYE 2002 = Regenye Judit: Laczkó Dezső Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 215–218.

RÉDEY 2002 = Rédey Judit: Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 73–76.

Régészeti kézikönyv = Régészeti kézikönyv I. Gyakorlati régészet. Egyetemi tankönyv. Szerk. Banner János, László Gyula, Méri István, Radnóti Aladár. Tankönyvkiadó, Budapest, 1954.

RÓMER 1869 = Rómer Flóris: Előterjesztés az alakítandó városi múzeumokról. Századok 3. (1869) 192–193.

RÓMER 1870 = Rómer Flóris: Városi múzeumaink. Archaeologiai Értesítő 4. (1870) 309–315.

RÓMER 1873 = Rómer Flóris: A régi Pest. Történeti tanulmány. Eggenberger-féle Akad. Könyvkereskedés, Budapest, 1873. (*reprint*: Budapest, 1988.)

RÓZSA 2002 = Rózsa Gábor: Koszta József Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 190–193.

RÓZSÁS 2014 = Rózsás Eszter: Kulturális igazgatás. In: Rózsás Eszter: Közigazgatási jog. Különös rész. II. (Institutiones Juris — Dialóg Campus Tankönyvek). Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, [2014.] 95–108.

SAÁD 2000 = Magyary Zoltán. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Saád József. (Magyar Panteon 8.) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000.

SOÓS 2010 = Soós Ferenc: Magyar numizmatikusok panteonja. Argumentum Kiadó, [Budapest, 2010.]

STEINER 2018 = Steiner, Kate: A jövő ösztönzése. Múzeumcafé 66. (2018: 3. sz.) 163–167.

SZ. KÖRÖSI 2002 = Sz. Körösi Ilona: Katona József Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 135–139.

SZABÓ 1913 = Szabó Ervin: A városi múzeumok földadatai és a Fővárosi Múzeum. Városi Szemle 6. (1913) 305–352.

SZABÓ 2007 = Szabó Nándor: A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának kialakulása, ahogy egy munkatársa megélte (1985). Magyar Múzeumok 13. (2007: 4. sz.) 55–57.

SZABÓ 2013 = Szabó Annamária Eszter: Kulturális igazgatás. In: Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből. III. kötet. Humán közszolgáltatások igazgatása. Szerk. Lapsánszky András. Complex Kiadó, Budapest, 2013. 191–225.

SZALAY 1902 = Szalay Imre: A Magyar Nemzeti Múzeum alapítása és fejlődése a mai napig. In: A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM VIII–XL.

SZENDE 2015 = Szende László: Rómer Flóris tudományos munkássága a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában. Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 3. (2015) 41–84.

SZENTKUTI – ASZT – ENZSÖL 2002 = Szentkuti Károly – Aszt Ágnes – Enzsöl Imre: Hansági Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 152–156.

SZIJÁRTÓ 2010 = Szijártó M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Balaton Akadémia Kiadó, Keszthely, 2010. (második, javított kiadás)

SZILÁGYI 1967 = Szilágyi István: A műszaki múzeumok helyzete és távlati fejlesztésének irányelvei. Múzeumi Közlemények 1967. (1967: 1. sz.) 28–37.

T. KISS 1993 = T. Kiss Tamás: A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993). Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, Eötvös Alapítvány, Budapest, 1993.

T. KISS 1999 = Klebelsberg Kuno. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta T. Kiss Tamás. (Magyar Panteon 1.) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999.

TAKÁCS 1997 = Takács Imre: A helyi önkormányzati rendszer. In: Alkotmánytan. Szerk. Kukorelli István. (Osiris Tankönyvek) Osiris, Budapest, 1997. (negyedik, átdolgozott kiadás) 319–339.

TÓTH 2017 = Tóth Ferenc: Mű-Kincs-Tár. Művészeti közgyűjtemények Magyarországon, 1802–1906. (MúzeumCafé könyvek 3.) Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2017.

TŐKÉCZKI 1994 = Tőkéczi László: Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai. In: Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete 1994. Szerk. Klebelsberg Éva. (A Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány Füzetei 1. száma) Tellér Kft., H. n., 1994. 33–40.

UJVÁRY 2009 = Ujváry Gábor: Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája. In: A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948. Szerk. Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 377–413.

V. WINDISCH 1998 = V. Windisch Éva: Kovachich Márton György, a forráskutató. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 24.) MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998.

VARGA 2002 = Varga Éva: Rippl-Rónai József Múzeum. In: MÚZSÁK KERTJE 130–134.

VASÁROS 2010 = Vasáros Zsolt: Kiállító-tér. Múzeumi tárlatok kézikönyve. (Múzeumi iránytű 7.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2010.

VÁSÁRHELYI 2008 = Vásárhelyi Tamás: A muzeológus életpálya modell. In: MVI, 103–106.

VÁSÁRHELYI 2009 = Vásárhelyi Tamás: A jövőről, amely a múltban gyökerezik. In: Vásárhelyi Tamás: A nyitott múzeum. (Múzeumi iránytű 2.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2009. 180–208.

VERŐ 1968 = Verő Gábor: A múzeumi terület szervezeti változásai, gondolatok az előtérben álló feladatokról. Múzeumi Közlemények 1968. (1968: 1. sz.) 8–15.

VÉRTESEY 1987 = Vértesy Miklós: 1867–1945. In Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Szerk. Vértesy Miklós. Gondolat, Budapest, 1987. 217–427.

VIRÁGOS 2008 = Virágos Gábor: Elősegíti-e a régészeti munkát a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ) megalakulása? — Igen. Múzeumcafé 2. (2008: 1. sz.) 16.

VISKOLCZ 2016 = Viskolcz Noémi: „A veszteség gondos dokumentálása”. A kulturális örökségvédelem intézményrendszerének változásai a rendszerváltozás után (1990–2015). In: Sodrásban: képzések, kutatások (1975–2015). Tanulmányok. Szerk.: Sütő Erika – Szirmai Éva – Újvári Edit. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2016. 129–141.

VISY 2010a = Visy Zsolt: A tulajdonlás kérdései a földből előkerült leletek kapcsán. Múzeumcafé 19. (2010: 4. sz.) 40–42.

VISY 2010b = Visy Zsolt: Régészeti értékeink — nemzeti kincseink. Sírások naplója, 2010. 07. 26. (http://sirasok.blog.hu/2010/07/26/regeszeti_ertekeink_nemzeti_kincseink, letöltés ideje: 2016. június 16.)

VÍGH 2003 = Vígh Annamária: A szakfelügyeleti munka szerepe az ágazati irányításban. Múzeumi Közlemények 2003. (2003: 1. sz.) 10–13.

VÍGH 2006 = Vígh Annamária: Hogyan tovább, Alfa program? Szándékok, eredmények, tanulságok, 2002–2006. Múzeumi Közlemények 2006. (2006: 1. sz.) 6–18.

VÍGH 2010a = Vígh Annamária: Múzeumi modernizáció. In: Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés. Szerk. Bereczki Ibolya, Sági Ilona. (Múzeumi iránytű 4.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2010. 110–115.

VÍGH 2010b = Vígh Annamária: Múzeumok a változó világban. MÚZEUMVEZETÉSI ISMERETEK 1, 10–18.

VÖLGYESI 2010 = Kulturális örökségvédelmi jog Magyarországon. Szerk. Völgyesi Levente. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2010.

VÖLGYESI 2013 = Völgyesi Orsolya: Eltemetett örökség (A régészeti örökségvédelem jogszabályi környezetének átalakulása). Opus mixtum 2. (2013) 6–15.

WOLLÁK 2007 = Wollák, Katalin: Protection of Cultural Heritage by Legislative Methods in Hungary. In: Archaeological and Cultural Heritage Preservation Within the Light of new Technologies. Selected papers from the joint Archaeolingua-EPOCH workshop, 27 September – 2 October 2004. Ed. Erzsébet Jerem – Zsolt Mester – Réka Benczes. Archaeolingua, Százhalombatta, 2007. 73–82.

WOLLÁK – ZSIDI 2003 = Wollák Katalin – Zsidi Paula: A régészeti örökség védelmének jogi háttere és fővárosi gyakorlata. In: Vándorutak — Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából. Szerk. Viga Gyula – Holló Szilvia Andrea – Cs. Schwalm Edit. Archaeolingua, Budapest, 2003. 241–255.

Tartalom

Bevezetés	1
I. Múzeumi jogszabályok a közigazgatási joganyagon belül	5
<i>Múzeumügy és kulturális igazgatás</i>	6
<i>Alapfogalmak</i>	10
II. Múzeumtípusok az újkori európai művelődéstörténetben	13
<i>Az első (eszményi) múzeum Közép-Európában: a Belvedere</i>	15
III. A hazai kezdetek — a Ratio Educationis múzeumi rendelkezései	19
<i>A magyar múzeumügy szülőhelye: a Budavári Palota</i>	19
<i>Összegzés</i>	20
IV. A Magyar Nemzeti Múzeum létrejötte, reformkori szabályozások	22
<i>A Nemzeti Múzeum megalapítása</i>	23
<i>A múzeum eszméjének kiteljesedése</i>	27
<i>Szervezeti és működési szabályzatok</i>	33
<i>Neoabszolutista szabályozások</i>	36
<i>Összegzés</i>	37
V. Múzeumi jogalkotás és intézményfejlesztés a dualizmus idején	41
<i>Szakági múzeumok</i>	44
<i>Regionális múzeumalapítások</i>	51
<i>Az első középírányító szerv a magyar múzeumügyben</i>	57
<i>Összegzés</i>	60
VI. Történelmi sorsfordulók között: az Országos Magyar Gyűjteményegyetem / Magyar Nemzeti Múzeum	63
<i>A gyűjteményegyetemi törvény</i>	65
<i>Az első magyar közgyűjteményi törvény megszületése</i>	78
<i>„Lex Hóman”: a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló törvény</i>	93
<i>Összegzés</i>	105
VII. A múzeumügy sztálinista rendszere	107
<i>„Lex Ortutay”: a magyar múzeumügy első szocialista szabályozása</i>	108
<i>„Lex Révai”: a magyar múzeumügy „lefokozása”</i>	121
<i>A magyar műszaki muzeológia megszületése: az 1954. évi 4. törvényerejű rendelet</i>	124

<i>„Profiltisztítás” a múzeumi gyűjteményekben: az 1954. évi 13. törvényerejű rendelet</i>	126
<i>Összegzés</i>	131
VIII. A megyei múzeumi hálózat létrejötte és virágkora	133
<i>„A múzeumi törvény”: az 1963. évi 9. törvényerejű rendelet</i>	133
<i>Az Mtvr. első módosítása: az 1975. évi 6. törvényerejű rendelet</i>	147
<i>Az Mtvr. második módosítása: az 1981. évi 19. törvényerejű rendelet</i>	151
<i>Összegzés</i>	158
IX. Múzeumügy a rendszerváltozás után	160
<i>A kulturális törvény</i>	162
<i>Az örökségvédelmi törvény</i>	199
<i>Kisiklás a magyar múzeumügyben: a 21/2007. (III. 26.) OKM rendelet</i>	215
<i>Exkurzus</i>	219
<i>Összegzés</i>	220
X. A fejlődés további lehetséges irányai: ajánlások a múzeumi jogalkotás számára	222
<i>Jogalkotási javaslatok</i>	222
XI. Összefoglalás	227
XII. Zárszó	238
<i>Régészeti örökségvédelem</i>	239
<i>Múzeumi és örökségvédelmi jogalkotás, kulturális igazgatás</i>	240
<i>A témában megjelent publikációk jegyéke</i>	242
XIII. Felhasznált források és irodalom	245
<i>Levéltári kutatás során feltárt források (előterjesztések és jegyzőkönyvek)</i>	245
<i>Interneten közzétett források</i>	246
<i>Kiadott források</i>	247
<i>Feldolgozások</i>	258
Tartalom	283
Táblázatok	
1. táblázat: Múzeumi ágazati törvényeink tárgykörei	8
2. táblázat: Feltárási jogosultak: 2001–2007	215
3. táblázat: Feltárási jogosultak: 2007–2010	217